EKSOFYLLO MATHHTH 1-11-2005 12:05 ™ÂÏ›‰· 1

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ζωή Σπανάκου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά Έπη: Ιλιάδα

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ: ΙΛΙΑΔΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

960-06-1925-5

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 1

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά ΄Επη: Ιλιάδα

Β′ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ιάκωβος Πολυλάς

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 2

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	**Ζωή Σπανάκου,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Ανδρέας Παναγόπουλος,** *Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών* **Αντώνιος Σανουδάκης,** *Σχολικός Σύμβουλος* **Ελένη Γιοβάνη,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	**Λεμονιά Αμαραντίδου,** *Σκιτσογράφος – Εικονογράφος*
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Ιωάννα Μόσχου,** *Φιλόλογος*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	**Χριστίνα Αργυροπούλου,** *Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	**Αλέξανδρος Ψυχούλης,** *Ζωγράφος*
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	Ελληνικά Γράμματα – «Multimedia A.E.»

Στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3) έλαβε μέρος και
ο **Ιωάννης Α. Πανούσης**, *Σχολικός Σύμβουλος*

Γ′ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 3

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ομηρικά Έπη: Ιλιάδα

Β′ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ιάκωβος Πολυλάς

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 4

Περιεχόμενα

Προλογικό σημείωμα 7

Εισαγωγή 8

Γεγονότα – Ημερολόγιο *Ιλιάδας* 12

ραψωδία *Α*
Περιληπτική αναδιήγηση 17
στ. 1-53 18
στ. 54-306 23
στ. 307-349 33
στ. 350-431α 34
στ. 431β-493 39
στ. 494-612 40

ραψωδία *Β*
Περιληπτική αναδιήγηση 46

ραψωδία *Γ*
Περιληπτική αναδιήγηση 47
στ. 121-244 48

ραψωδία *Δ*
Περιληπτική αναδιήγηση 55
στ. 422-544 56

ραψωδία *Ε*
Περιληπτική αναδιήγηση 58
στ. 274-430 59

ραψωδία *Ζ*
Περιληπτική αναδιήγηση 67
στ. 119-236 68
στ. 369-529 71

ραψωδία *Η*
Περιληπτική αναδιήγηση 80
στ. 206-315 81

ραψωδία *Θ*
Περιληπτική αναδιήγηση 87

ραψωδία *Ι*
Περιληπτική αναδιήγηση 89
στ. 225-431 90

ραψωδία *Κ*
Περιληπτική αναδιήγηση 100
ραψωδία *Λ*
Περιληπτική αναδιήγηση 100
ραψωδία *Μ*
Περιληπτική αναδιήγηση 102
ραψωδία *Ν*
Περιληπτική αναδιήγηση 103
ραψωδία *Ξ*
Περιληπτική αναδιήγηση 103
ραψωδία *Ο*
Περιληπτική αναδιήγηση 104
στ. 1-79 105
ραψωδία *Π*
Περιληπτική αναδιήγηση 108
στ. 1-100 109
στ. 684-867 112
ραψωδία *Ρ*
Περιληπτική αναδιήγηση 119
στ. 424-458 120
ραψωδία *Σ*
Περιληπτική αναδιήγηση 121
στ. 478-616 122
ραψωδία *Τ*
Περιληπτική αναδιήγηση 130
στ. 1-152 130
ραψωδία *Υ*
Περιληπτική αναδιήγηση 136
ραψωδία *Φ*
Περιληπτική αναδιήγηση 137
ραψωδία *Χ*
Περιληπτική αναδιήγηση 138
στ. 247-394 139
ραψωδία *Ψ*
Περιληπτική αναδιήγηση 145
ραψωδία *Ω*
Περιληπτική αναδιήγηση 146
στ. 468-677 147
στ. 678-805 156

Συνθετικές-δημιουργικές και ανακεφαλαιωτικές εργασίες για την *Ιλιάδα* 165

Πίνακας όρων και θεμάτων (επιλογή) 167

Πίνακας ονομάτων και τοπωνυμίων (επιλογή) 167

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 7

Προλογικό σημείωμα

Με το βιβλίο σας «Ομηρικά Έπη – *Ιλιάδα*» θα συνεχίσετε το ταξίδι σας στον ομηρικό κόσμο για να μελετήσετε καλύτερα τους ομηρικούς ήρωες που συναντήσατε στην *Οδύσσεια* και θα γνωρίσετε νέους ήρωες, πλουτίζοντας παράλληλα τις γνώσεις σας για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο και πολιτισμό.

Ας δούμε, όμως, από πιο κοντά το περιεχόμενο του νέου σας βιβλίου. Στην αρχή υπάρχει μια «Εισαγωγή» με πληροφορίες οι οποίες συμπληρώνουν τις γνώσεις που αποκτήσατε ήδη με τη διδασκαλία της *Οδύσσειας* για τα ομηρικά έπη. Μετά την «Εισαγωγή» θα βρείτε ένα «Ημερολόγιο», όπου έχουν καταχωριστεί τα κύρια γεγονότα της *Ιλιάδας* στις 51 ημέρες που εξελίσσεται το χρονικό παρόν του έπους. Στη συνέχεια ακολουθούν οι ραψωδίες σε μορφή περιληπτικών αναδιηγήσεων και αποσπασματικά. Κάτω από το μεταφρασμένο ομηρικό κείμενο θα βρείτε σχόλια που θα σας βοηθήσουν στην κατανόησή του. Κάθε ενότητα συμπληρώνεται από μικρό αριθμό παράλληλων κειμένων, από κάποιους στίχους σε πρωτότυπη μορφή, στη γλώσσα δηλαδή και τη μορφή που μας παραδόθηκαν από την αρχαιότητα, από τις «Ερωτήσεις-θέματα για συζήτηση ή εργασία» και από «Διαθεματικές δραστηριότητες – Σχέδια εργασίας». Τόσο το κείμενο όσο και οι περιληπτικές αναδιηγήσεις συνοδεύονται από εικόνες που αναπαριστούν ομηρικές σκηνές κάθε ενότητας. Όλο αυτό το υλικό έχει σκοπό να φωτίσει διάφορες πλευρές του κειμένου και να σας βοηθήσει στην κατανόησή του. Οι εικόνες και τα παράλληλα κείμενα θα σας βοηθήσουν, επίσης, να δείτε πώς επηρεάστηκαν αρχαίοι ή νεότεροι δημιουργοί από το ιλιαδικό έπος και πώς ο Όμηρος γονιμοποίησε και συνεχίζει να γονιμοποιεί τη σύγχρονη τέχνη και σκέψη.

Ευχόμαστε το βιβλίο αυτό να σας φανεί χρήσιμο και να αποτελέσει αφορμή κάποια στιγμή να θελήσετε να διαβάσετε ολόκληρο το έργο του Ομήρου.

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 8

Εισαγωγή

Η *Ιλιάδα* μαζί με την *Οδύσσεια* αποτελούν τα αρχαιότερα έπη, όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, που μας παραδόθηκαν ολόκληρα και τοποθετούνται χρονικά στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. Η σύνθεση της *Ιλιάδας* προηγείται της *Οδύσσειας* και τοποθετείται γύρω στο 750 π.Χ. Έπειτα από τη μελέτη και της *Οδύσσειας,* η *Ιλιάδα* θα μας βοηθήσει να συνεχίσουμε το ταξίδι μας στον ομηρικό κόσμο και να ολοκληρώσουμε τη γνωριμία μας με τους ομηρικούς ήρωες. Η έκταση της *Ιλιάδας* είναι κατά 3.500 στίχους περίπου μεγαλύτερη από την *Οδύσσεια*, 15.693 στίχοι, και χωρίζεται, όπως και εκείνη, σε 24 ραψωδίες, όσα και τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου. Οι ιλιαδικές ραψωδίες δηλώνονται με ένα κεφαλαίο γράμμα και το περιεχόμενο της καθεμιάς αποδίδεται από έναν τίτλο τον οποίο θα βρείτε στην αρχή της αντίστοιχης περιληπτικής αναδιήγησης.

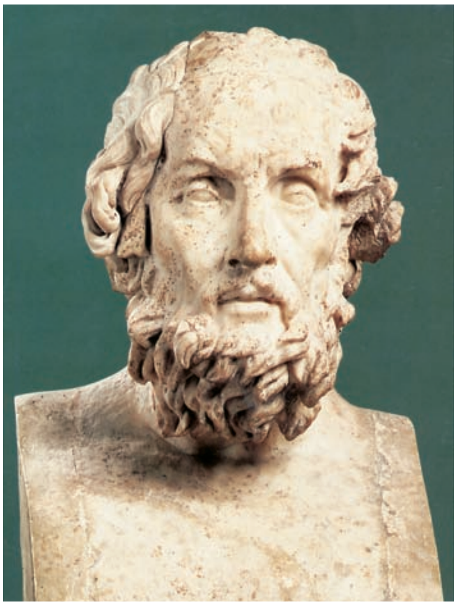

Εικόνα 1. Προτομή του Ομήρου. Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 2ου αι. π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

Ιλιάδα και Ιστορία

Η *Ιλιάδα*, ακολουθώντας το κύριο γνώρισμα της επικής ποίησης, που είναι ο ηρωικός χαρακτήρας στο περιεχόμενό της, αναφέρεται σε ένα ένδοξο παρελθόν γεμάτο ηρωικές πράξεις. Έτσι, αν και το έπος συντέθηκε τον 8ο αιώνα, αναφέρεται σε αναμνήσεις μιας άλλης εποχής, της μυκηναϊκής, στο τέλος της οποίας έγινε ο Τρωικός πόλεμος (12ος αιώνας π.Χ.). Επειδή, λοιπόν, ο ποιητής αναπαριστά μιαν εποχή πολύ πιο μακρινή από τη δική του και αγνοεί πολλές λεπτομέρειες της καθημερινότητάς της, απεικονίζει μέσα στο έργο του έναν κόσμο που του είναι πιο πρόσφατος και οικείος. Γι' αυτό θα δούμε ότι οι συνήθειες, οι αντιλήψεις, οι θεσμοί και τα υλικά που χρησιμοποιούν οι ιλιαδικοί ήρωες ήταν γνωστά στην εποχή του ποιητή αλλά όχι και στο μυκηναϊκό άνθρωπο. Από την άλλη, δεν είναι λίγες οι φορές που ο ποιητής προσθέτει σ' αυτά και στοιχεία εντελώς φανταστικά και εξωπραγματικά. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η ιλιαδική πραγματικότητα, όπως και αυτή που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια*, είναι μια πλαστή πραγματικότητα και αποτελεί σύνθεση στοιχείων που επισώρευσαν οι αιώνες στο πεδίο της ιστορίας και στοιχείων φανταστικών, τα οποία οφείλονται στη δημιουργική φαντασία του ποιητή. Γι' αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε την *Ιλιάδα* ως ιστορική πηγή για τον αιώνα στον οποίο αναφέρεται. Αντίθετα, λόγω των πολλών αναχρονισμών, δίνει περισσότερες πληροφορίες για την εποχή κατά την οποία συντέθηκε. Και σ' αυτή την περίπτωση όμως πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η *Ιλιάδα* μπορεί να χρησιμοποιεί ως πρώτη ύλη την ιστορία, αλλά είναι πρωτίστως ποίηση και αυτό το ιστορικό υλικό έχει υποστεί ποιητική επεξεργασία από ένα δημιουργό που ήθελε με το έργο του μάλλον να τέρψει το ακροατήριό

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 9

του, παρά να το πληροφορήσει για τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα της εποχής στην οποία αναφέρεται. Επομένως, το ιλιαδικό έπος χρησιμοποιεί την ιστορία ως πηγή έμπνευσης και ταυτόχρονα ως χρονικό πλαίσιο, αλλά δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ιστορικό σύγγραμμα.

Περιεχόμενο, θέμα και δομή της *Ιλιάδας*

Στην *Ιλιάδα* το θέμα αποκαλύπτεται στον ακροατή του έπους από τους πρώτους κιόλας στίχους. Στο πρωτότυπο, μάλιστα, κείμενο η πρώτη λέξη είναι *μῆνις* (= θυμός, οργή). Αυτό είναι και το θέμα του έπους, η οργή δηλαδή του Αχιλλέα μετά τη σύγκρουσή του με τον αρχιστράτηγο των Αχαιών, τον Ατρείδη Αγαμέμνονα. Ο θυμός του Αχιλλέα προκλήθηκε με αφορμή τη μοιρασιά των λαφύρων. Συγκεκριμένα, ο Αγαμέμνονας είχε πάρει ως *γέρας* (= πολεμικό λάφυρο) τη Χρυσηίδα, κόρη του ιερέα του Απόλλωνα Χρύση. Έπειτα από παράκληση του Χρύση, ο Απόλλωνας έστειλε λοιμό στο στρατόπεδο των Αχαιών, για να τους τιμωρήσει για την αρπαγή της Χρυσηίδας. Έτσι ο Αγαμέμνονας υποχρεώθηκε να επιστρέψει τη Χρυσηίδα στον πατέρα της. Απαίτησε όμως να πάρει αυθαίρετα ως λάφυρο τη Βρισηίδα, που ήταν το *γέρας* του Αχιλλέα. Το γεγονός αυτό προσέβαλε τον Αχιλλέα, που σε μια έκρηξη θυμού και ύστερα από μια έντονη σύγκρουση αποφασίζει να αποχωρήσει από τον πόλεμο μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Ο Αχιλλέας επανέρχεται στη μάχη μόνο προς το τέλος του πολέμου (στη ραψωδία *Τ*), όταν ο Έκτορας σκότωσε το φίλο του Πάτροκλο και αυτός, διψασμένος για εκδίκηση, θέλει να σκοτώσει το πρωτοπαλίκαρο των Τρώων. Η *μῆνις*, λοιπόν, του Αχιλλέα αποτελεί την αφετηρία και το κύριο **θέμα** της *Ιλιάδας*. Η πρωτοτυπία του Ομήρου είναι ότι γύρω από αυτό το **θέμα**, το οποίο αποτελεί μόνο ένα επεισόδιο του δέκατου χρόνου της πολιορκίας της Τροίας, καταφέρνει να παρουσιάσει τους αγώνες των Ελλήνων γύρω από το Ίλιον (άλλη ονομασία της Τροίας), στη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας, γεγονός που δικαιολογεί και την ονομασία του έπους, *Ιλιάς* και όχι *Αχιλληίς*! Πρέπει, λοιπόν, να γίνεται διάκριση ανάμεσα στο **θέμα** και στο **περιεχόμενο** της *Ιλιάδας*: το **θέμα**, που είναι η *μῆνις* του Αχιλλέα, δίνει αφορμή στον ποιητή να μας παρουσιάσει έναν πόλεμο που διήρκεσε δέκα χρόνια στην πεδιάδα της Τροίας. Αυτός ο πόλεμος αποτελεί και το **περιεχόμενο** του έπους. Ο ποιητής δεν τον περιγράφει από την αρχή του, αλλά αποσπά από τα δέκα χρόνια μια μικρή χρονική περίοδο που καλύπτει 51 ημέρες, πριν από την άλωση της πόλης. Ακριβέστερα, το έπος τελειώνει με το θάνατο και τον ενταφιασμό του Έκτορα, του βασικού υπερασπιστή της Τροίας. Η συνέχεια (άλωση και καταστροφή της Τροίας, αιχμαλωσία των μελών της βασιλικής οικογένειας κτλ.) παρουσιάζεται σε άλλα έπη. Οι 51 αυτές ημέρες είναι το χρονικό παρόν του έπους. Μέσα σ' αυτό βέβαια γίνονται αναφορές στο παρελθόν με χρονικές συντμήσεις, αναδρομές στα περασμένα και ένθετες διηγήσεις (εγκιβωτισμούς) παλαιών γεγονότων, όπως και προαναγγελίες για το μέλλον. Αυτές οι προβολές στο μέλλον θα αποτελούσαν το θέμα άλλων έργων (π.χ. όταν ο ποιητής φαντάζεται το τέλος του Αστυάνακτα, του γιου του Έκτορα, *Ω* 728 κ.εξ.).

Η *μῆνις* λοιπόν του Αχιλλέα, σε συνδυασμό με την απόφαση του Δία να ικανοποιήσει τον ήρωα βοηθώντας τους Τρώες (*Διὸς βουλή*), έπειτα από παράκληση της μητέρας του Θέτιδας, υπήρξε γενεσιουργός αιτία πολλών δεινών για τους Αχαιούς. Η αποχή του ισχυρότερου Αχαιού από τη μάχη είχε ως συνέπεια οι Τρώες, με τη βοήθεια μάλιστα του Δία, να προβάλουν αποφασιστική αντίσταση και να σημειώσουν σημαντικές νίκες, που οδήγησαν στην επιμήκυνση του

πολέμου. Έτσι το θέμα της *μήνιδος* του Αχιλλέα αποκτά μεγάλη σημασία για τη σύνθεση της *Ιλιάδας* και την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Η μεγάλη σημασία της οργής του ήρωα φαίνεται και από τη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται το θέμα αυτό στο έπος τόσο σε σχέση με τους θνητούς, καθώς οι ήρωες πολλές φορές θα θυμηθούν τον Αχιλλέα και θα αναφερθούν στην απουσία του, όσο και σε σχέση με τους θεούς, των οποίων οι συζητήσεις και οι ενέργειες βρίσκονται σε στενή συνάρτηση με τη *μῆνιν* του Πηλείδη. Βέβαια, υπήρχαν και άλλοι σημαντικοί ήρωες, ιδίως ο Διομήδης που πήρε τη θέση του απόντος Αχιλλέα. Πολλοί μάλιστα από τους Αχαιούς αρχηγούς, όπως ο Διομήδης, ο Αγαμέμνονας, ο Πάτροκλος κ.ά., πραγματοποιούν σπουδαία κατορθώματα (*αριστείες*) στο πεδίο της μάχης όσο λείπει ο Αχιλλέας. Παρ' όλες όμως τις παροδικές επιτυχίες των Αχαιών, οι Τρώες με τον ισχυρό πολέμαρχό τους, τον Έκτορα, είχαν την πρωτοβουλία στον πόλεμο, γιατί αυτόν τον τελευταίο μόνο ο Αχιλλέας μπορούσε να τον αντιμετωπίσει. Όταν όμως ο ήρωας, μετά το φόνο του Πάτροκλου από τον Έκτορα, συμφιλιώνεται με τον Αγαμέμνονα και παίρνει και πάλι μέρος στον πόλεμο, σκοτώνει το πρωτοπαλίκαρο των Τρώων, οπότε η ζυγαριά γέρνει και πάλι προς το μέρος των Αχαιών και η άλωση της Τροίας φαίνεται να πλησιάζει. Αυτήν όμως δε θα τη διηγηθεί ο Όμηρος στην *Ιλιάδα*.

Το θέμα επομένως του θυμού του Αχιλλέα διατρέχει όλη την *Ιλιάδα*. Παράλληλα, γύρω από αυτό ο ποιητής πλέκει το περιεχόμενο του έπους, που είναι πολύ ευρύτερο, και χρονικά και θεματολογικά, από το θέμα της *μήνιδος*, δηλαδή τους δεκάχρονους αγώνες των Αχαιών γύρω από την Τροία (Ίλιον).

Διαφορές *Ιλιάδας* και *Οδύσσειας*

Ανάμεσα στα δύο ομηρικά έπη θα παρατηρήσουμε σημαντικές διαφορές τόσο στο ύφος όσο και στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο κόσμος. Από τα αρχαία κιόλας χρόνια η δραματική πυκνότητα της *Ιλιάδας* είχε αποδοθεί στο νεαρό της ηλικίας του ποιητή, ενώ το αφηγηματικό ύφος της *Οδύσσειας* ταίριαζε καλύτερα σε ένα έργο των γηρατειών. Η διαφορά όμως του ύφους δε θα πρέπει να αναζητηθεί μόνο στη χρονολόγηση, αλλά και στο διαφορετικό θέμα κάθε έργου.

Η *Οδύσσεια*, όπως είδαμε, μοιάζει με ναυτικό παραμύθι σε παράξενους τόπους με εξωπραγματικά όντα (Κύκλωπες, Σειρήνες κτλ.). Αντίθετα, το παραμυθικό στοιχείο λείπει από την *Ιλιάδα*. Οι μύθοι της έχουν ηρωικό περιεχόμενο, αλλά η δράση εντοπίζεται σε έναν πραγματικό κόσμο, απαλλαγμένο από τέρατα και φανταστικές περιπέτειες. Ακόμη και οι θεοί της έχουν ανθρώπινες διαστάσεις και η συμπεριφορά τους συχνά ελάχιστα διαφέρει από αυτήν των ανθρώπων.

Η *Οδύσσεια,* παρ' όλη την πληθώρα φανταστικών και παραμυθικών στοιχείων, καθρεφτίζει κοινωνικά μια νεότερη εποχή, όταν ο θεσμός της βασιλείας πλέον παρακμάζει, ενώ στην *Ιλιάδα* βρίσκεται στην ακμή του. Η *Οδύσσεια* περιγράφει τη γέννηση της πόλης με πολιτικά σώματα που έχουν αποφασιστικό ρόλο δίπλα στο βασιλιά. Στο βασίλειο των Φαιάκων, παρ' όλο που υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του μύθου, λειτουργεί μια συνέλευση γερόντων, όπως αντίστοιχα στην Ιθάκη υπάρχει μια άτυπη συνέλευση του λαού, έστω και χωρίς δυνατότητα παρέμβασης στο θέμα των απαιτήσεων των μνηστήρων. Ωστόσο, από αυτήν πρέπει ο Τηλέμαχος να ζητήσει βοήθεια για να αρχίσει να ψάχνει για τον πατέρα του. Είναι φανερό ότι βρισκόμαστε σε μια περίοδο μετάβασης από τη βασιλεία με την απόλυτη εξουσία σε μια νεότερη επο-

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 11

χή με τη δημιουργία αντιπροσωπευτικών πολιτικών σωμάτων. Στην *Ιλιάδα* καθρεφτίζεται η αντίληψη μιας κλειστής αριστοκρατικής τάξης, ενώ στην *Οδύσσεια* οι ήρωες ανήκουν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και ακούγονται οι πεποιθήσεις και οι πόθοι των κατώτερων τάξεων. Στις στρατιωτικές συνελεύσεις της *Ιλιάδας*, όπου αποφασίζονται τα διάφορα ζητήματα, οι απλοί στρατιώτες ακούνε, αλλά αρκούνται στο να επευφημήσουν. Ο Θερσίτης, που τόλμησε να διαφωνήσει με τον Αγαμέμνονα και να υψώσει το ανάστημά του, βρήκε την ανάλογη τιμωρία από τον Οδυσσέα (*Β* 225-270).

Οι θεοί που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια* δεν είναι το ίδιο εγωιστές και άδικοι, όπως στην *Ιλιάδα*: στο νεότερο έπος έχει αρχίσει να καθιερώνεται στον Όλυμπο κάποια ηθική τάξη. Είναι βέβαια και οι θεοί της *Οδύσσειας* γεμάτοι πάθη, μα δεν έχουν την πρωτογονική εκρηκτικότητα που θα συναντήσουμε στους θεούς της *Ιλιάδας*. Ανάλογες αντιθέσεις θα παρατηρήσουμε και στους δύο κεντρικούς ήρωες των επών. Ο Οδυσσέας δεν έχει την ορμητικότητα του Αχιλλέα ούτε την έλλειψη του μέτρου, μα άλλες, πιο πολύτιμες στην καθημερινή ζωή, αρετές, όπως η εξυπνάδα, η επιμονή και η καρτερικότητα. Για να πετύχει το σκοπό του στηρίζεται περισσότερο στην εφευρετικότητα του νου του, παρά στη μυϊκή του δύναμη. Με λίγα λόγια ο χαρακτήρας της *Ιλιάδας* είναι πολεμικός, και γι' αυτό μερικές φορές σκληρός, ενώ της *Οδύσσειας* είναι πιο ήρεμος και ειρηνικός. Αν ο δεύτερος ταιριάζει σε έναν ώριμο ποιητή, οπλισμένο με την πείρα της ζωής, τότε ο πρώτος αποκαλύπτει σίγουρα ένα δημιουργό στην ακμή της νεανικής ηλικίας του.

Χάρτης 1. Το Αιγαίο των μυκηναϊκών χρόνων και η τρωική εκστρατεία.

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της *ΙΛΙΑΔΑΣ*		
Ημέρα	**Σκηνή – Γεγονός**	**Ραψωδία – στίχοι**
1η ημέρα	Προοίμιο Ικεσία του Χρύση. Οργή του Φοίβου – λοιμός.	*Α* 1-11 *Α* 12-53
1η-9η ημέρα	Λοιμός	*Α* 54
10η ημέρα	Συνέλευση των Αχαιών. Φιλονικία Αγαμέμνονα και Αχιλλέα. Η Χρυσηίδα αποστέλλεται στον πατέρα της και κήρυκες οδηγούν τη Βρισηίδα από τη σκηνή του Αχιλλέα στον Αγαμέμνονα. Συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας. Η πρεσβεία με επικεφαλής τον Οδυσσέα φτάνει στη Χρύσα.	*Α* 55-477
11η ημέρα	Επιστροφή της πρεσβείας από τη Χρύσα. Η *μῆνις* του Αχιλλέα.	*Α* 478-493
Από τη 10η (συνάντηση Αχιλλέα-Θέτιδας) μέχρι την 21η ημέρα	12 ημέρες απουσίας των θεών στη χώρα των Αιθιόπων.	
21η ημέρα	Συνάντηση Θέτιδας και Δία. Ικεσία της Θέτιδας και υπόσχεση του Δία. Φιλονικία Ήρας και Δία. Συμπόσιο των θεών.	*Α* 494-605
Νύχτα προς την 22η ημέρα	Βραδινή ανάπαυση. Ο Δίας στέλνει όνειρο στον Αγαμέμνονα.	*Α* 606-612 *Β* 1-47
22η ημέρα (πρώτη ημέρα μάχης)	Συνέλευση των Αχαιών. Ετοιμασία για μάχη. Κατάλογος των πλοίων. Κατάλογος των Τρώων.	*Β* 48-877
	Μονομαχία Μενέλαου-Πάρη. Ανακωχή. Η Ελένη στα τείχη της Τροίας. Η έκβαση της μονομαχίας.	*Γ*
	Παραβίαση της ανακωχής από τον Πάνδαρο. Τραυματισμός του Μενέλαου. Επιθεώρηση του στρατού από τον Αγαμέμνονα. Μάχη με παρουσία θεών στο πλευρό των δύο αντιπάλων.	*Δ*
	Αριστεία του Διομήδη. Έντονη η παρουσία των θεών στο πεδίο της μάχης. Ο Διομήδης τραυματίζει την Αφροδίτη και τον Άρη. Επιστροφή των θεών στον Όλυμπο.	*Ε*
	Οι Τρώες κινδυνεύουν και ο Έλενος στέλνει τον Έκτορα στην Τροία με την εντολή οι Τρωαδίτισσες να δεηθούν στην Αθηνά. Γλαύκος και Διομήδης.	

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 13

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της *ΙΛΙΑΔΑΣ* (συνέχεια)

Ημέρα	**Σκηνή – Γεγονός**	**Ραψωδία – στίχοι**
	Οι συναντήσεις του ΄Εκτορα στην πόλη και η επιστροφή του στο πεδίο της μάχης μαζί με τον Πάρη.	*Ζ*
	Άκαρπη μονομαχία Αίαντα και ΄Εκτορα. Τέλος της 1ης ημέρας μάχης.	*Η* 1-320
Βράδυ της 22ης ημέρας	Συνελεύσεις στα δύο στρατόπεδα. Αποφάσεις για ανακωχή, ώστε να θάψουν τους νεκρούς τους. Οι Αχαιοί αποφασίζουν την ανέγερση τείχους.	*Η* 321-380
23η ημέρα	Ανακωχή, ταφή νεκρών.	*Η* 381-432
24η ημέρα	Ανέγερση του τείχους των Αχαιών.	*Η* 433-482
25η ημέρα (δεύτερη ημέρα μάχης)	Συνέλευση των θεών. Το σχέδιο του Δία εφαρμόζεται. Ο Δίας παρακολουθεί τη μάχη από την ΄Ιδη-Κηροστασία. Η νύχτα διακόπτει τη μάχη. Οι Τρώες στρατοπεδεύουν στην πεδιάδα. Οι Αχαιοί βρίσκονται σε δύσκολη θέση.	*Θ*
Νύχτα προς την 26η ημέρα	Οι Αχαιοί αποφασίζουν να στείλουν πρεσβεία στον Αχιλλέα. Αποστολή της πρεσβείας και αποτυχία της. Ανακοίνωση της άρνησης του Αχιλλέα και αντίδραση των Αχαιών.	*Ι*
	Κατασκοπευτικές επιχειρήσεις των δύο αντιπάλων στη διάρκεια της νύχτας. Τα κατορθώματα του Διομήδη και του Οδυσσέα.	*Κ*
26η ημέρα (τρίτη ημέρα μάχης)	Τα κατορθώματα του Αγαμέμνονα (*αριστεία*). Επιτυχίες του ΄Εκτορα με τη βοήθεια του Δία. Οι ΄Ελληνες αρχηγοί εγκαταλείπουν τη μάχη τραυματισμένοι. Ο Αχιλλέας στέλνει τον Πάτροκλο στη σκηνή του Νέστορα και ο γέροντας της Πύλου παρακινεί τον Πάτροκλο να οδηγήσει αυτός τους Μυρμιδόνες στη μάχη.	*Λ*
	Οι μάχες γύρω από το τείχος των Αχαιών. Παρά την αντίσταση των Αχαιών, ο ΄Εκτορας γκρεμίζει μια πύλη του τείχους, οι Τρώες εισβάλλουν και οι Αχαιοί υποχωρούν προς τα πλοία τους.	*Μ*
	Σφοδρές μάχες δίπλα στα πλοία. Τους ΄Ελληνες στηρίζει ο Ποσειδώνας. Πρωτοστατούν ο ΄Εκτορας και ο Αίαντας ο Τελαμώνιος. Οι Αχαιοί αντιστέκονται.	*Ν*

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:33 ™ÂÏ›‰· 14

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της *ΙΛΙΑΔΑΣ* (συνέχεια)

Ημέρα	**Σκηνή – Γεγονός**	**Ραψωδία – στίχοι**
	Οι τραυματισμένοι αρχηγοί επιστρέφουν. Η ΄Ηρα εξαπατά τον Δία και δίνεται στον Ποσειδώνα η ευκαιρία να βοηθήσει ανενόχλητος τους Αχαιούς, για να απωθήσουν τους Τρώες πέρα από την τάφρο του αχαϊκού τείχους.	*Ξ*
	Ο Δίας ξυπνά, επιτίθεται στην ΄Ηρα και απομακρύνει τον Ποσειδώνα από τη μάχη. Οι Τρώες με την καθοδήγηση του Απόλλωνα πλησιάζουν και πάλι στα πλοία. Ο Πάτροκλος επιστρέφει στον Αχιλλέα. Οι Τρώες απειλούν να πυρπολήσουν το πλοίο του Πρωτεσίλαου, το οποίο υπερασπίζεται ο Αίαντας.	*Ο*
	Ο Πάτροκλος πείθει τον Αχιλλέα να οδηγήσει αυτός τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Τα κατορθώματα του Πάτροκλου. Οι Τρώες υποχωρούν. Ο Πάτροκλος σκοτώνει τον Σαρπηδόνα και τον ηνίοχο του ΄Εκτορα Κεβριόνη. Τα τελευταία κατορθώματα του Πάτροκλου και ο θάνατός του.	*Π*
	Μάχη και μονομαχίες γύρω από το νεκρό Πάτροκλο. Η αριστεία του Μενέλαου. Οι Αχαιοί επιστρέφουν με το πτώμα του Πάτροκλου.	*Ρ*
	Ο Αχιλλέας πληροφορείται το θάνατο του φίλου του και αποφασίζει να πάρει εκδίκηση. Η εμφάνιση του Αχιλλέα στην τάφρο σώζει τους Αχαιούς που υποχωρούν με το πτώμα του Πάτροκλου.	*Σ* 1-238
Νύχτα προς την 27η ημέρα	Τα δύο στρατόπεδα στη διάρκεια της νύχτας. Η Θέτιδα ζητάει από τον ΄Ηφαιστο καινούρια όπλα για το γιο της και ο θεός τα κατασκευάζει. Περιγραφή της ασπίδας.	*Σ* 239-616
27η ημέρα (τέταρτη ημέρα μάχης)	Η Θέτιδα παραδίδει στο γιο της τη νέα του πανοπλία. Ο Αχιλλέας και ο Αγαμέμνονας συμφιλιώνονται. Μετά τον κοινό θρήνο για τον Πάτροκλο, ο Αχιλλέας φοράει την πανοπλία του και ετοιμάζεται για τη μάχη της εκδίκησης.	*Τ*
	Οι θεοί συνεδριάζουν και αποφασίζουν να συμμετάσχουν στη μάχη. Ο Αχιλλέας μονομαχεί με τον Αινεία, ο οποίος σώζεται από τον Ποσειδώνα. Ο Αχιλλέας σκοτώνει πολλούς Τρώες, ενώ οι τελευταίοι τρέπονται σε άτακτη φυγή.	*Υ*

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της *ΙΛΙΑΔΑΣ* (συνέχεια)		
Ημέρα	**Σκηνή – Γεγονός**	**Ραψωδία – στίχοι**
	Ο Αχιλλέας, εκτός από τους Τρώες, αντιμετωπίζει και τον ποταμό Σκάμανδρο, που ορμάει εναντίον του. Μάχες μεταξύ των θεών. Οι Τρώες βρίσκουν τελικά καταφύγιο μέσα στα τείχη της πόλης τους. Μονομαχία Αχιλλέα και ΄Εκτορα. Θάνατος του ΄Εκτορα και κακοποίηση του σώματός του από τον Αχιλλέα. Θρήνοι για το πρωτοπαλίκαρο της Τροίας. Νεκρώσιμες τελετές και νεκρόδειπνος για τον Πάτροκλο.	*Φ* *Χ* *Ψ* 1-58
Νύχτα προς την 28η ημέρα	Ο Αχιλλέας συνομιλεί στον ύπνο του με τον Πάτροκλο.	*Ψ* 59-109
28η ημέρα	Καύση του νεκρού σώματος του Πάτροκλου.	*Ψ* 110-226
29η ημέρα	Ταφή των οστών του Πάτροκλου και αγώνες προς τιμήν του. Δεύτερη κακοποίηση του πτώματος του ΄Εκτορα από τον Αχιλλέα.	*Ψ* 227-897 *Ω* 1-21
29η έως 40ή ημέρα	΄Ενδεκα ημέρες βεβήλωσης του νεκρού ΄Εκτορα. Οι θεοί λυπούνται το νεκρό ήρωα.	*Ω* 22-30
41η ημέρα	Συνέλευση των θεών. Ο Δίας ειδοποιεί με την ΄Ιριδα τον Πρίαμο να πάει να ικετεύσει τον Αχιλλέα.	*Ω* 31-187
Νύχτα προς την 42η ημέρα	Ο Πρίαμος ετοιμάζεται. Η συνάντηση του Πρίαμου και του Αχιλλέα. Η ικεσία του Πρίαμου. Ο Αχιλλέας λυτρώνει τον ΄Εκτορα και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή.	*Ω* 188-677
42η ημέρα	Ο νεκρώσιμος νόστος του ΄Εκτορα. Θρήνοι για τον ήρωα.	*Ω* 678-777
42η έως 50ή ημέρα	Εννέα ημέρες θρήνου και ετοιμασιών για τη νεκρική πυρά του ΄Εκτορα.	*Ω* 778-785
51η ημέρα	Η ταφή του ΄Εκτορα. Ο νεκρόδειπνος.	*Ω* 786-805

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:34 ™ÂÏ›‰· 16

Χάρτης 2. Το Αιγαίο και η Μ. Ασία.

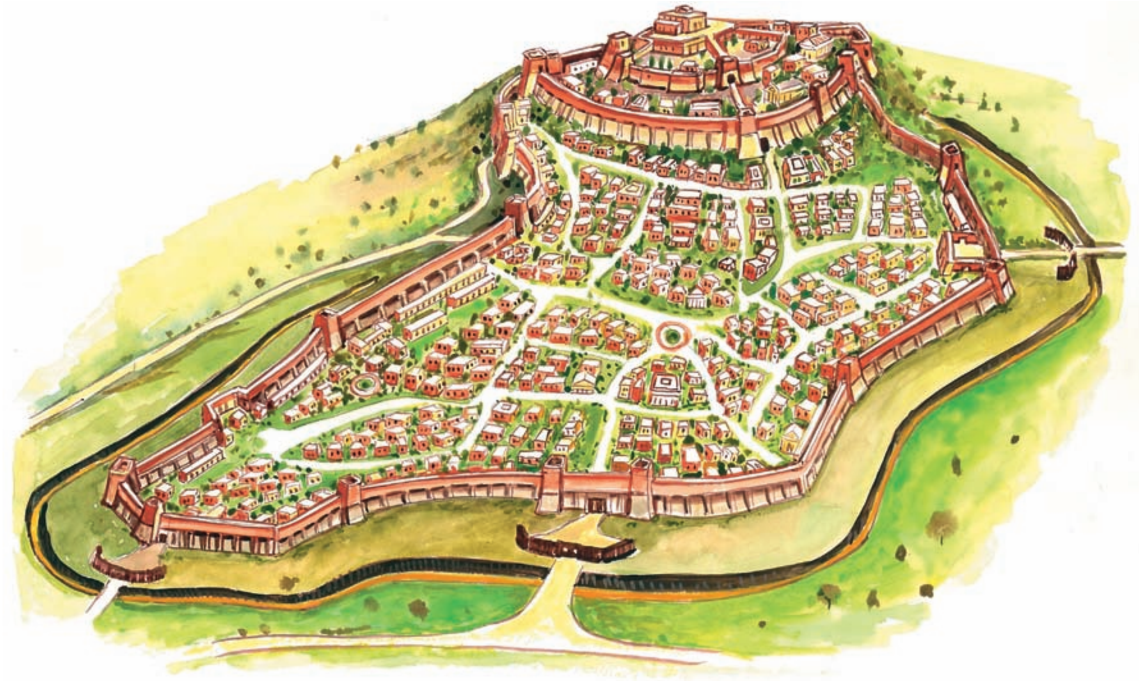

Εικόνα 2. Αναπαράσταση της Τροίας.

001 PROTOSELIDA 8-11-2005 11:34 ™ÂÏ›‰· 17

ραψωδία Α

Λοιμός – Μῆνις

(Ο λοιμός – Η οργή του Αχιλλέα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Δέκα χρόνια οι Αχαιοί πολιορκούν την Τροία και στα βάσανά τους έρχεται να προστεθεί ο θυμός του Αχιλλέα με τις ολέθριες συνέπειές του, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με την απόφαση του Δία. Όλα ξεκίνησαν από την άρνηση του Αγαμέμνονα να επιστρέψει στον ιερέα του Απόλλωνα, Χρύση, την κόρη του, την οποία κρατούσε στη σκηνή του ως πολεμικό *γέρας* (= τιμητικό βραβείο). Αυτό προκάλεσε την οργή του Φοίβου, που έστειλε φοβερό λοιμό στο αχαϊκό στρατόπεδο. Τότε ο Αχιλλέας συγκάλεσε συνέλευση του στρατού, όπου ο μάντης Κάλχας αποκάλυψε την αιτία του κακού· προέβλεψε μάλιστα κι άλλες συμφορές αν ο Αγαμέμνονας δεν ικανοποιήσει το αίτημα του Χρύση.

Μολονότι τα λόγια του μάντη εξόργισαν τον Αγαμέμνονα, δέχτηκε να επιστρέψει την κόρη, αν οι Αχαιοί του προσφέρουν κάποια άλλη στη θέση εκείνης. Στην απαίτηση του Ατρείδη αντέδρασε ο Αχιλλέας, και ο Αγαμέμνονας απείλησε ότι, ως ανώτερός του, θα του αφαιρέσει το δικό του λάφυρο, τη Βρισηίδα. Η σύγκρουση πλέον ήταν αναπόφευκτη και θα κατέληγε σε αιματοχυσία, αν δεν επενέβαινε την κρίσιμη στιγμή η Αθηνά. Τελικά, ο Αχιλλέας αρκέστηκε σε υβριστικούς λόγους και δήλωσε ότι θα παραδώσει τη Βρισηίδα, αλλά ορκίστηκε ότι θα αποχωρήσει από τη μάχη.

Στη συνέχεια τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Μετά τη λήξη της συνέλευσης, η Χρυσηίδα αποστέλλεται στον πατέρα της, ενώ κήρυκες έρχονται στη σκηνή του Αχιλλέα για να οδηγήσουν τη Βρισηίδα στον Αγαμέμνονα. Ο Αχιλλέας αποσύρεται στην ακρογιαλιά, όπου πικραμένος απευθύνεται στη μητέρα του, τη Θέτιδα, και της αποσπά την υπόσχεση ότι θα μεσολαβήσει η ίδια στον Δία, για να αποκατασταθεί η τιμή του.

Οι μέρες περνούν, η Χρυσηίδα έχει επιστρέψει στην πατρίδα της, ο πόλεμος συνεχίζεται, αλλά ο Αχιλλέας μένει απομονωμένος στη σκηνή του. Τη δωδέκατη ημέρα μετά την παράκληση του ήρωα στη μητέρα του (εικοστή πρώτη μέρα της *Ιλιάδας*), η Θέτιδα ανεβαίνει στον Όλυμπο και ικετεύει τον Δία να τιμήσει το γιο της, δίνοντας υπεροχή στους Τρώες. Ο Δίας υπόσχεται στη Θέτιδα να ικανοποιήσει την παράκλησή της, αλλά κρυφά από την Ήρα, γιατί αυτή πάντα τον κατηγορεί ότι παίρνει το μέρος των Τρώων. Η συνάντησή του με τη Θέτιδα, όμως, δεν περνάει απαρατήρητη από την Ήρα, η οποία υποψιάζεται τι έχει συμβεί και ζητάει επίμονα εξηγήσεις από το σύζυγό της. Ο Δίας εξοργίζεται και με απειλές αναγκάζει τη θεά να σωπάσει λυπημένη. Κοντά στην Ήρα σπεύδει ο Ήφαιστος, ο οποίος παρηγορεί τη μητέρα του και επαναφέρει την ευχάριστη ατμόσφαιρα στην κατοικία των θεών. Η υπόλοιπη μέρα περνά στον Όλυμπο ανέμελα, με φαγοπότι και μουσική, μέχρι που ο ήλιος δύει και καθένας πάει στο δώμα του να αναπαυτεί.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 18

ραψωδία *Α* 1-53
Το προοίμιο – Η ικεσία του Χρύση

- Το θέμα του έπους: Ο θυμός του Αχιλλέα και οι συνέπειές του
- Η προϊστορία της φιλονικίας Αγαμέμνονα και Αχιλλέα
- Οι πρωταγωνιστές
- Ο ρόλος των θεών

Εικόνα 3. Ένας αοιδός. Ζωγραφική σε αμφορέα. Παρίσι, συλλογή Rollin (αντίγραφο).

Το προοίμιο της Ιλιάδας

«Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἰωνοῖσί τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.»

(*Α* 1-7)

Προοίμιο – Επίκληση της Μούσας

Ψάλλε, θεά, τον τρομερόν θυμόν του Αχιλλέως,
πώς έγινε στους Αχαιούς αρχή πολλών δακρύων·
που ανδράγαθες ροβόλησε πολλές ψυχές στον Άδη
ηρώων, κι έδωκεν αυτούς αρπάγματα των σκύλων
και των ορνέων — και η βουλή γενόνταν του Κρονίδη,
απ' ότ' εφιλονίκησαν κι εχωριστήκαν πρώτα
ο Ατρείδης, άρχων των ανδρών, και ο θείος Αχιλλέας.

στ. 1 Ψάλλε, θεά: τυπική επίκληση στη Μούσα, όπως και στον πρώτο στίχο της *Οδύσσειας*. Τις Μούσες, προστάτιδες των επιστημών και των τεχνών, θα τις επικαλεστεί ο ποιητής και σε άλλα χωρία του έπους, για να εδραιωθεί στον ακροατή η εντύπωση ότι το έργο είναι θεόπνευστο.

τον τρομερόν θυμόν: ο ποιητής τοποθετεί στον πρώτο στίχο —στο πρωτότυπο μάλιστα η λέξη *μῆνις* (= οργή) είναι η πρώτη λέξη— την οργή του Αχιλλέα, γύρω από την οποία θα «πλεχτεί» όλη η υπόθεση του έπους. Αφετηρία και κέντρο της πλοκής της *Ιλιάδας* είναι ο θυμός του Πηλείδη μετά τη σύγκρουσή του με τον Αγαμέμνονα. Στο πρωτότυπο η *μῆνις* χαρακτηρίζεται *οὐλομένη* (= καταραμένη), για την οποία δηλαδή θα ευχόταν κανείς να χαθεί.

στ. 3 ροβόλησε: συνήθως το ρήμα χρησιμοποιείται αμετάβατο (= κατηφορίζω, κατεβαίνω με ορμή, κατρακυλώ)· εδώ έχει μεταβατική σημασία (= στέλνω, σπρώχνω κάποιον προς τα κάτω): έστειλε τις ψυχές πολλών ηρώων στον Κάτω κόσμο.

στ. 4-5 αυτούς αρπάγματα... ορνέων: οι ψυχές των ηρώων πήγαν στον Άδη, ενώ τα νεκρά κορμιά τους έγιναν βορά των σκύλων και των αρπακτικών πουλιών.

στ. 5 η βουλή γενόνταν του Κρονίδη: μ' αυτό τον τρόπο εκπληρωνόταν η θέληση του γιου του Κρόνου, του Δία. Εννοείται εδώ η υπόσχεση του Δία στη μητέρα του Αχιλλέα Θέτιδα (στ. 518 κ.εξ.) ότι θα δώσει νίκες στους Τρώες, ώστε να εκτιμήσουν οι Αχαιοί την αξία του Αχιλλέα, μετά την αποχώρησή του από το πεδίο της μάχης, και έτσι να τον αποζητήσουν. Αυτός ήταν ένας τρόπος να *τιμηθεί* ο Αχιλλέας μετά την προσβολή που δέχτηκε από τον Αγαμέμνονα.

στ. 6 απ' ότ'... πρώτα: ο στίχος δίνει τη χρονική αφετηρία της δράσης και της αφήγησης.

στ. 7 Ατρείδης: ο γιος του Ατρέα. Ο ποιητής με αυτό το πατρωνυμικό εννοεί πάντα τον Αγαμέμνονα και όχι τον αδελφό του Μενέλαο. Ο Αγαμέμνονας ήταν βασιλιάς του ισχυρότερου κράτους της εποχής στον ελλαδικό χώρο, των πολύχρυσων Μυκηνών, και ήταν αρχιστράτηγος της τρωικής εκστρατείας.

θείος: θεϊκός, αυτός που κατάγεται από τους θεούς και μάλιστα από τον Δία (στο πρωτότυπο *δῖος*). Ο ποιητής χαρακτηρίζει τους βασιλιάδες *διογενείς* και *διόθρεπτους*. Πολλές φορές το *δῖος* (=θείος), χωρίς να χάσει την αρχική του σημασία, σήμαινε ένδοξος, ευγενής, έξοχος.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 19

Και απ' τους θεούς ποιος άναψε την έχθραν μεταξύ τους;
Ο Απόλλων, όπου οργίσθηκε του Ατρείδη βασιλέως
κι έφερε λώβαν στον στρατόν που εθέριζε τα πλήθη,
ότι του εκαταφρόνεσε τον Χρύσην ιερέα.

Ο Χρύσης στο στρατόπεδο των Αχαιών

Στων Αχαιών τα γρήγορα καράβια τούτος ήλθε,
με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρη του να λύσει·
στο χρυσό σκήπτρο τυλικτό του Φοίβου το στεφάνι

Το αίτημα του Χρύση

εκράτει, και τους Αχαιούς παρακαλούσεν όλους,
μα από όλους πιο πολύ τους δυο τους γιους του Ατρέα:
«Ω γενναιόκαρδοι Αχαιοί, ω βασιλείς Ατρείδες,
του Ολύμπου ας κάμουν οι θεοί, την πόλιν του Πριάμου

Εικόνα 4. Ο ποιητής και η Μούσα, του Ν. Εγγονόπουλου, 1938. Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.
Νομίζετε ότι ο καλλιτέχνης αποδίδει με τον πίνακά του το νόημα του 1ου στίχου;

στ. 10 **λώβα:** λοιμός, πανούκλα, μεταδοτική ασθένεια που αποδεκάτιζε το στρατό («*εθέριζε τα πλήθη*»). Το λοιμό μετέδιδαν τα ποντίκια, τα οποία έστελνε ο Απόλλωνας *Σμινθέας* (< *σμίνθος* = ποντικός).
στ. 12 **γρήγορα:** παραδοσιακό επίθετο των πλοίων. Το επίθετο είναι κοσμητικό και όχι λειτουργικό, αφού τα καράβια των Ελλήνων βρίσκονται εννιά χρόνια τραβηγμένα στη στεριά και δεν ταξιδεύουν (πρβ. *γοργά*, *Α* στ. 372). Παραδοσιακά επίσης επίθετα που αποδίδουν το σχήμα των πλοίων: *κοίλα* (*Α* 27), *κυρτά* (*Α* 171), *βαθουλά* (π.χ. *Β* 602).
στ. 14 **σκήπτρο... στεφάνι:** το σκήπτρο ήταν μια επιμήκης ράβδος με χρυσά κοσμήματα και αποτελούσε σύμβολο εξουσίας ή δημόσιου αξιώματος. Το κρατούσαν οι βασιλιάδες, οι ιερείς, οι μάντεις, οι κήρυκες (= αγγελιαφόροι) και οι δικαστές. Εδώ το σκήπτρο (ή ιερατική ράβδος) έχει τυλιγμένη στην κορυφή του μια μάλλινη ταινία (*στεφάνι* ή *στέφανα*, *Α* 374), που αποτελούσε πιθανόν ιερό σύμβολο του Απόλλωνα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 20

αφού πορθήσετ' ευτυχείς να πάτε στην πατρίδα·
αλλ' αποδώσετε σ' εμέ την ποθητήν μου κόρην,
δεχθείτε αυτά τα λύτρα της, αν τον υιόν του Δία
τον μακροβόλον τοξευτήν Απόλλωνα ευλαβείσθε».
Όλοι αλαλάξαν οι Αχαιοί, κι είπαν τον ιερέα
να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν·

Η άρνηση του Αγαμέμνονα

μόνος ο Αγαμέμνονας δεν το 'στεργεν ο Ατρείδης,
αλλά κακά τον έδιωχνε και βαρύν λόγον είπε:
«Μη σ' απαντήσω, γέροντα, σιμά στα κοίλα πλοία
ή τώρα εδώ ν' αργοπορείς ή πάλιν να γυρίσεις,
και μη θαρρεύεις στου θεού το σκήπτρο και το στέμμα.
Αυτήν δεν θ' απολύσω εγώ· το γήρας θα την έβρει
στο Άργος μες στο σπίτι μου μακράν απ' την πατρίδα
να υφαίνει αυτού και σύντροφον της κλίνης να την έχω.
Μη μ' ερεθίζεις, σύρ' ευθύς, αν θέλεις να μην πάθεις».
Τον λόγον του εφοβήθηκε και υπάκουσεν ο γέρος·
την άκραν πήρε σιωπηλός της ηχερής θαλάσσης
και όταν ευρέθη ανάμερα, τον γόνον της ωραίας

Η προσευχή του Χρύση

Λητούς, μέγαν Απόλλωνα, θερμά παρακαλούσε:
«Άκουσέ με, αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας
Κίλλας προστάτη, κύριε στην Τένεδο, Σμινθέα,

Εικόνα 5. Πλοίο των Αργείων. Παράσταση από αρχαϊκό αγγείο.
Γερμανία, Μουσείο Würzbourg (αντίγραφο).

στ. 22 τον μακροβόλον τοξευτήν: ο Απόλλωνας, ο σημαντικότερος προστάτης θεός της Τροίας, ήταν τοξότης και έπληττε τα θύματά του από μακριά. Σ' αυτόν αποδιδόταν κάθε αιφνίδιος θάνατος άντρα, ενώ στην αδελφή του την Άρτεμη πίστευαν ότι οφειλόταν ο ξαφνικός θάνατος μιας γυναίκας, ιδίως στον τοκετό.
στ. 25 στέργω: (> *στοργή*) αγαπώ, δέχομαι.
στ. 31 Άργος: η περιοχή της Αργολίδας, όπου βρισκόταν η επικράτεια του Αγαμέμνονα. Το όνομα *Άργος* σε άλλα χωρία δηλώνει την πόλη που ήταν το βασίλειο του Διομήδη (*Β* 559, *Δ* 52), άλλοτε πάλι τη νότια Ελλάδα και ιδιαίτερα την Πελοπόννησο (*Ζ* 152) ή και ολόκληρη την Ελλάδα (*Ζ* 456, *Ι* 246 κ.α.).
στ. 38-39 αργυρότοξε... Σμινθέα: το επίθετο *αργυρότοξος* (= με ασημένιο τόξο) αποδίδεται σταθερά στον Απόλλωνα (βλ. σχόλ. στ. 22), γιο του Δία και της Λητώς· γενικά τα αντικείμενα των θεών ήταν κατασκευασμένα από πολύτιμα μέταλλα. Η **Χρύση** και η **Κίλλα** ήταν πόλεις της Μυσίας, στον Αδραμυττινό κόλπο της Μ. Ασίας, όπου τιμούσαν τον Απόλλωνα. Στη Χρύση, μάλιστα, του απέδιδαν το επίθετο *Σμινθεύς* (βλ. σχόλ. στ. 10).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 21

εάν σου έκτισα ναόν να χαίρεται η καρδιά σου,
εάν ποτέ σου έκαψα μεριά καλοθρεμμένα
ταύρων κι ερίφων, τούτον μου τον πόθον τελείωσέ μου·
τα βέλη σου στους Δαναούς τα δάκρυά μου ας πλερώσουν».

Ο Απόλλωνας στέλνει λοιμό στο αχαϊκό στρατόπεδο

Ευχήθη και ως τον άκουσεν ο Φοίβος ο Απόλλων,
κατέβη από τες κορυφές του Ολύμπου θυμωμένος,
με τόξον και μ' ολόκλειστην φαρέτραν εις τους ώμους.
Εβρόντησαν επάνω του τα βέλη ως εκινήθη
ο χολωμένος και όμοιαζε την νύκτα, ως προχωρούσε.
Των πλοίων κάθισε άντικρυ και απόλυσε το βέλος
και αχός εβγήκε τρομερός απ' τ' ασημένιο τόξο·
και αφού τους σκύλους έπληξε και τα μουλάρια πρώτα,
εις τους ανθρώπους έριχνε τα πικροφόρ' ακόντια
αδιάκοπα· και των νεκρών παντού πυρές εκαίαν.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Προοίμια από το έργο του Ησίοδου

1. *Θεογονία* (στ. 1-2 και 22-24)

«Με τις Ελικωνιάδες Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι μας·
κατοικούν τον Ελικώνα, όρος μέγα κι ιερό,
[...]
Κάποτε εκείνες δίδαξαν τον Ησίοδο το ωραίο τραγούδι,
την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
στου θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές».

2. *Έργα και Ημέραι* (στ. 1-5 και 11-13)

«Μούσες της Πιερίας, δόξα σας το τραγούδι, ελάτε πάλι,
ανιστορήσετε τον Δία, υμνώντας τον πατέρα σας.
Για κείνον γίνονται οι θνητοί άλλοτε άδοξοι,

στ. 46 **φαρέτρα:** η θήκη μέσα στην οποία έβαζαν τα βέλη.
στ. 48 **όμοιαζε την νύκτα:** τα βέλη που βροντούν (στ. 47) και η παρομοίωση του Απόλλωνα με τη νύχτα αποδίδουν τη θυμωμένη μορφή του θεού που προκαλεί φόβο. Έντονη είναι η αντίθεση με τη συνηθισμένη λαμπρή εικόνα του θεού του φωτός.
στ. 52 **ακόντια:** στο πρωτότυπο κείμενο *βέλη* (πρβ. στ. 47, 49). Η κλιμάκωση των στ. 51-52 αποδίδει την πραγματικότητα ενός λοιμού: η ασθένεια προσβάλλει πρώτα τα ζώα, και μάλιστα τα πιο αδύναμα από αυτά, και ύστερα τους ανθρώπους. Από μια άλλη άποψη ο ποιητής προχωρεί βαθμιαία από τα πιο ασήμαντα στο πιο σημαντικό: σκύλοι, μουλάρια, άνθρωποι.
στ. 53 **πυρές εκαίαν:** όπως γνωρίζουμε από τις ανασκαφές, την εποχή στην οποία αναφέρονται τα περιστατικά του έπους (γύρω στο 1200 π.Χ.) επικρατούσε η συνήθεια της ταφής των νεκρών, ενώ στην εποχή του Ομήρου (περίπου 9ο-8ο αι. π.Χ.) τους έκαιγαν. Επομένως, η αναφορά του ποιητή σε «πυρές νεκρών» είναι *αναχρονισμός*, δηλαδή προβολή μιας συνήθειας της σύγχρονης με τον ποιητή εποχής σε παλαιότερη.

άλλοτε δοξασμένοι· ονομαστοί κι ανώνυμοι,
όπως το θέλει ο μέγας Δίας.
[...]
Άκουσε τώρα, επάκουσε επιβλέποντας,
το δίκαιο κράτησε στον ίσιο δρόμο, Δία εσύ·
αλλά κι εγώ έχω να πω στον Πέρση την αλήθεια».*

(*Εκλογές από τον Ησίοδο*, μετάφραση-επιλεγόμενα Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Το Ροδακιό, Αθήνα 1995)

* **Πέρσης:** αδελφός του ποιητή, προς τον οποίον απευθύνεται το ποίημα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιο είναι το θέμα της *Ιλιάδας* και πώς το οριοθετεί χρονικά ο ποιητής;
2. Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της ενότητας (άνθρωποι και θεοί) και ποιος είναι ο ρόλος τους (ολοφάνερος ή αφανής);
3. Στη σύγκρουση Αγαμέμνονα και Χρύση φαινομενικά νικητής αναδεικνύεται ο αρχιστράτηγος. Στην εμφάνιση όμως και στο λόγο του ιερέα λανθάνουν κάποιοι υπαινιγμοί που μας προϊδεάζουν ότι η τελική επικράτηση θα είναι δική του. Να επισημάνετε αυτά τα στοιχεία, που δίνονται υπαινικτικά από τον ποιητή.
4. Η προσευχή του Χρύση ακολουθεί το συνηθισμένο θρησκευτικό τυπικό της εποχής. Αφού επισημάνετε και απαριθμήσετε τα τυπικά στοιχεία της προσευχής, να τη συγκρίνετε με μια σημερινή (π.χ. την «Κυριακή προσευχή») και να σημειώσετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές ΄Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Ομοιότητα – Διαφορά]
5. Στην περιγραφή των θυμάτων του λοιμού ο ποιητής κλιμακώνει την αφήγηση προχωρώντας από το πρώτο και λιγότερο σημαντικό θέμα (θάνατος σκύλων) στο τρίτο και πιο σπουδαίο (θάνατος ανθρώπων). Η τεχνική αυτή λέγεται «νόμος των τριών». Θυμηθείτε σε ποια άλλα μαθήματα (π.χ. Μαθηματικά, Θρησκευτικά κτλ.) ο αριθμός *τρία* χρησιμοποιείται ανάλογα (ως νόμος, κανόνας, σύστημα) και καταγράψτε αυτές τις περιπτώσεις. [Ενδεικτικές ΄Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Αναλογία, Συμμετρία, Ταξινόμηση]
6. Αφού θυμηθείτε το προοίμιο της *Οδύσσειας* και διαβάσετε τα προοίμια του Ησίοδου (βλ. Παράλληλα κείμενα), να κάνετε συγκρίσεις με το προοίμιο της *Ιλιάδας*.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 23

ραψωδία *Α* 54-306

Συνέλευση των Αχαιών
Η σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

- Αποκάλυψη της αιτίας του κακού: ο ρόλος του Αχιλλέα
- Φιλονικία Αχιλλέα και Αγαμέμνονα
- *Ἀχιλλέως μῆνις*

Εικόνα 6. Ο Αχιλλεύς. Ερυθρόμορφος αμφορέας, 450 περίπου π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο).

Τα θεία βέλη στον στρατόν πετούσαν εννιά μέρες,
και την δεκάτην τον λαόν συγκάλεσε ο Πηλείδης,
ως η θεά τον δίδαξεν η Ἥρα η λευκοχέρα,
που εθλίβονταν τους Δαναούς να βλέπει πως πεθαίναν.
Και αφού συνάχθηκε ο λαός εις ένα μέρος όλος,
ο γοργοπόδης Αχιλλεύς σηκώθη και τους είπε·
«Ατρείδη, να γυρίσουμε, θαρρώ, θ' αναγκασθούμε
στα γονικά μας άπρακτοι, αν δεν πεθάνουμ' όλοι,
αφού μας φθέρνει λοιμική και πόλεμος αντάμα.
Λοιπόν ας ερωτήσομεν ή μάντιν ή ιερέα
ή ονειροκρίτην – έρχεται και τ' όνειρο απ' τον Δία –
να ειπεί γιατί εχόλωσε τόσο σ' εμάς ο Φοίβος·
μη κάποιο τάμα του έλειψε, μη του 'λειψ' εκατόμβη·

Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση του στρατού.

στ. 54 εννιά: τυπικός αριθμός που σημαίνει μεγάλη ποσότητα. Εδώ δηλώνει μεγάλη χρονική διάρκεια (= μέρες και μέρες). Οι τυπικοί ομηρικοί αριθμοί είναι συνήθως πολλαπλάσια του 3, π.χ. δώδεκα ημέρες διαρκεί το ταξίδι των θεών στη χώρα των Αιθιόπων, εννιά ημέρες κουβαλούν ξύλα για την πυρά του Ἕκτορα (*Ω* 785) κτλ.

στ. 56 η Ἥρα η λευκοχέρα: η Ἥρα και η Αθηνά, εξαιτίας της προσβολής που τους έκανε ο Πάρης με την κρίση του δίνοντας «το μήλον της έριδος» στην Αφροδίτη, θα βρίσκονται σε όλη τη διάρκεια του πολέμου στο πλευρό των Ελλήνων. Το επίθετο *λευκοχέρα* χρησιμοποιείται για να τονίσει την ομορφιά μιας θεάς ή μιας θνητής.

στ. 59 γοργοπόδης: παραδοσιακό κοσμητικό επίθετο του Αχιλλέα (πρβ. στ. 122 *φτερόποδος* = πολύ γρήγορος στα πόδια, σαν να είχε φτερά και να πετούσε).

στ. 63-64 μάντης, ιερέας, ονειροκρίτης: οι μάντεις ερμήνευαν γενικά τα σημάδια των θεών· οι ιερείς ήταν υπεύθυνοι για τις τελετουργίες προς τους θεούς, αλλά και προφήτευαν μέσω των θυσιών, ενώ οι ονειροκρίτες προφήτευαν με βάση τα όνειρα, τα οποία επίσης έστελναν οι θεοί. Η αναφορά σε όλους αυτούς συγχρόνως δηλώνει με έμφαση την κρισιμότητα της κατάστασης, ώστε να απαιτείται με κάθε μέσο να αποκαλυφθεί η αιτία του κακού.

στ. 66 εκατόμβη: θυσία εκατό βοδιών, δηλαδή πλούσια θυσία, στην οποία τα ζώα που σφαγιάζονται μπορεί να μην είναι βόδια, αλλά αρνιά και γίδια, όπως εδώ, και ίσως λιγότερα από εκατό (π.χ. *Ζ* 93 και 115).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 24

ίσως, αν του καούν αρνιά και ερίφια διαλεμένα,
θελήσει το θανατικό να διώξει από κοντά μας».
Αυτά είπε κι εκάθισε· και τότε ο Θεστορίδης
ο Κάλχας εσηκώθηκεν, ορνεοσκόπος πρώτος
που εγνώριζ' όλα μέλλοντα, παρόντα, περασμένα
και οδήγησε στην Ίλιον των Αχαιών τα πλοία
μ' αυτό το πνεύμα μαντικό που του 'χε δώσει ο Φοίβος.

Ο μάντης διστάζει

Σ' αυτούς καλοπροαίρετα τότε ομιλούσ' εκείνος:
«Με προσκαλείς, δίφιλε Πηλείδη, να εξηγήσω,
πώς εγεννήθηκε ο θυμός του μακροβόλου Φοίβου·
θέλει το ειπώ· μόνον εσύ στοχάσου και όμοσέ μου
να με βοηθήσεις πρόθυμα με λόγον και με χέρι,
ότι θ' ανάψω την χολήν ανδρός που των Αργείων
δεσπόζει και όλ' οι Αχαιοί του είναι υποταγμένοι·
όταν θυμώσει στον μικρόν, νικά ο βασιλέας·
ότι αν χωνεύσει την χολήν σ' εκείνην την ημέραν,
όμως το πάθος άσπονδο στα στήθη μέσα τρέφει
να ξεθυμάνει στο εξής· και σκέψου αν θα με σώσεις».

Οι διαβεβαιώσεις του Αχιλλέα

Και ο γοργοπόδης προς αυτόν Πηλείδης αποκρίθη:
«Άφοβα λέγε τον χρησμόν όποιον ηξεύρει ο νους σου·
ότι, μα τον Απόλλωνα, που τες ευχές ακούει,
Κάλχα, και συ των Δαναών προσφέρεις τους χρησμούς του,
όσο εγώ ζω κι εδώ στην γην βλέπω το φως του ηλίου,
βαρύ κανείς επάνω σου το χέρι δεν θα βάλει
των Δαναών όλων κανείς, και μήτε ο Αγαμέμνων
που σήμερα των Αχαιών καυχάται ότ' είναι ο πρώτος».

Η αιτία του κακού

Και ο μάντις ο ακατάκριτος επήρε θάρρος κι είπε:
«Τάμα ποσώς δεν του 'λειψε, μήτ' εκατόμβη, αλλ' είναι
ο ιερέας αφορμή, που αψήφησ' ο Ατρείδης·
την κόρη δεν απόλυσε, τα λύτρα δεν εδέχθη,
ιδού γιατί μας έθλιψε και θα μας θλίψει ο Φοίβος.
Ουδ' απ' τους Δαναούς ποτέ την λοιμική θα διώξει
πριν δοθεί οπίσω του πατρός η λαμπρομάτα κόρη
άλυτρη, ανεξαγόραστη και αγίαν εκατόμβην

στ. 70-73 Ο Κάλχας ήταν οιωνοσκόπος (ή *ορνεοσκόπος*), εξηγούσε δηλαδή το πέταγμα των πουλιών, αλλά και μάντης με την ευρύτερη έννοια· τη μαντική του ικανότητα την όφειλε στον Απόλλωνα. Αυτός είχε προφητέψει στην Αυλίδα την ανάγκη θυσίας της Ιφιγένειας, γεγονός που υπαινίσσεται ο ποιητής στους στ. 72 και 107.

στ. 75 δίφιλε: επίθετο ανάλογο με το *θείος* (στ. 7)· αποδίδεται σε πολλούς ήρωες και δηλώνει αυτόν που είναι αγαπητός στο Δία.

στ. 78-79 όμοσέ μου... με λόγον και με χέρι: ορκίσου ότι θα με υπερασπιστείς με κάθε μέσο. Ο Κάλχας αποσκοπεί να εξασφαλίσει την προστασία του Αχιλλέα με λόγια και πράξεις.

στ. 79 ανάβω την χολήν: εξοργίζω κάποιον, ενώ **χωνεύω την χολήν** (στ. 82): καταπίνω την οργή μου, συγκρατώ το θυμό μου (πρβ. στ. 381 *με χολήν* = με θυμό, θυμωμένος, χολωμένος).

στ. 93 ακατάκριτος: τέλειος, φημισμένος.

στ. 99 λαμπρομάτα: το επίθετο αποδίδει τη λάμψη των ματιών της όμορφης κόρης.

στ. 100 άλυτρη, ανεξαγόραστη: η Χρυσηίδα θα δοθεί στον πατέρα της χωρίς λύτρα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 25

στον Χρύσην αποστείλομεν· τότ' ίσως ίλεως γίνει».

Αντίδραση του Αγαμέμνονα

Αυτά είπε κι εκάθισε· σηκώθη ευθύς ο ήρως
πολλών κυρίαρχος λαών, ο Ατρείδης Αγαμέμνων
φαρμακωμένος· και η χολή τα μαύρα σωθικά του
πλημμύριζ' όλα, και άστραφταν τα μάτια του ωσάν φλόγες.
Με βλέμμα κακοσήμαντο στον Κάλχαντα είπε πρώτα:
«Μάντι κακών, όχι, ποτέ πρόσχαρό τι δεν μου 'πες,
και ο νους σου πάντοτε αγαπά κακά να προμαντεύει·
λόγον δεν είπες συ ποτέ καλόν ούτ' έχεις πράξει.
Και τώρα εδώ στους Δαναούς χρησμολογείς και λέγεις,
οπώς για τούτο συμφορές τους δίδει ο μακροβόλος,
ότι την πλούσια ξαγορά της θυγατρός του Χρύση
δεν δέχθηκα· ναι, θέλω εγώ καλύτερα την κόρη
σπίτι μου, αφού την προτιμώ της νυμφευτής μου ακόμα
της Κλυταιμνήστρας και ποσώς κατώτερη δεν είναι
στην κλάση, στο ανάστημα, στη γνώμη και στα έργα.
Και όμως αν συμφέρει αυτό, θε να την αποδώσω·
το καλό θέλω του λαού, ποτέ τον όλεθρό του·
αλλά δώρο ετοιμάσετε σ' εμένα ευθύς, τι μόνος
εγώ δεν πρέπει αδώρητος να μείνω των Αργείων
και όλοι το βλέπετε ότι αλλού το δώρο μου πηγαίνει».

Σύγκρουση Αχιλλέα και Αγαμέμνονα

Του αντείπεν ο φτερόποδος ισόθεος Πηλείδης:
«Ένδοξε Ατρείδη, περισσά φιλόπλουτε, τι λέγεις;
Οι μεγαλόψυχοι Αχαιοί πώς θα σου δώσουν δώρον;
Μη κάπου λάφυρα κοινά γνωρίζομε αφημένα;
Όσ' απ' τες χώρες πήραμε, εμοιρασθήκαν όλα
και να τα ξανακάμομε σωρό δεν είναι πρέπον·
αλλά συ τώρα στον θεόν απόλυσε την κόρη,
και τετραπλά θ' ανταμειφθείς, αν ποτέ δώσει ο Δίας
οι Αχαιοί να πάρομε την πυργωμένην Τροίαν».
Και προς αυτόν απάντησεν ο μέγας Αγαμέμνων:
«Αν και γενναίος, μη ζητείς με απάτην να με πάρεις,
θείε Πηλείδη, κι εύκολα δεν θα με καταπείσεις,
να έχεις συ το δώρο σου και εγώ να το στερούμαι·
θέλεις και με παρακινείς την κόρη ν' αποδώσω·
αλλ' αν δώρον ισότιμο της αρεσιάς μου λάβω
απ' τους γενναίους Αχαιούς, αρκεί, και αν δεν μου δώσουν,

στ. 101 γίνομαι ίλεως: εξιλεώνομαι, εξευμενίζομαι.

στ. 107 ποτέ πρόσχαρό τι δεν μου 'πες: ο Αγαμέμνονας αποδέχεται απρόθυμα την εξήγηση του Κάλχαντα, γιατί και παλαιότερα οι προφητείες του μάντη ήταν δυσάρεστες γι' αυτόν (βλ. σχόλ. στ. 70-73).

στ. 122 ισόθεος: όμοιος με θεό. Το επίθετο προέρχεται από τη μυκηναϊκή ηρωολατρία· οι ήρωες θεωρούνταν όντα ανάμεσα στους ανθρώπους και τους θεούς.

στ. 126 Σ' ένα μακροχρόνιο πόλεμο, όπως ο Τρωικός, η εξασφάλιση των ειδών διατροφής γινόταν με ληστρικές εκστρατείες στις γύρω περιοχές. Από αυτές ο στρατός αποκόμιζε παντός είδους λάφυρα και αιχμαλώτους. Τις γυναίκες τις χρησιμοποιούσαν ως δούλες, ενώ τους άντρες συνήθως τους σκότωναν, επειδή η πώλησή τους ήταν δύσκολη όσο δεσμεύονταν από την πολιορκία και δύσκολα μετακινούνταν.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 26

θα έλθω με το χέρι μου να πάρω ή το δικό σου
το δώρον ή του Αίαντος ή κείνο του Οδυσσέως·
κι εις όποιον έλθω, την χολήν, θαρρώ, θα του κινήσω·
αλλ' όλ' αυτά μετέπειτα μαζί θα τα σκεφθούμε.
Τώρα στην θείαν θάλασσαν μαύρο ας συρθεί καράβι
με κουπηλάτες διαλεκτούς, και ας θέσομ' εκατόμβην
μέσα και ας ανεβάσομε την κόρην Χρυσηίδα,
και αρχηγός του να είν' εκεί των βουληφόρων ένας,
ο Αίας, ο Ιδομενεύς ή ο θείος Οδυσσέας,
ή συ Πηλείδη, των ανδρών ω τρομερέ και μόνε,
με τες ευχές σου τον θεόν να μας εξιλεώσεις».
Άγρια τον εκοίταξε και απάντησε ο Πηλείδης:
«Ωιμένα πανουργότατε, μ' αναίδειαν ενδυμένε,
και ποιος από τους Αχαιούς θα δράμει, αν τον ζητήσεις,
είτε εις ταξίδι πρόθυμος, είτε εις πολέμου αγώνα;
Εγώ δεν ήλθα εξ αφορμής των λογχοφόρων Τρώων
να πολεμήσ', ότι ποσώς εκείνοι δεν μου πταίουν·
τα βόδια μήτε τ' άλογα δεν βγήκαν να μου πάρουν
μήτε στην μεγαλόσβολην, την ανδροθρέπτραν Φθίαν
ποτέ μου εβλάψαν τους καρπούς, ότ' είναι ανάμεσόν μας
όρη κατάσκια πολλά και πέλαγ' αγριωμένα·
αλλά για τον Μενέλαο και, αναίσχυντε, για σένα
ήλθομεν όλοι εκδίκησιν να πάρομε των Τρώων,
και συ, ω σκυλοπρόσωπε, λησμονημένα τα 'χεις.
Και τώρ' αυτό το δώρο μου να πάρεις φοβερίζεις
που 'ναι αμοιβή των κόπων μου κι οι Αχαιοί μου εδώσαν·
κι ίσια με σε δεν έχω εγώ δώρο καλό ποτέ μου,
όταν καλά τειχόκαστρα πατούμε της Τρωάδος·

στ. 142 **θεία θάλασσα:** όλα τα στοιχεία της φύσης (ποτάμια, γη, αιθέρας) χαρακτηρίζονται από τον Όμηρο *θεία*, γιατί είναι ανώτερα από τη φύση του ανθρώπου.

μαύρο: παραδοσιακό, σταθερό επίθετο των πλοίων, που αποδίδει το χρώμα τους, επειδή τα έβαφαν πιθανόν με πίσσα (πρβ. επίσης σχόλ. στ. 12).

στ. 145 **οι βουληφόροι:** αυτοί που έπαιρναν μέρος στη συνέλευση των αρίστων και εξέφραζαν την άποψή τους, δηλαδή οι αρχηγοί των αγημάτων.

στ. 146 **Αίας:** ο Τελαμώνιος, ο οποίος οδηγούσε δώδεκα πλοία από τη Σαλαμίνα (*Β* 557). Ο **Ιδομενέας** ήταν αρχηγός των Κρητών και οδηγούσε μαζί με τον Μηριόνη ογδόντα πλοία (*Β* 645-652). Ο **Οδυσσέας** ήταν αρχηγός δώδεκα πλοίων με άντρες από την Κεφαλλονιά, την Ιθάκη, τη Ζάκυνθο και τα μέρη τής απέναντι στεριάς (*Β* 631-635).

στ. 156 **Φθία:** μαζί με την Ελλάδα, που στο ιλιαδικό έπος είναι μια περιοχή στη Θεσσαλία, αποτελούν το βασικό τμήμα της επικράτειας του Πηλέα, του πατέρα του Αχιλλέα. Η περιοχή χαρακτηρίζεται *μεγαλόσβολη* (= με γόνιμο έδαφος) και *ανδροθρέπτρα* (= που τρέφει τους άντρες), δηλαδή εύφορη.

στ. 159-160 Ο Αχιλλέας υποστηρίζει ότι δε συμμετέχει στην εκστρατεία για προσωπικούς λόγους. Όλοι, εξάλλου, έχουν έρθει να βοηθήσουν τον Μενέλαο να εκδικηθεί τους Τρώες για την αρπαγή της Ελένης. Από άλλες πηγές (Ησίοδος, *Κατάλογος*, *Ηοίαι*) μαθαίνουμε ότι όλοι οι ήρωες, όταν ήταν μνηστήρες της Ελένης, πριν από το γάμο της με τον Μενέλαο, είχαν ορκιστεί να συμπαρασταθούν όλοι μαζί στο μέλλοντα γαμπρό αν κάποιος άρπαζε τη νύφη με τη βία. Ο Αχιλλέας όμως δεν ήταν δεμένος ούτε με αυτό τον όρκο, γιατί δεν υπήρξε μνηστήρας της Ελένης, αφού τότε ήταν πολύ μικρός και εκπαιδευόταν στο Πήλιο από τον Κένταυρο Χείρωνα.

στ. 161 **σκυλοπρόσωπος:** αναιδής, θρασύς. Συχνά στους ανατολικούς λαούς ο σκύλος συμβόλιζε την αναίδεια. Πρβ. στ. 150 και 226.

στ. 165 **καλά τειχόκαστρα:** μικρές πόλεις στην περιοχή της Τρωάδας, που ήταν οχυρωμένες με τείχη. Βλ. σχόλ. στ. 126.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 27

αλλά το βάρος του σφοδρού πολέμου πρώτος έχω
εγώ και αν τύχει μοιρασμός, τρανό συ παίρνεις δώρο,
κι εγώ με δώρο μικροστό και αγαπητό γυρίζω
στες πρύμνες από τον σκληρόν αγώνα του πολέμου·
στην Φθίαν τώρ' αναχωρώ· καλύτερα να γύρω
στον τόπον μου με τα κυρτά καράβια, και δεν θέλω
εδώ να μείνω ατίμητος τα πλούτη να σου αυξήσω».
Και προς αυτόν απάντησεν ο μέγας Αγαμέμνων:
«Φύγε, αν το θέλεις, φύγ' ευθύς· και χάριν μου να μένεις,
εγώ δεν σε παρακαλώ· κοντά μου υπάρχουν και άλλοι
να με δοξάσουν, κι έξοχα ο πάνσοφος Κρονίδης·
και απ' τους διοθρέπτους βασιλείς συ είσαι ο μισητός μου·
ότι την έριδα διψάς, τες μάχες, τους πολέμους·
και αν είσαι τόσο δυνατός, είναι θεού το δώρον·
σπίτι σου με τα πλοία σου και τους συντρόφους σου άμε,
των Μυρμιδόνων δέσποζε· κι εγώ δε σε λογιάζω
και στην χολήν σου αδιαφορώ· κι ιδού τι σου κηρύττω:
Καθώς εμένα μου αφαιρεί την Χρυσηίδα ο Φοίβος
—κι εκείνην με συντρόφους μου και με δικά μου πλοία
θα στείλω— και το δώρον σου την κόρην του Βρισέως,
εις την σκηνήν σου θα 'λθω, εγώ να πάρω, για να μάθεις,
πόσο σου είμαι ανώτερος εγώ και να τρομάζει
και άλλος μ' εμέ να συγκριθεί και όμοιος να γίνει εμπρός μου».
Τα λόγια τούτα επλήγωσαν τα σπλάχνα του Αχιλλέως
κι έστρεψε δύο στοχασμούς μες στα δασιά του στήθη·
ή θε να σύρει απ' το πλευρό το ακονισμένο ξίφος
και αφού σκορπίσει όλους εκεί, να σφάξει τον Ατρείδην,
ή να σιγάσει την οργήν κρατώντας την ψυχήν του·
κι αυτά ως διαλογίζονταν στον νουν και από την θήκην
το μέγα ξίφος έσερνε, κατέβηκε ουρανόθεν
η Αθηνά, την έστελνεν η Ήρα η λευκοχέρα,
οπού αγαπούσε ολόψυχα παρόμοια και τους δύο·
του εστήθη οπίσω κι έπιασε τα ολόξανθα μαλλιά του,
σ' εκείνον μόνον φανερή και αθώρητη στους άλλους.
Ξιπάσθη αυτός, εστράφηκε κι εγνώρισεν αμέσως
την Αθηνά που φοβερήν στα μάτια λάμψιν είχε·

Επέμβαση της Αθηνάς την κρίσιμη στιγμή

στ. 169 στες πρύμνες: εκεί που είναι δεμένα τα πλοία, στον καταυλισμό των Μυρμιδόνων.
στ. 185 την κόρην του Βρισέως: τη Βρισηίδα, την οποία πήρε αιχμάλωτη ο Αχιλλέας, όταν κυρίευσε την πατρίδα της τη Λυρνησσό, μια μικρή πόλη της Τρωάδας. Την ιστορία της τη διηγείται η ίδια, όταν θρηνεί το νεκρό Πάτροκλο (*Τ* 286-299).
στ. 190 έστρεψε δύο στοχασμούς: ο Αχιλλέας είναι για μια στιγμή διχασμένος· ταλαντεύεται ανάμεσα σε δυο σκέψεις: να τραβήξει το ξίφος του ή όχι;
στ. 195 ουρανόθεν: οι θεοί άλλοτε εμφανίζονται από τον Όλυμπο, όπου βρίσκεται και η κατοικία τους, και άλλοτε από τον ουρανό. Άλλωστε, οι πιο ψηλές κορφές του Ολύμπου χάνονται μέσα στα σύννεφα, σαν να αγγίζουν τον ουρανό.
στ. 200 ξιπάσθη αυτός: βρέθηκε σε αμηχανία, τα 'χασε, ξαφνιάστηκε.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 28

και ομίλησε προς την θεάν με λόγια φτερωμένα:
«Τ' ήλθες και συ, ω του Διός του αιγιδοφόρου κόρη;
Του Ατρείδη Αγαμέμνονος να ιδείς την αδικίαν;
Αλλά σου λέγω καθαρά και πίστευσε· με τούτες
τες έπαρσές του γρήγορα θα χάσει την ζωήν του».
Και η γλαυκόφθαλμη θεά σ' εκείνον απεκρίθη:
«Κατέβηκ' απ' τον ουρανόν να παύσω την οργήν σου,
εάν μ' ακούσεις· μ' έστειλεν η Ήρα η λευκοχέρα,
που ολόψυχα σας αγαπά παρόμοια και τους δύο·
έλα, την μάχην άφησε, το ξίφος σου μη σύρεις,
μόνον με λόγια τ' όνειδος που αυτός θα πάθει ειπέ του.
Ότι να γίνει θέλ' ιδείς αυτό που σου προλέγω·
τρίδιπλα δώρ' ατίμητα θα λάβεις μιαν ημέρα
γι' αυτήν την ύβριν· τώρα συ κρατήσου και άκουσέ μας».
Κι ο φτεροπόδης προς αυτήν Πηλείδης αποκρίθη:
«Πρέπει, ω θεά, των δύο σας να σεβασθώ τον λόγον,
αν κι είν' η οργή μου φοβερή· και όμως αυτό συμφέρει,
όπου υπακούει στους θεούς κι αυτοί τον εισακούουν».
Είπε και από την αργυρήν λαβήν με το βαρύ του
χέρι στην θήκην άμπωσε πάλι το μέγα ξίφος
πειθόμενος στην Αθηνά· κι εκείνη πάλι ανέβη
στον Όλυμπον μες στους θεούς, στα δώματα του Δία.
Με βαρείς λόγους έπειτα και πάλιν ο Πηλείδης
προς τον Ατρείδη εστράφηκεν, ουδ' έπαυε η χολή του:
«Ω μέθυσε, σκυλόματε, και με καρδιάν ελάφου!
μήτε ποτέ με τον λαόν ν' αρματωθείς για μάχην,
μήτε εις καρτέρι να οδηγείς τους πρώτους πολεμάρχους
ετόλμησες· σου φαίνονται τρόμος θανάτου εκείνα·
καλύτερα στο στράτευμα των Αχαιών σ' αρέσει
όποιος σ' εσένα αντιλογά, να του αφαιρείς τα δώρα·
τωόντι αχρείους κυβερνάς, λαοφάγε βασιλέα!

στ. 202 **φτερωμένα λόγια:** τα λόγια χαρακτηρίζονται *φτερωμένα* (πρβ. *ἔπεα πτερόεντα*), επειδή διασχίζουν γρήγορα τον αέρα σαν πουλιά και κατευθύνονται από τον ομιλητή στον ακροατή.

στ. 203 **αιγιδοφόρος:** σταθερό επίθετο του Δία, επειδή κρατούσε (*«έφερε»*) την *αιγίδα*, δηλαδή την ασπίδα του, που ήταν φτιαγμένη από δέρμα αίγας (= γίδας, κατσίκας) και φιλοτεχνημένη από τον Ήφαιστο. Όταν ο Δίας την έσειε, προκαλούσε πανικό (αστραπές και βροντές: *καταιγίδα*).

στ. 207 **γλαυκόφθαλμη** (*γλαυκῶπις* στο πρωτότυπο)**:** μια πρώτη ερμηνεία είναι «αυτή που έχει μάτια γλαύκας» (= κουκουβάγιας), το πτηνό-σύμβολο της θεάς της σοφίας, κατάλοιπο ίσως ενός παλαιότερου ζωομορφισμού (πρβ. *βοῶπις* η Ήρα). Μια δεύτερη σημασία είναι «η θεά με τα γαλανά (γλαυκά) μάτια». Και στις δυο περιπτώσεις πάντως, αυτό που θέλει να δηλώσει ο ποιητής είναι ότι τα φοβερά μάτια της θεάς άστραφταν, καθώς βρισκόταν σε υπερένταση.

στ. 214-215 **δώρ' ατίμητα... την ύβριν:** συγκράτησε το θυμό σου σήμερα και δε θα αργήσει η μέρα που θα λάβεις ανεκτίμητα, πολύτιμα δώρα για την τωρινή προσβολή.

στ. 220-221 **άμπωσε πάλι το μέγα ξίφος:** έσπρωξε πάλι το ξίφος στη θήκη του.

στ. 226 **σκυλόματε, και με καρδιάν ελάφου:** αναιδή (βλ. σχόλ. στ. 161) και δειλέ.

στ. 232 **αχρείους κυβερνάς:** το νόημα της φράσης ολοκληρώνεται στον επόμενο στίχο: αν δεν ήταν αχρείοι αυτοί που κυβερνάς, θα ξεσηκώνονταν εναντίον σου, ώστε η τωρινή αδικία που διαπράττεις να ήταν η τελευταία πράξη σου.

λαοφάγος (στο πρωτότυπο *δημοβόρος*)**:** αυτός που ιδιοποιείται τα αγαθά που ανήκουν σε όλο το στράτευμα (*λαός* = στρατός).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 29

αλλιώς αυτό το αδίκημα θα ήταν το ύστερό σου·
αλλ' έναν λόγον θα σου ειπώ, και ομόνω μέγαν όρκον·
ναι, μα το σκήπτρο τούτ' οπού κλαδί δεν βγάζ' ή φύλλα,
καθώς αφήκε τον κορμόν στα όρη εκεί που εκόπη,
και δεν θ' αναχλωράνει, αφού τα φύλλα και το φλούδι
γύρω του ελέπισε ο χαλκός, και το φορούν στο χέρι
οι δικαιοκρίτες Αχαιοί τους νόμους να φυλάγουν,
όπως τους έδωκεν ο Ζευς, και θα 'ναι μέγας όρκος·
θ' αποζητήσουν οι Αχαιοί μια μέρα τον Πηλείδη
όλοι και συ περίλυπος την δύναμιν δεν θα 'χεις
να τους βοηθείς, όταν πολλούς θα στρώσει χάμω η λόγχη
του ανθρωποφόνου ΄Εκτορος και σε θα τρώγει ο πόνος,
που αψήφησες των Αχαιών τον πρώτον πολεμάρχον».
Είπε και χάμω επέταξε το χρυσοκαρφωμένο
σκήπτρο και πάλι εκάθισε· και από το άλλο μέρος
του Ατρείδη έβραζε η χολή· τότ' εσηκώθη ο Νέστωρ, Μεσολάβηση του Νέστορα
ο γλυκολόγος, λιγυρός ομιλητής της Πύλου
που ωσάν το μέλι η λαλιά του εκύλ' από τα χείλη·
δυο γενεές είχαν σβησθεί των πρόσκαιρων ανθρώπων,
στην Πύλον, συνομήλικοι και συνανάστροφοί του,
τώρα εις την τρίτην γενεάν βασίλευεν ο γέρος·
αυτός τότε καλόγνωμα σ' εκείνους ομιλούσε:
«Ωιμέ! στην γην των Αχαιών μεγάλη θλίψις ήλθε!
πόσην θα είχε ο Πρίαμος χαρά και τα παιδιά του
και πόσον όλος ο λαός θα ευφραίνονταν της Τροίας,
που μάχεσθε αν εμάθαιναν οι δύο σεις που είσθε
οι κορυφές των Δαναών στην γνώση και στα όπλα.
Και ακούσετέ με, ότ' είσθε σεις κι οι δύο νεώτεροί μου,
ότι με άνδρες έσμιξα πολύ καλύτερούς σας,
σ' άλλους καιρούς και αυτοί ποσώς δεν μ' εκαταφρονούσαν.
Άνδρες δεν είδα ή θα ιδώ ποτέ μου ωσάν εκείνους,

στ. 234 ομόνω (< *ὄμνυμι*)**:** ορκίζομαι (βλ. σχόλ. στ. 78-79).

στ. 238 ελέπισε ο χαλκός: το χάλκινο μαχαίρι ή γενικά κάποιο κοπτικό εργαλείο τού αφαίρεσε το φλοιό. Τα έπη περιγράφουν την Εποχή του Χαλκού, δηλαδή την περίοδο πριν από την Εποχή του Σιδήρου (περίπου 1100 π.Χ.), όταν τα εργαλεία κατασκευάζονταν από ορείχαλκο.

στ. 238-239 το φορούν... οι δικαιοκρίτες: το κρατούν όσοι ασκούν δικαστική εξουσία, όπως οι βασιλιάδες (πρβ. σχόλ. στ. 14 και εικόνα 8).

στ. 244 του ανθρωποφόνου ΄Εκτορος: ο ΄Εκτορας, γιος του Πρίαμου και της Εκάβης, είναι ο αρχηγός των Τρώων και ο πιο ισχυρός πολέμαρχός τους, γι' αυτό χαρακτηρίζεται *ανθρωποφόνος* ή *ανδροφόνος*.

στ. 246 χρυσοκαρφωμένο: στολισμένο με χρυσά καρφιά.

στ. 248-249 ο Νέστωρ... λιγυρός ομιλητής: ο Νέστορας, βασιλιάς της Πύλου, ήταν ο γηραιότερος ήρωας της τρωικής εκστρατείας. Τώρα είναι η τρίτη γενιά στην οποία βασιλεύει (στ. 251-253), και αν υπολογίσουμε κάθε γενιά από 30 χρόνια, πρέπει να βρισκόταν ήδη στην ηλικία των 70-75 χρόνων. Επειδή οι λόγοι του ήταν πάντα συμβιβαστικοί και χαρακτηρίζονταν από σοφία, του αποδίδεται από τον ποιητή η ιδιότητα του *γλυκολόγου* και του *λιγυρού*, δηλαδή αυτού που είχε καθαρή και διαπεραστική φωνή, όπως κάθε ικανός ρήτορας.

στ. 259 Ο ιδανικός τύπος του ομηρικού ήρωα συνδύαζε ικανότητες στη γνώση και στη μάχη (πρβ. *«ώστε να γίνεις έξοχος στον λόγον και στην πράξιν»*, *Ι* 443).

στ. 263 κ.εξ. Ο Νέστορας συνηθίζει να χρησιμοποιεί παραδείγματα ως μέσα πειθούς. Εδώ αναφέρεται στην Κενταυ-

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 30

Εικόνα 7. Η Βρισηίδα, το γέρας του Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περίπου 510 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Πειρίθοον και Δρύαντα, καλόν λαών ποιμένα,
Καινέα και Εξάδιον, Πολύφημον τον θείον
και ακόμα τον ισόθεον Θησέα τον Αιγείδην,
ωσάν αυτούς ανίκητοι θνητοί δεν γεννηθήκαν,
σφόδρ' ανδρειωμένοι εμάχονταν με σφόδρ' ανδρειωμένους,
μ' άγρια θεριά βουνίσια, και, ω θαύμα, τ' αφανίσαν·
και εγώ με κείνους έσμιγα φερμένος απ' την Πύλον
μέσ' από μέρη μακρινά, και αυτοί με προσκαλέσαν
κι έκαμνα εγώ το μέρος μου στες μάχες, πλην κανένας
απ' όσους τώρα τρέφ' η γη μ' αυτούς δεν θα μετριόνταν·
και όμως εκείνοι πρόθυμοι στες συμβουλές μου εκλίναν·
αλλά και σεις ακούτε με για το καλύτερό σας·
μήτε συ, μεγαλόψυχε, την κόρην του αφαιρέσεις
που του εδωρήσαν οι Αχαιοί, και μήτε συ, Πηλείδη,
θελήσεις ν' αντιμάχεσαι στον μέγαν βασιλέα,
διότι κάτι ανώτερα τιμάται ο σκηπτροφόρος
εκείνος οπού ευδόκησε να τον δοξάσει ο Δίας·
δυνατός είσαι και θεά σ' εγέννησε μητέρα,
αλλ' είναι αυτός ανώτερος για τους πολλούς που ορίζει·
και συ να σβήσεις τον θυμόν, Ατρείδη, σ' εξορκίζω·
μη του Πηλείδη οργίζεσαι, που ασάλευτ' είναι σ' όλους
τους Αχαιούς προφυλακή του φθαρτικού πολέμου».
Και προς αυτόν απάντησεν ο μέγας Αγαμέμνων:
«Όλα τα είπες, γέροντα, καλά και μετρημένα·
αλλ' αυτός θέλει ανώτερος να είναι και όλων πρώτος
να 'χει όλους αποκάτω του, να βασιλεύει σ' όλους,
όλους να ορίζει· αυτό κανείς δεν θα δεχθεί, πιστεύω·
κι εάν οι αθάνατοι θεοί πολεμιστήν τον κάμαν
με τούτο και τον έβαλαν ονειδισμούς να λέγει;»
Εκεί τον λόγον του 'κοψεν ο ισόθεος Πηλείδης:
«Αληθινά δειλόψυχον θα μ' έλεγαν και αχρείον,
αν σ' ό,τ' ειπείς θα έστεργα την κεφαλήν να κλίνω·

ρομαχία, τη μυθική σύγκρουση μεταξύ των Κενταύρων (μυθικού ιππικού λαού του Πηλίου που τους φαντάζονταν από τη μέση και πάνω ανθρώπους και από τη μέση και κάτω άλογα) και Λαπιθών (ρωμαλέου λαού της Θεσσαλίας με βασιλιά τον Πειρίθοο). Όταν ο Πειρίθοος γιόρταζε τους γάμους του με την Ιπποδάμεια, κάλεσε στη γιορτή και τους Κενταύρους, οι οποίοι όμως μεθυσμένοι όρμησαν να ατιμάσουν τις γυναίκες των Λαπιθών. Έτσι ξέσπασε η Κενταυρομαχία, στην οποία νίκησαν τελικά οι Λαπίθες (στ. 269).

στ. 272 ***έκαμνα εγώ το μέρος μου στες μάχες:*** ο Νέστορας πολεμούσε μόνος του, ίσως χωρίς άρμα και ηνίοχο να τον βοηθήσει, όπως αναφέρει επίσης στο στ. *Λ* 720.

στ. 273 Συχνά στον Όμηρο οι άνθρωποι παλαιότερων εποχών εξιδανικεύονται και παρουσιάζονται ανώτεροι από τους συγχρόνους του ποιητή.

στ. 274 **στες συμβουλές μου εκλίναν:** η ουσία του μυθολογικού παραδείγματος του Νέστορα: ακόμα και οι πιο δυνατοί μαχητές άλλων εποχών υπάκουαν στις συμβουλές μου.

στ. 276 **μεγαλόψυχε:** δυνατέ. Το επίθετο μάλλον αναφέρεται στη δύναμη που έχει ο Αγαμέμνονας λόγω του αξιώματος του αρχιστράτηγου, σε αντιδιαστολή προς τη δύναμη της παλικαριάς που αντιπροσωπεύει ο Αχιλλέας.

στ. 284-285 Ο Αχιλλέας είναι το ακλόνητο προπύργιο των Αχαιών απέναντι στους Τρώες. Αυτό δεν θα αργήσει να φανεί: η αποχώρησή του από τη μάχη θα φέρει ήττες στους Αχαιούς, ενώ η επάνοδός του μετά το θάνατο του Πάτροκλου θα προκαλέσει το θάνατο του Έκτορα, γεγονός που θα σημάνει το τέλος της Τροίας.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 31

αυτά στους άλλους πρόσταζε, και διαταγές εμένα
μη δίδεις, ότι στο εξής ποτέ δεν θα σ' ακούσω·
κι έν' άλλο ακόμα θα σου ειπώ, και ας το φυλάξει ο νους σου·
με σε ή μ' άλλους πόλεμον να στήσω για την κόρην
δεν θέλω, σεις την δώσατε, σεις μου την αφαιρείτε·
αλλ' από τ' άλλα όσα 'χω εγώ σιμά στο μαύρο πλοίον
τίποτε δεν θα δυνηθείς να πάρεις άβουλά μου.
Και αν αγαπάς, δοκίμασε, για να ιδούν και τούτοι·
ευθύς το μαύρο αίμα σου στην λόγχην μου θα τρέξει».
Και αφού ελογομάχησαν, εκείνοι εσηκωθήκαν
και διάλυσαν την σύνοδον στων Αχαιών τα πλοία.

«ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔ ποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναθηλήσει· περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε
φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται· ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.»
(Α 233-239)

Εικόνα 8. Ο Αχιλλέας παίρνει πρώτος το λόγο στην αγορά των Αχαιών, στ. 59 κ.εξ. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περίπου 510 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στη δημοτική ποίηση συναντάμε μεγάλη ποικιλία «αδυνάτων»:

Α. Ο νεκρός είναι αδύνατο να επιστρέψει στη ζωή:
«Όταν ανθίσει ο ξέρακας και βγάλει νια κλωνάρια [...]
τότε κι εγώ, αδελφούλα μου, πάλι θα σ' ανταμώσω».

Β. Μια κόρη αρνείται την αγάπη ενός βοσκού:
«– Βλαχούλα μ', πούθεν έρχεσαι και πούθε κατεβαίνεις;
– Από τα πρόβατα έρχομαι, στο σπίτι μου πηγαίνω.
– Βλαχούλα μ', δεν παντρεύεσαι, τσοπάνη άντρα να πάρεις;
– Δύνεσαι, άγουρε, δύνεσαι ό,τι σου πω να κάνεις;
Να φκιάσεις τ' αλωνάκι σου στη μέση του πελάγου

Κι ούδ' άχυρο να μη βραχεί, μηδέ σπυρί σιτάρι,
Να δεματιάσεις και τ' αυγά μ' ένα κλωνί μετάξι!»

(Βλ. Στάθης Ε. Αναστασιάδης, *Η διδασκαλία των ομηρικών επών με τη βοήθεια των δημοτικών τραγουδιών και των νεοελληνικών παραδόσεων*, Θεσαλονίκη ²1977, σελ. 85-87, και Ν.Γ. Πολίτης, *Δημοτικά τραγούδια*, εκδ. «γράμματα», Αθήνα 1991 [1η έκδοση 1866], αρ. 106)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Κεντρικό θέμα της σκηνής των στ. 54-101 είναι η αποκάλυψη της αιτίας του λοιμού. Η αποκάλυψη, ωστόσο, καθυστερεί να γίνει με σαφήνεια. Ποια μέσα χρησιμοποιεί ο ποιητής για να πετύχει την καθυστέρηση και τι επιδιώκει με την τεχνική της *επιβράδυνσης*;
2. Ο Αγαμέμνονας, δικαιολογώντας την άρνησή του να ελευθερώσει τη Χρυσηίδα, διατυπώνει τα χαρακτηριστικά του ιδανικού τύπου γυναίκας στην ομηρική κοινωνία. Ποια ήταν αυτά; Να στηρίξετε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.
3. Αφού δείξετε με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο ότι η έννοια της *τιμής* κυριαρχεί στη σκέψη τόσο του Αχιλλέα όσο και του Αγαμέμνονα, να συζητήσετε στην τάξη τι εννοούσε ο ομηρικός ήρωας στο άκουσμα της λέξης *τιμή*, τι σήμαινε στην Αθήνα του 5 αι. π.Χ. (*άτιμος* = κυρίως αυτός που έχανε τα πολιτικά του δικαιώματα) και τι σημαίνει στην καταναλωτική κοινωνία της εποχής μας. Τι συμπεραίνετε σχετικά με την αλλαγή στο σημασιολογικό φορτίο των λέξεων; Πόσο αυτή η εξέλιξη εξαρτάται από τις μεταβολές που συμβαίνουν στον κώδικα αξιών κάθε κοινωνίας; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Κώδικας, Μεταβολή, Χώρος – Χρόνος]
4. Οι αρχαίοι είχαν μια *ανθρωπομορφική* αντίληψη για τους θεούς τους: πίστευαν ότι μπορούσαν να εμφανιστούν σ' ένα θνητό, παίρνοντας τη μορφή ανθρώπου, κι ακόμη πως είχαν ανθρώπινη συμπεριφορά, συνήθειες ή ελαττώματα. Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης ανήκουν και οι εμφανίσεις θεών στα ομηρικά έπη είτε με *ενανθρώπιση* είτε με *επιφάνεια*. Σε ποια από τις δυο περιπτώσεις ανήκει η εμφάνιση της Αθηνάς στον Αχιλλέα; Θυμηθείτε επίσης την εμφάνιση της ίδιας θεάς στον Τηλέμαχο (*Οδύσσεια*, *α* 188 κ.εξ.) και συζητήστε γιατί ο ποιητής επέλεξε σε κάθε σκηνή διαφορετικό τρόπο παρουσίασης της θεάς.
5. Ένας χαρακτηριστικός τρόπος για να δείξουμε πως κάτι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί είναι να ισχυριστούμε ότι αυτό θα γίνει μόνον αν αλλάξει η φυσική τάξη του κόσμου. Αυτός ο τρόπος έκφρασης λέγεται «σχήμα του αδυνάτου» και τον συναντάμε στο όρκο του Αχιλλέα (στ. 234-245). Μπορείτε να πείτε με δικά σας λόγια το νόημα αυτού του όρκου;
6. Το «σχήμα του αδυνάτου» χρησιμοποιείται συχνά και στη νεοελληνική μας παράδοση. Αφού διαβάσετε τα Παράλληλα Κείμενα, να επισημάνετε αυτόν τον τρόπο έκφρασης, να συγκρίνετε τα συγκεκριμένα χωρία με τον όρκο του Αχιλλέα και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Παράδοση].
7. *Προοικονομία* είναι η αφηγηματική τεχνική με την οποία ο ποιητής προετοιμάζει συστηματικά τα επεισόδια που θα ακολουθήσουν στην εξέλιξη της πλοκής του έργου. Αφού θυμηθείτε παραδείγματα *προοικονομίας* από την *Οδύσσεια* και τα συζητήσετε στην τάξη, να επισημάνετε ανάλογα παραδείγματα στους στ. 213-242.
8. Να επισημάνετε στο λόγο του Νέστορα (στ. 255-285) με ποιους τρόπους ο σεβάσμιος γέροντας προσπαθεί να κατευνάσει τα οξυμμένα πνεύματα των δύο αντιπάλων.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 33

ραψωδία *Α* 307-349

Η Χρυσηίδα επιστρέφει στην πατρίδα της και η Βρισηίδα οδηγείται στον Αγαμέμνονα

(ανάγνωση)

Η ιστορία της Χρυσηίδας τελειώνει

Στες πρύμνες του και στες σκηνές εγύρισ' ο Πηλείδης
και οι σύντροφοί του οπίσω του με τον Μενοιτιάδη·
κι έριξ' ο Ατρείδης γρήγορο στην θάλασσαν καράβι
με κουπηλάτες είκοσι κι επάνω εκατόμβην
προς τον θεόν και ανέβασε την κόρην Χρυσηίδα·
και αρχηγός ο συνετός ανέβηκε Οδυσσέας.
Κι ενώ στα πλάτη αρμένιζαν εκείνοι της θαλάσσης,

Καθαρμοί στο αχαϊκό στρατόπεδο

ο Ατρείδης να καθαρισθούν παράγγειλε τα πλήθη·
κι εκείνοι εκαθαρίζονταν και τ' αποπλύματ' όλα
έριχναν μες στην θάλασσαν, και τέλειες εκατόμβες
ταύρων κι ερίφων έκαιαν ακρόγιαλα του Φοίβου
και ανέβαιν' ως τον ουρανόν καπνός ευωδιασμένος.

Η Βρισηίδα

Τούτα ενεργούσαν στον στρατόν, και ασάλευτος ο Ατρείδης
σ' ό,τι εφοβέρισε απ' αρχής να κάμει του Αχιλλέως
είπε προς τον Ταλθύβιον και προς τον Ευρυβάτην,
που ήσαν αυτοί κήρυκες και ακόλουθοι δικοί του:
«Εις του Πηλείδη την σκηνήν αμέτε, του Αχιλλέως,
και από το χέρι πάρετε την κόρην Βρισηίδα,
και αν δεν την δώσει, με πολλούς θα έλθω να την πάρω
εγώ· μ' αυτό χειρότερα θα ταραχθεί η ψυχή του».
Είπε και τους ξαπόστειλε με δυνατές φοβέρες·
άθελα εκείνοι παίρνοντας την άκραν της θαλάσσης
στων Μυρμιδόνων τες σκηνές και τα καράβια φθάσαν.
Καθήμενον εις την σκηνήν σιμά και στο καράβι
τον ήβραν και να τους ιδεί δεν χάρηκε ο Πηλείδης.
Τότε από φόβον κι εντροπήν εμπρός στον βασιλέα
εκείνοι εμέναν άφωνοι και δεν τον ερωτούσαν·
τους νόησε και «χαίρετε, ω κήρυκες», τους είπε,
«αγγελιοφόροι του Διός και των θνητών ανθρώπων·
ελάτ' εμπρός, δεν φταίτε σεις, ο Αγαμέμνων φταίει
πόστειλε σας να πάρετε την κόρην του Βρισέως.
Πάτροκλε διογέννητε, την κόρην έξω βγάλε
και να την πάρουν δώσε την· και ας είναι αυτοί μαρτύροι
προς τους θεούς, προς τους θνητούς και προς τον βασιλέα
εκείνον τον σκληρόψυχον, αν ποτέ φθάσει ανάγκη
από αχρείον όλεθρον να σώσω εγώ τους άλλους·
τωόντι αυτός λυσσομανεί με λογικά χαμένα

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 34

και δεν γνωρίζει τα εμπρός να ιδεί και τα κατόπι,
πώς να του μάχοντ’ οι Αχαιοί γεροί σιμά στα πλοία».
Και απ’ την σκηνήν ο Πάτροκλος την κόρην Βρισηίδα
έβγαλε και την έδωκε στα χέρια των κηρύκων,
κι ευθύς εκείνοι γύρισαν στων Αχαιών τα πλοία,
κι η ωραία κόρη εβάδιζε κατόπι λυπημένη·

ραψωδία *Α* 350-431α
Η συνάντηση Αχιλλέα – Θέτιδας

- Ο Αχιλλέας ετοιμάζει την εκδίκησή του
- Το αίτημα του Αχιλλέα στη μητέρα του
- Η υπόσχεση της Θέτιδας

«τέκνον, τί κλαίεις; τί δέ σε φρένας ἵκετο πένθος;
ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόῳ, ἵνα εἴδομεν ἄμφω.»
(*Α* στ. 363-364)

Εικόνα 9. Η Θέτιδα παρηγορεί τον Αχιλλέα.
Σχέδιο του B. Genelli, 1840/1844 (αντίγραφο).

Δέηση του Αχιλλέα
και εμφάνιση της μητέρας του

τότε ο Πηλείδης έκλαιγε και στ’ ακρογιάλι μόνος
καθήμενος εκοίταζε τ’ απέραντα πελάγη
και θερμοευχήθη της μητρός απλώνοντας τα χέρια:
«Μητέρ’, αφού κοντόχρονον με έχεις γεννημένον,
έπρεπε καν ο βροντητής να μου χαρίσει ο Δίας
τιμήν και αντίς ολότελα δεν μ’ έχει αυτός τιμήσει·
ιδού τώρα με ατίμασεν ο μέγας Αγαμέμνων,
ότι μου άρπαξεν αυτός το δώρο μου και το ’χει».
Είπε με δάκρυα και η σεπτή τον άκουσε μητέρα
στα βάθη όπ’ έμενε σιμά στον γέροντα γονέα

στ. 350-352 Μετά την αποχώρηση της Βρισηίδας ο Αχιλλέας απομακρύνεται μόνος στην άκρη της θάλασσας, όπου θρηνώντας επικαλείται τη μητέρα του.
στ. 353 κοντόχρονον: σύμφωνα με το μύθο, ο Αχιλλέας θα πέθαινε νέος, πριν από τη λήξη του Τρωικού πολέμου. Αντιστάθμισμα για τον πρόωρο θάνατο ήταν η τιμή που θα κέρδιζε ο ήρωας (βλ. στ. 354-355).
στ. 354 βροντητής: παραδοσιακό επίθετο του Δία, του θεού που κρατούσε τον κεραυνό. Πρβ. *Βροντοφόρος* (στ. 590), όπου το επίθετο χρησιμοποιείται ουσιαστικοποιημένο.
στ. 355 αντίς: η πρόθεση *αντί*, που συντάσσεται με όνομα, έχει μετατραπεί από το μεταφραστή σε επίρρημα (= αντίθετα) και συντάσσεται με ρήμα: «τώρα όμως, αντίθετα, αυτός δε με έχει τιμήσει καθόλου».
στ. 359 Η Θέτιδα ήταν μια από τις Νηρηίδες, τις θυγατέρες του Νηρέα, του γέροντα της θάλασσας. Η θεά μετά τη γέν-

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 35

Ο Αχιλλέας παραπονείται

και σαν ομίχλη ανέβηκε μέσ' από τ' άσπρο κύμα.
Στο πλάγι αυτού που έκλαιεν εκάθισεν η θεία,
τον χάιδεψε, κατ' όνομα τον έκραξε και του 'πε:
«Τι κλαις, παιδί μου, στην καρδιά ποια λύπη σ' ήβρε; Ειπέ μου
ευθύς, μην το 'χεις μυστικό, κι εγώ να το γνωρίσω».
Κι ο Αχιλλεύς στενάζοντας της είπε: «Τα γνωρίζεις,
τι απ' αρχής να σου τα ειπώ; Την πόλιν την αγίαν
την Θήβην, που εβασίλευσεν ο μέγας Ηετίων,
πατήσαμε, κι εφέραμεν εδώ τα λάφυρά της·
κι ως έπρεπεν οι Αχαιοί τα μοιρασθήκαν όλα
και του Ατρείδη εδιάλεξαν την κόρην Χρυσηίδα·
ο ιερέας έπειτα του μακροβόλου Φοίβου
ο Χρύσης ήλθε στα γοργά των Αχαιών καράβια
με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρην του να λύσει,
και του θεού στο χέρι του τα στέφανα κρατώντας
στο σκήπτρο επάνω το χρυσό επρόσπεσεν εις όλους
τους Αχαιούς, αλλ' έξοχα στους βασιλείς Ατρείδες·
τότ' είπαν όλοι οι Αχαιοί τον γέροντ' ιερέα
να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν·
αλλά τούτο δεν έστερξεν ο Ατρείδης Αγαμέμνων,
και τον απόδιωξε κακά με δυνατές φοβέρες·
έφυγε ο γέρος με χολήν και τες ευχές του ο Φοίβος
άκουσ' ευθύς, ότι ο θεός πολύ τον αγαπούσε·
και στους Αργείους έριξε βέλος κακό, κι επέφταν
σωρός τα πλήθη, ως του θεού τα βέλη ολού πετούσαν
στο απέραντο στρατόπεδο των Αχαιών, και ο μάντις
ο γνώστης μάς φανέρωσεν ό,τι του είπε ο Φοίβος·
τότε ο θεός να ιλεωθεί συμβούλευσα εγώ πρώτος·
με τούτο σφόδρα εθύμωσεν ο Ατρείδης κ' εσηκώθη
και λόγον είπε φοβερόν, που είναι τελειωμένος.
Κι οι Αχαιοί προβόδησαν με γρήγορο καράβι

νηση του Αχιλλέα εγκατέλειψε το θνητό σύζυγό της, τον Πηλέα, και ζούσε με τη θεϊκή υπόστασή της στα βάθη της θάλασσας. Όταν όμως η ποιητική ανάγκη το απαιτεί (π.χ. στ. 397) ο ποιητής τοποθετεί τη Θέτιδα στο παλάτι του Πηλέα στη Φθία.

στ. 360 **σαν ομίχλη:** παραμυθικό μοτίβο. Οι μορφές των παραμυθιών έρχονται στον πραγματικό κόσμο σαν ομίχλη και σιγά σιγά παίρνουν ανθρώπινη μορφή. Το ίδιο συμβαίνει και στα παραμύθια της Ανατολής (π.χ. στο λυχνάρι του Αλαντίν). Εδώ χρησιμοποιείται η ομίχλη για τον πρόσθετο λόγο ότι πρόκειται για θεότητα της θάλασσας και επειδή οι υδρατμοί που ανεβαίνουν από τη θάλασσα δίνουν την εντύπωση ανθρώπινης μορφής σε κάποιον που βρίσκεται σε απόσταση.

στ. 367 **Θήβη:** πόλη της Μυσίας κοντά στην Τροία. Βασιλιάς της ήταν ο Ηετίωνας, ο πατέρας της Ανδρομάχης, γυναίκας του Έκτορα. Την πόλη κυρίευσε ο Αχιλλέας, σκοτώνοντας το βασιλιά και τους εφτά γιους του (βλ. *Ζ* 395 κ.εξ. και *Ζ* 413 κ.εξ.). Τότε αιχμαλωτίστηκε και η Χρυσηίδα, που ήταν σε επίσκεψη στη Θήβα (πρβ. σχόλ. στ. 185).

στ. 376 **έξοχα:** κυρίως, πιο πολύ.

στ. 383-384 **βέλος κακό... τα βέλη ολού πετούσαν:** ο λοιμός, που τον προκαλούσαν τα βέλη του θεού, απλωνόταν παντού, σε όλες τις κατευθύνσεις του στρατοπέδου.

στ. 385-386 **ο μάντις... ό,τι του είπε ο Φοίβος:** ο ομηρικός άνθρωπος πίστευε ότι ο θεός αποκάλυπτε στο μάντη το θέλημά του και εκείνος το εξηγούσε στη συνέχεια με το χρησμό του.

στ. 387 **να ιλεωθεί:** να εξευμενιστεί ο θεός (πρβ. σχόλ. στ. 101).

και προσφορές για τον θεόν την κόρην εις την Χρύσην,
αλλ' από τώρ' απ' την σκηνήν την κόρην του Βρισέως,
δώρο σ' εμέ των Αχαιών, οι κήρυκες μου επήραν·
και, αν δύνασαι, προστάτευσε συ το καλό παιδί σου·
ανέβα ευθύς στον Όλυμπον και πρόσπεσε στον Δία,
αν χάριν του 'καμες ποτέ με λόγον ή με έργον·
συχνά στο σπίτι του πατρός σ' άκουσα να καυχάσαι
ότι τον μαυροσύννεφον Κρονίδην εσύ μόνη
των αθανάτων έσωσες απ' όλεθρον αχρείον,
όταν οι άλλοι Ολύμπιοι επήγαν να τον δέσουν,
η Ήρα με την Αθηνάν και ο Ποσειδών ακόμη,
και συ, θεά, τον λύτρωσες που φώναξες αμέσως
τον μέγαν εκατόγχειρον στες κορυφές του Ολύμπου·
απ' τους θεούς Βριάρεως, και απ' τους θνητούς Αιγαίων
λέγεται και στην δύναμιν περνά και τον πατέρα·
μ' έπαρσιν κάθισεν αυτός στο πλάγι του Κρονίδη,
και από τον φόβον του οι θεοί δεν έδεσαν τον Δία.
Τα γόνατά του αγκάλιασε και τούτα ενθύμισέ του,
στους Τρώας ίσως βοηθός θελήσει αυτός να γίνει,
και ακρόγιαλα τους Αχαιούς να κλείσει προς τες πρύμνες
να σφάζονται για να χαρούν τον βασιλιά τους όλοι.
Να μάθει και ο κραταιός Ατρείδης Αγαμέμνων
πόσο ετυφλώθη ν' αψηφά των Αχαιών τον πρώτον».

Η Θέτιδα θα μεσολαβήσει στον Δία

Και δάκρυα χύνοντας πολλά του απάντησεν η Θέτις:
«Υιέ μου, τι σ' ανάσταινα τον πικρογεννημένον;
Άλυπος καν και αδάκρυτος να κάθοσουν στες πρύμνες,
αφού δεν θέλ' η μοίρα σου πολύν καιρόν να ζήσεις·
αλλ' είσαι και ολιγόζωος και πίκρες ποτισμένος
σαν κανείς άλλος· άμοιρα στο σπίτι σ' εγεννούσα·
κι εγώ τον λόγον σου να ειπώ του βροντοφόρου Δία,

στ. 397 κ.εξ. Η Ήρα, η Αθηνά και ο Ποσειδώνας, οι οποίοι είναι τώρα με το μέρος των Αχαιών, είχαν συνωμοτήσει κάποτε εναντίον του Δία. Ο μύθος αυτός δεν παραδίδεται από άλλη πηγή και μάλλον δημιουργείται εδώ από τον ποιητή, ώστε ο Δίας να χρωστά ευγνωμοσύνη στη Θέτιδα.
στ. 398 μαυροσύννεφον: επίθετο του Δία (= αυτός που τον καλύπτουν μαύρα σύννεφα). Αλλού *νεφελοσυνάκτης* (στ. 512, 561 κ.α., πρβ. σχόλ. στ. 354).
στ. 403-404 Οι εκατόγχειρες ήταν τρεις, ο Βριάρεως, ο Γύης και ο Κόττος. Συχνά αναφέρονται στο έπος διαφορές στα ονόματα που έδιναν οι θεοί και σε εκείνα που έδινε η γλώσσα των ανθρώπων: π.χ. τον ποταμό της τρωικής πεδιάδας οι θεοί τον ονόμαζαν *Ξάνθο*, ενώ οι άνθρωποι *Σκάμανδρο* (*Υ* 73-74). Ίσως η διαφοροποίηση αυτή δείχνει μια τάση διαχωρισμού του θεϊκού από τον ανθρώπινο κόσμο και τρόπο σκέψης.
στ. 408 *τα γόνατά του αγκάλιασε:* στην τυπική στάση ικεσίας ο ικέτης με το ένα χέρι του άγγιζε το πηγούνι του προσώπου που ικέτευε και με το άλλο τού αγκάλιαζε τα γόνατα (πρβ. στ. 501 κ.εξ.).
στ. 415 κ.εξ. Η Θέτιδα ως θεά γνωρίζει ότι για τον Αχιλλέα είναι δοσμένο από τη μοίρα του να ζήσει λίγο (βλ. σχόλ. στ. 353), γι' αυτό τον χαρακτηρίζει *πικρογεννημένον* (= γεννημένος για να δοκιμάζει πίκρες). Ως αντάλλαγμα, λοιπόν, για τη λίγη ζωή που του έχει δοθεί από την κακή μοίρα του (*άμοιρα*, στ. 419) θα έπρεπε να κάθεται στα καράβια του χωρίς λύπες και χωρίς δάκρυα.
στ. 420 βροντοφόρος: στο πρωτότυπο *τερπικέραυνος* = αυτός που *τέρπεται*, που χαίρεται με τους κεραυνούς (πρβ. σχόλ. στ. 354).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 37

στον χιονισμένον Όλυμπον θα υπάγω, αν θα μ’ ακούσει·
συ ωστόσο από τον πόλεμον τραβήξου και στες πρύμνες
ησύχαζε, των Αχαιών να δείξεις τον θυμόν σου·
και ο Δίας στον Ωκεανόν, που τον καλούν οι θείοι
Αιθίοπες κατέβη χθες και όλ’ οι θεοί μαζί του·
και μετά ημέρες δώδεκα στον Όλυμπον θα γύρει,
και τότε στα χαλκόστρωτα θ’ ανέβω δώματά του,
να του προσπέσω ταπεινά κι ελπίζω να μ’ ακούσει.
Είπε κι εκεί τον άφησε περίσσια χολωμένον,
οπού την ομορφόζωνην του επήραν κορασίδα
δυναστικώς.

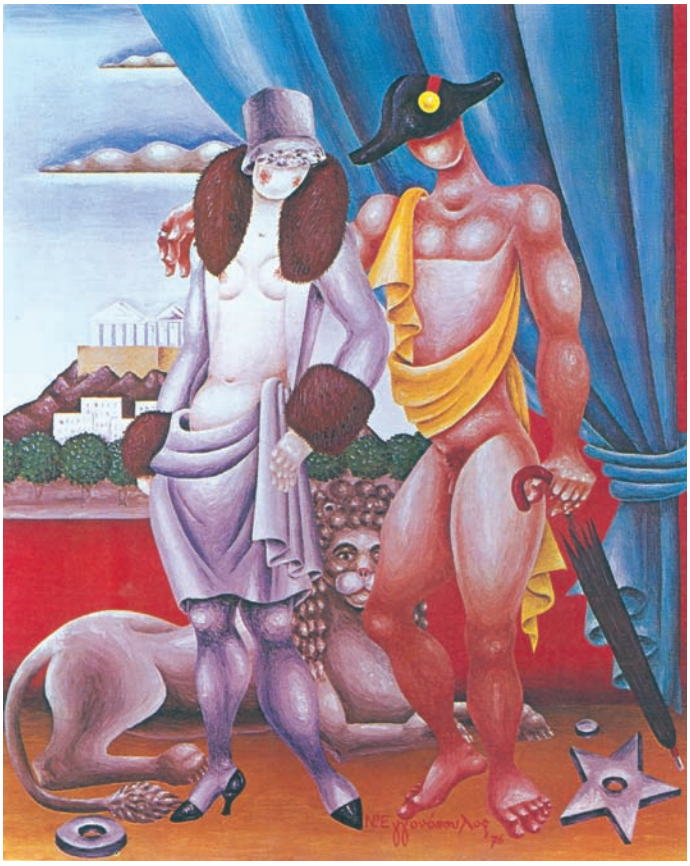

Εικόνα 10. Πηλεύς και Θέτις, του Ν. Εγγονόπουλου, 1976. Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.

στ. 425 Αιθίοπες: οι Αιθίοπες ήταν μυθικός λαός που, όπως μαρτυρεί και το όνομά τους, ήταν μελαψοί. Κατοικούσαν στα δύο άκρα της γης (βλ. *Οδύσσεια*, *α* 27 κ.εξ.), κοντά στον Ωκεανό, αφού σύμφωνα με την ομηρική αντίληψη η γη ήταν επίπεδη και την περιέβαλλε ο ποταμός Ωκεανός. Οι Αιθίοπες ήταν ευσεβείς και αγαπητοί στους θεούς, γι’ αυτό χαρακτηρίζονται *θείοι* (στ. 424).
στ. 426 ημέρες δώδεκα: υπολογίζονται από τη μέρα που μιλάει η Θέτιδα. Ο αριθμός είναι τυπικός (βλ. σχόλ. στ. 54).
στ. 427 χαλκόστρωτα: στο παλάτι του Δία το πάτωμα είχε επένδυση από χαλκό, όπως και το ανάκτορο του Αλκίνοου (*Οδύσσεια,* η 38 κ.εξ.). Το επίθετο είναι κοσμητικό και θέλει να δηλώσει τον πλούτο και την πολύτιμη κατασκευή.
στ. 431 δυναστικώς: με τη βία, χωρίς τη θέλησή του.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 38

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η προσευχή του Τηλέμαχου

«Τράβηξε κι ο Τηλέμαχος αλάργα στ' ακρογιάλι
κι αφού στο κύμα νίφτηκε στην Αθηνά δεόνταν·
"Άκου με, αθάνατη θεά, που χτες στο σπίτι μου ήρθες
και μου 'πες στο θαμπό γιαλό να τρέξω με καράβι,
να μάθω του πατέρα μου το γυρισμό, που λείπει
χρόνια στα ξένα. Κι οι Αχαιοί μου φέρνουν όλο εμπόδια
κι οι φαντασμένοι πιο πολύ μνηστήρες απ' τους άλλους".
Έτσι δεήθη κι ήρθε ευτύς η Αθηνά κοντά του
μοιάζοντας με το Μέντορα σ' όλα, φωνή και σώμα,
κι έτσι με λόγια πεταχτά του 'δωσε θάρρος κι είπε».

(*Οδύσσεια β* 260-269, μτφρ. Ζ. Σίδερης,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιο είναι το αίτημα του Αχιλλέα και γιατί η Θέτιδα είναι η πιο κατάλληλη θεότητα για να το μεταφέρει στον Δία; Πώς αντιδρά η Θέτιδα στο αίτημα του γιου της, τι του υπόσχεται και τι τον προτρέπει να κάνει; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.
2. Συγκρίνοντας την εικόνα που παρουσιάζει ο Αχιλλέας στη συνάντηση με τη μητέρα του (στ. 350-430) με την εικόνα που σχηματίσατε γι' αυτόν κατά τη φιλονικία του με τον Αγαμέμνονα στη συνέλευση των Αχαιών (στ. 122 κ.εξ.), ποιες διαφορές παρατηρείτε; Να στηρίξετε την απάντησή σας με χωρία του κειμένου.
3. Μελετώντας τους λόγους του Αχιλλέα (στ. 353-357 και 365-413), τι συμπεραίνετε για την αξία της *τιμής* στην ομηρική κοινωνία; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο κείμενο.
4. Προσέξτε την παρουσία της Θέτιδας στο πλαίσιο της αντίληψης περί *ανθρωπομορφισμού* των θεών (βλ. ερώτηση 4 στην προηγούμενη ενότητα) και σημειώστε ποια στοιχεία της συμπεριφοράς της είναι ανθρώπινα και ποιες ιδιότητές της παραμένουν θεϊκές. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Σε ποια σημεία της ενότητας ο ποιητής χρησιμοποιεί τις αφηγηματικές τεχνικές της *προοικονομίας* (τι *προοικονομείται* κάθε φορά;) και της *επιβράδυνσης;* Τι πετυχαίνει με τη χρήση τους απέναντι στον Αχιλλέα και απέναντι στον ακροατή του έπους;
6. Να συγκρίνετε τις προσευχές του Αχιλλέα (στ. 353-357), του Χρύση (στ. 37-42) και του Τηλέμαχου (βλ. Παράλληλο κείμενο). Προσέξτε επίσης το σκηνικό χώρο όπου γίνονται οι προσευχές και τι ακολουθεί αμέσως μετά. Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές. Τι παρατηρείτε;

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 39

ραψωδία *Α* 431β-493

Η Χρυσηίδα παραδίδεται στον πατέρα της Επιστροφή της αποστολής με επικεφαλής τον Οδυσσέα στο στρατόπεδο των Αχαιών

(ανάγνωση)

Άφιξη της πρεσβείας στη Χρύσα

Αλλ' έφθανεν ο ισόθεος Οδυσσέας
στην Χρύσην όπου έφερνε την θείαν εκατόμβην·
κι όταν εμπήκε στο βαθύ λιμάνι το καράβι,
μάζωξαν όλα τα πανιά και τ' αποθέσαν κάτω,
τα ξάρτια λύσαν κι έβαλαν στην θήκην το κατάρτι,
έφεραν μέσα στ' άρασμα με τα κουπιά το πλοίον,
και τα πρυμνόσχοιν' έδεσαν κι ερίξαν τες αγκύρες,
και εβγήκαν έξω στην στεριά και μέσ' απ' το καράβι
την εκατόμβην έβγαλαν του μακροβόλου Φοίβου,
και απ' όλους βγήκεν ύστερη του Χρύση η θυγατέρα.
Την κόρην ο πολύγνωμος οδήγησε Οδυσσέας
εις τον βωμόν και του πατρός την έδωσε και του 'πε:
«Ω Χρύση, ο μέγας μ' έστειλεν Ατρείδης Αγαμέμνων
την κόρην να σου φέρω εδώ και θείαν εκατόμβην,
να τον εξιλεώσομε, του Φοίβου να προσφέρω,
πο 'βαλε εις πολυστένακτες οδύνες τους Αργείους».
Είπε και του την έδωσε την ακριβή του κόρην·

Θυσίες και προσευχές στον Απόλλωνα

εδέχθη αυτός και χάρηκε· κι ευθύς την εκατόμβην
εις τον καλόκτιστον βωμόν ολόγυρ' αραδιάσαν
και αφού εχερονίφθηκαν κι επήραν το κριθάρι,
ψηλά τα χέρια σήκωσεν ο Χρύσης κι εδεήθη:
«Άκουσέ με, αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας
Κίλλας υπέρμαχε θεέ, ω κύριε της Τενέδου,
ως έδωκας ακρόασιν εις τες ευχές μου πρώτα,
κι επλήγωσες τους Αχαιούς κι ετίμησες εμένα,
αυτή μου πάλι ευδόκησε να γίν' η επιθυμία,
απ' το κακό θανατικό τους Δαναούς ω σώσε!».
Είπε, και ο Φοίβος άκουσε, κι εδέχθη την ευχή του.
Τότε αφού κάμαν τες ευχές κι ερίξαν το κριθάρι,
των σφακτών στρέψαν τους λαιμούς, τα έσφαξαν, τα γδάραν,
τα μεριά κόψαν, με διπλό κνισάρι τα σκεπάσαν
κι επάνω τους ωμά 'βαλαν κομμάτια και στες σχίζες
λαμπρό κρασί τα εράντιζε και τα 'καιεν ο γέρος
και τα πεντόσουβλα σιμά τ' αγόρια τού κρατούσαν·
και αφού καήκαν τα μεριά κι εγεύθηκαν τα σπλάχνα,

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 40

ελιάνισαν τα επίλοιπα, τα πέρασαν στες σούβλες,
και αφού με τέχνην τα 'ψησαν, απ' την φωτιά τα επήραν
και άμ' απ' τον κόπον έπαυσαν κι ετοίμασαν το γεύμα,
ετρώγαν κι όλ' ισόμοιρα χαρήκαν το τραπέζι·
και άμα εφάγαν κι έπϊαν όσ' ήθελε η ψυχή τους,
ξέχειλο εβάλαν το κρασί τ' αγόρια στους κρατήρες
κι έδωκαν σ' όλους απαρχές στα ολόγεμα ποτήρια,
κι εξελεώναν τους θεούς με άσματα ολημέρα
καλόν παιάνα ψάλλοντας των Αχαιών τ' αγόρια
και ο μακροβόλος άκουε κι ευφραίνετο η ψυχή του·
και ο ήλιος άμα εβύθισε και ήλθε το σκοτάδι,
στου πλοίου τα πρυμνόσχοινα κοιμήθηκαν πλησίον·

Επιστροφή από τη Χρύσα

και άμα ερόδιζ' η αυγή, αφήκαν το λιμάνι
στων Αχαιών το απέραντο στρατόπεδο να γύρουν·
και πρίμον τους απόστειλε ο μακροβόλος Φοίβος·
τότ' άπλωσαν τα κάτασπρα πανιά τους στο κατάρτι,
κι ο άνεμος τα φούσκωνε, κι ως πήγαινε το πλοίον
εις την καρίνα ολόγυρα το μαύρο κύμα ηχούσε
κι έκοβε δρόμον γρήγορο στο κύμα το καράβι·
στων Αχαιών το απέραντο στρατόπεδο άμα εφθάσαν,
ετράβηξαν εις την στεριά τ' ολόμαυρο καράβι
ψηλά στην άμμον κι έβαλαν στυλώματα αποκάτω
και στες σκηνές εσκόρπισαν εκείθε και στες πρύμνες.
Ωστόσο εκείνος θύμωνε σιμά στα γοργά πλοία
ο φτεροπόδης διογενής Πηλείδης Αχιλλέας·
δεν πήγαινε στην σύνοδον, όπου δοξάζοντ' άνδρες,
ούτε στον πόλεμον, και αυτού βαρύλυπ' η καρδιά του
ελαχταρούσε την βοήν, την φλόγα του πολέμου.

ραψωδία *Α* 494-612
Σκηνές από τον Όλυμπο

- Η Θέτιδα πραγματοποιεί την υπόσχεσή της
- Ο Δίας συγκατανεύει. Η «βουλή» του Δία
- Η αντίδραση της Ήρας
- Οι σχέσεις των θεών

Ο Δίας υπόσχεται στη Θέτιδα

*«Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν
Ὄλυμπον.»*

(*Α* 528-530)

Η ικεσία της Θέτιδας

Έφεξε η δωδέκατη αυγή, και οι θεοί γυρίζουν
στον Όλυμπον κι εβάδιζεν εμπρός τους ο Κρονίδης

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 41

και η Θέτις το παράγγελμα δεν ξέχανε του υιού της
και της θαλάσσης έσχισε τα κύματα κι εβγήκε
και ανέβη τα χαράματα στ' Ολύμπου τον αιθέρα.
Εύρηκε τον βροντόφωνον Κρονίδην καθισμένον
μόνον στην άκραν κορυφήν του πολυλόφου Ολύμπου,
εμπρός του εκάθισε η θεά και με τ' αριστερό της
του έπιασε τα γόνατα, με τ' άλλο το πηγούνι,
κι έλεγεν ικετεύοντας στον ύψιστον Κρονίδην:
«Δία πατέρ', αν κάποτε με λόγον ή με έργον
σ' έχω ωφελήσει, ευδόκησε σ' αυτό να με εισακούσεις·
τον ολιγοημερότατον υιόν, αχ! τίμησέ μου·
ιδέ πώς τον ατίμασεν ο μέγας Αγαμέμνων,
οπού του άρπαξεν αυτός το δώρο του και το 'χει.
Δικαίωσέ τον καν εσύ, πάνσοφε Ολύμπιε Δία,
στους Τρώας νίκες δώρησε ωσότου το παιδί μου,
να δικαιώσουν οι Αχαιοί να τον υπερδοξάσουν».
Και απάντησιν δεν έδωκεν ο νεφελοσυνάκτης
κι ώραν πολλήν εσώπαινε· και η Θέτις του κρατούσε
ως απ' αρχής τα γόνατα και πάλιν τον ερώτα:
«Άσφαλτην δώσ' μου υπόσχεσιν μ' εκείνο σου το νεύμα
ή αρνήσου· τι θα φοβηθείς; Θέλω να μάθω μόνον,
αν είμαι το εξουθένωμα των αθανάτων όλων».

Η απάντηση του Δία

Με βάρος της απάντησεν ο νεφελοσυνάκτης:
«Ω! τι κακό! να οργισθώ της Ήρας θα με βάλεις,
όταν με λόγια υβριστικά πικρά θα με κεντήσει·
και χωρίς λόγον πάντοτε μου κλαίεται και λέγει
εμπρός εις όλους τους θεούς πως βοηθώ τους Τρώας,
αλλά συ φύγε ευθύς μη σε νοήσ' η Ήρα
και άφες σ' εμέ την μέριμναν σ' αυτό να δώσω τέλος·
και ιδού, για να βεβαιωθείς την κεφαλήν θα σκύψω·
σημάδι τούτο αλάθευτο στους αθανάτους έχω·
τι ό,τι με της κεφαλής το σκύψιμο κηρύξω
δεν απατά, δεν παίρνεται οπίσω και θα γίνει».
Είπε, τα μαύρα φρύδια του χαμήλωσε ο Κρονίδης·
έκλινε από τ' αθάνατο κεφάλι του κυρίου
η θεία κόμη και ο μανός ο Όλυμπος εσείσθη.

στ. 499 **βροντόφωνος:** επίθετο του Δία, όχι μόνο γιατί είχε βροντώδη φωνή αλλά και επειδή είχε σχέση με τη βροντή, ως κύριος του κεραυνού (πρβ. σχόλ. στ. 354, 398 και 420).
στ. 501 κ.εξ. Πρβ. σχόλ. στ. 408.
στ. 506 **ολιγοημερότατον:** βλ. σχόλ. στ. 353 και στ. 354-355.
στ. 511 **υπερδοξάσουν:** να τον ικανοποιήσουν αποδίδοντάς του πολλές τιμές.
στ. 515 **άσφαλτην... νεύμα:** δώσε μου σίγουρη υπόσχεση και επιβεβαίωσέ τη με ένα σου νεύμα (βλ. στ. 525-528).
στ. 517 **το εξουθένωμα των αθανάτων όλων:** η πιο περιφρονημένη ανάμεσα στους θεούς. Η Θέτιδα, σε περίπτωση που δεν ικανοποιηθεί το αίτημά της, θα το θεωρήσει δείγμα περιφρόνησης προς το πρόσωπό της.
στ. 525-528 Η επίσημη επιβεβαίωση της υπόσχεσης του Δία δίνεται με το κούνημα της κεφαλής του θεού προς τα κάτω.
στ. 531 **ο μανός:** ο σταθερός, αυτός που δεν κουνιέται εύκολα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 42

Αυτά ’παν κι εχωρίσθηκαν· απ’ τον ακτινοβόλον
Όλυμπον κείνη επήδησε στης θάλασσας τα βάθη,
και ο Δίας προς το δώμα του· κι εμπρός εις τον πατέρα
όλ’ οι θεοί σηκώθηκαν· ουδέ να προχωρήσει
κανείς επρόσμενε αλλ’ ορθοί τον προϋπαντήσαν όλοι·
κι εκάθισε στον θρόνον του· και ότι πρώτα η Θέτις

Φιλονικία Δία και Ήρας

η κόρ’ η αργυρόποδη του γέρου της θαλάσσης,
είχε μ’ αυτόν συνακουσθεί, δεν ξέφυγε της Ήρας,
και άρχισε πειραχτικά να λέγει προς τον Δία:
«Ποια θεά πάλι, ω δολερέ, με σένα εσυνακούσθη;
Σ’ αρέσει πάντοτε μακράν από εμέ να κρίνεις,
ν’ αποφασίζεις μυστικά· δεν σου ’δωσε η καρδιά σου
τίποτε απ’ όσα σκέπτεσαι σ’ εμέ να φανερώσεις».
Σ’ αυτήν αντείπε των θεών και ανθρώπων ο πατέρας:
«Ήρα, μη ελπίσεις όλους μου τους στοχασμούς να μάθεις,
δεν θα τους έβρεις εύκολα, και ας είσαι ομόκλινή μου,
αλλ’ ό,τι αρμόζει ν’ ακουσθεί, κανείς δεν θα γνωρίσει
ή των θεών ή των θνητών, πριν συ το μάθεις πρώτα·
αλλ’ ό,τι εγώ ανάμερα των αθανάτων θέλω
να στοχασθώ, μη το ερωτάς, μη θέλεις να εξετάζεις».
Και η μεγαλόφθαλμη θεά του απάντησεν, η Ήρα:
«Οποίον λόγον, πρόφερες, σκληρότατε Κρονίδη;
Έχω καιρόν π’ ούτε ρωτώ, ούτ’ εξετάζω πλέον,
αλλ’ όσα θέλεις ήσυχος ο νους σου κρίνει μόνος·
αλλά φοβούμαι τώρα μη του γέρου της θαλάσσης
η κόρη σε ξεπλάνεσε, ότι πρωί την είδα
σιμά σου εκεί τα γόνατα κλιτή να σου αγκαλιάζει,
και θα της έστερξες τιμήν να δώσεις του Αχιλλέως
και ν’ αφανίσεις Αχαιούς πολλούς εκεί στα πλοία».
Και ο Δίας της απάντησε ο νεφελοσυνάκτης:
«Στιγμή δεν παύεις, ω κακή, να με παραμονεύεις·
αλλά δεν βγάζεις τίποτε και πλέον μισητή μου
θα γίνεις και θα λυπηθείς χειρότερα· κι αν είναι
το πράγμα ως έλεγες, θα πει που αυτό σ’ εμένα αρέσει.
Αλλά κάθου και σώπαινε, στον λόγον μου υποτάξου,
δεν θα σε σώσουν, πίστευσε, όλ’ οι θεοί του Ολύμπου,

στ. 534 **και ο Δίας προς το δώμα του:** εννοείται *επήγε*.
στ. 535-536 Η εκδήλωση σεβασμού προς τον Δία διατυπώνεται με έμφαση, θετικά και αρνητικά: *«ουδέ... επρόσμενε, αλλ’ ορθοί... προϋπαντήσαν όλοι»* (σχήμα παραλληλίας).
στ. 538 **αργυρόποδη:** που έχει τα πόδια κάτασπρα, λαμπερά, όπως το ασήμι.
στ. 539 **συνακούγομαι:** συμφωνώ με κάποιον για κάτι.
στ. 543 **δεν σου ’δωσε η καρδιά σου:** δε θέλησες.
στ. 548 **ό,τι αρμόζει ν’ ακουσθεί:** η Ήρα μπορεί να μάθει πρώτη ό,τι μπορεί να πληροφορηθεί οποιοσδήποτε άλλος, αθάνατος ή θνητός. Ο Δίας, ωστόσο, έχει το δικαίωμα να κρατάει κάποιες σκέψεις του κρυφές, χωριστά (*ανάμερα*, στ. 550) από τους άλλους θεούς.
στ. 558 **κλιτή:** σκυμμένη, γονατιστή.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 43

αν τούτ' απλώσω εγώ σ' εσέ τ' ανίκητά μου χέρια».
Είπε και η μεγαλόφθαλμη φοβήθηκεν η 'Ηρα
και την καρδιά της σφίγγοντας καθήμενη εβουβάθη·
κι όλ' οι θεοί λυπήθηκαν στο δώμα του Κρονίδη·

Παρέμβαση του Ήφαιστου

τότε βοηθός εις την γλυκιά μητέρα του την Ήραν
ο Ήφαιστος, ο ένδοξος τεχνίτης, σ' όλους είπε:
«Κακό θα είναι αβάστακτο τωόντι σεις οι δύο
να ερίζετε για τους θνητούς και μες στους αθανάτους
να οχλοβοείτε φοβερά· και της καλής τραπέζης
όλ' η ευφροσύνη εχάθηκεν, αφού νικάν τ' αχρεία,
και της μητρός μου θα 'λεγα, που το εννοεί και μόνη,
εις τον γλυκόν πατέρα μου να είναι καλή, μη πάλιν
θυμώσει και την τράπεζαν μας βάλει επάνω-κάτω·
να θέλει μας κατρακυλά απ' το θρονί μας όλους
ο Βροντητής, στην δύναμιν περίσσι' ανώτερός μας.
Αλλά με λόγια μαλακά να τον καταπραΰνεις
κι ο Βροντοφόρος ίλεως, θαρρώ, σ' εμάς θα γίνει».
Είπ' επετάχθη κι έβαλε το δίκουπο ποτήρι,
στο χέρι της αγαπητής μητρός του και της είπε:
«Υπόμεινε, μητέρα μου, και βάστα αν και θλιμμένη,
μήπως εμπρός στα μάτια μου δαρθείς, γλυκιά μητέρα·
και τότε δεν θα δυνηθώ ποσώς να σε βοηθήσω
ο θλιβερός· αντίσταση δεν έχει ο Βροντοφόρος·
άλλη φορά το ετόλμησα, και αυτός από τον πόδα
μ' έπιασε και μ' απόλυσε του Ολύμπου απ' το κατώφλι.
Ολημερίς εγύριζα, και ο ήλιος είχε δύσει
όταν στην Λήμνον έπεσα κοντά να βγει η ψυχή μου·
και άνθρωποι Σίντιες εκεί με περιποιήθηκαν».

Αποκατάσταση της ηρεμίας. Συμπόσιο των θεών

Και χαμογέλασε η θεά, η Ήρα η λευκοχέρα
και απ' το παιδί της έλαβε γελώντας το ποτήρι
και γλυκό νέκταρ παίρνοντας απ' τον κρατήρα εκείνος
δεξιά κερνούσε ολόγυρα τους άλλους αθανάτους·
τότε οι μακάριοι θεοί τα γέλια δεν κρατούσαν
να βλέπουν κει τον Ήφαιστον να υπηρετεί το δώμα·
αυτού ετρώγαν κι έπιναν ολήμερα ως το δείλι,
κι όλες χαρήκαν οι καρδιές το ισόμοιρο τραπέζι,
του Φοίβου ακόμη την λαμπράν κιθάραν και τες Μούσες
ως έψαλναν καλόφωνα με την σειράν τους όλες·

στ. 577 νικάν τ' αχρεία: επικρατεί το κακό, δηλαδή οι καβγάδες και η αναταραχή.
στ. 585 δίκουπο ποτήρι: ποτήρι που ήταν κοίλο και από τις δύο πλευρές και είχε τον πυθμένα στη μέση, σαν δυο ποτήρια κολλημένα πάτο με πάτο. Τέτοια ποτήρια έχουν βρεθεί στην Κύπρο, στην Κρήτη και σε άλλα μέρη της Ελλάδας.
στ. 581 μας κατρακυλά: ο Ήφαιστος έχει γνωρίσει τη βίαιη συμπεριφορά του Δία (στ. 591 κ.εξ.). Κάποτε ο πατέρας των θεών τον πέταξε από τον Όλυμπο και έπειτα από εναέρια τροχιά έπεσε στη Λήμνο, της οποίας οι κάτοικοι ονομάζονταν Σίντιες. Εκεί υπήρχε ηφαίστειο στο όρος Μόσυχλος, κέντρο λατρείας του θεού της φωτιάς.
στ. 604 του Φοίβου: η ραψωδία άρχισε με την εικόνα του Απόλλωνα ως θεού τιμωρού με φαρέτρα και βέλη. Εδώ έχουμε την εντελώς αντίθετη εικόνα του: είναι ο θεός της μουσικής, που συνοδεύει με την κιθάρα του το τραγούδι των Μουσών.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 44

κι άμα του ήλιου βύθισε το φως, καθείς επήγε
να κοιμηθεί στο δώμα του, που ο ξακουστός τεχνίτης
του εποίησεν ο ΄Ηφαιστος με την σοφήν του γνώση.
Εκίνησε και ο βροντητής Ολύμπιος κι ανέβη
στην κλίνην που αναπαύονταν όσες φορές ο ύπνος
τον εκυρίευε ο γλυκός· αυτού κοιμήθη ο Δίας
και η χρυσόθρονη θεά, η ΄Ηρα στο πλευρό του.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μια παλιά ιστορία για τον Δία και τη Θέτιδα

«[...] *Σαν ο Δίας κι ο λαμπρός ο Ποσειδώνας*
ποιος θα σμίξει με τη Θέτη συνορίσαν,
θέλοντάς την ο καθένας για γυναίκα
να την έχει πανώρια· κι ο καημός τους
είχε αψώσει· μα τ' αθάνατα τα φρένα
των θεών δεν τους αφήσαν να τη σμίξουν,
το προφήτεμα σαν άκουσαν. Η Θέμη,
η σωστή τους ορμηνεύτρα, ανάμεσά τους
ριζικόγραφτο τους λάλησε πως ήταν
η θεά να κάμει γιον η πελαγίσια
πιο μεγάλο βασιλιά από τον πατέρα. [...]
"[...] *Μ' αφήστε τα πια τούτα·*
και θνητώνε στρώμα ας λάχει και το γιο της
να πεθαίνει ας δει στους χτύπους του πολέμου,
του Άρη εκείνον στων χεριών τη μπόρεση όμοιον
κι αστραπής στων ποδαριών του τη γοργάδα" [...]».

(Πίνδαρος, *Ισθμιόνικος* 8, 45-55, μτφρ. Π. Λεκατσάς,
εκδ. Δίφρος, Αθήνα χ.χ.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Στην ενότητα αυτή ο ποιητής παρουσιάζει σκηνές από την κατοικία των θεών στον Όλυμπο. Με κριτήριο το **χώρο** και το **σκηνικό**, να χωρίσετε την ενότητα σε σκηνές και στη συνέχεια κάθε σκηνή, αν είναι δυνατόν, να τη χωρίσετε σε επεισόδια με κριτήριο τα **πρόσωπα** που συμμετέχουν. Πιο συγκεκριμένα, να σημειώσετε: α) τους στίχους κάθε σκηνής και επεισοδίου, β) τα πρόσωπα που δρουν κάθε φορά και γ) να δώσετε από έναν τίτλο σε κάθε σκηνή ή επεισόδιο.

2. Ποια υπόσχεση έδωσε ο Δίας στη Θέτιδα και με ποιον τρόπο την καθησύχασε ότι η υπόσχεσή του θα πραγματοποιηθεί οπωσδήποτε;
3. Η σκηνή στο παλάτι του Δία (συνέλευση των θεών, σύγκρουση Δία και ΄Ηρας) παρουσιάζει κάποιες αντιστοιχίες με την αγορά των Αχαιών και τη σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα που μελετήσατε στις προηγούμενες ενότητες της ραψωδίας *Α*. Να συγκρίνετε τις δύο σκηνές και να σημειώσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, κάνοντας συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία του κειμένου.
4. Η συμφιλιωτική παρέμβαση του ΄Ηφαιστου (στ. 573 κ.εξ.), ενώ είναι σοβαρή, δίνει στη σκηνή και έναν κωμικό τόνο. **α)** Να σημειώσετε τα σοβαρά και τα κωμικά στοιχεία του ρόλου του ΄Ηφαιστου. **β)** Τι συμβουλεύει τη μητέρα του ο θεός της φωτιάς και ποια ιστορία της διηγείται; **γ)**Τέλος, να δείξετε πόσο αποτελεσματική ήταν η παρέμβασή του στην αλλαγή της ατμόσφαιρας.
5. Σε όλη την ενότητα είναι έντονος ο *ανθρωπομορφισμός* των θεών. Αφού μελετήσετε προσεκτικά τη σκηνή, να σημειώσετε: **α)** ποια ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, αντιδράσεις, συμπεριφορές, τρόπος ζωής κτλ.) παρατηρείτε στον κόσμο των θεών και **β)** ποια χαρακτηριστικά του τρόπου ζωής τους ή ποιες ιδιότητες τους διαφοροποιούν από τους ανθρώπους; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
6. Οι πληροφορίες του Παράλληλου κειμένου παρουσιάζουν μια άλλη εκδοχή του μύθου για τις σχέσεις Δία και Θέτιδας. Δικαιολογούν αυτές τη στάση του Δία απέναντι στη μητέρα του Αχιλλέα αλλά και την αντίδραση της ΄Ηρας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Σε ποια σημεία της ενότητας *Α* 54-306 οι ενέργειες και οι λόγοι τόσο του Αχιλλέα όσο και του Αγαμέμνονα έχουν θετικές συνέπειες για το σύνολο του στρατού και ανταποκρίνονται στους κανόνες αρμονικής και υγιούς συνύπαρξης ατόμου και κοινωνίας; Σε ποιες περιπτώσεις συμβαίνει το αντίθετο; Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχουν στιγμές που κάθε ήρωας νιώθει την ανάγκη να δικαιολογήσει την αρνητική στάση του; Να επισημάνετε τα σχετικά χωρία.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα: **α)** ΄Οταν οι θεοί εισβάλλουν στον ανθρώπινο χώρο, με ποιον τρόπο εμφανίζονται και πώς κάνουν αισθητή την παρουσία τους στους θνητούς; **β)** Από τη νεοελληνική ιστορία και παράδοση ή από άλλα διαβάσματά σας μπορείτε να θυμηθείτε περιπτώσεις εμφάνισης υπερφυσικών δυνάμεων (διάφορα καλά ή κακά πνεύματα στα παραμύθια) ή Αγίων, ιδιαίτερα σε στιγμές δύσκολες (π.χ. μάχες με επιδρομείς κτλ.) και να τις περιγράψετε; **γ)** Προσέξτε ιδιαίτερα τον τρόπο εμφάνισης της Θέτιδας («*σαν ομίχλη*» στ. 360): σκεφτείτε άλλα παρόμοια φαινόμενα (Δροσουλίτες στην Κρήτη, αντικατοπτρισμός στην έρημο κτλ.) και προσπαθήστε να τα εξηγήσετε με τις γνώσεις που έχετε από τη Φυσική. **δ)** Διαλέξτε μια σκηνή που σας εντυπωσίασε ή σας άρεσε από τον κόσμο των θεών και να την αποδώσετε με όποιον τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμάτε. [Ενδεικτικές ΄Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μεταβολή, Ομοιότητα – Διαφορά, Πολιτισμός]

3. Αφού μελετήσετε το εικονογραφικό υλικό που πλαισιώνει τις ενότητες της *Α* ραψωδίας: **α)** Να επισημάνετε τις λεπτομέρειες του ομηρικού κειμένου που τονίζει ο κάθε καλλιτέχνης στο έργο του. **β)** Να διαλέξετε μία σκηνή της ίδιας ραψωδίας που σας εντυπωσίασε ιδιαίτερα και να την αποδώσετε με τον καλλιτεχνικό τρόπο που προτιμάτε (εικαστικό, λογοτεχνικό ή άλλο). *γ)* Μερικοί από σας φανταστείτε ότι είστε δημοσιογράφοι και καλύπτετε κάποια γεγονότα της *Α* ραψωδίας: πώς θα συντάσσατε το άρθρο της ανταπόκρισής σας και τι θα προβάλλατε περισσότερο; Όλοι να παρουσιάσετε την εργασία σας στην τάξη και να τη συζητήσετε με τους συμμαθητές σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Επίδραση, Πληροφόρηση]

ραψωδία *Β*

Ὄνειρος. Διάπειρα. Κατάλογος νεῶν

(Η επίσκεψη του Ονείρου – Η δοκιμασία του στρατού – Ο κατάλογος των πλοίων)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το αίτημα της Θέτιδας δεν αφήνει τον Δία να κοιμηθεί. Σκέφτεται με ποιον τρόπο θα οδηγηθούν οι Αχαιοί στην ήττα, ώστε να ζητήσουν τη βοήθεια του Αχιλλέα. Κι αμέσως βάζει σε εφαρμογή τη *βουλή* (= απόφαση, σχέδιο) που του φάνηκε καλύτερη. Στέλνει στον Αγαμέμνονα τον ολέθριο Όνειρο με τη μορφή του Νέστορα και τον προτρέπει να επιτεθεί στους Τρώες, γιατί τάχα ήρθε η ώρα να τους νικήσει. Ο Ατρείδης, που δεν αντιλαμβάνεται την παγίδα, διηγείται το όνειρο στους άλλους αρχηγούς και τους ανακοινώνει την πρόθεσή του να εξαπολύσει γενική επίθεση. Όμως σκοπεύει, όταν συγκεντρωθούν οι στρατιώτες, να δοκιμάσει το ηθικό τους: θα τους προτείνει να σταματήσουν τον πόλεμο και να επιστρέψουν στα σπίτια τους.

Πράγματι, στη συνέλευση του στρατού ο Αγαμέμνονας ανακοινώνει την απόφασή του να γυρίσουν στην πατρίδα, αφού πολεμούν εννιά ολόκληρα χρόνια χωρίς αποτέλεσμα. Οι Αχαιοί δεν περιμένουν να ακούσουν περισσότερα και ορμούν με αλαλαγμούς χαράς στα καράβια. Τότε ο Οδυσσέας, παρακινημένος από την Αθηνά, προσπαθεί να τους συγκρατήσει και τους πείθει να επιστρέψουν στη συνέλευση. Στη νέα συγκέντρωση ένας στρατιώτης, ο Θερσίτης, στρέφεται εναντίον του Αγαμέμνονα και υπονομεύει την πειθαρχία του στρατού. Ο βασιλιάς της Ιθάκης, όμως, του δίνει την κατάλληλη απάντηση, πρώτα με το λόγο και ύστερα χτυπώντας τον με το σκήπτρο, και σώζει και πάλι την κατάσταση. Ακολουθούν ενθαρρυντικοί λόγοι του Οδυσσέα, του Νέστορα και του Αγαμέμνονα· το ηθικό του στρατού αποκαθίσταται και όλοι ετοιμάζονται για τη μάχη.

Στη διάρκεια των ετοιμασιών, ο ποιητής επικαλείται τη βοήθεια των Μουσών για να παραθέσει το μακρύ κατάλογο των εμπολέμων. Πρώτα απαριθμεί τα πλοία, τους αρχηγούς, τις πόλεις και τους συμμάχους των Ελλήνων και μετά των Τρώων και των συμμάχων τους. Αυτοί οι «κατάλογοι» άρεσαν πολύ στους αρχαίους, γιατί εκτός από τις γεωγραφικές, ιστορικές, μυθολογικές και άλλου είδους πληροφορίες που περιείχαν, τους έδιναν και την ευκαιρία να υπε-

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:37 ™ÂÏ›‰· 47

ρηφανευτούν για την πόλη τους, αν αναφερόταν το όνομά της σ' αυτούς. Ωστόσο, οι «κατάλογοι» των αντιπάλων στο σημείο αυτό του έπους έχουν μια επιπλέον λειτουργία: η απαρίθμηση των δυνάμεων Ελλήνων και Τρώων δίνει στον ακροατή την εντύπωση ότι ο πόλεμος μόλις αρχίζει. Κι όμως, βρισκόμαστε ήδη στο ένατο έτος του πολέμου!

ραψωδία Γ

Ὅρκοι. Τειχοσκοπία. Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχία

(Όρκοι – Θέα από τα τείχη – Μονομαχία Αλέξανδρου και Μενέλαου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Έχοντας σχηματίσει με τη βοήθεια των «καταλόγων» την εικόνα των δυνάμεων των εμπολέμων, εύκολα μπορεί ο ακροατής να φανταστεί τους δύο στρατούς παραταγμένους σε θέση μάχης. Μπροστά στο τρωικό στράτευμα προβάλλει προκλητικός ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Μενέλαος σπεύδει να τον αντιμετωπίσει. Εκείνος όμως τρέπεται φοβισμένος σε φυγή και ο Έκτορας τον κατηγορεί τόσο για τη δειλία του όσο και για την αρπαγή της Ελένης, που υπήρξε η αιτία όλων των συμφορών. Ο Αλέξανδρος, μετανιωμένος, προτείνει να μονομαχήσει με τον Μενέλαο. Ο νικητής, λέει, θα πάρει την Ελένη και τους κλεμμένους θησαυρούς της Σπάρτης και ο πόλεμος θα τελειώσει. Ο Μενέλαος δέχεται, ζητάει όμως η συμφωνία να διασφαλιστεί με όρκους που θα δώσει από την πλευρά των Τρώων ο ίδιος ο Πρίαμος.

Ενώ ετοιμάζεται η μονομαχία, η Ελένη, που υφαίνει στα διαμερίσματά της, προσκαλείται από την αγγελιαφόρο των θεών, την Ίριδα, να πάει στα τείχη. Εκείνη αφήνει το υφαντό της, που απεικόνιζε τον πόλεμο που γίνεται για χάρη της, και με τις θεραπαινίδες της εμφανίζεται στα τρωικά τείχη, μπροστά στους γέροντες της πόλης. Όλοι θαυμάζουν την ομορφιά της και ο Πρίαμος την καλεί κοντά του και της ζητάει πληροφορίες για τους αρχηγούς που βλέπει κάτω από τα τείχη. Ο ποιητής βρίσκει την ευκαιρία να μας παρουσιάσει τους ήρωες των Αχαιών. Στο μεταξύ φτάνει ο κήρυκας Ιδαίος και ειδοποιεί τον Πρίαμο να κατέβει στην πεδιάδα για τους όρκους.

Ο Πρίαμος σπεύδει στο πεδίο της μάχης, όπου τελούνται οι καθιερωμένες θυσίες και επικυρώνονται οι όρκοι. Πρώτος κληρώνεται να ρίξει το ακόντιό του ο Αλέξανδρος, αλλά ο Μενέλαος αποκρούει το χτύπημα και με μια επιδέξια κονταριά πληγώνει τον αντίπαλό του χωρίς, ωστόσο, να τον σκοτώσει. Και όταν ο Μενέλαος χτυπά με το ξίφος του το κράνος του Πάρη, πάλι ο τελευταίος γλιτώνει. Είναι πλέον ολοφάνερο ότι νικητής θα είναι ο βασιλιάς της Σπάρτης, αλλά την κρίσιμη στιγμή η Αφροδίτη, προστάτισσα του Πάρη, τυλίγει τον ευνοούμενό της με ένα σύννεφο και τον μεταφέρει στο θάλαμο της Ελένης, την οποία επίσης έχει οδηγήσει εκεί με απειλές. Στο πεδίο της μάχης ο Αγαμέμνονας ανακηρύσσει τον αδελφό του νικητή και απαιτεί να τηρηθεί η συμφωνία.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:38 ™ÂÏ›‰· 48

Εικόνα 11. Μονομαχία Μενέλαου και Πάρη (Αλέξανδρου).
Ο Μενέλαος καταδιώκει με γυμνό ξίφος τον Πάρη, που φεύγει κοιτάζοντας πίσω.
Ερυθρόμορφη κύλικα, γύρω στο 485 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

ραψωδία *Γ* 121-244
Η τειχοσκοπία

- Γνωριμία με την Ελένη, την πρωταρχική αιτία του πολέμου
- Η Ελένη και ο Πρίαμος πάνω στα τρωικά τείχη
- Ας δούμε το πεδίο της μάχης ψηλά από τα τείχη της Τροίας

Οι γέροντες θαυμάζουν την Ελένη

«οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν·
ἀλλὰ καὶ ὧς τοίη περ ἐοῦσ' ἐν νηυσὶ νεέσθω,
μηδ' ἡμῖν τεκέεσσί τ' ὀπίσσω πῆμα λίποιτο.»

(*Γ* 156-160)

Η Ελένη ειδοποιείται και σπεύδει στα τείχη

Μηνύτρα στην λευκόχερην Ελένην ήλθ' η ΄Ιρις
και ομοιώθη με την αδελφήν του ανδρός της Λαοδίκην,
που 'χε τον Ελικάωνα Αντηνορίδην άνδρα
απ' όλες ωραιότερη τες κόρες του Πριάμου.
Την ήβρεν οπού ύφαινε διπλό μεγάλο υφάδι
πορφύριο κι επάνω του κεντούσε τους πολέμους
των χαλκοφόρων Αχαιών, των ιπποδάμων Τρώων

στ. 121 η ΄Ιρις: η αγγελιαφόρος των θεών.
στ. 125-128 όπου ύφαινε: ενώ προετοιμάζεται η μονομαχία, η Ελένη υφαίνει. Η υφαντική είναι εικαστική τέχνη και αποτελούσε μέρος των ασχολιών των γυναικών της αριστοκρατικής τάξης. Η περιγραφή ενός έργου των εικαστικών τεχνών (πραγματικού ή φανταστικού) είναι γνωστή με τον όρο «έκφραση». Φανταστική «έκφραση» είναι, π.χ., η περιγραφή της περόνης του Οδυσσέα στην *Οδύσσεια* (τ 243-247).
στ. 126 κι επάνω του κεντούσε: τα σχέδια συνυφαίνονταν και δεν τα κεντούσαν εκ των υστέρων πάνω στο υφαντό.
στ. 127 Οι δύο αντίπαλοι τοποθετούνται στον ίδιο στίχο με επιθετικούς προσδιορισμούς που αποδίδουν τη δύναμή τους: οι Αχαιοί είχαν χάλκινους θώρακες, ενώ οι Τρώες ήταν ονομαστοί για το εξημέρωμα των αλόγων. Η Τρωάδα

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:38 ™ÂÏ›‰· 49

που εξ αφορμής της απαρχής εκείνοι επολεμούσαν.
Εστάθηκ' η γοργόποδη θεά εμπρός της κι είπε:
«Έλα, γλυκιά μου, πράγματα να ιδείς και να θαυμάσεις
των χαλκοφόρων Αχαιών, των ιπποδάμων Τρώων,
αυτοί που τον πολύθρηνον αγώνα του πολέμου
ν' αρχίσουν ήσαν πρόθυμοι, τώρα ησυχάζουν όλοι·
έπαυσ' ο πόλεμος και αυτού γυρμένοι στες ασπίδες
κάθονται κι έστησαν ορθά σιμά τους τα κοντάρια,
κι ο ψυχερός Μενέλαος κι ο Πάρις εκεί κάτω
με τα μακριά κοντάρια τους για σε θα πολεμήσουν·
και ο νικητής ομόκλινην θα σ' έχει αγαπημένην».
Είπε η θεά και τρυφερήν της βάζει επιθυμίαν
του πρώτου ανδρός, της χώρας της και των γλυκών γονέων.
Κι ευθύς από τον θάλαμον μ' ένα λευκό μαγνάδι
η Ελένη εχύθη και θερμά τα δάκρυα της κυλούσαν.
Και δύο της θεράπαινες, η κόρη του Πιτθέως
Αίθρα και η μεγαλόφθαλμη Κλυμένη ακολουθούσαν.
Και των Σκαιών Πυλών ευθύς τον πύργον ανεβήκαν.
Και ο Πρίαμος, ο Πάνθοος, ο Λάμπος, ο Θυμοίτης,
ο Ικετάων, βλάστημα του Άρη, και ο Κλυτίος,
και δύο φρονιμότατοι Αντήνωρ και Ουκαλέγων,
όλοι των Τρώων αρχηγοί και σύμβουλοι εκαθόνταν
στον πύργον των Σκαιών Πυλών, που γέροντες ως ήσαν
είχαν αφήσει τ' άρματα, αλλ' ήσαν δημηγόροι
εξαίρετοι και ομοίαζαν τους τσίτσικες που χύνουν
από το πυκνό φύλλωμα την ιλαρή λαλιά τους.
Κι άμ' είδαν ως εσίμωνε στον πύργον την Ελένην,
συνομιλούσαν σιγανά με λόγια πτερωμένα:

ονομαζόταν *«εὔιππη»*, επειδή είχε ωραία άλογα. Το επίθετο *ιππόδαμος* (: δαμάζω τους ίππους) χαρακτήριζε περιοχές, λαούς ή μεμονωμένους ήρωες (π.χ. τον Διομήδη, *Ε* 849).

στ. 131 Η επανάληψη του στ. 127 υπογραμμίζει την απόλυτη αντιστοιχία της πραγματικότητας με το υφαντό της Ελένης.

στ. 136 ψυχερός: γενναίος.

στ. 140 γονέων: ο Τυνδάρεως και η Λήδα, που πρέπει να ζούσαν ακόμη. Βέβαια, σύμφωνα με το μύθο, πατέρας της Ελένης ήταν ο Δίας, όπως δηλώνεται ρητά παρακάτω (*Γ* 199 και 426).

στ. 141-142 Κι ευθύς... μαγνάδι... εχύθη: η Ελένη, αφού καλύπτει το κεφάλι της με ένα λεπτό λινό κάλυμμα, βγαίνει βιαστικά από το δωμάτιό της.

στ. 143 θεράπαινες: υπηρέτριες. Στα ομηρικά έπη μια γυναίκα αριστοκρατικής γενιάς συνοδευόταν συνήθως από (δύο) υπηρέτριες, όταν συναντούσε άντρες: θυμηθείτε την πρώτη εμφάνιση της Πηνελόπης στην *Οδύσσεια* (*α* 368 κ.εξ., πρβ. *Χ* 449).

στ. 145 των Σκαιών Πυλών τον πύργον: στο οχυρό οικοδόμημα που βρισκόταν ακριβώς πάνω από τις Σκαιές Πύλες. Οι πύλες αυτές, που ταυτίζονταν ίσως με τις Δαρδάνιες πύλες (*Ε* 789), βρίσκονταν στο βόρειο ή βορειοδυτικό τμήμα των τειχών και αποτελούσαν την κύρια έξοδο των Τρώων προς το πεδίο της μάχης.

στ. 146-148 Πάνθοος, Λάμπος, Θυμοίτης, Ικετάων, Κλυτίος, Αντήνωρ και Ουκαλέγων: συνομήλικοι του Πριάμου σύμβουλοι των Τρώων (στ. 149). Ειδικότερα οι Λάμπος, Ικετάων και Κλυτίος ήταν οι τρεις από τους τέσσερις αδελφούς του Πριάμου· ο τέταρτος ήταν ο Τιθωνός, σύζυγος της Αυγής (*Οδύσσεια*, *ε* 1).

στ. 151 δημηγόροι: οι γέροντες, λόγω της ηλικίας τους, δε συμμετείχαν πλέον σε μάχες, αλλά ήταν δεινοί ομιλητές στις συνελεύσεις.

στ. 152-153 ομοίαζαν τους τσίτσικες: η παρομοίωση με τα τζιτζίκια που «τερετίζουν γλυκά» πάνω στα δέντρα δηλώνει τις ατελείωτες συζητήσεις των γερόντων.

στ. 155 Μόλις αντιλαμβάνονται την παρουσία της Ελένης, οι γέροντες χαμηλώνουν τον τόνο της φωνής τους και ψιθυρίζουν μεταξύ τους τα σχόλιά τους γι' αυτήν.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:38 ™ÂÏ›‰· 50

«Κρίμα δεν έχουν οι Αχαιοί, δεν έχουν κρίμα οι Τρώες
χάριν ομοίας γυναικός τόσον καιρόν να πάσχουν·
τωόντι ομοιάζει ωσάν θεάς η τρομερή θωριά της
αλλά και ως είναι ασύγκριτη καλύτερα να φύγει
παρά να μείνει συμφορά σ' εμάς και στα παιδιά μας».

Ο Πρίαμος ζητάει πληροφορίες

Και ο Πρίαμος εκάλεσε σιμά του την Ελένην:
«Προχώρησε, παιδί μου, εδώ κοντά μου να καθίσεις
τον πρώτον άνδρα σου να ιδείς, τους συγγενείς και φίλους·
συ δεν μου πταίεις, οι θεοί μου πταίουν, οπού εκείνοι
μ' έριξαν στον πολύθρηνον των Αχαιών αγώνα·
κι εκείνον τον θεόρατον να μου ονομάσεις άνδρα
που ανάμεσα των Αχαιών τόσο λαμπρά φαντάζει.
Αλήθεια, στο ανάστημα τον υπερβαίνουν κι άλλοι,
αλλ' άνδρα ως αυτόν καλόν και σεβαστόν δεν είδα
εις την ζωήν μου· φαίνεται τωόντι βασιλέας».
Και προς αυτόν απάντησεν η Ελένη γυνή θεία:
«Σέβας και φόβον, ω γλυκέ, σου έχω, πεθερέ μου·
κάλλιο να είχα σκοτωθεί, παρά να φύγ', οϊμένα,
με τον υιόν σου, αφήνοντας τον θάλαμον, τους φίλους,
τες τρυφερές ομήλικες, την μόνην θυγατέρα·
αλλ' έζησα· να φθείρεται στα κλάυματα η ζωή μου.
Αλλά σ' αυτό που μ' ερωτάς εγώ θα σου απαντήσω.

Αγαμέμνονας

Εκείνος είναι ο κραταιός Ατρείδης Αγαμέμνων,
συνάμα βασιλιάς καλός και ανδρείος πολεμάρχος
και ανδράδελφον, έναν καιρόν, εγώ τον είχα η σκύλα!»
Και ο γέρος τον εθαύμασε και είπε: «Ευτυχισμένε
Ατρείδη, θεαγάπητε, καλόμοιρε, τωόντι
σου πρέπει τόσων Αχαιών εσύ να βασιλεύεις·
και στης Φρυγίας μια φορά τ' αμπελοφόρα μέρη
επήγα κι είδα πληθυσμόν Φρυγών των ιππομάχων,
που τότ' εστρατοπέδευσαν στες όχθες του Σαγγάρου,
του θείου Μύγδονος λαοί συνάμα και του Οτρέως,
ότι βοηθός τους έφθασα κι εγώ να πολεμήσω,
όταν αυτοί τες ίσανδρες κτυπούσαν Αμαζόνες·

στ. 156 **κρίμα:** φταίξιμο, κατηγορία, μομφή.

στ. 158 **ομοιάζει ωσάν θεάς η τρομερή θωριά της:** η παροιμιώδης ομορφιά της Ελένης εξαίρεται λίγο πριν μονομαχήσουν γι' αυτήν ο Μενέλαος με τον Πάρη. Γιατί;

στ. 169 **άνδρα καλόν:** άντρα ωραίο.

στ. 172 **σέβας και φόβον:** το δεύτερο ουσιαστικό ενισχύει τη σημασία του πρώτου, επιτείνει δηλαδή την έννοια του σεβασμού, χωρίς να δηλώνει τίποτα φοβερό.

στ. 174 **αφήνοντας τον θάλαμον:** (κατά λέξη) εγκαταλείποντας το συζυγικό κοιτώνα· εννοεί, βέβαια, την εγκατάλειψη του συζύγου της.

στ. 180 **ανδράδελφος:** αδελφός του συζύγου, κουνιάδος.

η σκύλα: «*σκυλοπρόσωπο*» αποκάλεσε υβριστικά ο Αχιλλέας τον Αγαμέμνονα (*Α* 161, πρβ. *Α* 226). Ίσως ο χαρακτηρισμός δεν ήταν τόσο βαρύς για τους αρχαίους Έλληνες όταν αφορούσε γυναίκα.

στ. 184 κ.εξ. **στης Φρυγίας... Φρυγών των ιππομάχων:** οι Φρύγες ζούσαν γύρω από τον ποταμό Σαγγάριο και, όπως φαίνεται από αυτή την παρέκβαση (πρβ. *Β* 861 και *Π* 716-719), ήταν σύμμαχοι των Τρώων και ικανότατοι ιππείς.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 51

Εικόνα 12. Μενέλαος και Ελένη. Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 540 π.Χ. Μεγ. Βρετανία, ιδιωτική συλλογή (αντίγραφο).

Οδυσσέας και Μενέλαος

αλλ' ήσαν ολιγότεροι των Αχαιών εκείνοι».
Είδε κατόπι ο Πρίαμος τον Οδυσσέα κι είπε:
«Παιδί μου, τώρα λέγε μου ποιος είναι πάλι εκείνος·
του Ατρείδη Αγαμέμνονος στ' ανάστημα δεν φθάνει,
αλλ' έχει αυτός πλατύτερα τα στήθη και τους ώμους.
Άφησε κάτω τ' άρματα στην γην την πολυθρέπτραν,
και μόνος περιφέρεται στες τάξεις των ανδρείων·
τον παρομοιάζω με τρανό δασύμαλλο κριάρι,
οπού διαβαίνει απέραντην κοπήν λευκών προβάτων».
Η Ελένη κόρη του Διός σ' εκείνον απαντούσε:
«Αυτός είναι ο πολύβουλος Λαερτιάδης Οδυσσέας
όπου ανετράφη στο νησί της πετρωτής Ιθάκης
και πολλούς δόλους και άπειρα σοφίσματα γνωρίζει».
Και προς αυτήν απάντησεν ο συνετός Αντήνωρ:
«Λόγον τωόντι αληθινόν, ω δέσποινα, μας είπες·
γιατ' ήλθ' εκείνος άλλοτε για σέν' αποσταλμένος
εδώ με τον Μενέλαον και φιλικά στο σπίτι
τους δέχθηκα κι εγνώρισα την πλάση και των δύο
και την μεγάλην σύνεσιν· αλλ' όταν εσταθήκαν
των Τρώων εις την σύνοδον, ο Ατρείδης τον περνούσε
με τους μεγάλους ώμους του και ότ' ήσαν καθισμένοι,
εφάνη σεβαστότερος ο θείος Οδυσσέας·

στ. 198 κοπήν: κοπάδι.
στ. 200 πολύβουλος (*πολύμητις* στο πρωτότυπο)**:** πολυμήχανος.
στ. 202 σοφίσματα: τεχνάσματα.
στ. 205 κ.εξ. Το επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται ο Αντήνορας τοποθετείται χρονικά πριν από την έναρξη του πολέμου. Πρόκειται για απόπειρα των Αχαιών να λύσουν τις διαφορές τους με τους Τρώες με διαπραγματεύσεις.
στ. 211 σεβαστότερος: επιβλητικότερος. Ο Οδυσσέας δεν ήταν ψηλός, αλλά ήταν γεροδεμένος (στ. 193-194), με αποτέλεσμα να φαίνεται επιβλητικότερος καθιστός, γιατί τότε δεν γινόταν αντιληπτή η διαφορά του ύψους.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 52

αλλ’ όταν λόγους συνετούς να ειπούν στα πλήθη αρχίσαν,
γοργότατα ο Μενέλαος και σύντομα ομιλούσε,
αλλά κοφτά, γλυκά πολύ, χωρίς στιγμήν να φύγει
απ’ τον σκοπόν, νεώτερος αν κι ήταν του Οδυσσέα·
αλλ’ όταν ο πολύβουλος σηκώθηκε Οδυσσέας,
στέκονταν με τα μάτια του στη γη προσηλωμένα,
και μήτ’ εμπρός το σκήπτρο του κινούσε μήτ’ οπίσω
και το βαστούσε ασάλευτο σαν πράξη να μην είχε,
θα ’λεγες που ’ναι ένας μωρός κι από χολήν γεμάτος.
Αλλ’ άμ’ από τα στήθη του βγήκε η φωνή η μεγάλη
και ωσάν πυκνές χιονόψιχες οι λόγοι του πετιόνταν,
θνητός δεν ήταν άξιος να μετρηθεί μ’ εκείνον·
και τότε δεν μας ξίπασεν η όψις του ωσάν πρώτα».
Και τρίτον είδ’ ο γέροντας τον Αίαντα κι ερώτα:

Αίαντας και Ιδομενέας

«Και αυτός ποιος είν’ ο εξαίσιος, που τους μεγάλους ώμους
υψώνει και την κεφαλήν επάνω των Αργείων;»
Απάντησε η μακρόπεπλη Ελένη γυνή θεία:
«Ο Αίας ο γιγάντιος των Αχαιών ο στύλος·
πλησίον στέκει ωσάν θεός μες στων Κρητών τα πλήθη
ο Ιδομενεύς και ολόγυρα οι Κρήτες πολεμάρχοι·
συχνά τον φιλοξένησε στο σπίτι μας ο ανδρείος
Μενέλαος, ότ’ έρχονταν εκείνος απ’ την Κρήτην·
κι όλους τους άλλους Αχαιούς και βλέπω και γνωρίζω
και θα ημπορούσ’ αλάθευτα να ειπώ τα ονόματά τους,

Κάστορας και Πολυδεύκης

και δύο μόνον βασιλείς να ιδώ δεν κατορθώνω
τον Κάστορα ιπποδαμαστήν, τον πύκτην Πολυδεύκην·
κι είναι αδελφοί μου από μια μητέρα γεννημένοι·
μήπως στην Λακεδαίμονα την ποθητήν εμείναν,
ή με τους άλλους έφθασαν κι εκείνοι στην Τρωάδα,
αλλά δεν θέλουν να φανούν στες μάχες των ανδρείων,
μην πάρουν από τ’ όνειδος και από την εντροπή μου;»
Αυτά ’λεγε και από καιρόν τους είχε η γη σκεπάσει
εκεί στην Λακεδαίμονα, στην ποθητήν πατρίδα.

στ. 218-220 Γενικά, το σκήπτρο συμβόλιζε κάθε δημόσια υπηρεσία (πρβ. σχόλ. στ. *Α* 14). Όποιος το κρατούσε σε δημόσια συνέλευση είχε και το δικαίωμα του λόγου.

στ. 222 ωσάν πυκνές χιονόψιχες: η παρομοίωση αποδίδει ίσως την πυκνότητα και την ταχύτητα του λόγου (= σαν τις νιφάδες του χιονιού στη χιονοθύελλα). Ποια παρομοίωση φυσικού φαινομένου χρησιμοποιούμε στα νεοελληνικά σε παρόμοιες περιπτώσεις;

στ. 224 δεν μας ξίπασεν: δεν μας προκάλεσε έκπληξη ή εντύπωση.

στ. 226 εξαίσιος: τονίζεται εδώ η επιβλητική κορμοστασιά του Αίαντα του Τελαμώνιου (πρβ. στ. *Γ* 168 και 194). Γι’ αυτό στο πρωτότυπο χαρακτηρίζεται *ἕρκος Ἀχαιῶν*, δηλαδή κάστρο (στ. 229).

στ. 237 πύκτης: πυγμάχος.

στ. 238 από μια μητέρα γεννημένοι: ο Κάστορας, ο Πολυδεύκης (Διόσκουροι) και η Ελένη ήταν παιδιά της Λήδας. Ο Πολυδεύκης και η Ελένη είχαν πατέρα τον Δία, ενώ ο Κάστορας ήταν γιος του θνητού συζύγου της Λήδας, του Τυνδάρεω (πρβ. σχόλιο *Γ* 140).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 53

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ελένη και οι αναμνήσεις της

Το παρακάτω απόσπασμα από το ποίημα «Ελένη» του Γιάννη Ρίτσου παρουσιάζει την ηρωίδα να θυμάται έπειτα από χρόνια εκείνη την ημέρα πάνω στα τείχη της Τροίας, όταν στο πεδίο της μάχης ο Μενέλαος ετοιμαζόταν να αντιμετωπίσει τον Πάρη σε μονομαχία:

«Όχι πως δε θυμάμαι πια, — θυμάμαι ακόμα· μονάχα που οι αναμνήσεις
δεν είναι πια συγκινημένες, δε μας συγκινούν — απρόσωπες, γαλήνιες,
καθαρές ως τις πιο ματωμένες γωνιές τους. Μόνο μία
κρατάει ακόμη έναν αγέρα γύρω της, ανασαίνει.
Κείνο το δείλι, τριγυρισμένη απ' τις ατελείωτες κραυγές των πληγωμένων,
απ' τις ψιθυριστές κατάρες των γερόντων και το θαυμασμό τους, μέσα
στη μυρωδιά ενός γενικού θανάτου που, στιγμές στιγμές, λαμπύριζε
πάνω σε μιαν ασπίδα ή στην αιχμή ενός δόρατος ή στη μετόπη
ενός αμελημένου ναού ή στον τροχό ενός άρματος, — ανέβηκα μόνη
στα ψηλά τείχη και σεργιάνισσα. Μόνη, ολομόναχη,
ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς. [...]
Την ώρα που μονομαχούσαν οι δυο αντεραστές μου και κρινόταν η τύχη
του πολυχρόνιου πολέμου.
Μήτε που είδα να κόβεται ο ιμάντας
από την περικεφαλαία του Πάρη, μάλλον μια λάμψη απ' το χαλκό της είδα,
μια λάμψη κυκλική, καθώς ο άλλος την περιέστρεφε οργισμένος
επάνω απ' το κεφάλι του — ένα ολόφωτο μηδέν.
Δεν άξιζε διόλου να κοιτάξεις —
την έκβαση την είχαν απ' τα πριν ρυθμίσει οι θεϊκές βουλές· κι ο Πάρης
δίχως τα σκονισμένα του σαντάλια, θα βρισκόταν σε λίγο στην κλίνη,
λουσμένος απ' τα χέρια της θεάς, να με προσμένει μειδιώντας,
κρύβοντας τάχα μ' ένα ρόδινο τσιρότο μια ψεύτικη ουλή στο πλευρό του».

(Γ. Ρίτσος, «Ελένη», *Τέταρτη διάσταση*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα [23]2001, σελ. 282)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιος ειδοποιεί την Ελένη να τρέξει στα τείχη και γιατί η παρουσία της εκεί κρίνεται απαραίτητη;
2. Να συγκρίνετε το υφαντό της Ελένης με τους στ. 1-17 του ποιήματος «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη (βλ. ραψωδία *Σ*, σελ. 127-128). Ποιες διαφορές παρατηρείτε και πώς τις δικαιολογείτε; Η περιγραφή του μαντιλιού μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα φανταστικής «έκφρασης» (βλ. σχόλ. στους στ. *Γ* 125-128); Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
3. Αφού θυμηθείτε πώς εμφανίζεται η Πηνελόπη μπροστά στους μνηστήρες (*Οδύσσεια α* 368-372) και λάβετε υπόψη σας τους στ. *Γ* 141-144, τι συμπεραίνετε για τους κανόνες σεμνότητας και εμφάνισης των γυναικών της αριστοκρατίας ενώπιον των αντρών στην ομηρική

κοινωνία; Στην ιδιαίτερη πατρίδα σας και στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες έχουν θέση τέτοιοι κανόνες; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Μεταβολή, Τοπική Κοινωνία]

4. Ο ποιητής δεν περιγράφει την ομορφιά της Ελένης, αλλά μας αφήνει να φανταστούμε την εντυπωσιακή παρουσία της μέσα από τις αντιδράσεις των γερόντων της Τροίας. Ποιοι στίχοι, κατά τη γνώμη σας, αποτελούν το μεγαλύτερο εγκώμιο για την ομορφιά της;
5. Η *ηθογράφηση* των ηρώων του έπους, όπως και κάθε λογοτεχνικού κειμένου, δηλαδή η περιγραφή και αξιολόγηση της συμπεριφοράς και της δράσης τους, προκύπτει τόσο από τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις των ίδιων όσο και από τις κρίσεις και τα συναισθήματα των άλλων ηρώων ή του ποιητή/αφηγητή.
   Αφού λάβετε υπόψη σας αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε την Ελένη με τα στοιχεία που παρέχει η ενότητα της «Τειχοσκοπίας».
6. *«Επική ειρωνεία έχουμε, όταν ο ακροατής/αναγνώστης του έπους γνωρίζει κάτι που όμως τα πρόσωπα του έπους το αγνοούν»* (*Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Π.Ι. – ΟΕΔΒ, Αθήνα 2000). Σε ποιους στίχους της ενότητας εντοπίζετε *επική ειρωνεία* στην πλοκή του μύθου; Θυμάστε ανάλογα παραδείγματα από την *Οδύσσεια*;
7. Αφού διαβάσετε το Παράλληλο κείμενο και την Περιληπτική αναδιήγηση της *Γ* ραψωδίας, να επισημάνετε διαφορές ανάμεσα στην ιλιαδική περιγραφή της σκηνής, και ειδικότερα της Ελένης, και στη μεταγενέστερη αναφορά στην ηρωίδα από τον ποιητή Γιάννη Ρίτσο. Ποια στοιχεία της ομηρικής σκηνής εκμεταλλεύεται ο Ρίτσος και ποια εντύπωση σχηματίζουμε για τη δική του Ελένη; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με συγκεκριμένες αναφορές στα κείμενα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τις επόμενες δραστηριότητες: **α)** Πληροφορίες για την τέχνη της υφαντικής και τη θέση της στην οικιακή οικονομία παλαιότερων μορφών κοινωνικής ζωής και οργάνωσης. **β)** Αντικείμενα-εργαλεία και χρήση τους στην οικιακή υφαντική. **γ)** Δείγματα έργων (φωτογραφίες). **δ)** Συνεντεύξεις (π.χ. μιας γιαγιάς που έχει ασχοληθεί με την τέχνη αυτή). **ε)** Περιγραφή έργων («εκφράσεις») από κάποιο λαογραφικό μουσείο ή από την ιδιαίτερη πατρίδα σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Οικονομικό Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Τέχνη]
2. Η επίσκεψη του Οδυσσέα και του Μενέλαου στην Τροία πριν από τον Τρωικό πόλεμο (*Γ* 204 κ.εξ.) αποτελεί μαρτυρία χρήσης της διπλωματίας στις διακρατικές σχέσεις. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να συγκεντρώσετε υλικό σχετικά με την ιστορία της διπλωματίας και το ρόλο της στην επίλυση διαφορών και την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των λαών και να παρουσιάσετε το αποτέλεσμα της έρευνάς σας στην τάξη. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύγκρουση, Διάλογος, Συνύπαρξη, Πολιτισμός]

ραψωδία Δ

Ὁρκίων σύγχυσις. Ἀγαμέμνονος ἐπιπώλησις
(Οι Τρώες παραβαίνουν τις συμφωνίες – Ο Αγαμέμνονας επιθεωρεί το στράτευμα πριν από τη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Οι πρώτοι στίχοι της *Δ* ραψωδίας μας μεταφέρουν στον Όλυμπο, όπου οι θεοί συζητούν για το αποτέλεσμα της μονομαχίας. Ο Δίας υποστηρίζει ότι νικητής είναι ο Μενέλαος και προτείνει να του δοθεί, σύμφωνα με τους όρκους, η Ελένη. Βέβαια, μια τέτοια έκβαση δεν εξυπηρετεί τη *βουλή* του: η τιμή του Αχιλλέα μπορεί να αποκατασταθεί μόνο αν ο πόλεμος συνεχιστεί. Ελπίζει όμως στην αντίδραση της Ήρας και της Αθηνάς· οι δυο θεές εχθρεύονταν θανάσιμα τους Τρώες και επιθυμούσαν την ολοσχερή καταστροφή τους. Πράγματι, η Ήρα αντιδρά με οργή σε μια τέτοια λύση· προτείνει μάλιστα κι έναν εύσχημο τρόπο παραβίασης των όρκων, ώστε ο πόλεμος να ξαναρχίσει. Ο Δίας υποχωρεί και στέλνει την Αθηνά στο πεδίο της μάχης, να θέσει σε εφαρμογή το σχέδιο της Ήρας.

Η Αθηνά σπεύδει και με τη μορφή του Λαόδοκου προσπαθεί να παρασύρει με λόγια δελεαστικά τον Τρώα Πάνδαρο να τοξεύσει τον Μενέλαο κι έτσι να παραβιαστούν οι συνθήκες. Το σχέδιο των θεών, βέβαια, στέφεται με επιτυχία και η δόλια ενέργεια του Πάνδαρου εξαγριώνει τους Αχαιούς. Σαν να μην έφτανε αυτό, και ενώ οι Αχαιοί ασχολούνται με τη θεραπεία του επιπόλαιου τραύματος του Μενέλαου, οι Τρώες επιτίθενται και έτσι η παραβίαση των όρκων δεν περιορίζεται μόνο στην ενέργεια του Πάνδαρου. Σε μια γρήγορη επιθεώρηση του στρατού από τον Αγαμέμνονα πριν από τη μάχη, ο ποιητής μάς γνωρίζει καλύτερα τους αρχηγούς του στρατού, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει ο Διομήδης, ο γιος του Τυδέα, και ο ηνίοχός του ο Σθένελος. Σε λίγο η μάχη γενικεύεται και η σύγκρουση είναι φοβερή. Στο πλάι των Τρώων στέκουν ο Άρης και ο Απόλλωνας, ενώ η Αθηνά ενθαρρύνει τους Αχαιούς.

Εικόνα 13. Σκληρή μάχη ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς. Ζωγραφική σε αρχαϊκό τυρρηνικό μελανόμορφο αμφορέα. Μουσείο Βόννης (αντίγραφο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 56

ραψωδία Δ 422-544
Και να που η μάχη επιτέλους αρχίζει!
(ανάγνωση)

Οι φάλαγγες των Αχαιών και η τρωική παράταξη

Πώς σε γιαλό μπροστά πολύβογγο της θάλασσας το κύμα
ασκώνει ο Ζέφυρος, και χύνεται ξοπίσω το 'να στ' άλλο·
βαθιά στο πέλαο πρώτα υψώνεται, μετά στην ξέρα απάνω
σπάζει με ορμή και με άγριο βρούχισμα, κι ολόγυρα στους κάβους
δοξαρωτό κορφοσηκώνεται ξερνώντας αλισάχνη·
όμοια κι οι φάλαγγες οι αργίτικες απανωτές τραβούσαν
δίχως σωμό στη μάχη· φώναζε στο ασκέρι το δικό του
κάθε ρηγάρχης· οι άλλοι αμίλητοι τραβούσαν (τόσα πλήθη
πως ακλουθούν ποτέ δε θα 'λεγες κι έχουν φωνή στο στήθος)
βουβοί, από φόβο στους ρηγάρχες τους μπροστά· κι ολόγυρά τους
οι πλουμιστές αρμάτες έλαμπαν, που ως όδευαν φορούσαν.
Κι οι Τρώες, ως πρόβατα σε τσέλιγκα τρανού τη μάντρα στέκουν
μύρια, ν' αρμέξουν το άσπρο γάλα τους κι ως καρτερούν, βελάζουν
χωρίς αναπαμό, τ' αρνάκια τους γρικώντας· όμοια τότε
των Τρώων ο αλαλητός ασκώνουνταν μες στο φαρδύ τ' ασκέρι.
Ίδια λαλιά δεν είχαν όλοι τους μηδέ μιλούσαν όμοια,
τι ήταν το ασκέρι χιλιομάζωχτο κι οι γλώσσες μπερδεμένες.

Και οι θεοί παίρνουν μέρος στη μάχη

Και τούτους ο Άρης τους ξεσήκωνε, τους άλλους η Παλλάδα,
κι ο Φόβος κι η Τρομάρα κι η άπαυτα ξεφρενιασμένη Αμάχη,
του Άρη του αντροφονιά η συντρόφισσα κι αντάμα κι αδελφή του·
που λίγο λίγο πρώτα ασκώνεται, μα γρήγορα στυλώνει
ψηλά στα ουράνια το κεφάλι της και περπατάει στο χώμα.
Αυτή και τότε πηγαινόρχουνταν αναμεσός στ' ασκέρια,
την άγρια αμάχη τους κεντρίζοντας κι αυξαίνοντας το βόγγο.

Γενικευμένη μάχη

Κι όπως τα δυο τ' ασκέρια τρέχοντας σμίξαν μαζί, σκουντρήξαν
το 'να με τ' άλλο τα κοντάρια τους σκουντρήξαν τα σκουτάρια
και των αντρών των χαλκοθώρακων η αντρειά, κι αντιχτυπούσαν
οι αφαλωτές ασπίδες, κι έβραζεν ο σάλαγος περίσσιος·
και γρίκαες καυκησιές και γόσματα μαζί την ίδιαν ώρα,
αυτών που εσφάζαν και που εσφάζουνταν κι η γης πλημμύριζε αίμα.
Καθώς φουσκώνουν ξεροπόταμα κι απ' τα βουνά κυλούνε
και σμίγουν κάτω στο συλλάγκαδο τα ξέχειλα νερά τους,
που από κρουνούς τρανούς ξεχύνονται μες σε βαθιά χαράδρα,
κι ακούει το βρουχισμό τους ξέμακρα πα στο βουνό ο τσοπάνος,
όμοια κι αυτοί, σα σμίξαν, έβγαζαν αλαλαγμούς και βόγγους.

Αντίλοχος και Εχέπωλος – Αγήνορας και Ελεφήνορας

Πρώτος ο Αντίλοχος εσκότωσε μέσα στους Τρώες προμάχους
τρανό αντρειωμένο, τον Εχέπωλο, το γιο του Θαλυσίου·
πρώτος του χτύπησε το κέρατο στο αλογουρίσιο κράνος.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 57

Τρυπάει το μέτωπο και πέρασε το κόκαλο ως τα μέσα
ο χάλκινος χαλός· κι εσκέπασε τα μάτια του σκοτάδι,
κι ως πύργος καταγής γκρεμίστηκε στην άγρια μέσα μάχη.
Κι ευτύς, ως έπεσε, ο Ελεφήνορας τον άρπαξε απ' τα πόδια,
ο γιος ο γαύρος του Χαλκώδοντα, των Άβαντων ο ρήγας,
κι απ' τις ριξιές σκυφτός τον έσερνε, ποθώντας να του γδύσει
με βιάση τ' άρματα· μα η φόρα του δε βάσταξε πολληώρα·
τι ως ο λιοντόκαρδος Αγήνορας τον είδε να τον σέρνει
και στο σκουτάρι δίπλα, ως έγερνε, να δείχνει το πλευρό του,
με το χαλκό κοντάρι του 'ριξε και τη ζωή του παίρνει.
΄Ετσι η ζωή του εκόπη, κι άναψε στους Τρώες και στους Αργίτες
τότε τρανό κακό από πάνω του, τι κι απ' τα δυο τα μέρη
χιμούσαν σαν τους λύκους κι έριχναν ο ένας τον άλλο κάτω.
Κι ο τελαμώνιος Αίας ένα άγουρο, το Σιμοείσιο, ρίχνει,
που του Ανθεμίωνα γιος εκράζουνταν· η μάνα του μια μέρα
στους όχτους του Σιμόη τον γέννησε γυρνώντας απ' την ΄Ιδα,
όπου είχε πάει να ιδεί τα πρόβατα μαζί με τους γονιούς της.
Γι' αυτό και Σιμοείσιος κράζουνταν, μα να γεροκομήσει
γραφτό του τους γονιούς δεν ήτανε. Λιγόχρονος εστάθη,
καθώς με το κοντάρι ο αντρόκαρδος τον χτύπησε Αίαντας τότε·
τι ως πρώτος πρόβαινε, τον πέτυχε στο στήθος, στο δεξιό του
δίπλα βυζί, κι αντίκρα επέρασε το χάλκινο κοντάρι
μέσα απ' τον ώμο· και κυλίστηκε στον κουρνιαχτό, σα λεύκα
που σε φαρδύ, βαθύ βαλτότοπο φυτρώνει, κι ίσια πάνω
τραβάει, και μονάχα κατάκορφα φυτρώνουν τα κλαριά της·
αμαξομάστορας την έκοψε με αστραφτερό τσεκούρι,
να τη λυγίσει και τροχόγυρος να γίνει σε ώριο αμάξι·
κι αυτή κοιτάμενη ξεραίνεται στου ποταμού τον όχτο·
παρόμοια ο Σιμοείσιος κοίτουνταν, σαν πήρε να τον γδύνει
ο γαύρος Αίας· και τότες ο Άντιφος, ο στραφτοθωρακάτος
του Πρίαμου ο γιος, μες στο αντρομάζωμα του ρίχνει το κοντάρι
το μυτερό, μα δεν τον πέτυχε, μόν' βρίσκει στ' αχαμνά του
το Λεύκο, του Οδυσσέα το σύντροφο, που το νεκρό τραβούσε·
και το κορμί απ' τα χέρια του 'φυγε κι απάνω του εσωριάστη.
Τότε ο Οδυσσέας βαριά αραθύμησε θωρώντας τον να πέφτει·
γοργά περνάει μέσ' απ' τους προμάχους με αστραποβόλο κράνος
κι ήρθε, κοντά του εστάθη κι έριξε το λιόφωτο κοντάρι,
με προσοχή κοιτώντας γύρα του· κι οι Τρώες εκάμαν πίσω,
καθώς κοντάριζε· κι ουδ' έφυγε στ' ανώφελα η ριξιά του·
το νόθο υγιό του Πρίαμου πέτυχε, το Δημοκόωντα, μόλις
από την Άβυδο, από τ' άλογα του κύρη του, φτασμένο.
Αυτόν, χολιώντας για το σύντροφο, κοντάρεψε ο Οδυσσέας
δίπλα στο μέτωπο, κι ο χάλκινος χαλός περνά από τ' άλλο
μελίγγι ως πέρα, και του σκέπασε τα μάτια το σκοτάδι.
Βαρύς σωριάστη, κι από πάνω του βροντήξαν τ' άρματά του.

Αίαντας και Σιμοείσιος,
Άντιφος και Λεύκος,
Οδυσσέας και Δημοκόωντας

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 58

Πισωδρομίζει ο γαύρος Έχτορας κι οι μπροστομάχοι τότε,
κι οι Αργίτες όλοι αμέσως χούγιαξαν και τους νεκρούς τραβήξαν

Απόλλωνας και Αθηνά

και πήραν δρόμο ομπρός. Μα θύμωσεν ο Απόλλωνας, που εθώρειε
ψηλά απ' τα Πέργαμα, και φώναξε στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
«Αλογατάδες Τρώες, απάνω τους, κρατήστε την αντρειά σας
μπρος στους Αργίτες, τι από σίδερο για πέτρα τα κορμιά τους
δεν είναι, στου χαλκού το χτύπημα του σαρκοφά ν' αντέξουν.
Κι ουδ' ο Αχιλλέας, της ωριοπλέξουδης θεάς ο γιος, στη μάχη
βρίσκεται εδώ μόν' στα πλεούμενα κλωσάει τη μάνητά του».
Έτσι ο θεός μιλούσε ο ανήμερος, κι ωστόσο τους Αργίτες
ξεσήκωνε η Αθηνά η περίλαμπρη, του Δία η θυγατέρα,
γυρνώντας δώθε κείθε, όπου 'βλεπε να παρατούν τη μάχη.
[...]

Επίλογος της μάχης: ο θάνατος εξομοιώνει θύτες και θύματα

Με τέτοια μάχη πια παράπονο κανείς δε θα 'χε, φτάνει
να μπόρειε, αδόξευτος κι αλάβωτος από χαλκό, να τρέχει
στη μέση εκεί, με παραστάτισσα την Αθηνά Παλλάδα,
να τον κρατά απ' το χέρι, διώχνοντας κάθε ριξιά από μπρος του·
τι πλήθος Τρώες κι Αργίτες πίστομα μαθές τη μέρα εκείνη
στη σκόνη ξαπλωμένοι εκοίτουνταν ο ένας στον άλλον πλάι.

(Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ραψωδία *Ε*

Διομήδους ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Διομήδη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Διομήδης αναδεικνύεται σε κυρίαρχη μορφή της μάχης και όλα δείχνουν ότι η Αθηνά ετοιμάζει την *αριστεία* του: τον περιβάλλει με φως, τον γεμίζει δύναμη και αυτοπεποίθηση και εκείνος ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη. Μάταια ο Πάνδαρος προσπαθεί με το τόξο του να ανακόψει την ορμή του Τυδείδη· καταφέρνει μόνο να τον τραυματίσει ελαφρά στον ώμο. Και καυχιέται γι' αυτό! Ο Διομήδης ζητάει τη συνδρομή της Αθηνάς κι εκείνη σπεύδει κοντά του. Τον ενδυναμώνει με την ανδρεία του πατέρα του και του δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίζει τους θεούς, για να τους αποφεύγει. Μόνο την Αφροδίτη του επιτρέπει να χτυπήσει, αν βρεθεί μπροστά του.

Με ορμή λιονταριού ο Διομήδης ξαναρίχνεται στη μάχη. Βλέποντάς τον ο Αινείας να σκορπά το θάνατο στις φάλαγγες των Τρώων, πείθει τον Πάνδαρο ν' ανεβεί στο άρμα του και να τον αντιμετωπίσουν μαζί. Ο Διομήδης ειδοποιείται από τον Σθένελο για τους Τρωαδίτες που πλησιάζουν απειλητικοί και αποφασίζει να τους αντιμετωπίσει πεζός. Δίνει μόνο οδηγίες στον ηνίοχό του να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα άλογα του Αινεία. Στη σκληρή σύγκρουση που ακολουθεί, ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει τον Αινεία, τον οποίο σπεύδει να απομακρύνει από τη μάχη η μητέρα του Αφροδίτη. Ενώ ο Σθένελος έχει ήδη κερ-

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 59

δίσει τα άλογα του Αινεία, ο Τυδείδης καταδιώκει τη θεά της ομορφιάς και την τραυματίζει στο χέρι. Εκείνη εγκαταλείπει τον Αινεία, που τον αρπάζει αμέσως ο Απόλλωνας για να τον σώσει, και φεύγει κλαίγοντας στον Όλυμπο, όπου βρίσκει παρηγοριά στην αγκαλιά της μητέρας της, της Διώνης.

Στο μεταξύ, στο πεδίο της μάχης οι τρωικές φάλαγγες, με τη συμπαράσταση του Άρη, ασκούν έντονη πίεση στους Αργίτες και πολλοί επώνυμοι Αχαιοί πέφτουν νεκροί. Την κρίσιμη στιγμή επεμβαίνουν η Ήρα και η Αθηνά. Η σύζυγος του Δία με «στεντόρεια» φωνή επιπλήττει τους Αχαιούς και τους θυμίζει τα κατορθώματα του Αχιλλέα, ενώ η Αθηνά παίρνει θέση ηνίοχου πλάι στον Διομήδη και τον παρακινεί να ρίξει το ακόντιό του εναντίον του Άρη. Η θεά φροντίζει, ώστε η βολή να είναι εύστοχη και η *αριστεία* του ήρωα να συμπεριλάβει και δεύτερο τραυματισμό θεού. Σφαδάζοντας από τους πόνους, ο θεός του πολέμου καταφεύγει στον Όλυμπο, όπου δέχεται τις φροντίδες του Δία. Τέλος, επιστρέφουν στην κατοικία των θεών και η Ήρα με την Αθηνά.

ραψωδία *Ε* 274-430
Ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει την Αφροδίτη

- Η θριαμβευτική πορεία (*αριστεία*) του Διομήδη
- Η τιμωρία του επίορκου καυχησιάρη στρατιώτη Πάνδαρου
- Στην ομηρική μάχη τραυματίζονται ακόμα και οι θεοί!

Αἰδώς, Ἀργεῖοι

«ἔνθα στᾶσ' ἤϋσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ,
ὃς τόσον αὐδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα·
"αἰδώς, Ἀργεῖοι, κάκ' ἐλέγχεα, εἶδος ἀγητοί".»
(*Ε* 784-787)

Συμπλοκή Πάνδαρου και Αινεία με τον Διομήδη

Τους λόγους τούτους έλεγαν εκείνοι ανάμεσόν τους
κι ευθύς με τα γοργ' άλογα πλησίασαν οι δύο.
Και πρώτος του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος είπε:
«Ω γόνε σιδηρόκαρδε του θαυμαστού Τυδέως,
το γοργό βέλος το πικρό δεν σ' έριξε· και τώρα
με το κοντάρι δοκιμήν θα κάμω, αν σ' επιτύχω».
Είπε και το μακρόσκιον κοντάρι σφενδονίζει
και την ασπίδα τρύπησε του Διομήδη πέρα
η χάλκιν' άκρη κι έφθασε τον θώρακα να εγγίξει
κι εφώναξεν ο Πάνδαρος μακράν να τον ακούσουν:
«Εις το λαγγόνι περαστά σε λάβωσα· και ολίγην

στ. 274 εκείνοι: ο Διομήδης (= *ο γόνος του θαυμαστού Τυδέως*, στ. 277) και ο Σθένελος (= *ο υιός του Καπανέως*, στ. 319).
στ. 275 οι δύο: ο Αινείας και ο Πάνδαρος (= *του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος*, στ. 276).
στ. 280 μακρόσκιον: το επίθετο δηλώνει το μήκος του δόρατος, το οποίο ήταν τουλάχιστον 1,80 μ. Το δόρυ του Έκτορα ήταν *ενδεκάπηχυ* (*Ζ* 319).
στ. 284 λαγγόνι: το μαλακό μέρος του σώματος μεταξύ του ισχίου και των πλευρών, στο πλάι της κοιλιάς.
περαστά: από τη μια άκρη έως την άλλη, πέρα για πέρα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 60

έχεις ζωήν· και καύχημα σ' εμέ έδωκες μεγάλο».
Και ατρόμητος του απάντησεν ο δυνατός Διομήδης:
«Έσφαλες, δεν μ' επέτυχες· αλλά δεν θα ησυχάστε,
πριν πέσει από τους δύο σας ο ένας και χορτάσω
στο αίμα τον αδάμαστον πολεμιστήν τον Άρη».

Ο Πάνδαρος φονεύεται

Ρίχνει τ' ακόντι· κι η Αθηνά τ' οδήγησε στην μύτην,
σιμά στο μάτι· και ο σκληρός χαλκός τα λευκά δόντια
τού πέρασε και του 'κοψε τη γλώσσαν εις την ρίζα,
κι η χάλκιν' άκρη κάτωθεν εφάνη απ' το πηγούνι.
Πέφτει απ' τ' αμάξι και βροντούν επάνω τ' άρματά του
τα εύμορφα και ολόλαμπρα και ανάμερα από φόβον
συρθήκαν τα γοργ' άλογα· κι εκείνος ενεκρώθη.
Με την ασπίδα επήδησε και το μακρύ κοντάρι
ο Αινείας, μήπως οι Αχαιοί του πάρουν τον νεκρόν του·
και ως θαρρετό στην ρώμην του λιοντάρι διασκελούσε
γύρω του με τ' ακόντι εμπρός και την γλιστρήν ασπίδα,
έτοιμος να φονεύσει αυτόν που στον νεκρόν σιμώσει
κι εφώναζε τρομακτικά· κι εσήκωσε ο Τυδείδης
πέτραν τρανήν, θεόρατην· δεν θα την παίρναν δύο
των τωρινών θνητών και αυτός την έπαιζε και μόνος.
Και τον Αινείαν κτύπησε μ' αυτήν στο μέρος, όπου
στρέφεται ο γόφος στο μερί και λέγεται κουτάλα·
και την κουτάλα σύντριψε και τα δυο νεύρ' ακόμη·
ο τραχύς λίθος τού 'γδαρε το δέρμα· πέφτει ο ήρως
στα γόνατά του και στην γην με το παχύ του χέρι
στηρίχθη και τα μάτια του μαύρη σκεπάζει νύκτα.

Η Αφροδίτη σώζει τον τραυματισμένο Αινεία

Κι έχανε τότε την ζωήν ο βασιλεύς Αινείας,
αλλ' η Αφροδίτη του Διός η κόρη ευθύς τον είδε,
οπού στων μόσχων τες βοσκές τον γέννησε του Αγχίση·

στ. 290 η Αθηνά τ' οδήγησε: η θεά κατευθύνει το δόρυ και τιμωρεί τον επίορκο, ο οποίος δεν απαλλάσσεται της ευθύνης του, έστω κι αν η ίδια τον είχε παρασύρει (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψ. *Δ*). Η παρέμβαση της θεάς δε μειώνει επίσης τη νίκη του Διομήδη· αντίθετα, η βοήθεια μιας θεότητας τονίζει τη δύναμη και το θρίαμβο του ήρωα. Όσον αφορά την περιγραφή του τραύματος: ο Πάνδαρος βρισκόταν πάνω στο άρμα, σε υψηλότερο δηλαδή επίπεδο από τον Διομήδη, πώς ήταν δυνατόν το δόρυ να τον χτυπήσει δίπλα στο μάτι, στη μύτη, με φορά προς τα κάτω, ώστε να διαπεράσει τα δόντια, να αποκόψει τη βάση της γλώσσας και να προβάλει στο κάτω μέρος της σιαγόνας; Ίσως ο ποιητής θέλησε να τονίσει την τιμωρία του καυχησιάρη, αποκόπτοντας τη γλώσσα του στη βάση της, αδιαφορώντας για την έλλειψη ρεαλισμού.

στ. 299-300 διασκελούσε με τ' ακόντι... ασπίδα: στεκόταν πάνω από τον νεκρό και τον υπερασπιζόταν, βάζοντας μπροστά του το ακόντιο και καλύπτοντάς τον με την ασπίδα. Τυπικό μοτίβο της ομηρικής μάχης: ο Διομήδης, όπως κάθε ομηρικός ήρωας, για να ολοκληρώσει τη νίκη του, προσπαθεί να γίνει κύριος των όπλων και, αν μπορέσει, του ίδιου του νεκρού σώματος του αντιπάλου που μόλις έχει σκοτώσει, ενώ ο σύντροφος του νεκρού Πάνδαρου, ο Αινείας, κάνει ό,τι μπορεί για να τον σώσει από μια τέτοια ταπείνωση.

γλιστρή: γυαλιστερή (στο πρωτότυπο *ἐΐσην* = ολοστρόγγυλη, σύμμετρη).

στ. 303-304 Η λαϊκή πίστη πάντοτε θεωρούσε τους ανθρώπους παλαιότερων εποχών πιο δυνατούς από τους συγχρόνους (βλ. και σχόλ. στ. *Α* 273).

στ. 305-306 στο μέρος... στο μερί: στο κοίλωμα του ισχίου, εκεί όπου μπαίνει η κεφαλή του μηρού, ο γοφός. Πρόκειται για την «κλείδωση», *κοτύλη* στο πρωτότυπο, ή *κουτάλα,* όπως μεταφράζεται στο κείμενο (βλ. εικόνα 14).

στ. 309 παχύ: στιβαρό, δυνατό, γερό.

στ. 313 όπου στων μόσχων... του Αγχίση: ο Αινείας ήταν γιος της Αφροδίτης και του Αγχίση και είχε γεννηθεί στα λιβάδια, όπου ο πατέρας του έβοσκε τα βόδια του.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 61

Εικόνα 14. Σύγκρουση Διομήδη και Αινεία· παραστέκουν η Αθηνά και η Αφροδίτη. Ερυθρόμορφος κρατήρας, 490-480 π.Χ. Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

έζωσε αυτή με τες λευκές αγκάλες το παιδί της
και ο φωτοβόλος πέπλος της στες δίπλες του τον κρύβει,
φράγμα στα βέλη, μη κανέν' ακόντι χαλκοφόρο
των ταχυΐππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
Κι ενώ απ' την μάχην έπαιρνε τον ποθητόν υιόν της
εκείνη, δεν λησμόνησεν ο υιός του Καπανέως
αυτά που του παράγγειλεν ο ανδρείος Διομήδης·
και τα δικά του άλογα μακράν από τον κρότον
έστησε και τους χαλινούς προσέδεσε στ' αμάξι.

Ο Σθένελος αρπάζει τα άλογα του Αινεία

Και τα καλότριχ' άλογα του Αινεία παίρνει αμέσως
προς τους γενναίους Αχαιούς απ' τον στρατόν των Τρώων·
τα 'δωκε στον Δηίπυλον, τον σύντροφον απ' όλους
προτίμα τους ομήλικες, ότ' είχαν μίαν γνώμην,
να τα οδηγήσει στα βαθιά καράβια· τότ' ο ήρως
στ' αμάξι ανέβη κι έπιασε τα ολόλαμπρα λουρία
και τα στερεόποδ' άλογα προς τον Τυδείδην σπρώχνει.
Τούτος την Κύπριν μ' άπονο κοντάρι εκυνηγούσε,

στ. 316 φράγμα στα βέλη: η θεά τύλιξε το γιο της με τον πέπλο της, για να τον προστατέψει από τα βέλη των Ελλήνων.
στ. 319-320 δεν λησμόνησεν... Διομήδης: ο Διομήδης είχε δώσει εντολή στον Σθένελο να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα άλογα του Αινεία (*Ε* 260-273).
στ. 327 βαθιά: αυτά που έχουν βάθος, βαθουλωτά (πρβ. σχόλ. στ. *Α* 12).
στ. 328 τα ολόλαμπρα λουρία: η φράση έχει κυριολεκτική σημασία· τα χαλινάρια γυάλιζαν, είτε γιατί τα άλειφαν με κάποια λιπαρή ουσία (π.χ. λάδι ή λίπος) είτε γιατί ήταν στολισμένα με στιλπνά κοσμήματα (π.χ. από ελεφαντόδοντο, βλ. *Ε* 583).
στ. 330 την Κύπριν: την Αφροδίτη. Η θεά καταγόταν από την Κύπρο· στην Πάφο είχε βωμό και ιερό (βλ. *Οδύσσεια*, *θ* 429-431).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰·62

Ο Διομήδης τραυματίζει την Αφροδίτη

ότ' ήξευρε που 'ν' άνανδρη θεά και δεν ομοιάζει
με τες θεές, οπού αρχηγούν στην μάχην των ανδρείων,
ούτε η πορθήτρα Ενυώ, ούτε η Παλλάς Αθήνη.
Αλλ' ότε την επρόφθασε στο μέγα πλήθος μέσα
τινάχθη, επήδησ' ο υιός του θαυμαστού Τυδέως
και με τ' ακόντι εσκάρφισε το τρυφερό της χέρι·
τον πέπλον της, αμβρόσιον υφάδι των Χαρίτων,
πέρασ' η λόγχη κι εύρηκε την άκρην της παλάμης·
ρέει το αίμα της θεάς και άφθαρτον είν' εκείνο,
το έχουν μόν' οι μάκαρες θεοί και ιχώρ το λέγουν·
οίνον δεν πίνουν οι θεοί, μήτε σιτάρι τρώγουν,
κι είναι διά τούτο αναίματοι και αθάνατοι καλούνται.
Φώναξ' εκείνη θλιβερά και αφήνει τον υιόν της·
στα χέρια του τον σήκωσεν ο Απόλλων και με νέφος
μαύρο τον ζώνει, μη κανέν' ακόντι χαλκοφόρο
των ταχυΐππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
Μακράν τότ' έσυρε κραυγήν ο ανδρείος Διομήδης:
«Φεύγε, ω κόρη του Διός, της μάχης τους αγώνες.
Ή δεν σου αρκεί που ξεπλανάς τες άνανδρες γυναίκες;
Θαρρώ πως αν εις πόλεμον και πάλιν λάβεις μέρος,
θ' ανατριχιάς κι εάν μακράν διά πόλεμον ακούσεις».
Αυτά 'πε κι έφευγε η θεά με ζάλην και με πόνους
σκληρούς κι εγίνη μελανό το ρόδινό της σώμα·
κι η Ίρις η ανεμόποδη την πήρε από το πλήθος
τον άγριον Άρη αριστερά της μάχης καθισμένον
ήβρε· και ομίχλη σκέπαζε την λόγχην και τους ίππους.
Τότ' εγονάτισε η θεά και από τον αδελφόν της
τα χρυσοστέφαν' άλογα πολύ θερμά ζητούσε:
«Γλυκέ, βοήθα με, αδελφέ, και δώσ' μου τ' άλογά σου
να μεταβώ στον Όλυμπον, έδραν των αθανάτων·
πληγή με σφάζει οπού θνητός μού έκαμε, ο Τυδείδης,
που τώρα μάχην θα 'καμνε και στον πατέρα Δία».
Τα χρυσοστέφαν' άλογα της έδωκεν ο Άρης·
στ' αμάξι ανέβ' η θλιβερή· στο πλάγι της η Ίρις

στ. 333 πορθήτρα Ενυώ: η Ενυώ, που κυριεύει τα κάστρα· θεά του πολέμου και σύμμαχος του Άρη, ο οποίος λεγόταν και *Ενυάλιος*, δηλαδή φονικός. Πολεμική θεά θεωρούνταν και η Αθηνά, της οποίας άλλωστε η προσωνυμία *Παλλάδα* προέρχεται ετυμολογικά από το ρ. *πάλλω*, δηλαδή η θεά που *πάλλει* (= ρίχνει με ορμή) το δόρυ.
στ. 335-336 τινάχθη, επήδησε... εσκάρφισε: όρμησε εναντίον της και πηδώντας την πλήγωσε.
στ. 337 αμβρόσιος: θεϊκός, ιερός, αθάνατος (πρβ. *αμβροσία* = η τροφή των θεών).
Χάριτες: θεότητες που χαρίζουν νιάτα και ομορφιά. Ο Ησίοδος αναφέρει την Αγλαΐα, την Ευφροσύνη και τη Θάλεια· ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης, κόρης του Ωκεανού, και ανήκαν στην ακολουθία της Αφροδίτης.
στ. 340 ιχώρ: μια ιδιαίτερη ουσία που είχαν αντί για αίμα στις φλέβες τους οι θεοί.
στ. 343 φώναξ' εκείνη θλιβερά: η ύπαρξη του *ιχώρος* δεν αποκλείει την αίσθηση του πόνου.
στ. 344-346 και με νέφος... στο στήθος: ο Απόλλωνας παίρνει τη θέση της Αφροδίτης (πρβ. στ. 315-317) και σώζει τον Αινεία.
στ. 354 ανεμόποδη: η Ίρις, ως αγγελιαφόρος των θεών, ήταν γρήγορη σαν τον άνεμο.
στ. 358 και 363 χρυσοστέφανα: τα άλογα είχαν στο μέτωπό τους πολύτιμα στολίδια.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 63

Η Αφροδίτη αποσύρεται στον Όλυμπο

κάθισε και τους χαλινούς στα χέρια της επήρε·
κτυπά κι εκείνα πρόθυμα πετούν και γοργά φθάνουν
εις τον υψηλόν Όλυμπον, των αθανάτων έδραν·
τ' άλογ' αυτού σταμάτησεν η ανεμόποδ' Ίρις
και αφού τα ξέζεψε, τροφήν τους έβαλε αμβροσίαν·
κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον της μητρός της
Διώνης· τούτη αγκάλιασε την ποθητήν της κόρην,
με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ' αυτήν: «Παιδί μου,
ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου 'καμε αυτά που βλέπω,
ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο κακό να κάμνεις;»
Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε Αφροδίτη:
«Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε Τυδείδης,
διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον υιόν μου
Αινείαν, που υπεραγαπώ, καθώς κανέναν άλλον.
Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους».

Η Διώνη παρηγορεί και θεραπεύει την Αφροδίτη

Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:
«Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.
Βάσταξ' ο Άρης π' άλυτα τον έδεσεν ο Ώτος
και ο Εφιάλτης ο δεινός, τα τέκνα του Αλωέως·
κι έμεινε μήνες δεκατρείς στο χάλκινον αγγείον·
και τότε ο πολεμόδιψος ο Άρης θα εχανόνταν,
η μητρυιά του αν του Ερμή δεν το 'λεγεν, η ωραία
Ηεριβοίη· κι έκλεψεν αυτός τον Άρη, οπόταν
εκόντευε ο σκληρός δεσμός να πάρει την πνοή του.
Βάσταξ' η Ήρα, ότε ο δεινός Αμφιτρυωνιάδης,
μ' ακόντι τρίγωνο έπληξε τον δεξιόν μαστόν της
και την θεάν αγιάτρευτος βασάνιζεν ο πόνος.
Βάσταξε και ο θεόρατος ο Άδης πικρό βέλος·
ο ίδιος άνδρας, ο υιός του αιγιδοφόρου Δία,
οδυνηρά τον πλήγωσε εις των νεκρών την πύλην·
κίνησε προς τον Όλυμπον στο δώμα του Κρονίδη
περίλυπος και στην καρδιά τον έπιαναν οι πόνοι,

στ. 371 Διώνη: μητέρα της Αφροδίτης και άλλοτε σύζυγος του Δία, σύμφωνα με την προομηρική παράδοση.
στ. 375 φιλόγελη: το επίθετο (*φιλομμειδής*) δεν εκφράζει τη διάθεση της θεάς αυτή τη στιγμή, αλλά τονίζει τη σχέση της με τη χαρά και την απειρία της στον πόλεμο (πρβ. *Ε* 428-430).
στ. 376 μεγαλόψυχος: (με αρνητική χροιά) υπερόπτης, αλαζονικός.
στ. 385 κ.εξ. ο Ώτος και ο Εφιάλτης: γίγαντες τεράστιοι, οι οποίοι είχαν στενή σχέση με τη γεωργία και την ειρηνική ζωή· θεωρήθηκαν εχθροί του θεού του πολέμου (Άρη), τον οποίον κράτησαν αιχμάλωτο για δεκατρείς μήνες. Η μητριά τους όμως, η **Ηεριβοίη**, αποκάλυψε στον Ερμή το σημείο όπου ήταν κρυμμένο το πιθάρι με τον Άρη, κι αυτός, με τη θρυλική του δεξιοτεχνία ως θεός της κλοπής, κατόρθωσε να τον απελευθερώσει.
στ. 392 ο δεινός Αμφιτρυωνιάδης: ο Ηρακλής θεωρείται εδώ γιος του Αμφιτρύωνα, ενώ παρακάτω αναφέρεται ρητά ως πατέρας του ο Δίας (στ. 396). Συνήθως στους μεγάλους ήρωες αναφερόταν ένας θνητός πατέρας και ένας θεός· έτσι τα ηρωικά γένη περηφανεύονταν ότι είχαν θεϊκή καταγωγή.
στ. 393 ακόντι τρίγωνο: βέλος με τρεις αιχμές.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 64

ότι τον μέγαν ώμον του τ’ ακόντ’ είχε περάσει.
Με βότανα παυσίπονα, που του ’βαλε ο Παιήων,
τον γιάτρευσεν, ότι θνητός δεν ήτο αυτός πλασμένος·
ο άθλιος, ο αυθαδέστατος εργάτης ασεβείας,
που τους θεούς που κατοικούν στον Όλυμπο κτυπούσε,
και αυτόν τώρα εναντίον σου η Αθήνη τον Τυδείδην
έβαλε και δεν σκέπτεται ο μωρός που ολίγες έχει
ημέρες όποιος πόλεμον κινεί των αθανάτων,
και οπίσω από τον πόλεμον δεν θα ’λθει να του πέσουν
στα γόνατά του τα παιδιά, παπά να του ψελλίζουν.
Διά τούτο, αν κι έχει δύναμιν μεγάλην ο Τυδείδης,
ας συλλογιέται αντίμαχον μην έβρει ανώτερόν σου·
μην η Αιγιάλεια ποτέ, η φρόνιμη Αδρηστίνη,
ξυπνήσει τους ανθρώπους της θρηνώντας που της λείπει
ο νυμφευτός της σύντροφος των Αχαιών ο πρώτος,
του ιπποδάμου η θαυμαστή γυνή, του Διομήδη».
Είπε· και με τα χέρια της σφογγίζει τον ιχώρα
απ’ την παλάμην κι έκλεισ’ η πληγή κι οι πόνοι επαύσαν.

Η Ήρα και η Αθηνά σχολιάζουν ειρωνικά τον τραυματισμό της Αφροδίτης

Κι απ’ τ’ άλλο μέρος η Αθηνά κι η Ήρα, ενώ τηράζουν,
με λόγια μετωριστικά κεντούσαν τον Κρονίδην.
Και πρώτη τότ’ ομίλησεν η γλαυκομάτ’ Αθήνη:
«Δία πατέρα, ό,τι θα ειπώ μη σε θυμώσει τάχα;
Άσφαλτα η Κύπρις ήθελε καμίαν Αχαιΐδα
των Τρώων που υπεραγαπά να φέρει στες αγκάλες·
κι εκεί που την λαμπρόπεπλον εχάιδευεν ωραίαν,
χρυσή βελόνη εσκάρφισε το τρυφερό της χέρι».
Εις τούτο εγλυκογέλασεν ο ύψιστος πατέρας
και την χρυσήν προσκάλεσ’ Αφροδίτην και της είπε:
«Τα έργα τα πολεμικά, παιδί μου, δεν σου ανήκουν·
στου γάμου συ τες ζηλευτές φροντίδες καταγίνου
και τ’ άλλα έχ’ η Αθηνά και ο μανιωμένος Άρης».

στ. 401 **ο Παιήων:** γιατρός των θεών, ο οποίος λεγόταν και *Παιάνας*.
στ. 403-404 **ο άθλιος... κτυπούσε:** ο Ηρακλής.
στ. 405 **και αυτόν:** τον Διομήδη.
στ. 409 **παπά:** μπαμπά. Τόσο η σκηνή όσο και η έκφραση είναι ξένες με το ηρωικό έπος, αλλά ταιριάζουν απόλυτα με τα συμφραζόμενα της τρυφερής σκηνής όπου μια μητέρα παρηγορεί την κόρη της.
στ. 412 **Αδρηστίνη:** γυναίκα του Διομήδη, κόρη του Άδραστου, βασιλιά του Άργους.
στ. 415 **ιππόδαμος:** βλ. σχόλ. στο στ. *Γ* 127.
στ. 418 **τηράζω:** κοιτάζω.
στ. 419 **μετωριστικά:** δηκτικά, σκωπτικά, πειραχτικά (από το ρ. *μετωρίζομαι* = αστειεύομαι, χωρατεύω).
κεντώ: ερεθίζω, πειράζω.
στ. 420 **γλαυκομάτα:** βλ. σχόλ. στ. *Α* 207.
στ. 422 **άσφαλτα:** ασφαλώς, χωρίς αμφιβολία. Ποιοι υπαινιγμοί κρύβονται πίσω από τα λόγια της Αθηνάς;
στ. 425 **βελόνη:** πόρπη, καρφίτσα με την οποία στερέωναν το φόρεμα στον ώμο. Πώς εξηγείται το μίσος της Αθηνάς και της Ήρας για τους Τρώες;
στ. 427 **χρυσή:** το επίθετο αποδίδει την ομορφιά της θεάς.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 65

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Βατραχομυομαχία

Η *Βατραχομυομαχία*, έργο άγνωστου ποιητή πιθανόν του 6ου/5ου αι. π.Χ., περιγράφει τον πόλεμο μεταξύ των *βατράχων* και των *μυών* (= ποντικών). Οι «εχθροπραξίες» άρχισαν όταν ο βασιλιάς των βατράχων Φουσκομάγουλος (*Φυσίγναθος*) έγινε, χωρίς να το θέλει, αιτία να πνιγεί στη λίμνη ο βασιλιάς των ποντικών Ψιχουλαρπάχτης (*Ψιχάρπαξ*). Στους στίχους που ακολουθούν περιγράφεται μέρος της φονικής μάχης μεταξύ των δύο αντιπάλων:

«Με δόρυ πρώτος ο Βροντόλαλος χτυπάει τον Αντρογλύφτη
μες στους προμάχους στο κατώκοιλο και του τρυπάει το σκώτι.
Μπρούμυτα αυτός σωριάστη, γέμισε η λεπτή του χαίτη σκόνη.
Με βρόντο πέφτει κι από πάνω του βροντήξαν τ' αρματά του.
Κι ο Τρυποφράκτης τότε χτύπησε και το βαρύ κοντάρι
στο στήθος του Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αυτός και μαύρος
χάρος τον βρήκε, κι απ' το σώμα του μακριά πετάει η ψυχή του.
Τον Παντζαρά χτυπάει κατάστηθα, σκοτώνει ο Χυτροβούτας.
Τον Φωνακλά στο κατωκοίλι του χτυπάει ο Ψωμοψάχτης,
σωριάστη 'πίστομα, απ' τα μέλη του μακριά πετάει η ψυχή του».

(*Βατραχομυομαχία,* μτφρ. Ν. Κοτσελίδης, έκδοση ΟΕΔΒ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Για να προσδιορίσουμε τις «σκηνές» μιας ευρύτερης ενότητας χρησιμοποιούμε ως κριτήρια τις εξής αλλαγές: α) τόπου, β) προσώπων ή εισαγωγή νέου προσώπου και γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των κριτηρίων, να διακρίνετε τις σκηνές της ενότητας και να τις εντάξετε στον ακόλουθο πίνακα, συμπληρώνοντας όλα τα απαραίτητα στοιχεία:

σκηνή	**σκηνικό**	**πρόσωπα**	**τίτλος**
1η: στ.			
2η: στ.			
3η: στ.			
4η: στ. κτλ.			

2. Αφού συζητήσετε στην τάξη και προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* στην ομηρική μάχη, να επισημάνετε τα στοιχεία της ενότητας (στ. 274-430) που δικαιολογούν τον τίτλο της *Ε* ραψωδίας «Διομήδους *ἀριστεία*».
3. Τι ακριβώς προσπαθούν να πετύχουν με τις ενέργειές τους ο Αινείας και ο Διομήδης στους στ. 297-306; Ποιους κανόνες της ομηρικής μάχης αναγνωρίζετε στο συγκεκριμένο χωρίο;
4. Στις σκηνές μάχης των στ. 274-365 αναφέρονται κάποιοι τραυματισμοί (θανατηφόροι ή όχι). Αφού συγκεντρώσετε τα χωρία αυτά, να επισημάνετε τις λεπτομέρειες που δίνει ο ποιητής και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με: **α)** την ακρίβεια των περιγραφών του και **β)** τις

γνώσεις ανατομίας που είχε. Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

5. Στα αρχαία ελληνικά κείμενα που έχετε διδαχθεί (*Οδύσσεια*, Ηρόδοτος) γνωρίσατε την ηθική αντίληψη που εκφράζει το σχήμα «ύβρις – νέμεσις – τίσις»: όταν κάποιος ξεπερνά το μέτρο, τα επιτρεπτά όρια της ανθρώπινης φύσης, και συμπεριφέρεται προσβλητικά απέναντι σε θεούς και ανθρώπους, τότε λέμε ότι διαπράττει «ύβρη», η οποία προκαλεί τη «νέμεση», την οργή δηλαδή των θεών, και επέρχεται η «τίση», η τιμωρία του. ΄Εχοντας υπόψη σας αυτά, να επισημάνετε ποιος διατυπώνει αυτή την αντίληψη στην ενότητα και να συζητήσετε στην τάξη αν ο τραυματισμός της Αφροδίτης από τον Διομήδη αποτελεί «ύβρη», για την οποία πρέπει να περιμένουμε την τιμωρία του ήρωα. Να στηρίξετε τις απόψεις σας στο κείμενο (θα σας βοηθήσει και η Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *Ε*).
6. Η ενότητα, αν και αποτελεί τμήμα της περιγραφής μιας σκληρής μάχης, δε στερείται γεγονότων που έχουν κωμική διάσταση. Ποια είναι αυτά και πώς εξηγείτε την ύπαρξή τους μέσα σε ένα ηρωικό έπος;
7. Αφού διαβάσετε με προσοχή το απόσπασμα από τη *Βατραχομυομαχία* (βλ. Παράλληλο κείμενο), να σημειώσετε τα σημεία εκείνα που θυμίζουν έντονα ιλιαδική μάχη, αλλά και τα στοιχεία που μετατρέπουν αυτό το επικό ποίημα σε «ειρωνική παρωδία» της *Ιλιάδας*. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με χωρία από την ενότητα της *Ε* ραψωδίας που διδαχθήκατε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στις σκηνές της ενότητας που διδαχθήκατε είναι έντονη η παρουσία των θεών. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα αναφέροντας και τους στίχους του κειμένου που δικαιολογούν την όποια παρατήρησή σας: **α)** Ποιοι θεοί εμπλέκονται στη δράση και ποιος είναι ο στόχος της παρέμβασής τους; **β)** Ποιοι από αυτούς είναι αθέατοι στους θνητούς ή κάνουν αθέατο κάποιον προστατευόμενό τους για να τον σώσουν; Με ποιον τρόπο επιτυγχάνεται κάθε φορά αυτό; Θυμηθείτε να αναφέρετε παρόμοιες περιπτώσεις από τις ενότητες των ραψωδιών *Α* και *Γ* που έχετε ήδη διδαχθεί. **γ)** Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη περιπτώσεις, είτε από τα εξωσχολικά σας διαβάσματα είτε από τον κινηματογράφο, όπου χρησιμοποιείται το μοτίβο του «αθέατου» ή της «μεταμόρφωσης» του ήρωα, προσπαθώντας παράλληλα να εξηγήσετε γιατί τέτοιες ικανότητες συγκινούν πάντα τους ανθρώπους. [Ενδεικτικές ΄Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μύθος, Φαντασία – Πραγματικότητα, Τέχνη, Δημιουργία]
2. Στα ομηρικά έπη συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που υπερβαίνει τους φυσικούς και λογικούς νόμους, του υπερφυσικού, το οποίο συνυφαίνεται με την *ανθρωπομορφική* αντίληψη που διέπει το θεολογικό σύστημα των αρχαίων Ελλήνων. Αφού μελετήσετε την ενότητα (στ. 274-430) και την Περιληπτική αναδιήγηση όλης της ραψωδίας *Ε*: **α)** Να επισημάνετε τις περιπτώσεις «θαυμαστού» που θα συναντήσετε και να τις αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Να καταγράψετε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, συμπεριφορές, αισθήματα κτλ.) των θεών που εμπλέκονται στη δράση ή απλώς αναφέρονται. **γ)** Να σημειώσετε τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο *ανθρωπομορφισμός* οδηγείται στα άκρα, αλλά και τα χαρακτηριστικά που παραμένουν οπωσδήποτε θεϊκά. **δ)** Να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με τις αντιλήψεις αυτές των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και για τις δυνατότητες που παρέχει στον ποιητή η λογοτεχνική εκμετάλλευσή τους. **ε)** Να βρείτε ανάλογες αντιλήψεις στα Θρησκευτικά, σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ή σε άλλα διαβάσματά σας. [Ενδεικτικές ΄Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Τέχνη, Λογικό, Υπερφυσικό]

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 67

ραψωδία Ζ
Ἕκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία
(Ο Έκτορας συναντά την Ανδρομάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο αγώνας συνεχίζεται στο πεδίο της μάχης, χωρίς τους θεούς τώρα πια. Οι Αχαιοί επικρατούν, με πρώτους τον Αίαντα τον Τελαμώνιο και τον Διομήδη. Ο Μενέλαος συλλαμβάνει ζωντανό τον Τρώα Άδραστο και αυτός προσπέφτει ικέτης για να του χαριστεί η ζωή. Μάταια όμως, γιατί επεμβαίνει ο Αγαμέμνονας και τον σκοτώνει. Στο μεταξύ ο στρατός, ύστερα από μια σύντομη παραίνεση του Νέστορα, συνεχίζει την καταδίωξη. Οι Τρώες πλέον βρίσκονται σε δυσχερέστατη θέση και ο γιος του Πρίαμου Έλενος, ο πιο καλός μάντης των Τρώων, στέλνει τον Έκτορα στην πόλη με την εντολή η μητέρα τους Εκάβη να κάνει δέηση με δώρα και τάματα στην Αθηνά για να σωθεί η πόλη από τον Διομήδη, που δείχθηκε πιο φοβερός και από τον Αχιλλέα. Ο Έκτορας, αφού εμψυχώνει το στρατό, φεύγει τρεχάτος για την πόλη.

Τότε παρουσιάζονται ανάμεσα στις δυο παρατάξεις ο Γλαύκος και ο Διομήδης για να χτυπηθούν. Η συνάντηση αυτή όμως έχει μια παράδοξη κατάληξη: οι δύο ήρωες στους λόγους που προηγούνται από τη σύγκρουσή τους ανακαλύπτουν ότι είναι *ξένοι* (= φίλοι) λόγω των παππούδων τους και αποφασίζουν να μη μονομαχήσουν και να ανταλλάξουν τα όπλα τους, ανανεώνοντας έτσι την πατρογονική φιλία. Στο μεταξύ ο Έκτορας έχει φτάσει στην πόλη και εκτελεί την εντολή του Έλενου: η Εκάβη οργανώνει με τις άλλες αρχόντισσες ικεσία στην Αθηνά, η οποία ωστόσο δεν εισακούγεται. Την ίδια ώρα ο Έκτορας επισκέπτεται τον Πάρη στο παλάτι του και τον βρίσκει στο θάλαμο της Ελένης να ασχολείται με τα όπλα του. Ο Έκτορας επιπλήττει τον αδελφό του που μένει μακριά από τον πόλεμο (θυμάστε πότε και με ποιον τρόπο εγκατέλειψε το πεδίο της μάχης ο Πάρης;) και τον καλεί να επιστρέψει μαζί του. Αφού αρνείται ευγενικά την πρόσκληση της Ελένης να μείνει περισσότερη ώρα μαζί τους, σπεύδει να δει την οικογένειά του, τη γυναίκα και το παιδί του, ίσως για τελευταία φορά, όπως προσθέτει με μια δόση απαισιοδοξίας.

Η Ανδρομάχη όμως δε βρίσκεται στο σπίτι τους· έχει τρέξει ανήσυχη στον πύργο των Σκαιών πυλών μαζί με το μικρό γιο τους, γιατί φοβάται για τον άντρα της. Εκεί τελικά θα συναντηθούν, καθώς ο Έκτορας θα κατευθύνεται βιαστικά προς το πεδίο της μάχης. Η Ανδρομάχη προσπαθεί να τον πείσει να μείνει μέσα στο κάστρο και να επιλέξει την αμυντική τακτική· εκείνος όμως, αν και ξέρει πως η Τροία είναι καταδικασμένη, δεν μπορεί, λέει, να μην εκπληρώσει το χρέος του. Παρηγορεί τη σύζυγό του, χορεύει στα χέρια του το μικρό γιο τους, δίνοντάς του ευχές για το μέλλον του, και αποχωρίζονται: εκείνη κατευθύνεται στο σπίτι, όπου θα τον θρηνήσει ζωντανό, και εκείνος για το πεδίο της μάχης. Πιο κάτω θα τον προλάβει τρέχοντας ο Πάρης και θα βγουν μαζί στην τρωική πεδιάδα.

Ο Αίαντας «τείχος» των Αχαιών

«Αἴας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἕρκος Ἀχαιῶν,
Τρώων ῥῆξε φάλαγγα, φόως δ᾽ ἑτάροισιν ἔθηκεν.»
(*Ζ* 5-6)

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 68

ραψωδία Ζ 119-236
Το επεισόδιο Γλαύκου και Διομήδη
(ανάγνωση)

Ὁ ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος

«οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἣ μὲν φύει ἣ δ' ἀπολήγει.»
(*Ζ* 146-149)

Ο ομηρικός ηρωικός κώδικας

«αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν.»
(*Ζ* 208-209)

Η έκπληξη του Διομήδη

Και του Τυδέως ο υιός και ο Γλαύκος του Ιππολόχου
των δύο στρατών ανάμεσα να κτυπηθούν ορμήσαν·
και οπόταν επροχώρησαν κι εβρέθησαν αντίκρυ,
στον άλλον πρώτος έλεγεν ο ανδρείος Διομήδης:
«Απ' όσους έχ' η γη θνητούς, ω θαυμαστέ, ποιος είσαι;
Στην μάχην, δόξαν των ανδρών, ποτέ δεν σ' είδ' ακόμη·
και τώρα με την τόλμην σου κάθ' άλλον υπερβαίνεις,
αφού συ στο μακρόσκιον κοντάρι μου αντιστέκεις·
τέκνα γονέων δυστυχών την ρώμην μου αντικρίζουν.
Αλλ' αν αθάνατος θεός κατέβης ουρανόθεν,
μάθε ότι εγώ δεν μάχομαι με τους επουρανίους.

Ένας υβριστής τιμωρείται: η ιστορία του Λυκόοργου

Και ο τρομερός Λυκόοργος, του Δρύαντος ο γόνος
εφιλονείκα με θεούς, αλλ' έζησεν ολίγο,
που έναν καιρό του μανικού Διονύσου τες βυζάστρες
σκόρπισε στα πανάγια βουνά του Νυσηΐου·
με βούκεντρ' ο Λυκόοργος τες έπληττε ο φονέας,
ώστε τους κλάδους έριξαν, και ο Διόνυσος στα βάθη
της θάλασσας εβύθισε, και η Θέτις στην αγκάλην
τον δέχθηκε που ετρόμαζεν ακόμη απ' την βοήν του.
Αυτόν οι μάκαρες θεοί κατόπιν οργισθήκαν
και ο Δίας τον ετύφλωσε· και ολίγες είδε ημέρες,
αφού στο μίσος έπεσε των αθανάτων όλων·
ουδ' εγώ θέλω πόλεμον με τους επουρανίους.
Και αν θνητός είσαι και καρποί της γης και σένα τρέφουν,
πλησίασε, ταχύτερα να ιδείς τον όλεθρόν σου».

Η απάντηση του Γλαύκου – Τα κατορθώματα του Βελλερεφόντη

Σ' αυτόν απάντησε ο λαμπρός του Ιππολόχου γόνος·
«Την γενεάν μου τι ερωτάς, ατρόμητε Τυδείδη;
Και των θνητών η γενεά των φύλλων ομοιάζει·
των φύλλων άλλα ο άνεμος χαμαί σκορπά και άλλα
φυτρώνουν, ως η άνοιξη τα δένδρ' αναχλωραίνει·

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 69

και των θνητών μια γενεά φυτρώνει και άλλη παύει.
Και μάθε, αφού το επιθυμείς, καλά να την γνωρίσεις
την ιδικήν μας γενεάν, αφού πολλοί την ξέρουν·
υπάρχει πόλις Έφυρα μες στο ιπποτρόφον Άργος
κι είχε τον δολιότερον απ' όλους τους ανθρώπους,
τον Αιολίδην Σίσυφον, που εγέννησε τον Γλαύκον,
και ο Γλαύκος τον Ασύγκριτον λαμπρόν Βελλερεφόντην·
κάλλος του δώσαν οι θεοί, χάριν ομού και ανδρείαν,
αλλά κρυφίως όλεθρον ο Προίτος του εσοφίσθη.
Απ' τ' Άργος τον εξόρισεν, ως ήτο ανώτερός του,
ότ' είχ' επάνω στον λαόν το σκήπτρο από τον Δία.
Από τον πόθον άναψε κρυφά μ' αυτόν να σμίξει
η δέσποιν' Άντεια, γυνή του Προίτου· αλλά σ' εκείνην
δεν έστεργε ο καλόγνωμος χρηστός Βελλερεφόντης
κι η Άντεια ψευδολόγησε του Προίτου: «Ν' αποθάνεις»,
του είπε, «ω Προίτε, ή φόνευσε συ τον Βελλερεφόντην,
που θέλ' εμέν' αθέλητην εκείνος να φιλήσει».
Και ο βασιλέας χόλωσε, πλην να φονεύσει ξένον
εντράπη και τον έστειλε να υπάγει στην Λυκίαν·
και μέσα εις κλειστόν πίνακα του έδωκε σημεία,
που χάραξε κακόβουλα με νόημα θανάτου,
του πενθερού του να δειχθούν, διά να τον αφανίσει·
και με το άγιο των θεών προβόδισμα κινούσε
προς την Λυκίαν κι έφθασεν εκεί που ο Ξάνθος ρέει·
και ο βασιλέας πρόθυμα τον τίμησε κι εννέα
ημέρες τον εξένισε κι έσφαξ' εννέα μόσχους.
Αλλ' ως η αυγή στον ουρανόν ερόδισε η δεκάτη,
εκείνος τον εξέτασε κι εζήτα να γνωρίσει
ό,τι σημάδι του 'φερεν απ' τον γαμβρόν του Προίτον.
Και ως έλαβε τ' ολέθριο σημάδι του γαμβρού του,
πρώτον την φρικτήν Χίμαιραν τον στέλνει να φονεύσει·
και αυτή γένος ανθρώπινο δεν ήταν, αλλά θείον,
δράκος οπίσω, λέοντας εμπρός, στην μέσην αίγα,
κι ήσαν τα σπλάχνα της φωτιά και φλόγες η πνοή της.
Την φόνευσ' όμως, θαρρετός στα θεϊκά σημεία·
δεύτερον, επολέμησε τους δοξαστούς Σολύμους,
κι εις μάχην τόσον τρομερήν δεν είχεν έμπει ακόμη·
τρίτον τες ανδρικότατες εφόνευσε Αμαζόνες.
Και ως γύριζεν, επιβουλήν του πλέκει εκείνος άλλην·
καρτέρι σταίνει διαλεκτών ανδρών απ' την Λυκίαν,
αλλ' απ' αυτούς δεν γύρισε κανείς εις την πατρίδα·
τους έστρωσ' όλους του λαμπρού Βελλερεφόντ' η λόγχη.
Και όταν καλώς ενόησε πως ήταν θεού γόνος,
τον κράτησε στο σπίτι του, τον έκαμε γαμβρόν του
και την βασιλική τιμήν εμοίρασε μαζί του·

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 70

και οι Λύκιοι του χώρισαν εξαίσιο περιβόλι
να το ’χει κήπον εύμορφον και κάρπιμο χωράφι.
Τρία παιδιά γεννήθηκαν από την νυμφευτήν του·
ο ΄Ισανδρος, ο Ιππόλοχος, κι η Λαοδάμεια, κόρη
οπού σιμά της πλάγιασεν ο πάνσοφος Κρονίδης,
κι έλαβ’ υιόν τον μαχητήν ισόθεον Σαρπηδόνα.
Αλλ’ όταν όλ’ οι αθάνατοι κι εκείνον εμισήσαν,
να φύγει ανθρώπου πάτημα παράδερνε στο Αλήιον
πεδίον μόνος κι έτρωγε τα έρμα σωθικά του.
Τον ΄Ισανδρον μαχόμενον με τους λαμπρούς Σολύμους
ο Άρης τού εθανάτωσε· στην κόρην του εχολώθη
η χρυσοχάλινη Άρτεμις και την ζωήν της πήρε·
ο Ιππόλοχος εγέννησεν εμέ, κι αυτός στην Τροίαν
μ’ έστειλε και πολύ θερμά μου έχει παραγγείλει
πάντοτε μέγας να φανώ και των ανδρείων πρώτος,
και ως πρέπει των πατέρων μας το γένος να τιμήσω,
που έλαμψαν και στην ΄Εφυραν και στην πλατιάν Λυκίαν.
Την γενεάν, το αίμ’ αυτό, καύχωμαι εγώ πως έχω».

Οι δύο αντίπαλοι είναι κληρονομικοί φίλοι

Στα λόγια τούτα εχάρηκεν ο ανδρείος Διομήδης,
κι εστύλωσε την λόγχην του στην γην την πολυθρέπτραν,
και εις τον ποιμένα των λαών γλυκομιλούσε κι είπε:
«Μάθε ότι ξένος παλαιός μού είσαι πατρικός μου·
ότι άλλοτε τον άψεγον λαμπρόν Βελλερεφόντην
ο Οινεύς εφιλοξένησεν είκοσ’ ημέρες όλες·
και λαμπρά δώρα εχάρισεν ο ένας προς τον άλλον,
ο Οινεύς ζωστήρα πορφυρόν και ο πάππος σου ποτήρι
δίκουπο του ’δωκε χρυσό που, εκείθεν όταν ήλθα,
στα δώματά του εσώζονταν· αλλ’ όμως τον Τυδέα
δεν τον θυμούμαι, ότι μικρόν στο σπίτι μ’ έχει αφήσει,
όταν στες Θήβες ο λαός εχάθη των Αργείων.
΄Οθεν στο Άργος μέσα εγώ φίλος σού είμαι ξένος
και συ σ’ εμένα, στον λαόν αν έλθω των Λυκίων.
Και ας μη σμιχθούν οι λόγχες μας ουδ’ όπου η μάχη βράζει·
πολλοί ’ναι Τρώες κι ένδοξοι βοηθοί, διά να φονεύω
όποιον θεός μού φέρει εμπρός κι οι πόδες μου προφθάσουν·
και Αχαιοί πάλι, αν δυνηθείς, δεν λείπουν να φονεύσεις·
και τ’ άρματα ας αλλάξομεν, όπως και τούτοι μάθουν
που ’μαστε ξένοι πατρικοί κι είναι τιμή δική μας».
Είπαν· και από τ’ αμάξι των επήδησαν και οι δύο,
τα χέρια πιάσαν κι έδωκαν βεβαίωσιν φιλίας.
Του Γλαύκου τότε αφαίρεσε τες φρένες ο Κρονίδης
έλαβε χάλκιν’ άρματα, που εννέα βόδι’ αξίζαν,
κι έδωκεν άρματα χρυσά, που αξίζαν ενενήντα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 71

ραψωδία Ζ 369-529
Ο ΄Εκτορας στην Τροία

- Το εσωτερικό της πολιορκημένης πολιτείας
- Η οικογένεια του ΄Εκτορα: η σύζυγος και ο γιος του
- Ο ΄Εκτορας σε ιδιωτικές στιγμές ως σύζυγος και πατέρας

Ο μικρός Εκτορίδης

«ἥ οἱ ἔπειτ' ἤντησ', ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ,
τόν ῥ' Ἕκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ'· οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.»
(*Ζ* 399-403)

Εικόνα 15. Ο ΄Εκτορας αποχαιρετά την Ανδρομάχη. Χαλκιδικός κρατήρας του 540/530 π.Χ. Μουσείο Würzbourg, Γερμανία (αντίγραφο).

Ο ΄Εκτορας στο παλάτι του

Αυτά είπε· κι εκίνησεν ο λοφοσείστης ΄Εκτωρ.
Και εις το λαμπρό του μέγαρο δεν άργησε να φθάσει.
Αλλ' όμως την λευκόχερην δεν ηύρεν Ανδρομάχην·
εκείνη με το βρέφος της και την καλήν βυζάστραν
άνω στον πύργον έστεκε να οδύρεται, να κλαίει·
και αφού μέσα δεν εύρηκε την άψογην συμβίαν,
εις το κατώφλι εστάθηκε και προς τες κόρες είπε:
«Ω κόρες, την αλήθειαν ειπείτε μου να μάθω·
εδώθεν η λευκόχερη πού εβγήκεν Ανδρομάχη;
Να εύρει συννυφάδα της ή ανδράδελφην επήγεν,
ή στον ναόν της Αθηνάς όπου κι οι άλλες είναι
δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν;»

στ. 369 λοφοσείστης: επίθετο που χαρακτηρίζει την ορμή του πολεμιστή ΄Εκτορα: αυτός που, καθώς ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη, σείει τη φούντα της περικεφαλαίας του (βλ. και σχόλ. στ. *Ζ* 469).

στ. 372 βυζάστρα: η μετάφραση δεν αποδίδει πιστά το πρωτότυπο *ἀμφίπολος*, η οποία ήταν η υπηρέτρια που ακολουθούσε την κυρία της έξω από το σπίτι και είχε την επιμέλεια του μωρού, χωρίς όμως να το θηλάζει.

στ. 373 πύργος: ο καστρόπυργος των Σκαιών πυλών. Από αυτόν τον πύργο, ακριβώς πάνω από την πύλη, πολλές φορές οι γυναίκες και οι γέροντες παρακολουθούσαν τις μάχες (πρβ. *Γ* 141 κ.εξ. και σχόλ. στ. *Γ* 145). Η αιτία της απουσίας και η περιγραφή της κατάστασης της Ανδρομάχης τονίζουν τον αντίκτυπο της κρίσιμης κατάστασης του πεδίου της μάχης στον άμαχο πληθυσμό μέσα στην πόλη.

στ. 374 άψογη: τέλεια, χωρίς ψεγάδι, χωρίς ελάττωμα. Το επίθετο αποδίδει μάλλον τη φυσική ομορφιά ή την κοινωνική θέση ενός προσώπου και όχι τόσο την ηθική του υπόσταση.

στ. 378 συννυφάδα: έτσι αποκαλούνται μεταξύ τους οι γυναίκες των οποίων οι σύζυγοι είναι αδέλφια· η σύζυγος του κουνιάδου.

ανδράδελφη: (κανονικά *ανδραδέλφη*) η αδελφή του συζύγου, η κουνιάδα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 72

Τότε σ’ αυτόν απάντησεν η έξυπνη οικονόμα:
«Ω ´Εκτορ, την αλήθειαν θα ειπώ, καθώς προστάζεις·
δεν πήγε εις συννυφάδα της ή ανδράδελφην καθόλου
ή στον ναόν της Αθηνάς, όπου κι οι άλλες είναι
δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν·
αλλά στον πύργον έτρεξε της πόλεως, άμ’ ακούσθη
νίκη τρανή των Αχαιών και συντριμμός των Τρώων·
και ως φρενιασμένη θα ’φθασε στα τείχη τώρα κείνη,
κι έχει σιμά της η τροφός το βρέφος στην αγκάλη».
Και ως τ’ άκουσε επετάχθη ευθύς ο ´Εκτωρ απ’ το δώμα
πάλι στους δρόμους τους λαμπρούς που ’χε περάσει πρώτα,
κι έφθασε, την πολύχωρη περνώντας πολιτείαν,

´Εκτορος και Ανδρομάχης ομιλία

στες Σκαιές πύλες· στην στιγμήν που εκίνα εις το πεδίον,
με ορμήν εμπρός του επρόβαλεν η ασύγκριτη Ανδρομάχη,
πολύδωρη συμβία του και κόρη του γενναίου
Αετίωνος, που κάτωθεν της δενδρωμένης Πλάκου
της Θήβης εβασίλευε και των Κιλίκων όλων.
Του πολεμάρχου ´Εκτορος αυτή ’ταν η συμβία
που τότε τον απάντησε με την τροφόν σιμά της,
οπού βαστούσε το μικρό μονάκριβο παιδί της,
τον Εκτορίδη, όμοιον και εύμορφον αστέρα·
Σκαμάνδριον ο πατέρας του, Αστυάνακτα τα πλήθη
τον λέγαν, ότι έσωζεν ο ´Εκτωρ την Τρωάδα.
Εκείνος χαμογέλασε κοιτώντας το παιδί του
ήσυχα· κι απ’ το χέρι του πιασμένη η Ανδρομάχη

Λόγος της Ανδρομάχης

εδάκρυσε και του ’λεγεν: «Οϊμέ! Θα σ’ αφανίσει
τούτη σου η τόλμη, ω τρομερέ· το βρέφος δεν λυπείσαι
τούτο κι εμέ την άμοιρην που χήρα σου θα γίνω
ογρήγορα, ότι ογρήγορα θα ορμήσουν όλοι αντάμα
να σε φονεύσουν οι Αχαιοί και άμα σε χάσω, κάτω
στον μαύρον Άδη ας κατεβώ, διότι αν αποθάνεις
και συ, καμιά παρηγοριά δι’ εμέ δεν θ’ απομείνει,
και πόνοι μόνον· έχασα πατέρα και μητέρα·
τον μέγαν Αετίωνα μου φόνευσεν ο θείος

στ. 381 οικονόμα: η γυναίκα που είχε την ευθύνη για τη φύλαξη και τη διάθεση των υλικών αγαθών (τρόφιμα, ποτά κτλ.) του σπιτιού. Η *οικονόμα* ανήκε στην τάξη των δούλων, αλλά ήταν η πιο έμπιστη και είχε το δικαίωμα να επιβλέπει τις άλλες δούλες.

στ. 395 πολύδωρη: πιθανόν η σύζυγος που έφερε μαζί της πολλά δώρα ως προίκα ή για την οποία δόθηκαν πολλά δώρα, όταν ζητήθηκε σε γάμο. Στην ομηρική κοινωνία συνηθιζόταν ο γαμπρός να προσφέρει δώρα στον πατέρα της νύφης, αλλά δεν αποκλείονταν και αντίθετες περιπτώσεις (*Ι* 145-148 και *Χ* 50-51).

στ. 396 Αετίωνας ή **Ηετίωνας:** βλ. *Α* 365-368 και σχόλ. στ. *Α* 367.

στ. 402-403 Σκαμάνδριος ήταν το όνομα που ο ´Εκτορας και η Ανδρομάχη είχαν δώσει στο γιο τους, συνδέοντάς τον έτσι με τον ποταμό Σκάμανδρο, που έκανε εύφορη την τρωική πεδιάδα και λατρευόταν ως θεός-προστάτης της πόλης (πρβ. *Ε* 77). Οι Τρώες όμως, όπως σχολιάζει ο ίδιος ο ποιητής, για να τιμήσουν τον πιο γενναίο πρόμαχο της πόλης τους, φώναζαν το γιο του *«Ἀστυάνακτα»* (< *«ἄναξ τοῦ ἄστεως»* = βασιλιάς της πόλης).

στ. 404-406 Η τρυφερότητα αποδίδεται απλά, αλλά και με μοναδική γλαφυρότητα. Τα δάκρυα της Ανδρομάχης υπογραμμίζουν την οικειότητα της σκηνής.

Πηλείδης, όταν έριξε την πόλιν των Κιλίκων,
την Θήβην την υψίπυλον· αλλά τον εσεβάσθη
νεκρόν, δεν τον εγύμνωσε, και μ' όλην την λαμπρήν του
αρματωσιά τον έκαυσε κι εσήκωσέ του μνήμα,
κι ολόγυρά του εφύτευσαν πεύκα μεγάλα οι νύμφες
Ορεστιάδες, του Διός αιγιδοφόρου κόρες·
ήσαν επτά στο σπίτι μας γλυκείς αυτάδελφοί μου,
κι εις μιαν ημέραν όλοι ομού ροβόλησαν στον Άδη·
όλους τους εθανάτωσεν ο θείος Αχιλλέας
των μόσχων μέσα εις τες κοπές και των λευκών προβάτων.
Και την σεπτήν μητέρα μου, βασίλισσα στην Θήβην,
δούλην εδώ την έφερε με τ' άλλα λάφυρά του.
Και αφού με δώρ' αμέτρητα κατόπι εξαγοράσθη,
την έσβησεν η Άρτεμις στο σπίτι του πατρός μου.
Έκτορ, συ είσαι δι' εμέ πατέρας και μητέρα,
συ αδελφός, συ ανθηρός της κλίνης σύντροφός μου.
Αλλά λυπήσου μας, και αυτού μείνε στον πύργον, μήπως
ορφανό κάμεις το παιδί και χήραν την γυναίκα.
Κι εκεί στην αγριοσυκιά τους άνδρες στήσε οπού 'ναι
η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος·
τρεις το δοκίμασαν φορές των Αχαιών οι πρώτοι,
οι Αίαντες, και ο δοξαστός Ιδομενεύς και οι δύο
Ατρείδες και ο ατρόμητος Τυδείδης ενωμένοι·
ή το φανέρωσε σ' αυτούς χρησμών εξαίσιος γνώστης,
ή τους κινεί μόν' η ψυχή σ' αυτό και τους διδάσκει».
Και προς αυτήν απάντησε ο λοφοσείστης Έκτωρ: Απάντηση του Έκτορα
«Όλα τα αισθάνομαι κι εγώ, γυνή μου, αλλά φοβούμαι

στ. 416 υψίπυλος: αυτός που έχει υψηλές πύλες.
στ. 417 δεν τον εγύμνωσε: δεν του αφαίρεσε τα όπλα του, πράγμα που θα ταπείνωνε το γέροντα βασιλιά. Ο σεβασμός του Αχιλλέα προς τον Ηετίωνα αποτελεί έντονη αντίθεση και ειρωνεία με την κακοποίηση του πτώματος του Έκτορα από τον ίδιο ήρωα στη ραψωδία *Χ*.
στ. 419-420 Ορεστιάδες νύμφες: οι νύμφες που κατοικούσαν στα βουνά (*Ορεστιάδες* ή *Ορειάδες* [< *ὄρος*], δηλαδή ορεινές). Η παρουσία των νυμφών στο πένθος υπογραμμίζει την αξία του Ηετίωνα. Στην κηδεία ποιου σπουδαίου ήρωα, που περιγράφεται στην *Οδύσσεια*, ήταν παρούσες και θρηνούσαν οι θαλάσσιες νύμφες, οι Νηρηίδες;
στ. 424 τες κοπές: βλ. σχόλ. στ. *Γ* 198.
στ. 425 σεπτή: σεβαστή, σεβάσμια.
στ. 426 την έσβησεν η Άρτεμις: το ρήμα, συνήθως αμτβ., σημαίνει «πεθαίνω»· εδώ όμως είναι μτβ., με τη σημασία «προκαλώ το θάνατο κάποιου». Βλ. σχόλ. στ. *Α* 22.
στ. 430 ανθηρός: εύρωστος, ακμαίος, αυτός που σφύζει από ζωή.
στ. 433-434 αγριοσυκιά: τοποθεσία του τείχους της Τροίας, που είχε πάρει αυτό το όνομα είτε γιατί βρισκόταν κοντά σε τόπο κατάφυτο από συκιές είτε γιατί υπήρχε εκεί μόνο ένα τέτοιο δένδρο· πρβ. και σήμερα παρόμοιες ονοματοθεσίες, όπως *Πλάτανος, Αγράμπελη, Καστανιές* κ.ά.

η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος: σύμφωνα με μια παράδοση, τα τείχη της Τροίας τα έχτισαν ο Ποσειδώνας και ο Απόλλωνας, όταν κάποτε ο Δίας για να τους τιμωρήσει τους είχε στείλει να υπηρετήσουν το βασιλιά Λαομέδοντα, πατέρα του Πρίαμου (βλ. *Η* 452 κ.εξ. και *Φ* 441 κ.εξ.). Το τμήμα του τείχους όμως στη θέση *αγριοσυκιά* ήταν ευάλωτο, γιατί το είχε κατασκευάσει ο θνητός Αιακός.
στ. 436 οι Αίαντες: ο μεγάλος Αίας, γιος του Τελαμώνα, αρχηγός των Σαλαμινίων (βλ. σχόλ. *Α* 146), και ο Αίας ο μικρός, γιος του Οϊλέα, αρχηγός των Λοκρών.
στ. 441 φοβούμαι: (στο πρωτότυπο *αἰδέομαι*) τη συμπεριφορά του Έκτορα τη ρυθμίζει η *αἰδώς*, δηλαδή ο «φόβος της ατίμωσης», που είναι το πλέον διαδεδομένο ηθικό συναίσθημα στην ομηρική κοινωνία.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 74

Δυσοίωνες προβλέψεις για την Τροία

«ἔσσεται ἦμαρ ὅτ' ἄν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.»
(*Ζ* 448-449)

Εικόνα 16. Έκτωρ και Ανδρομάχη. Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου, 1969. Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.

και των ανδρών το πρόσωπο και των σεμνών μητέρων,
αν μ' έβλεπαν ως άνανδρος να φεύγω από την μάχην·
ουδ' η καρδιά μου θέλει το, που μ' έμαθε να είμαι
γενναίος πάντοτε κι εμπρός να μάχομαι των Τρώων
χάριν της δόξας του πατρός και της δικής μου ακόμη·
ότ' είναι τούτο φανερό στα βάθη της ψυχής μου·
θα φθάσ' η μέρα να χαθεί κι η Ίλιος η αγία
και ο Πρίαμος ο δυνατός με όλον τον λαόν του.
Αλλά των Τρώων η φθορά δεν με πληγώνει τόσο
και του πατρός μου ο θάνατος και της σεμνής μητρός μου
και των γλυκών μου αδελφών, οπού πολλοί και ανδρείοι
από τες λόγχες των εχθρών θα κυλισθούν στο χώμα,
όσ' ο καημός σου, όταν κανείς των Αχαιών σε πάρει
εις την δουλείαν, ενώ συ θα οδύρεσαι, θα κλαίεις,
εις τ' Άργος ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη·
απ' την Υπέρειαν πηγήν ή από την Μεσσηίδα
νερό θα φέρνεις στανικώς, από σκληρήν ανάγκην·
κι ενώ συ κλαίεις θενά ειπούν: "Ιδέτε την συμβίαν
του Έκτορος που πρώτευε των ιπποδάμων Τρώων
στον πόλεμον, που ολόγυρα στην Ίλιον πολεμούσαν".
Αυτά θα ειπούν και μέσα σου θα ξαναζήσει ο πόνος
του ανδρός εκείνου, οπού δεν ζει διά να σε ελευθερώσει.

στ. 446 χάριν της δόξας του πατρός: καθήκον του γιου ήταν να διαφυλάξει την πατρική δόξα, να την αυξήσει και να την κληροδοτήσει στους δικούς του γιους.

στ. 448 αγία: το επίθετο χαρακτηρίζει πράγματα που ανήκουν ή είναι αφιερωμένα στους θεούς. Κάθε πόλη εξάλλου, σύμφωνα με την παράδοση, είχε κτιστεί από κάποιον ήρωα, απόγονο θεού, και ήταν αφιερωμένη σ' ένα θεό, που την προστάτευε.

στ. 456 ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη: οι λέξεις *ξένον* και *προσταγμένη* (πρβ. στ. 458 «*στανικώς*» [= με τη βία] και «*από σκληρήν ανάγκην*») έχουν αρνητικό περιεχόμενο και δηλώνουν τον υποβιβασμό της βασίλισσας σε δούλη· αντίθετα, το ρήμα *υφαίνω* δεν έχει αρνητική χροιά, γιατί και οι ελεύθερες ύφαιναν, όπως είδαμε στο *Γ* 125-128.

στ. 457 Υπέρεια, Μεσσηίδα: πηγές που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Η πρώτη βρισκόταν στη Θεσσαλία, ενώ η δεύτερη μάλλον στη Λακωνία. Αναφέροντας τρία απομακρυσμένα μεταξύ τους σημεία (Άργος, Υπέρεια, Μεσσηίδα) περιλαμβάνει όλη την Ελλάδα.

στ. 460 των ιπποδάμων Τρώων: βλ. σχόλ. στ. *Γ* 127. Ολόκληρος ο στίχος δηλώνει τη σημασία που είχε για τον ήρωα η λαϊκή επιδοκιμασία.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 75

Αλλά παρά τον θρήνον σου και τ' όνειδος ν' ακούσω,
βαθιά στην γην καλύτερα να με σκεπάσει ο τάφος».

Ο ΄Εκτορας με το γιο του

Και ο μέγας ΄Εκτωρ άπλωσε τα χέρια στο παιδί του·
έσκουξ' εκείνο κι έγειρε στο στήθος της βυζάστρας·
φοβήθη τον πατέρα του καθώς είδε ν' αστράφτουν
τ' άρματα και απ' την κόρυθα της περικεφαλαίας
την χαίτην που τρομακτικώς επάνω του εσειόνταν·
εγέλασε ο πατέρας του και η σεβαστή μητέρα·
και ο μέγας ΄Εκτωρ έβγαλε την περικεφαλαίαν
και καταγής την έθεσεν, όπου λαμποκοπούσε.
Εφίλησε κι εχόρευσε στα χέρια το παιδί του
κι έπειτα ευχήθη στους θεούς κι είπε: «Ω πατέρα Δία,
κι όλ' οι επουράνιοι θεοί, δώσετε εις το παιδί μου
τούτο, ως εδώκατε εις εμέ, στο γένος του να λάμπει,
στ' άρματα μέγας, δυνατός στην ΄Ιλιον βασιλέας,
και ως έρχεται απ' τον πόλεμον μ' άρματα αιματωμένα
εχθρού που εφόνευσε, να ειπούν: καλύτερος εδείχθη
και του πατρός του, και χαράν θα αισθάνεται η μητέρα».

Ο αποχαιρετισμός

Ως είπε αυτά, στην αγκαλιά της ποθητής συμβίας
το βρέφος έβαλε και αυτή στο μυροβόλο στήθος
το πήρε γελοκλαίοντας· την ελυπήθη εκείνος,
εχάιδευσέ την κι έλεγε: «Αγαπητή, μη θέλεις
τόσο δι' εμέ να θλίβεσαι, στοχάσου ότι στον Άδη
δεν θα με στείλει άνθρωπος η ώρα μου πριν φθάσει·
και άνθρωπος άμα γεννηθεί, είτε γενναίος είναι
είτε δειλός, δεν δύναται τη μοίρα ν' αποφύγει.
Αλλ' άμε σπίτι, έχε στον νουν τα έργα τα δικά σου,
την ηλακάτην, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τες κόρες
να εργάζονται· στον πόλεμον θα καταγίνουν όλοι
οι άνδρες που εγεννήθησαν στην Τροίαν κι εγώ πρώτος».
Είπε και πάλι εφόρεσε την περικεφαλαίαν.
Και προς το σπίτι εκίνησεν η αγαπητή γυνή του
κι εσυχνογύριζε να ιδεί με μάτια δακρυσμένα.
Εις του ανδροφόνου ΄Εκτορος την υψηλήν οικίαν
έφθασε κι εύρηκε εκεί των γυναικών το πλήθος
κι απ' την ψυχήν τους έκαμεν ο θρήνος ν' αναβρύσει.
Και ζωντανόν τον ΄Εκτορα στο σπίτι του εθρηνούσαν,

στ. 464 **όνειδος:** καταισχύνη, ντροπή.
στ. 469 **κόρυθα:** η περικεφαλαία. Ειδικά, το ψηλότερο κωνικό μέρος της, όπου στηριζόταν η φούντα (χαίτη) φτιαγμένη από τρίχες ουράς αλόγου.
στ. 484 **γελοκλαίγοντας:** η μετοχή (*δακρυόεν γελάσασα*) αποδίδει τα ανάμεικτα αισθήματα της Ανδρομάχης (πρβ. *χαρμολύπη, κλαυσίγελως κτλ.*).
στ. 489 **μοίρα:** το μερίδιο ζωής που δόθηκε στον κάθε θνητό, η μέρα που «του είναι γραφτό του» να πεθάνει.
στ. 491 **ηλακάτη:** η ρόκα, εργαλείο που χρησιμοποιούν ως σήμερα οι γυναίκες, για να γνέσουν το μαλλί ή το βαμβάκι και να το κάνουν νήμα. Είναι φτιαγμένο από μία ράβδο που καταλήγει στο επάνω μέρος σε σχήμα Ψ ή Φ, όπου στηρίζουν μια τούφα μαλλί και τραβώντας λίγο λίγο το στρίβουν και το κάνουν κλωστή.
αργαλειός: ξύλινη ή μηχανική κατασκευή που χρησιμοποιείται για την ύφανση.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 76

Εικόνα 17. Ο Έκτορας και ο Πάρης αποχαιρετούν τις γυναίκες τους πριν ξεκινήσουν για τη μάχη. Χαλκιδικός κρατήρας, 530-520 π.Χ. Γερμανία, Μουσείο Würzburg (αντίγραφο).

θαρρώντας που απ' τον πόλεμον κι απ' τ' ανδρειωμένα χέρια
των Αχαιών δεν θα σωθεί και δεν θα γύρει πλέον.

Ο Έκτορας επιστρέφει μαζί με τον Πάρη στη μάχη

Αλλά δεν αργοπόρησε στα δώματά του ο Πάρις·
εξώσθη τα πολύχαλκα και υπέρλαμπρα άρματά του,
την πόλιν γοργά διάβηκεν, ως ήταν πτεροπόδης·
και ως όταν σπάσει τον δεσμόν καλοθρεμμένος ίππος,
βροντά τετραποδίζοντας στην ανοικτήν πεδιάδα,
να λούεται στο καθαρό ποτάμι μαθημένος·
την κεφαλήν κρατεί υψηλά, την χαίτην ανεμίζει,
και υπερηφανευόμενον στα κάλλη του τον φέρνουν
στες μαθημένες του βοσκές γοργά τα γόνατά του,
ομοίως απ' την Πέργαμον ο Πριαμίδης Πάρις
περήφανος κατέβαινε με πόδια φτερωμένα
και στ' άρματα ωσάν ήλιος λαμποκοπούσεν όλος.
Τον θείον εύρηκε αδελφόν κει πόμελλε να στρέψει
απ' όπου με την ποθητήν γυναίκα του ομιλούσε.
Και πρώτος ο θεόμορφος Αλέξανδρος του είπε:
«Έγκαιρα δεν επρόφθασα, καθώς έχεις προστάξει,
ω σεβαστέ μου· σε κρατώ και συ πολύ σπουδάζεις».
Και προς αυτόν απάντησεν ο λοφοσείστης Έκτωρ:
«Γλυκέ μου, αν είναι δίκαιος, κανείς δεν θα σε ψέγει
στα έργα τα πολεμικά και ανδρειωμένος είσαι·

στ. 502 δεν θα γύρει πλέον: δεν θα επιστρέψει στο σπίτι του. Ο πρόωρος θρήνος (στ. 500) είναι προφητικός και δυσοίωνος. Και τον Αχιλλέα τον κλαίνε, ενώ είναι ακόμα ζωντανός (*Σ* 70-72, πρβ. *Α* 415 κ.εξ.).
στ. 512 Πέργαμος (ή Πέργαμα): η ακρόπολη της Τροίας.
στ. 515 πόμελλε: που έμελλε, τη στιγμή που επρόκειτο να..., ενώ σκόπευε να...
στ. 517 Αλέξανδρος: (< *ἀλέξω τοὺς ἄνδρας* = αποκρούω τους εχθρούς) τιμητικό όνομα του Πάρη.
στ. 519 σπουδάζω: χρονοτριβώ, αργοπορώ, καθυστερώ.
στ. 521 ψέγω: ασκώ αρνητική κριτική, μέμφομαι, κατηγορώ.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 77

το θέλεις και οκνηρεύεσαι, και μέσα μου λυπούμαι,
όταν πολλούς ονειδισμούς ενάντια σου προφέρουν
οι Τρώες που εξαιτίας σου βαρύν έχουν αγώνα.
Ας πάμε και θα διορθωθούν τούτ' αν θελήσει ο Δίας
να στήσομεν στα σπίτια μας ελεύθερον κρατήρα,
προσφοράν όλων των θεών μεγάλων, αιωνίων,
άμ' απ' την Τροίαν διώξομεν των Αχαιών τα πλήθη».

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Μια άλλη συζυγική *ομιλία*: Αίαντας και Τέκμησσα

Τέκμησσα: *«Αίαντ' αφέντη, τίποτε δεν είναι*
πιο μεγάλο κακό για τους ανθρώπους
από την τύχη που τους ρίξ' η ανάγκη.
Έτσι κι εγώ από λεύτερο πατέρα
γεννήθηκα, που ήταν μες στη Φρυγία
όσο κανείς πιο δυνατός στα πλούτη·
τώρα είμαι σκλάβα, γιατί φαίνετ' έτσι
το θέλησαν οι θεοί και το δικό σου
προπάντων χέρι· και γι' αυτό, αφού έχω
μοιραστεί το κρεβάτι σου με σένα,
σου έχω αφοσιωθεί με την καρδιά μου
και σε ξορκίζω στον εφέστιο Δία
και στο δεσμό που σ' ένωσε μαζί μου,
μην τ' αξιώσεις φαρμακερά ν' ακούσω
λόγια από τους εχθρούς σου, αν θα μ' αφήσεις
στα χέρια κανενός να πέσω σκλάβα·
γιατ' αν εσύ πεθάνεις και τελειώσεις
αυτά που λες, να ξέρεις πως την ίδια
μέρα εκείνη κι εγώ, με βια αρπαγμένη
απ' τους Αργείους μαζί με το παιδί σου,
της σκλαβιάς το ψωμί θα δοκιμάσω·
και κάποιος απ' τ' αφεντικά μας λόγια
πικρά θα ρίξει που να με σπαράξουν:
Για δείτε την παρακοιμάμενη
του Αίαντα εκείνου, που την πιο μεγάλη
μες στο στρατό είχε δύναμη, ποια τώρα
ζωή σκλάβας περνάει, εκεί που τόσο
τη ζηλεύανε πρώτα! Έτσι θα λένε·
μα ενώ θα παίρνει και θα σέρνει η μαύρη
μοίρα μου εμένα, τι ντροπή για σένα
και τη γενιά σου θα 'ναι αυτά τα λόγια!
Μα ντράπου τον πατέρα σου που αφήνεις
σε άχαρα γερατειά, ντράπου μια μάνα
με τα τόσα τα χρόνια της στη ράχη,
που όλο και στους θεούς παρακαλιέται
να της γυρίσεις ζωντανός στο σπίτι·
λυπήσου, βασιλιά, και το παιδί σου,
που αν στερηθεί τις φροντίδες που θέλουν
τ' ανήλικα και ζει, αν εσύ του λείψεις,
κάτω απ' ορφανοτρόφους, όχι φίλους,
στοχάσου το κακό που ο θάνατός σου
θ' αφήσει και σε κείνο και σε μένα·
γιατί κι εγώ κανέν' άλλο από σένα
που να στρέψω τα μάτια μου δεν έχω·
την πατρίδα μου, εσύ με το σπαθί σου
την ξέκαμες κι άλλη μου πήρε μοίρα
τη μάνα μου και κείνον που μ' εγέννα,
να κατοικούν νεκροί στον Άδη κάτω.
Τι λοιπόν θα μπορούσε να μου γίνει
πατρίδ' αντίς εσένα και ποια πλούτη;
εσύ είσαι κι η ζωή κι ο θάνατός μου
και μη μ' αποξεχνάς και μένα· ο άντρας

στ. 523 οκνηρεύεσαι: αποφεύγεις τη μάχη.
στ. 524 ονειδισμός: ψόγος, μομφή, κατηγορία.
στ. 527 κρατήρας: μεγάλο αγγείο, όπου μέσα ανακάτευαν το κρασί με νερό, γιατί οι αρχαίοι έπιναν το κρασί νερωμένο. Διακρίνετε κάποια δόση ειρωνείας στους τελευταίους στίχους;

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 78

πρέπει να το θυμάται αν έχει κάποια
δοκιμάσει ευχαρίστηση· γιατ' είναι
η χάρη πάντα που γεννά τη χάρη·
μα όποιος ξεχνά το καλό που του κάμουν
ποτέ δεν θα 'ταν άξιος της γενιάς του».

(Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 485-524, μτφρ. Ι.Ν. Γρυπάρης, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1982)

2. Ο Ταλθύβιος, αγγελιαφόρος των Αχαιών, αναγγέλλει στην Ανδρομάχη τις αποφάσεις του στρατού για την ίδια και το γιο της

Ταλθύβιος: *«Θα σκοτώσουν το παιδί σου. Μάθε το κακό που σε περιμένει.*
[...] *Ήταν ιδέα του Οδυσσέα στην πανελλήνιο σύσκεψη.*
[...] *Είπε, παιδί ενός τέτοιου σπουδαίου πατέρα δεν πρέπει να το αφήσουμε να ζήσει.* / [...] *Θα το ρίξουν πάνω απ' τους πύργους της Τροίας.* / [...] *Πάει η πατρίδα σου, άντρα δεν έχεις, μπορούμε να σε κάνουμε ό,τι θέλουμε.* / *Μα τώρα μια γυναίκα θα φοβηθούμε κοτζάμ άντρες».*

(Ευριπίδης, *Τρωάδες*, στ. 719-731, μτφρ. Θρ. Σταύρου, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1972)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Όπως μάθαμε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 65), κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» είναι η αλλαγή α) τόπου, β) προσώπων ή γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των στοιχείων να μελετήσετε την ενότητα και: **α)** Να τη χωρίσετε σε σκηνές δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά. **β)** Να προσδιορίσετε το χώρο (σκηνικό), όπου εκτυλίσσεται κάθε σκηνή, και τα πρόσωπα που διαλέγονται σ' αυτήν. Ποια πρόσωπα παρευρίσκονται χωρίς να παίρνουν το λόγο («βουβά πρόσωπα»); Θεωρείτε την παρουσία τους απαραίτητη ή όχι, και γιατί;
2. Στην *Οδύσσεια* έχετε γνωρίσει τον **τυπικό** εκφραστικό τρόπο των **άστοχων ερωτημάτων**. Οι ερωτήσεις αυτές χαρακτηρίζονται έτσι, γιατί παρά το πιθανό και εύλογο περιεχόμενό τους, αστοχούν στην επισήμανση της αλήθειας, που ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το πρόσωπο, επομένως, που απαντά πρέπει πρώτα να αναιρέσει μία μία τις δυνατότητες που πρόβαλε αυτός που ρωτάει, δίνοντας στο τέλος τη σωστή απάντηση.

   Να επισημάνετε τα άστοχα ερωτήματα της ενότητας και να σημειώσετε: **α)** Ποιος θέτει τις ερωτήσεις, τι ρωτά και ποιες δυνατότητες προβάλλει ως απάντηση; **β)** Ποιος απαντά και με ποιον τρόπο; **γ)** Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση των άστοχων ερωτημάτων;
3. Ακόμα και σ' αυτή την ειρηνική και ιδιωτική σκηνή ο ποιητής δε μας αφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστή του έπους, τον Αχιλλέα. Με ποια αφορμή αναφέρεται ο Πηλείδης στην ενότητα και ποια εικόνα σχηματίζει ο ακροατής για το **ήθος** του;
4. **Ειρωνεία** (τραγική, επική κτλ.) λέγεται η τεχνική αφήγησης ή πλοκής, η οποία παρουσιάζει τους ήρωες να αγνοούν μιαν αλήθεια που γνωρίζει ο ακροατής ή ο θεατής (βλ. και παραπάνω, σελ. 54). Να επισημάνετε τα σημεία της ενότητας, όπου ο ποιητής χρησιμοποιεί την τεχνική αυτή και να δικαιολογήσετε την άποψή σας. (Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας και το Παράλληλο κείμενο 2.)

5. Αφού μελετήσετε τους στ. 454-463 και 475-481, να γράψετε **α)** πώς φαντάζεται ο Έκτορας στο πρώτο χωρίο τη ζωή της Ανδρομάχης μετά την πτώση της Τροίας και το δικό του θάνατο, **β)** ποιες αισιόδοξες προβλέψεις κάνει στο δεύτερο χωρίο για την τύχη της πόλης, το μέλλον του γιου του και της γυναίκας του, και **γ)** πώς εξηγείτε την ύπαρξη αντιθέσεων μεταξύ των δύο χωρίων;
6. Όπως μάθατε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 54), για την *ηθογράφηση* ενός προσώπου παίρνουμε υπόψη μας τόσο τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις του ίδιου όσο και τις κρίσεις ή σκέψεις άλλων προσώπων του έργου ή του αφηγητή/ποιητή γι' αυτό. Με βάση αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε σε ένα μικρό αλλά περιεκτικό κείμενο τον Έκτορα και την Ανδρομάχη, όπως τους γνωρίσατε στους στ. 370-529.
7. Στους στ. 407 κ.εξ. και 431 κ.εξ. η Ανδρομάχη εκφράζει τους φόβους της για την τύχη της ίδιας και του παιδιού της μετά το θάνατο του Έκτορα: **α)** Ποιοι είναι ακριβώς οι φόβοι της; **β)** Αφού λάβετε υπόψη σας πώς αντιμετωπίζονταν συνήθως οι γυναίκες και οι άντρες μετά την άλωση μιας πόλης στην ομηρική εποχή καθώς και τις αποφάσεις των Αχαιών μετά την πτώση της Τροίας, όπως παρουσιάζονται στην τραγωδία του Ευριπίδη *Τρωάδες* (βλ. Παράλληλο κείμενο 2), να κρίνετε αν είναι βάσιμοι οι φόβοι αυτοί.
8. Κατά τη διάρκεια αυτών των ειρηνικών σκηνών ο ποιητής δεν αφήνει ούτε στιγμή τον ακροατή να ξεχάσει τον πόλεμο. Αφού μελετήσετε τους στ. 404-465, να γράψετε: **α)** Ποιες φραστικές αναφορές ή εικόνες θυμίζουν τον πόλεμο και τους πρωταγωνιστές του; **β)** Πού στοχεύει, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής μ' αυτές τις συνεχείς αναφορές και υπομνήσεις.
9. Στους στ. 401 και 506-513 συναντάμε έναν εκφραστικό τρόπο που είναι από τους πιο χαρακτηριστικούς του έπους, την **παρομοίωση**. Να αναλύσετε τις παρομοιώσεις των στίχων αυτών και να γράψετε συγκεκριμένα: **α)** Τι παρομοιάζεται με τι. **β)** Ως προς τι συσχετίζονται τα δύο μέρη. **γ)** Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση της παρομοίωσης. Ποια διαφορά παρατηρείτε στον τρόπο με τον οποίο είναι φτιαγμένες (στη δομή τους) οι δύο παρομοιώσεις των στίχων αυτών;
10. Ο Σοφοκλής στην τραγωδία του *Αίας* δημιουργεί μία σκηνή που μοιάζει πολύ με τον αποχαιρετισμό του Έκτορα και της Ανδρομάχης· πρόκειται για τη στιγμή που ο Αίας παρουσιάζεται αμετακίνητα αποφασισμένος να αυτοκτονήσει και η Τέκμησσα, σύντροφος του ήρωα και μητέρα του παιδιού του, προσπαθεί να τον μεταπείσει. Να συγκρίνετε το λόγο της Τέκμησσας (βλ. Παράλληλο κείμενο 1) με το λόγο της Ανδρομάχης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, να επεξεργαστείτε τα εξής θέματα, λαμβάνοντας υπόψη σας τις πληροφορίες που μας παρέχει η ενότητα: **α)** Άτομο και οικογένεια στην ομηρική κοινωνία (οικογενειακές σχέσεις, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ρόλοι, αξίες, όρια δράσης κτλ.). **β)** Άτομο και κοινότητα (θέση και ρόλοι, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ανταπόδοση εκ μέρους της κοινότητας, ρόλος της κοινής γνώμης στην ιδιωτική ζωή κτλ.). Και στις δύο περιπτώσεις να προχωρήσετε σε συγκρίσεις με τη σημερινή κοινωνία και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Θεσμοί, Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Περιβάλλον]

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 80

ραψωδία *Η*

Ἕκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία. Νεκρῶν ἀναίρεσις

(Η μονομαχία του ΄Εκτορα και του Αίαντα. Η ταφή των νεκρών)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η επιστροφή του ΄Εκτορα και του Πάρη στο πεδίο της μάχης αναπτερώνει το ηθικό των Τρώων και τους οδηγεί σε νέες επιτυχίες. Με υπόδειξη της Αθηνάς και του Απόλλωνα, ωστόσο, οι εχθροπραξίες αυτής της μεγάλης μέρας (άρχισε στο *Β*!) θα λήξουν με μια μονομαχία ανάμεσα στον ΄Εκτορα και έναν διαλεκτό Αχαιό. Οι θεοί, μεταμορφωμένοι σε γυπαετούς, θα παρακολουθήσουν τον αγώνα επάνω από την ψηλή βελανιδιά (*φηγό*) του Δία και δεν θα αφήσουν κανέναν από τους δυο αντιπάλους να κινδυνεύσει. Από τους εννιά ΄Ελληνες που δηλώνουν έτοιμοι ν' αναμετρηθούν με τον ΄Εκτορα, την τιμή κερδίζει έπειτα από κλήρωση ο Αίαντας, ο γιος του Τελαμώνα. Αμέσως ο ήρωας ετοιμάζεται με χαρά για τη σύγκρουση και ζητάει τη βοήθεια του Δία· ο γενναίος στρατιώτης διακρίνεται και για την ευσέβειά του.

Στη θέα του Αίαντα οπλισμένου με την εφταβόδινη ασπίδα του που έμοιαζε με πύργο, η καρδιά του ΄Εκτορα σφίχτηκε. Οι δύο αντίπαλοι, αφού πρώτα καυχιούνται καθένας για τη δύναμή του, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αξία του άλλου, ορμούν ρίχνοντας τα κοντάρια τους. Το κοντάρι του ΄Εκτορα βρίσκει την ασπίδα του Αίαντα και την τρυπάει έως την έβδομη στρώση, ενώ του Αίαντα περνάει την ασπίδα και το θώρακα, σκίζοντας το ρούχο του ΄Εκτορα πέρα ως πέρα. Τραβούν και οι δυο τα δόρατα από τις ασπίδες τους και ορμούν ξανά. Ο ΄Εκτορας τραυματίζεται, αλλά δεν εγκαταλείπει και ρίχνει πελώρια πέτρα που χτυπάει την ασπίδα του Αίαντα. Ο Αχαιός ήρωας ανταποδίδει και ο ΄Εκτορας πέφτει, αλλά αμέσως τον σηκώνει ο Απόλλωνας. ΄Ηδη όμως πέφτει το σούρουπο και η μονομαχία λήγει με ανταλλαγή δώρων. Η πρώτη μέρα μάχης (και 22η της *Ιλιάδας*), λοιπόν, κλείνει με μια άκαρπη σύγκρουση (με μιαν ανάλογη είχε αρχίσει, θυμηθείτε ποια ήταν).

Το ίδιο βράδυ ο Γερήνιος Νέστορας εισηγείται ανακωχή για περισυλλογή των νεκρών και το χτίσιμο αμυντικού τείχους. Δέκα χρόνια τώρα δε χρειάστηκαν ένα τέτοιο οχυρό: η απουσία του Αχιλλέα είναι ολοφάνερη! Από την άλλη, οι Τρώες αποφασίζουν να προτείνουν συμβιβασμό, επιστρέφοντας μόνο τους κλεμμένους θησαυρούς, όχι όμως και την Ελένη, και να ζητήσουν ανακωχή. Την αυγή (23η μέρα του έπους), οι Αχαιοί διά στόματος Διομήδη απορρίπτουν οποιαδήποτε πρόταση συμβιβασμού· συμφωνούν όμως στο θέμα της ανακωχής, και ολημερίς οι δύο στρατοί ασχολούνται με την ταφή των νεκρών τους. Την επομένη (24η μέρα της *Ιλιάδας*), οι Αχαιοί εκμεταλλεύονται την ευκαιρία της ανακωχής και μέχρι το βράδυ το κάστρο είναι έτοιμο· είναι τόσο επιβλητικό, που το θαυμάζουν ακόμα και οι θεοί! Το τείχος αυτό θα διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στις μάχες που θα ακολουθήσουν. Εξάλλου, οι κεραυνοί του Δία κατά τη διάρκεια της επόμενης νύχτας προαναγγέλλουν αιματηρές μάχες.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 81

ραψωδία *Η* 206-315
Μονομαχία Αίαντα και Έκτορα

- Και τώρα ο Έκτορας στο πεδίο της μάχης
- Ας γνωρίσουμε καλύτερα τον Αίαντα, το γιο του Τελαμώνα
- Μια ακόμη μονομαχία; Και πάλι ανταλλαγή δώρων!

Ο Αίαντας οπλίζεται και προκαλεί τρόμο

Και ωστόσο τον λαμπρόν χαλκόν εξώνονταν ο Αίας
και στα καλά τα άρματα τα μέλη του είχε κλείσει.
Κινούνταν ως θεόρατος ο Άρης κατεβαίνει
στον πόλεμο μες στους θνητούς, που ο βροντητής Κρονίδης
στης διχονοίας έριξε τον φονικόν αγώνα.
Παρόμοιος θεόρατος των Αχαιών ο πύργος,
ο Αίας, με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του
μέγα κοντάρι ετίναξε μακροδιασκελώντας.
Αναγαλλιάζαν οι Αχαιοί καθώς τον εθωρούσαν,
αλλ' από τρόμον φοβερόν επάγωσαν οι Τρώες,
και ακόμα και του Έκτορος εσπάραξε η καρδία·
αλλά να φύγει, να συρθεί μες στον στρατόν του πλέον
δεν ημπορούσε αυτός αφού προκάλεσε εις την μάχην.
Και ο Αίας επροχώρησε μ' ασπίδα ωσάν πύργον,
χάλκινην μ' επτά δέρματα, που του έκαμε ο Τυχίος
των σκυτοτόμων έξοχος, εγκάτοικος στην Ύλην,
λαμπρήν την ετεχνούργησεν επτάδιπλην με δέρμα
δυνατών ταύρων, κι έβαλε δίπλαν χαλκού ογδόην.

Συνάντηση των δύο αντιπάλων – Ο «αγώνας λόγων»

Αυτήν στα στήθη επρόβαλεν ο Τελαμώνιος Αίας.
Κι εστάθη εμπρός στον Έκτορα και του 'πε με φοβέρες:

στ. 206 Ο Αίαντας οπλίζεται και φοράει τα επιθετικά και τα αμυντικά όπλα του.
στ. 208-210 Ο Αίαντας προχωράει σαν τον Άρη, όταν πηγαίνει σε πόλεμο που ξεσήκωσε ανάμεσα στους θνητούς ο Δίας. Η επιλογή του λεξιλογίου και των εικόνων των στ. 206-213 είναι περίτεχνα επιλεγμένη, ώστε να δημιουργείται μεγαλοπρεπές ύφος.
στ. 211 **πύργος:** προπύργιο. Ποιος περιέγραψε με ανάλογες εκφράσεις τον Αίαντα στο *Γ*;
στ. 212 **με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του** (στο πρωτότυπο *μειδιόων βλοσυροῖσι προσώπασι*)**:** φανταστείτε την έντονη αντίθεση του χαμόγελου σε ένα φοβερό πρόσωπο.
στ. 213 **ετίναξε μακροδιασκελώντας:** η εικόνα του Αίαντα που προχωράει με τεράστια, αποφασιστικά βήματα, κραδαίνοντας το μακρύ δόρυ του και χαμογελώντας επικίνδυνα, είναι ανεπανάληπτη.
στ. 217 **να συρθεί μες στον στρατόν του:** να κρυφτεί στις τάξεις των δικών του. Ένας ήρωας μπορούσε να νιώσει φόβο, αλλά δεν επιτρεπόταν ποτέ να το βάλει στα πόδια μπροστά στον αντίπαλο. Ποιος είχε κάνει κάτι τέτοιο και είχε δεχτεί την αυστηρή κριτική του Έκτορα;
στ. 219 **μ' ασπίδα ωσάν πύργον:** η ασπίδα του Αίαντα δεν ήταν ολοστρόγγυλη, αλλά μακριά, σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου ή οκταγώνου, ώστε να καλύπτεται ολόκληρος ο πολεμιστής.
στ. 223 **δίπλα:** στρώμα από συγκεκριμένο υλικό, στρώση. Η χάλκινη στρώση σκέπαζε τις επτά στρώσεις από δέρματα βοδιών (στ. 246).
στ. 224 **αυτήν στα στήθη επρόβαλεν:** κρατούσε την ασπίδα μπροστά, ώστε να καλύπτει και το στέρνο.
στ. 225 **του 'πε με φοβέρες:** δεν εννοεί ακριβώς απειλές, αλλά το συνηθισμένο *αγώνα λόγων* που προηγείται της «κυρίως» μονομαχίας και στον οποίο οι δύο αντίπαλοι προκαλούσαν ο ένας τον άλλον με χλευαστικές και προκλητικές εκφράσεις.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 82

«Ω ΄Εκτορ, θα γνωρίσεις συ, μόνος με μόνον τώρα,
αν άλλοι εδώ των Δαναών ευρίσκονται ανδρειωμένοι,
έξω από τον λεοντόκαρδον Πηλείδην ανδροφόνον.
Αλλ' αυτός μένει στα κυρτά θαλασσοπόρα πλοία,
αφού στον πρώτον αρχηγόν Ατρείδην εχολώθη.
Αλλ' ημείς είμεθ' αρκετοί με σε να μετρηθούμε
και πάμπολλοι· αλλ' αρχίνησε πρώτος εσύ την μάχην».
Και ο μέγας τότε απάντησεν ο λοφοσείστης ΄Εκτωρ:
«Αία, ω διογέννητε, μεγάλε πολεμάρχε,
τι τάχα ωσάν αδύνατο παιδί με δοκιμάζεις·
ή ωσάν γυναίκ' αμάθητην στα έργα του πολέμου;
Τες μάχες ξεύρω εγώ καλά και τες ανδροφονίες.
Αριστερά και δεξιά να στρέφω την βαρείαν
ασπίδα ηξεύρω ακούραστος στον κόπο του πολέμου.
Ξεύρω των ίππων την ορμήν στην μάχην να οδηγήσω,
και πεζός ξεύρω τον χορόν του Άρη του ανδροφόνου.
Αλλά γενναίον ως εσέ δεν θέλω να κτυπήσω
απόκρυφ' αλλά φανερά, το ακόντι μου αν πιτύχει».

Η «κυρίως» μονομαχία

Είπε και το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι.
Και την φρικτήν του Αίαντος εκτύπησεν ασπίδα
και τον χαλκόν που όγδοος επτά σκεπάζει δίπλες·
τες έξι δίπλες έσχισε και εστάθη στην εβδόμην
της λόγχης ο σκληρός χαλκός· και δεύτερος ο Αίας
ο θείος το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι,
κι εκτύπησε την στρογγυλήν του ΄Εκτορος ασπίδα.
Τρύπησ' η λόγχ' η δυνατή την φωτεινήν ασπίδα,
και στον ωραίον θώρακα εμπήχθη πέρα πέρα,
και στο λαγγόνι του αντικρύ του σχίζει τον χιτώνα.
΄Εσκυψε και τον θάνατον απόφυγεν εκείνος.
Και απ' τες ασπίδες έσυραν τες λόγχες των και οι δύο·
με ορμήν επέσαν και όμοιαζαν λεόντων ωμοφάγων,
ή αγριοχοίρων φοβερών που δύσκολα νικούνται·
και ο ΄Εκτωρ πρώτος έκρουσε στην μέσην την ασπίδα,
και η λόγχη δεν την έσπασε, ώστ' εκυρτώθ' η άκρη·
τότε πηδώντας έμπηξε την λόγχην στην ασπίδα
του ΄Εκτορος και απ' την ορμήν τον έκοψεν ο Αίας,

στ. 228-230 Ο ποιητής δε μας αφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστή του έπους.
στ. 235 με δοκιμάζεις: ίσως επειδή ο Αίαντας συγκαταβατικά του επέτρεψε να χτυπήσει πρώτος.
στ. 241 και πεζός ξεύρω τον χορόν του Άρη: ξέρω καλά να μάχομαι σώμα με σώμα.
στ. 245 φρικτήν: οι παραστάσεις της ασπίδας του Αίαντα προκαλούσαν τον τρόμο.
στ. 251 φωτεινήν: λαμπρή, γιατί άστραφτε ο χαλκός με τον οποίο ήταν καλυμμένη.
στ. 253 χιτώνα: ρούχο κοντό, μάλλον μάλλινο, που το φορούσαν σαν εσώρουχο κάτω από το *ιμάτιον*.
λαγγόνι: βλ. σχόλ. στ. *Ε* 284.
στ. 255 απ' τες ασπίδες... δύο: τράβηξαν τα δόρατά τους, τα οποία είχαν σχεδόν διαπεράσει τις ασπίδες τους.
στ. 258 έκρουσε: χτύπησε με ορμή.
στ. 259 η λόγχη... άκρη: η ασπίδα δεν τρύπησε, αλλά στράβωσε η μύτη του δόρατος.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 83

Εικόνα 18. Μονομαχία Αίαντα και Ἑκτορα.
Ερυθρόμορφη αττική κύλικα, γύρω στο 485 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

και τον λαιμόν του λάβωσεν η λόγχη κι έσταξ' αίμα.
Και όμως ο Ἑκτωρ μ' όλ' αυτά την μάχην δεν αφήνει.
Τραβιέται οπίσω κι απ' την γην με το τρανό του χέρι
πέτραν σηκώνει ολόμαυρην, μεγάλην και τραχείαν·
του Αίαντος την φοβερήν επτάδιπλην ασπίδα
μ' αυτήν κτυπά στον ομφαλόν κι εβρόντησε ο χαλκός της.
Βράχον πολύ τρανότερον εσήκωσεν ο Αίας·
σφενδονιστά τον έριξε μ' αμέτρητην ανδρείαν
κι έσπασεν η μυλόπετρα στα βάθη την ασπίδα·
ετρέκλισε και ανάσκελα ξαπλώθηκε από κάτω
εις την ασπίδα· κι έξαφνα τον όρθωσεν ο Φοίβος.
Και με τα ξίφη αντίστηθα να κτυπηθούν θα ορμούσαν,

Παρέμβαση των κηρύκων – Λήξη

αν του Διός οι μηνυταί και των θνητών ανθρώπων,
οι κήρυκες που έστελναν και Αχαιοί και Τρώες
Ιδαίος και Ταλθύβιος, άνδρες σοφοί και οι δύο
δεν πρόφθαναν στο μέσον των τα σκήπτρα των ν' απλώσουν·
ο Ιδαίος τότε ομίλησε, που νουν και γνώσες είχε:
«Την μάχην πλέον παύσετε, τον πόλεμον, παιδιά μου,
διότι ο Ζευς σας αγαπά παρόμοια και τους δύο
είσθε κι οι δυο πολεμισταί· κι αυτό το βλέπομ' όλοι.
Κι ενύκτωσεν, είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε».
Σ' αυτόν τότε αποκρίθηκεν ο Τελαμώνιος Αίας:

στ. 267 **στον ομφαλόν:** στον αφαλό, στο κέντρο.
στ. 270 **η μυλόπετρα:** η πέτρα του Αίαντα ήταν μεγαλύτερη, ογκώδης σαν μυλόπετρα, αλλά την έριξε και με μεγαλύτερη δύναμη από τον Ἑκτορα.
στ. 271 **ετρέκλισε... ξαπλώθηκε:** ο Ἑκτορας.
στ. 272 **έξαφνα... ο Φοίβος:** αμέσως τον σήκωσε ο Απόλλωνας. Πού βρισκόταν ο θεός όλη αυτή την ώρα;
στ. 273 **αντίστηθα:** από κοντά, στήθος με στήθος.
στ. 274-275 **οι μηνυταί:** οι αγγελιαφόροι (επειδή μετέφεραν τα «μηνύματα»). Οι κήρυκες θεωρούνταν πρόσωπα ιερά, που είχαν την προστασία του ίδιου του Δία και κρατούσαν σαν σύμβολο του αξιώματός τους το **σκήπτρο**. Ἑργο τους ήταν και ο ρόλος του διαιτητή σε μονομαχίες, καθώς και η παρέμβασή τους για να χωρίσουν τους αντιπάλους, όπως εδώ.
στ. 276 **Ιδαίος:** κήρυκας των Τρώων· **Ταλθύβιος:** κήρυκας των Αχαιών.
στ. 282 **είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε:** η νύχτα απαιτεί όλα τα όντα να ησυχάζουν.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 84

«Του ΄Εκτορος αυτά να ειπείς να τα ζητήσ' Ιδαίε,
αφού προκάλεσεν αυτός τους πολεμάρχους όλους
ας αρχινήσει· και ό,τ' ειπεί θέλει κι εγώ το στέρξω».
Και ο μέγας τότε απάντησεν ο λοφοσείστης ΄Εκτωρ:
«Ω Αία, σου 'δωσε ο θεός και ανάστημα και ανδρείαν
και γνώσιν και των Αχαιών πρώτος στην λόγχην είσαι.
Ας παύσομε διά σήμερα της μάχης τον αγώνα
κι ύστερ' ας πολεμήσομεν, ωσότου μας χωρίσει
θεός και εις έναν των λαών χαρίσει αυτός την νίκην.
Κι ενύκτωσεν· είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε.
Κι οι Αχαιοί στα πλοία σας να σε χαρούν, γενναίε,
και μάλιστα οι συντρόφοι σου κι οι φίλοι, όσους κι αν έχεις,
και στου Πριάμου την λαμπρήν μεγάλην πολιτείαν
εμένα οι Τρώες να χαρούν κι οι σεβαστές μητέρες
συναθροισμένες να ευχηθούν στον αγιασμένον τόπον·

Ανταλλαγή δώρων

και δώρ' ας αντιδώσομεν εξαίσια μεταξύ μας,
ώστε να ειπεί των Αχαιών κανένας και των Τρώων:
Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα
και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν».
Και ως είπε του επρόσφερεν αργυροκαρφωμένο
ξίφος με το θηκάρι του και κρεμαστήρι ωραίο·
ζώνην με κόκκινην βαφήν του χάρισεν ο Αίας·
και αποχωρήσαν στον λαόν των Αχαιών ο Αίας,
ο ΄Εκτωρ εις τον Τρωικόν, κι εχάρηκαν οι Τρώες,
ως ζωντανόν και αλάβωτον τον είδαν, αφού μόλις
εξέφυγε απ' του Αίαντος τα χέρια τ' ανδρειωμένα
ανέλπιστα, και όλοι φαιδροί στην πόλιν τον επήραν.
Κι οι Αχαιοί τον Αίαντα, φαιδρόν από την νίκην,
του θείου Αγαμέμνονος εις την σκηνήν επήραν·
και του Ατρείδη ότ' έφθασαν εις τες σκηνές εκείνοι,
βόδι εθυσίασε δι' αυτούς ο μέγας βασιλέας
αρσενικό πεντάχρονο στον ύψιστον Κρονίδην.

Τα δώρα

«῝Ως ἄρα φωνήσας δῶκε ξίφος ἀργυρόηλον,
σὺν κολεῷ τε φέρων καὶ ἐϋτμήτῳ τελαμῶνι·
Αἴας δὲ ζωστῆρα δίδου φοίνικι φαεινόν.»
(*Η* 303-305)

στ. 286 στέργω: πείθομαι, υπακούω.
στ. 297-298 οι σεβαστές μητέρες... τόπον: οι Τρωάδες θα πάνε να προσευχηθούν στα ιερά των θεών.
στ. 299 δώρα: η ανταλλαγή δώρων ήταν συνηθισμένη σε τέτοιες περιπτώσεις· αυτό άλλωστε σήμαινε ότι η μονομαχία έληξε χωρίς να αναδειχθεί νικητής.
στ. 301 στης διχονοίας... αγώνα: πολέμησαν σε μάχη φονική.
στ. 303 αργυροκαρφωμένο: η λαβή του ήταν στολισμένη με ασημένια καρφάκια (πρβ. σχόλ. στ. *Α* 246).
στ. 304 κρεμαστήρι: ο τελαμώνας, ο ιμάντας από τον οποίο κρεμόταν το ξίφος.
στ. 310 ανέλπιστα: χωρίς να το πιστεύουν· **φαιδροί:** χαρούμενοι.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 85

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο

Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από το έμμετρο μυθιστόρημα του Βιτσέντζου Κορνάρου *Ερωτόκριτος* (αρχές του 17ου αι.). Στην αρχαία Αθήνα ζει ο βασιλιάς Ηράκλης με τη γυναίκα του Αρτέμη και την κόρη τους, την Αρετούσα. Ο Ρωτόκριτος, γιος του συμβούλου Πεζόστρατου, ερωτεύεται την Αρετούσα, αλλά ο πατέρας της είναι αντίθετος σ' αυτήν τη σχέση και προσπαθεί να παντρέψει την κόρη του με το βασιλόπουλο του Βυζαντίου. Όταν μάλιστα η νέα αρνείται το γάμο, φυλακίζεται μαζί με την παραμάνα της, που προσπάθησε να τη δικαιολογήσει. Τότε εμφανίζεται ένας βόρειος αντίπαλος· οι Βλάχοι με το βασιλιά τους Βλαντίστρατο εισβάλλουν στη χώρα και πολιορκούν την Αθήνα. Στην κρίσιμη στιγμή παρουσιάζεται ο Ρωτόκριτος αγνώριστος, γιατί έχει μαυρίσει το πρόσωπό του με ένα μαγικό υγρό, και σώζει την Αθήνα και το ρήγα Ηράκλη. Εξασφαλίζει μάλιστα και την τελική νίκη σε μια μονομαχία που γίνεται, έπειτα από συμφωνία των δύο αντιπάλων, ανάμεσα στο Ρωτόκριτο και τον ανιψιό του βασιλιά των Βλάχων Άριστο, ο οποίος σκοτώνεται τελικά στη μονομαχία. Σκηνές αυτής της μονομαχίας παρουσιάζονται στα χωρία που ακολουθούν.

«Ωσάν αμνόξασι κι οι δυο, φιλευτικά μιλούσι,
πιάνουνται κι αγκαλιάζουνται και κλαίγοντας φιλούσι.
Και δίδουσι το φοβερό θέλημα του πολέμου·
το 'να φουσάτο εχλώμιανε, στ' αλλού δειλιούν και τρέμου.
[...]
Θωρούσι δυο χρυσούς αϊτούς, πρεπειά στην οικουμένη,
κατέχουν κι ένας απ' αυτούς σήμερον αποθαίνει
και κάθα εις παρακαλεί συχνιά το ριζικό του
να του βοηθήσουν οι ουρανοί ογιά τον εδικό του.
Σαν όντε μεσοπέλαγα δυο ανέμοι σηκωθούσι
αξάφνου, και με τη βροντή φυσώντας πολεμούσι,
μάχουνται με τη θάλασσα, μανίζου και φουσκώνου,
τσι ψυχαλίδες του γιαλού στα νέφαλα σηκώνου,
ένας φυσά απ' ανατολή κι ο άλλος από τη δύση,
πάσκει ο Βορράς και μάχεται το Νότο να νικήση·
ο κάμπος έτσι εβρόντησε και στα βουνά εγρικήθη,
όντε τσι πρώτες κονταρές εδώκαν εις τα στήθη.
Εσπάσαν τα κοντάρια τως, εις εκατό εγενήκα
και τα κομμάτια σ' τ' ουρανούς εφτάξαν κ' εκαήκα·
κι όντεν εβγάλαν τα σπαθιά, στη χέρα όντε τα σφίξα,
τα ξάξου, τα μπορούσινε και τα κατέχου εδείξα.
[...]
Άριστος που 'χε πεθυμιά τέλος να δει στη μάχη
κι εις έτοιο κίντυνο βαρύ δεν τ' όλπιζε να λάχη,
ήριξε το σκουτάρι, και μ' ένα κι άλλο χέρι
σφίγγει, σηκώνει το σπαθί, το κοφτερό μαχαίρι

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 86

και κατεβάζει κοπανιά, στην κεφαλή ξαμώνει,
σ' δυο μέσα κόψειν ήθελε το σιδερόν αμόνι.
Εσύρθηκε ο Ρωτόκριτος και βάνει ομπρός να δώση
εις το σκουτάρι η κοπανιά, να μην τονε λαβώση·
σα να 'χεν είσται κέρινο, τέτοιας λογής διαβαίνει,
στον κάμπο πέφτει το μισό, τ' άλλο μισό απομένει·
και κατεβαίνει στο λαιμό του αλόγου, εις δυο τον κόβγει,
πλιο δε γυρεύγει ουδ' άχερα ουδέ ταγή να τρώγη.
Ο Ρώκριτος ωσάν αϊτός από τη σέλα βγαίνει,
πεζέφνει και τον Άριστον ήστεκε κι ανιμένει·
εκείνος πάλι να θωρή πεζόν έτοιον οχθρό του,
για τα πρεπά της αντρειάς πεζέφνει απ' τ' άλογό του.
Εμάνισε παρά ποτέ κι ως λιόντας αγριεύγει
και λέγει του Ρωτόκριτου: "Η μέρα μας μισεύγει
και για ντροπή μου το κρατώ, να σου το μολογήσω,
τόση ώρα να σε πολεμώ και να μη σε νικήσω.
Περμάζωξε όλη την αντρειά, βάλε τη δύναμή σου,
λέγω σου εδά παρά ποτέ βαρίσκω και βλεπήσου".
"Μη βιάζεσαι πολλά, Άριστε, κι η μέρα πρι βραδιάση,
ένας μας θε να σκοτωθή κι ο ρήγας του θα χάση
κι ακόμη ο ήλιος είν' ψηλά και πρι να χαμηλώση,
γη αυτό γη τούτο το σπαθί το τέλος θέλει δώσει".
Τούτα τα λόγια μοναχάς είπασιν όλη μέρα
κι απόκει αρχίζου άλλη μαλιά με το σπαθί στη χέρα».

(Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Δ', στ. 1629-1782,
κριτική έκδοση Στ. Αλεξίου, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1980)

αμνόγω (στ. 1629): ορκίζομαι, **θέλημα (στ. 1631):** εντολή, άδεια, **πρεπειά (στ. 1669):** στόλισμα, **ξάζω (στ. 1684):** αξίζω, **κοπανιά (στ. 1759):** χτύπημα, **μαλιά (στ. 1782):** σύγκρουση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Το τυπικό μοτίβο των ρήσεων που προηγούνται της σύγκρουσης μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε «μονομαχία με λόγια» (*αγώνα λόγων*). Ποια θέση μπορεί να έχει σε μια τέτοια «μονομαχία λόγων» η επαινετική προσφώνηση του ΄Εκτορα προς τον αντίπαλό του; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας.
2. Πώς εξηγείτε τη μνεία του Αχιλλέα από τον Αίαντα (στ. 228-230); Τι επιδιώκει μ' αυτήν ο ίδιος ο ήρωας και τι ο ποιητής;
3. Ποιες δεξιότητές του προβάλλει ο ΄Εκτορας στην προκαταρκτική ρήση του για να αποδείξει ότι γνωρίζει πολύ καλά «*τες μάχες και τες ανδροφονίες*» (στ. 237);
4. «*Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα / και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν*» (στ. 301-302). **α)** Πώς εξηγείτε την παρουσία τέτοιων στίχων και την ανταλλα-

γή δώρων μέσα σ' ένα πολεμικό έπος; **β)** Να συγκρίνετε την ανταλλαγή με εκείνη που γνωρίσατε στο επεισόδιο Γλαύκου-Διομήδη (*Ζ* 119-236).

5. Νεότεροι μελετητές αλλά και αρχαίοι σχολιαστές υποστήριξαν ότι ο Όμηρος δεν κατάφερε να κρατηθεί πάντα αμερόληπτος αφηγητής και δείχνει μερικές φορές τη συμπάθειά του προς τους συμπατριώτες του. Να αναζητήσετε στην περιγραφή της μονομαχίας στοιχεία που να συνηγορούν υπέρ της «μεροληψίας» του ποιητή ή το αντίθετο.
6. Η μονομαχία ως μέσο επίλυσης διαφορών συνηθιζόταν και σε νεότερα χρόνια, κυρίως στο Μεσαίωνα ή και αργότερα. Να συγκρίνετε τη μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο (Παράλληλο κείμενο) με το ιλιαδικό πρότυπο που μελετήσατε. Τι παρατηρείτε;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού μελετήσετε προσεκτικά τις περιγραφές των μονομαχιών Μενέλαου-Πάρη (*Γ* 313-382) και Αίαντα-Έκτορα, να σημειώσετε: **α)** τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούν σε κάθε περίπτωση οι αντίπαλοι, **β)** τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, **γ)** τις φάσεις του κάθε αγώνα και **δ)** τις διαφορές που παρατηρείτε ανάμεσα στις δύο αναμετρήσεις. Τέλος, συνθέτοντας τα κοινά στοιχεία των δύο σκηνών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επιλέξετε ένα άθλημα (ατομικό ή ομαδικό) που σας αρέσει και να παρουσιάσετε στην τάξη την περιγραφή μιας συνάντησης δύο αντιπάλων (αθλητών ή αθλητικών ομάδων) στο συγκεκριμένο άθλημα (ποδόσφαιρο, ξιφομαχία, σκάκι κτλ.). Θα επιμείνετε στη ρεαλιστική περιγραφή: προκαταρκτικές διαδικασίες, φάσεις του αγώνα, προβολή των δεξιοτήτων του κάθε αντιπάλου (ατόμου ή ομάδας), αθλητική συμπεριφορά, διαδικασίες λήξης της αναμέτρησης. Κάποιοι/-ες από εσάς θα μπορούσατε να αποδώσετε με καλλιτεχνικό τρόπο (πεζό, ποίημα, εικαστική δημιουργία κτλ.) μια εικόνα της ενότητας που διδαχθήκατε και σας εντυπωσίασε περισσότερο. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Κανόνας, Σύγκρουση, Άτομο – Ομάδα, Τέχνη]

ραψωδία *Θ*

Κόλος μάχη

(Το σκοτάδι διακόπτει τη μάχη, χωρίς να κριθεί ο νικητής)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ξημερώνει (25η μέρα) και στον Όλυμπο μια νέα συνέλευση των θεών βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο Δίας με απειλές απαγορεύει στους άλλους θεούς να παρεμβαίνουν στον πόλεμο υπέρ των Τρώων ή των Δαναών. Το σχέδιό του (η *βουλή* του) μπαίνει πλέον σε εφαρμογή. Αμέσως μετά, στα χρυσά ντυμένος, ανεβαίνει στο αμάξι του και κατευθύνεται στην Ίδη, για να παρακολουθήσει από εκεί ψηλά την πορεία της μάχης, που στην αρχή μοιάζει αμφίρροπη. Κατά το μεσημέρι ο Δίας βάζει τις μοίρες θανάτου των δύο αντιπάλων σε ζυγαριά και η κακή τύχη

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 88

γέρνει προς το μέρος των Αχαιών· αναπότρεπτα, λοιπόν, αυτή θα είναι μοιραία μέρα (*αἴσιμον ἦμαρ*) γι' αυτούς. Πράγματι, η κατάσταση αλλάζει αμέσως υπέρ των Τρώων: οι Αχαιοί υποχωρούν, ενώ ο Έκτορας, βέβαιος για την υποστήριξη του Δία, καυχιέται ότι θα κατακάψει τα καράβια τους και θα τους συντρίψει οριστικά. Ο Δίας εμψυχώνει τους Τρώες, οι οποίοι πλέον κυνηγούν τους Έλληνες μέχρι πέρα από την τάφρο, δίπλα στα πλοία τους!

Η Ήρα, αφού αποτυγχάνει να πείσει τον Ποσειδώνα να παραβούν την εντολή του Δία, συμφωνεί με την Αθηνά να σπεύσουν οι δυο τους να βοηθήσουν τους Δαναούς. Ο Δίας όμως τις βλέπει από την Ίδη και στέλνει την Ίριδα με νέες απειλές. Οι δυο θεές αναγκάζονται να γυρίσουν πίσω λυπημένες. Σε λίγο επιστρέφει στον Όλυμπο και ο Δίας, ο οποίος τις ειρωνεύεται για τις ενέργειές τους και προφητεύει μεγαλύτερες συμφορές για τους Αχαιούς την επόμενη μέρα. Αποκαλύπτει επίσης σε γενικές γραμμές το σχέδιό του: οι νίκες των Τρώων θα συνεχιστούν έως ότου σκοτωθεί ο Πάτροκλος. Έτσι ο Αχιλλέας θα ικανοποιηθεί από τις ήττες των Αχαιών, αλλά θα αναγκαστεί να ξαναβγεί στη μάχη για να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του. Ενώ η συζήτηση τελειώνει ψηλά στην κατοικία των θεών, κάτω στην τρωική πεδιάδα η νύχτα βρίσκει τους Δαναούς απελπισμένους. Οι Τρώες, πάλι, χαρούμενοι μα και θλιμμένοι που δεν ολοκλήρωσαν τη νίκη τους, στρατοπεδεύουν (για πρώτη φορά!) στο ύπαιθρο, έξω από τα τείχη.

Ο Δίας αποκαλύπτει στην Ήρα τη *βουλή* του

Και τότε ο Δίας της αποκρίθηκεν ο νεφελοστοιβάχτης:
«Αύριο πουρνό τον τρανοδύναμο του Κρόνου υγιό, σα θέλεις,
με πιο μεγάλη ακόμα μάνητα θα ιδείς, βοϊδόματη Ήρα,
πλήθος αρίφνητο απ' το αργίτικο το ασκέρι ν' αφανίζει·
τι ο γαύρος Έχτορας τον πόλεμο δεν είναι να σκολάσει,
πριν ο Αχιλλέας ο γοργοπόδαρος σκωθεί από τα καράβια,
τη μέρα εκείνη που στις πρύμνες τους τ' ασκέρια στριμωγμένα
θα στήσουν πόλεμο στου Πάτροκλου τρογύρα το κουφάρι».

(*Ιλιάδα Θ* 469-476, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, έκδοση ΟΕΔΒ 1983)

Εικόνα 19. Ο Δίας εξαπολύει κεραυνό και σώζει τους Τρώες (*Θ* 133-138). Ζωγραφική σε αγγείο. Συλλογή του δούκα του Marlborough, Deepdene (αντίγραφο).

ραψωδία Ι

Πρεσβεία πρὸς Ἀχιλλέα. Λιταί

(Αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα. Παρακλήσεις)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα είναι δύσκολη για τους Αχαιούς· ο Αγαμέμνονας συγκαλεί *αγορά* του στρατού και προτείνει ως μόνη λύση την επιστροφή στην πατρίδα. Στην πρόταση αυτή εναντιώνεται ο Διομήδης και ο στρατός επιδοκιμάζει με αλαλαγμούς τη στάση του. Λίγο αργότερα, σε συνέλευση των γερόντων, ο Νέστορας κατηγορεί τον Αγαμέμνονα για την προσβολή που έκανε στον Αχιλλέα. Ο Αγαμέμνονας δηλώνει έτοιμος να επανορθώσει αμέσως, προσφέροντας πολλά και πλούσια δώρα. Αποφασίζεται, λοιπόν, αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα· μέλη της πρεσβείας θα είναι ο Οδυσσέας, ο Φοίνικας, ο Αίαντας και δύο κήρυκες.

Φτάνοντας η αποστολή στα καράβια των Μυρμιδόνων, βρίσκει τον Αχιλλέα να παίζει *φόρμιγγα* (ένα είδος κιθάρας) και να τραγουδάει κατορθώματα ηρώων· απέναντί του στέκει σιωπηλός ο φίλος του, ο Πάτροκλος. Ο Πηλείδης υποδέχεται με χαρά τους παλιούς του συντρόφους και τους περιποιείται με φαγητό σύμφωνα με τους κανόνες φιλοξενίας της εποχής. Μετά το δείπνο το λόγο παίρνει πρώτος ο Οδυσσέας, ο οποίος, αφού εκθέτει τη δεινή κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι Αχαιοί, ζητάει από τον Αχιλλέα να αφήσει το θυμό και να επιστρέψει στη μάχη. Άλλωστε, ο Αγαμέμνονας κατάλαβε το λάθος του και του δίνει πλούσια ανταλλάγματα. Ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά και απορρίπτει τα δώρα. Γνωρίζει, λέει, από τη μητέρα του πως μπροστά του ανοίγονται δυο δρόμοι της μοίρας: να μείνει στην Τροία, να πολεμήσει και να σκοτωθεί, μα αθάνατο να μείνει το όνομά του, ή να φύγει και να ζήσει πολλά χρόνια ευτυχισμένα, χωρίς την αθάνατη φήμη. Δηλώνει αποφασισμένος να διαλέξει το δεύτερο. Προτείνει μάλιστα στο δάσκαλό του, τον Φοίνικα, να φύγουν μαζί για τη Φθία. Όλοι έμειναν άφωνοι από τα λόγια του και την άρνησή του.

> **Η ιδανική εκπαίδευση στον ομηρικό κόσμο**
> *«μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων.»*
> (*Ι* 443)

Τη σιωπή σπάει ο Φοίνικας. Ο γέροντας θυμίζει στον παλιό μαθητή του ότι οι *Λιτές*, τα θεοποιημένα δηλαδή παρακάλια, είναι κόρες του Δία, και όποιος τις παραβλέπει τιμωρείται. Αναφέρει και μυθολογικά παραδείγματα ηρώων, που θύμωσαν κάποτε, αλλά υποχώρησαν στα δώρα και στις παρακλήσεις των συντρόφων τους. Μια ιστορία από αυτές, εκείνη του Μελέαγρου, τη διηγείται αναλυτικά. Ο Πηλείδης, όμως, παραμένει αμετάπειστος. Τελευταίος παίρνει το λόγο ο Αίαντας που, σε μια ύστατη προσπάθεια, προτρέπει τον Αχιλλέα να υποχωρήσει. Ο ήρωας, όμως, επαναλαμβάνει ότι δεν μπορεί να ξεχάσει την προσβολή που του έκανε ο Αγαμέμνονας. Θα ξαναμπεί στη μάχη, λέει, μόνο αν ο Έκτορας, σκοτώνοντας τους Αχαιούς, φτάσει κοντά στα καράβια των Μυρμιδόνων.

Έπειτα απ᾽ αυτά η πρεσβεία επιστρέφει άπρακτη στη σκηνή του Αγαμέμνονα, όπου όλοι περιμένουν τα νέα με αγωνία. Τη δυσάρεστη είδηση ανακοινώνει με λίγα λόγια ο Οδυσσέας. Ακολουθεί βαριά σιωπή, την οποία διακόπτει ο Διομήδης, που κατηγορεί τον Αχιλλέα για έπαρση και προτείνει, αφού δειπνήσουν, να ξεκουραστούν, ώστε να είναι έτοιμοι για τη μάχη της επόμενης μέρας. Όλοι συμφώνησαν μαζί του και, αφού έκαναν σπονδή στους θεούς, έφυγε ο καθένας για τη σκηνή του.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰·· 90

ραψωδία *Ι* 225-431
Ο λόγος του Οδυσσέα και ο αντίλογος του Αχιλλέα

- Ο Αχιλλέας και πάλι στο προσκήνιο
- Είναι ο Οδυσσέας τόσο καλός ρήτορας όσο μας είπε ο Αντήνορας στο *Γ*;
- Ήρθε ο καιρός να πραγματοποιηθεί ο λόγος της Αθηνάς προς τον Αχιλλέα: *«τρίδιπλα δώρ' ατίμητα θα λάβεις μιαν ημέρα»* (*Α* 213)
- Ποια στάση θα κρατήσει ο Αχιλλέας στις ικεσίες των Αχαιών;

Λόγος του Οδυσσέα: έκθεση της δεινής κατάστασης των Αχαιών

«Χαίρε, Αχιλλέα· μήτ' εδώ και μήτε στου Ατρείδη
εις την σκηνήν παράπονο δεν έχομε του δείπνου,
και άφθονα υπάρχουν τα καλά στο ισόμοιρο τραπέζι.
Τον νουν όμως δεν έχομε στο ευφραντικό τραπέζι,
αλλά μεγάλην συμφοράν με τρόμον έμπροσθέν μας
βλέπομε· τώρα θα σωθούν ή θα χαθούν τα πλοία,
αν μη εσύ, διόθρεπτε, ζωσθείς την δύναμίν σου.
Ότι εκαθίσαν μεταξύ του τείχους και των πλοίων
οι Τρώες οι απότολμοι με τους βοηθούς των όλους.
Και άναψαν μύρια πυρά, και λέγουν ότι πλέον
δεν θα σταθούν και ακράτητοι θα πέσουν στα καράβια —
σ' αυτούς αστράφτει, φανερό καλό σημάδι, ο Δίας.
Μανίζει ο Έκτωρ μ' έπαρσιν πολλήν στην δύναμίν του,
και στον Κρονίδην θαρρετός θνητούς δεν συλλογιέται
μήτε θεούς, και φοβερή μέσα του λύσσα εμπήκε.
Κι η θεία πότε να 'λθ' Ηώς παρακαλεί και πρώτα

στ. 225 Δήθεν αδιάφορα, αλλά πολύ εύστοχα, ο Οδυσσέας τοποθετεί στα άκρα του πρώτου στίχου τους δυο αντίμαχους βασιλιάδες, τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα (πρβ. *Α* στ. 7)· στόχος του λόγου του που θα ακολουθήσει είναι να απαλείψει αυτή την απόσταση και να τους συμφιλιώσει.

στ. 227 ισόμοιρο: σύμφωνα με την ομηρική συνήθεια, καθένας έπαιρνε στο τραπέζι το μερίδιο που αντιστοιχούσε στο αξίωμά του.

στ. 228-229 τον νουν όμως... αλλά: οι αντιθετικοί σύνδεσμοι προετοιμάζουν για κάτι αρνητικό, το οποίο βρίσκεται σε σχέση αντίθεσης με τη θετική εισαγωγή του λόγου (στ. 225-227). Ο Οδυσσέας ετοιμάζεται να εκθέσει στον Αχιλλέα την κρισιμότητα της κατάστασης.

στ. 231 αν μη... την δύναμίν σου: αν δε φορέσεις την πανοπλία σου να βγεις στη μάχη. Αυτή είναι η μοναδική λύση σωτηρίας για τους Αχαιούς.

στ. 232 ότι εκαθίσαν: γιατί στρατοπέδευσαν. Οι Τρώες με όλους τους συμμάχους τους, για πρώτη φορά στη δεκάχρονη πολιορκία της πόλης τους, τόλμησαν να στρατοπεδεύσουν νύχτα έξω από τα τείχη της Τροίας (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση του *Θ*).

στ. 233 απότολμος: γενναίος.

στ. 236 φανερό καλό σημάδι: ο Δίας, πράγματι, στη διάρκεια της μάχης της προηγούμενης ημέρας (*Θ*), εμψύχωσε πολλές φορές τους Τρώες με τις αστραπές του, ενώ σκόρπισε τον πανικό στις τάξεις των Αχαιών και τους έτρεψε σε φυγή.

στ. 237 μανίζω: φρενιάζω, ορμώ με μανία. Η συμπεριφορά του Έκτορα, όπως περιγράφεται από τον Οδυσσέα, περιέχει στοιχεία *ύβρης*. Ποιες εκφράσεις αποδίδουν την *υβριστική* συμπεριφορά;

στ. 240 Ηώς: η θεά Αυγή. Εδώ εννοεί το ξημέρωμα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 91

Εικόνα 20. Η πρεσβεία επισκέπτεται τον Αχιλλέα. Ζωγραφική σε υδρία του ζωγράφου Κλεοφράδη, περίπου 480-470 π.Χ. Μόναχο (αντίγραφο).

να κόψει αυτός τ' ακρόπρυμνα καυχάται και τα πλοία
με πυρ να κάψει φλογερό και ως ο καπνός θα διώχνει
εδώ κι εκεί τους Αχαιούς να τους εξολοθρεύσει.
Πολύ φοβούμαι μην αυτά που φοβερίζει εκείνος
του τα εκτελέσουν οι θεοί, και η μοίρα μας στην Τροίαν
θέλει να πέσουμε, μακράν απ' το ιπποτρόφον Άργος.

Προτροπές στον Αχιλλέα – Οι συμβουλές του Πηλέα

Αλλ' άστα, αν θέλεις, αν και αργά, των Αχαιών τα τέκνα
να σώσεις απ' τον τάραχον και την ορμήν των Τρώων.
Λύπην θα τό 'χεις έπειτα και συ, και γενναμένο
κακό δεν διορθώνεται· αλλ' έγκαιρα στοχάσου
τους Δαναούς απ' την κακήν ημέραν να φυλάξεις·
τι σου 'λεγε ο πατέρας σου, γλυκέ μου, την ημέραν
οπού στον Αγαμέμνονα σε έστελνε απ' την Φθίαν;
«Τέκνον, τες νίκες η Αθηνά κι η ῞Ηρα θα σου δώσουν
αν το θελήσουν, αλλά συ στο στήθος θα δαμάσεις
την μεγαλόκαρδην ψυχήν· προτίμα να 'σαι πράος·
άπεχε απ' την κακόπρακτην την έριδα, ώστε πλέον
θα σε τιμήσουν οι Αχαιοί και γέροντες και νέοι».
Αυτά και συ τα λησμονείς, που εσύσταινεν ο γέρος·
αλλά πραΰνου· τον θυμόν, πληγήν φαρμακωμένην,

Απαρίθμηση των δώρων του Αγαμέμνονα

παύσε όσο ακόμα είναι καιρός· και ο Ατρείδης θα σου δώσει
αντάξια δώρ' αν προτιμάς της έχθρας την φιλίαν.

στ. 241 τ' ακρόπρυμνα: οι άκρες των καραβιών ψηλά στις πρύμνες.
στ. 247-248 άστα... τα τέκνα να σώσεις: έλα, σήκω να σώσεις τους Αχαιούς. Η προστακτική *άστα* (στ. 247) είναι η πρώτη μιας σειράς τέτοιων εκφράσεων (στ. 250, 256, 257, 260) που δίνουν στο λόγο του Οδυσσέα έντονα προτρεπτικό χρώμα.
στ. 252 σου 'λεγε ο πατέρας σου: ο Οδυσσέας έχει ακούσει τις συμβουλές του Πηλέα προς το γιο του, γιατί μαζί με τον Νέστορα είχαν περιοδεύσει στην Ελλάδα και στρατολογούσαν νέους για την τρωική εκστρατεία.
στ. 254-256 τες νίκες... ψυχήν: τη νίκη ο ήρωας την κερδίζει με τη βοήθεια των θεών· γι' αυτό πρέπει να αποφεύγει την έπαρση, που οδηγεί στην *ύβρη*.
στ. 257 κακόπρακτη: που οδηγεί σε κακές πράξεις.
στ. 260 πραΰνου... πληγήν φαρμακωμένην: ηρέμησε, διώξε το θυμό που σου τρώει τα σωθικά.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰·· 92

Και ιδού πόσα υποσχέθηκε προτώρα στην σκηνήν του:
Άκαυτοι τρίποδες επτά, χρυσού τάλαντα δέκα,
είκοσι λέβητες λαμπροί και δώδεκα γενναίοι
ίπποι, που με τα πόδια των πήραν πολλά βραβεία,
από χρυσόν βαρύτιμον και τόπον σιτοφόρον
πλούσιος θα ήτ' ο άνθρωπος που να 'χει τα βραβεία
όσα του Ατρείδη εκέρδισαν τα δυνατά πουλάρια.
Κι επτά γυναίκες άξιες σ' έργα λαμπρά θα δώσει
που, όταν την Λέσβον έριξες, εδιάλεξεν εκείνος,
κι ενίκων εις την ευμορφιάν των γυναικών τα γένη.
Τούτες θα δώσει· και μ' αυτές θα είναι η Βρισηίδα
οπού σου επήρε κι ενταυτώ θα ομόσει μέγαν όρκον
που δεν ανέβηκε ποτέ μαζί της εις την κλίνην,
ως άνδρας κάμνει και γυνή στο γένος των ανθρώπων·
και τούτ' αμέσως θα δοθούν· κι οι αθάνατοι αν θελήσουν
την υψηλήν να ρίξουμε την πόλιν του Πριάμου,
να πάρεις, όταν οι Αχαιοί τα λάφυρα μοιράσουν,
χρυσόν και χάλκωμ' αρκετό καράβι να φορτώσεις.
Κι είκοσι Τρωαδίτισσες γυναίκες να διαλέξεις
θαυμάσιες διά το κάλλος των κατόπιν της Ελένης,
και στ' Άργος το Αχαϊκόν, της γης μαστάρι, αν φθάσει,
γαμβρόν σε θέλει, αγαπητόν ως έχει τον Ορέστην,
που χαίρεται όλα τα καλά, μονάκριβό του αγόρι.
Στο στερεό του μέγαρο τρεις έχει θυγατέρες·
από τες τρεις αδώρητα, στο σπίτι του Πηλέως
φέρε ή την Χρυσόθεμιν ή και την Λαοδίκην
ή και την Ιφιάνασσαν, και θα της δώσει δώρα
όσα κανείς στην κόρην του δεν έδωκε πατέρας.
Χώρες περίφημες επτά της δίδει, την Ενόπην,

στ. 263 προτώρα: πριν από λίγο. Η Αθηνά είχε προφητεύσει την ικανοποίηση του Αχιλλέα με πολλά και πολύτιμα δώρα για την προσβολή που του έγινε (*Α* 213· πρβ. *Α* 240-244).

στ. 264 τρίποδας: καζάνι με τρία πόδια, ώστε να τοποθετείται πάνω στη φωτιά για ζέσταμα νερού ή για άλλες οικιακές εργασίες.

άκαυτος: αχρησιμοποίητος, ολοκαίνουριος, γιατί δεν τον έχουν βάλει ακόμα στη φωτιά.

τάλαντο: μονάδα βάρους· το ομηρικό τάλαντο είχε ωοειδές σχήμα και δε γνωρίζουμε την ακριβή αξία του.

στ. 265 λέβητας: οικιακό μαγειρικό σκεύος· καζάνι, λεβέτι.

στ. 271 όταν την Λέσβον έριξες: οι Έλληνες αρχηγοί, κατά τη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας της Τροίας, έκαναν επιδρομές στις γύρω περιοχές (πρβ. *Ζ* 413-426 και σχόλ. στ. *Α* 126)· ο Αχιλλέας είχε στο ενεργητικό του είκοσι τρεις τέτοιες εκστρατείες (βλ. στ. 328-329).

εδιάλεξεν εκείνος: ο Αγαμέμνονας, ως αρχηγός του στρατού, είχε το δικαίωμα να διαλέξει πρώτος ένα μέρος από τα λάφυρα (πρβ. στ. 330 κ.εξ.).

στ. 274 κι ενταυτώ θα ομόσει: κι επιπλέον θα ορκιστεί.

στ. 283 το Αχαϊκόν Άργος: η Αργολίδα, όπου και το βασίλειο του Αγαμέμνονα.

της γης μαστάρι: εύφορη, πλούσια χώρα.

στ. 287 αδώρητα: χωρίς να προσφέρεις δώρα (βλ. σχόλ. στ. *Ζ* 395).

στ. 291-295 Οι επτά πόλεις που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας ως προίκα στον Αχιλλέα βρίσκονται στη Λακωνία και στη Μεσσηνία, στην επικράτεια δηλαδή του Μενέλαου και του Νέστορα. Μ' αυτό ίσως ο ποιητής υπονοεί ότι ο βασιλιάς των Μυκηνών είχε μεγαλύτερη εξουσία από τους άλλους ηγεμόνες.

την Αίπειαν, και την Πήδασον, αμπελοφόρον όλην,
την Καρδαμύλην, την Ιρήν, χλοώδη, την αγίαν
πόλιν Φηρών, την Άνθειαν με το βαθύ γρασίδι,
όλες ακρόγιαλα, σιμά με την αμμώδη Πύλον.
Κι οι εγκάτοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι, με δώρα
θα σε τιμήσουν ως θεόν, και αφθόνως θα σου δίνουν
τα διορισμένα νόμιμα στο σκήπτρον σου αποκάτω.
Αυτά θα δώσει, αν τον θυμόν αφήσεις, ο Αγαμέμνων.
Και τον Ατρείδην αν μισείς και όσα προσφέρει δώρα,
λυπήσου των Παναχαιών το στράτευμα που πάσχει.
Θα σε τιμήσουν ως θεόν, ότι θα λάβεις δόξαν
λαμπράν απ' όλους, επειδή συ τώρα να κτυπήσεις
θα δυνηθείς τον Έκτορα που εμπρός σου θα 'λθει, ως είναι
από την λύσσαν του τυφλός, και λέγει ότι δεν έχουν
τον όμοιόν του οι Δαναοί, όσ' ήλθαμε στην Τροίαν».
Και ο γοργοπόδης Αχιλλεύς απάντησέ του κι είπε:
«Λαερτιάδη ευρετικέ, διογέννητε Οδυσσέα,
ίσια θα ειπώ και καθαρά την ομιλίαν όλη
καθώς φρονώ και ασάλευτη θα μείν' η θέλησίς μου,
ώστε να μη προσκλαίεσθε καθήμενοι σιμά μου.
Ότι μου είναι μισητός, όσο του Άδ' οι πύλες,
κείνος που κρύβει άλλο στον νουν και άλλο στο χείλος έχει.
Και ό,τι εγώ κρίν' ορθότερον θα ειπώ· μητ' ο Αγαμέμνων,
μήτε των άλλων Αχαιών κανείς δεν θα με πείσει·
χάριν δεν είχε ο πόλεμος που αδιάκοπα εκρατούσα
με τους εχθρούς, αφού και αυτός που απέχει από την μάχην
και αυτός που σφόδρα πολεμεί, μερίδα ομοίαν παίρνουν.
Ίσα τιμάτ' ο άνανδρος με τον ανδρειωμένον.
Πολλά και αν πράξεις και άνεργος αν μείνεις, αποθνήσκεις.
Τι κέρδος τάχα μ' άφησε το να ταλαιπωρούμαι
και την ζωήν μου εις κίνδυνον να βάζω πολεμώντας;
Και ως την χαψιά στ' απτέρωτα μικρά της δίδ' η μάνα,
άμα την έβρει, πλην αυτή ζωήν καλήν δεν έχει,
κι εγώ πολλές αγρύπνησα νυκτιές και τες ημέρες
περνούσα αιματοστάλακτες μ' εχθρούς ανδρειωμένους
μαχόμενος, εξ αφορμής των γυναικών τους μόνον.
Και με τα πλοία δώδεκα έχω πατήσει χώρες,
και πάλιν ένδεκα πεζός στην κάρπιμην Τρωάδα.
Και απ' όλες θησαυρούς πολλούς επήρα και του Ατρείδη
ευθύς όλα επαράδιδα, και αυτός στα κοίλα πλοία

Επίλογος:
ικεσία – υπόσχεση τιμής

Η άρνηση του Αχιλλέα

Τα παράπονα του Αχιλλέα

στ. 296 οι εγκάτοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι: οι κάτοικοι των περιοχών αυτών έχουν πλούσια κοπάδια προβάτων και βοοειδών.
στ. 298 τα διορισμένα... αποκάτω: θα σου πληρώνουν πλούσιους φόρους.
στ. 308 ευρετικός: πολυμήχανος.
στ. 316 χάριν... ο πόλεμος: δεν είδα να μου χρωστούν ευγνωμοσύνη για τον πόλεμο.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 94

σιμά, μένοντας ήσυχος τα εδέχετο και μέρος
ολίγο εμοίραζε, πολλά κρατούσε, και ως βραβεία
των βασιλέων έδιδε και πολεμάρχων άλλα.
Σ' αυτούς τ' αφήνει, και απ' εμέ και μόνον πήρε οπίσω
την ποθητήν μου· ας τέρπεται σιμά της ξενυκτώντας.
Τι τους Αργείους έφερε να πολεμούν τους Τρώας;
Τι τόσα πλήθη εσύναξε και ανέβασεν ο Ατρείδης
εδώ; Δεν είν' εξ αφορμής της εύμορφης Ελένης;
Οι Ατρείδες τες γυναίκες των μόνοι αγαπούν στον κόσμον;
Κάθε καλός και φρόνιμος πόνον και αγάπην έχει
εις την δικήν του σύντροφον· και αυτήν εγώ την κόρην,
αν και πολέμου λάφυρον, ολόψυχ' αγαπούσα.
Και τώρα, που απ' τα χέρια μου επήρε το βραβείον
μ' απάτην, ας μην προσπαθεί τον γνώστην του να πείσει
και με τους άλλους βασιλείς και σε, Λαερτιάδη,
τρόπον ας έβρει απ' τη φωτιά να σώσει τα καράβια.
Πολλά 'καμε χωρίς εμέ, και τείχος έχει κτίσει
και χάντακ' άνοιξε βαθύν, με πάλους εις το βάθος.
Πλην, του ανδροφόνου ´Εκτορος την ρώμην να εμποδίσει
δεν δύναται· και όταν εγώ με σας συμπολεμούσα,
ποτέ δεν ήθελεν αυτός την μάχην να κινήσει
μακράν από τα τείχη του, και μόνον ως τον φράξον
έφθασε των Σκαιών Πυλών· αυτού μ' έχει αντικρίσει
μίαν φοράν και μετά βιας εσώθη απ' την ορμήν μου.

Η απειλή: φεύγει αύριο για τη Φθία

Και αφού τον θείον ´Εκτορα να πολεμήσω πλέον
δεν θέλω, αύριον του Διός και όλων των αθανάτων
θα θυσιάσω, κι έπειτα στην θάλασσαν θα σύρω
τα πλοία καλοφόρτωτα, και θα τα ιδείς αν θέλεις
πολύ πρωί μες στον βαθύν Ελλήσποντον να πλέουν
και μέσα να λαμνοκοπούν οι άνδρες μου με πόθον
κι εάν ταξίδι ο Ποσειδών καλό μου δώσει ο θείος,
στην καρποφόρον Φθίαν μου την τρίτην φθάνω ημέραν.
Πλούτη έχω αφήσει εκεί πολλά, όταν στην Τροίαν ήλθα·
κι εδώθε χάλκωμα, χρυσόν και σίδερο θα πάρω,
και ωραίες κόρες λάφυρα δικά μου από τον κλήρον·
μου λείπει το βραβείον μου, που αυτός, που το 'χε δώσει,
το επήρε πίσω υβριστικώς, ο κραταιός Ατρείδης.

στ. 345 **τον γνώστην του:** εμένα, που τον ξέρω καλά.
στ. 348 κ.εξ. Ο Αχιλλέας ειρωνεύεται την ανέγερση τείχους ως αντιστάθμισμα της δικής του δύναμης, που προστάτευε τους Αχαιούς από τις επιθέσεις των Τρώων. Προφητεύει μάλιστα ότι το τείχος δε θα σταθεί ικανό να αναχαιτίσει την ορμή του ´Εκτορα, την οποία μόνο ο ίδιος μπορούσε να θέσει υπό έλεγχο (στ. 355).
στ. 349 **πάλος:** πάσσαλος, παλούκι.
στ. 353 **φράξος:** είδος βελανιδιάς. Πρόκειται για την ιερή δρυ (*φηγό*) του Δία.
στ. 355 **μετά βιας:** μόλις και μετά βίας, δύσκολα.
στ. 361 **λαμνοκοπώ:** κωπηλατώ, τραβώ κουπί.
στ. 366 **λάφυρα από τον κλήρον:** το μερίδιο που έπαιρνε κάθε ηγεμόνας από τη λεία.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 95

Εικόνα 21. Η πρεσβεία φτάνει στη σκηνή του Αχιλλέα. Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

Και όλα ταύτα επιθυμώ να ειπείτε δημοσίως,
ώστε κι οι επίλοιποι Αχαιοί δι' αυτά ν' αγανακτήσουν,
και μη θαρρεύσει στο εξής να ξεπλανήσει και άλλον
ο αδιάντροπος· αλλά σ' εμέ δεν θα τολμήσει πλέον,
όσο και είναι αναίσχυντος τα μάτια να σηκώσει.
Έργο κανένα εγώ μ' αυτόν ουδέ συμβούλια θέλω·
μ' απάτησε, μ' αδίκησε· δεν με δολώνει πλέον.
Τόσο του αρκεί· και αμέριμνος στον όλεθρόν του ας τρέχει,
αφού τον νουν τού αφαίρεσεν ο πάνσοφος Κρονίδης.

Απόρριψη των δώρων

Τα δώρα του αποστρέφομαι και ουτιδανά τα κρίνω,
και αν δέκ', αν είκοσι φορές τόσα μου δώσει όσα έχει
και όσα κατόπι γίνεται να λάβει και όσα πλούτη
συρρέουν στον Ορχομενόν ή στες Αιγύπτιες Θήβες,
που ωσάν εκείνες θησαυρούς άλλη δεν έχει χώρα,
που πύλες έχουν εκατόν και από την κάθε πύλην
άνδρες περνούν διακόσιοι με τα ζεμέν' αμάξια·
ή όσ' η σκόν' είναι της γης ή ο άμμος της θαλάσσης,
την πληγωμένην μου ψυχήν δεν θα πραΰν' ο Ατρείδης
πριν μου πληρώσει ολόκληρον το μέγ' αδίκημά του.
Και του Αγαμέμνονος εγώ δεν παίρνω θυγατέρα,
στο κάλλος και αν με την χρυσήν συγκρίνεται Αφροδίτην·
και αν έχει με την Αθηνά των έργων τα πρωτεία,
δεν θα την πάρω· ανώτερον ας έβρει βασιλέα
μεσ' απ' τους άλλους Αχαιούς, γαμβρόν που να του πρέπει.

στ. 375 **δολώνω:** εξαπατώ, παρασύρω κάποιον με λόγια δελεαστικά.
στ. 378 **ουτιδανά τα κρίνω:** τα θεωρώ ευτελή, μικρής αξίας.
στ. 381 **Ορχομενός:** πρόκειται για τον Ορχομενό της Βοιωτίας, που γνώρισε ιδιαίτερη ακμή τη μυκηναϊκή εποχή. **Αιγύπτιες Θήβες:** η πρωτεύουσα της Άνω Αιγύπτου.
στ. 387 Μόνο τα υλικά δώρα δεν ικανοποιούν τον ήρωα. Στη συνέχεια της συζήτησης ο Αχιλλέας θα δηλώσει στον Αίαντα ότι θα ξαναμπεί στη μάχη, όταν ο Έκτορας φτάσει μέχρι τα καράβια των Μυρμιδόνων. Από αυτό φαίνεται ότι ο Αγαμέμνονας θα του *«πληρώσει ολόκληρον το μέγ' αδίκημά του»*, αν ταπεινωθεί ολοκληρωτικά μπροστά του.
στ. 390 **με την Αθηνά των έργων:** η Αθηνά (*Εργάνη Αθηνά*) ήταν η θεά που δίδασκε και προστάτευε τις τέχνες, ιδιαίτερα τις γυναικείες (π.χ. την υφαντική).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 96

ΌTι αν με σώσουν οι θεοί και στην πατρίδα φθάσω,
κάπου θενά ’βρει δι’ εμέ μίαν νύμφην ο πατέρας.
Όπ Αχαιίδες πάμπολλες η Ελλάς έχει κι η Φθία
κόρες προκρίτων δυνατών, οπού δεσπόζουν χώρες,
και όποιαν θελήσω, σύντροφον θα κάμω ποθητήν μου.
Αυτού σφόδρα επεθύμησεν η ανδρική ψυχή μου
καλήν να πάρω σύντροφον και να χαρώ μαζί της
τα κτήματα όσ’ απόκτησεν ο γέρος μου πατέρας.
Όπ δεν κρίνω θησαυρόν αντάξιον της ψυχής μου
ουδ’ όσα η πόλις η λαμπρή κρατούσε της Ιλίου,
όταν πριν έλθουν οι Αχαιοί, καλήν ειρήνην είχε,
ουδ’ όσα κλείει μέσα του το λίθινο κατώφλι
του μακροβόλου Απόλλωνος, στην πετρωτήν Πυθώνα.
Τρίποδες, μόσχους, πρόβατα, ίππους ξανθούς αν χάσεις,
πάλιν μ’ αντάλλαγμ’ αποκτάς ή λάφυρα τα παίρνεις.
Αλλ’ η ψυχή μας λάφυρο δεν γίνεται, ούτε κτήμα,
αφού περάσει μια φορά το φράγμα των οδόντων.

Το δίλημμα: δόξα ή πολύχρονη ζωή;

Και ως λέγ’ η Θέτις η θεά μητέρα μου, δυο μοίρες
εμέ φέρουν διάφορες στο τέλος του θανάτου.
Αν μείνω εδώ να πολεμώ την πόλιν του Πριάμου
η επιστροφή μου εχάθηκεν, αλλ’ άφθαρτη θα μείνει
η δόξα μου· στην ποθητήν πατρίδα μου αν γυρίσω,
μου εχάθ’ η δόξα, αλλ’ έπειτα πολλές θα ζήσω ημέρες,
και δεν θα μ’ έβρει γρήγορα το τέλος του θανάτου.
Και σας των άλλων θα ’λεγα να στρέψτε στην πατρίδα·
να ευρείτε μην ελπίσετε της υψηλής Ιλίου
το τέλος· και δεν βλέπετε πως ύψωσεν εμπρός της
ο Βροντητής το χέρι του κι εθάρρευσαν τα πλήθη;
Αλλά τώρα κινήσετε, και ως πρέπει των γερόντων,
σεις φέρετε το μήνυμα στων Αχαιών τους πρώτους,
ώστ’ άλλον τρόπον να σκεφθούν καλύτερον στον νουν τους
τα πλοία των και τον λαόν των Αχαιών να σώσουν
διότι αυτό που εσκέφθηκαν στο χέρι τους δεν είναι,
δεν κατορθώνεται, αφού εγώ θα μείνω στον θυμόν μου.
Και ας μείνει εδώ να κοιμηθεί ο Φοίνιξ και άμα φέξει
καθώς θα κάμομε πανιά για την γλυκιάν πατρίδα,
μαζί μου ας έλθει, αν βούλεται· κι εγώ δεν θα τον βιάσω».
Είπε· κι εκείνοι εσίγησαν, άφωνοι μείναν όλοι,
από την σκληρήν άρνησιν, που ακούσαν, ξιπασμένοι.

στ. 404 το λίθινο κατώφλι... Πυθώνα: ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς. Το μαντείο ήταν φημισμένο για τα πλούσια αφιερώματα των πιστών.
στ. 412 κ.εξ. Σύμφωνα με την προφητεία που αναφέρει εδώ ο ήρωας, έχει τη δυνατότητα να διαλέξει ανάμεσα στον ένδοξο πρόωρο θάνατο και την πολύχρονη αλλά άδοξη ζωή. Ποιος άλλος μυθικός ήρωας έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στον άδοξο δρόμο των υλικών αγαθών και το δύσβατο μονοπάτι της δόξας και των κακουχιών;
στ. 431 ξιπασμένοι: σαστισμένοι (πρβ. σχόλ. στ. *Γ* 224).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:39 ™ÂÏ›‰· 97

Η καταδίκη του εμφύλιου πολέμου

«ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος
ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος.»
(*Ι* 63-64)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οι καυχησιολογίες του ΄Εκτορα

«[...] *και τρεις εβρόντηξε ο βαθύγνωμος ο Δίας από την Ίδα,*
σημάδι για τους Τρώες, πως χάριζε σ' αυτούς τη νίκη ακέρια.
Φώναξε τότε ο μέγας ΄Εχτορας στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
"Λυκιώτες και Δάρδανοι αντρόψυχοι και Τρώες, ακούστε με όλοι!
Άντρες σταθείτε, ορθή κρατάτε τη της αντριγιάς τη φλόγα!
Τώρα το ξέρω πως εσύγκλινε του Κρόνου ο γιος και δίνει
νίκη σε με και δόξα αθάνατη, και πίκρες στους Αργίτες.
Οι ανέμυαλοι! Που πήραν κι έχτισαν το καστροτείχι ετούτο,
κούφιο και τιποτένιο, ανήμπορο τη λύσσα μας να κόψει·
τι το σκαφτό χαντάκι τ' άτια μας μεμιάς θα το πηδήξουν.
Μα όντας εγώ μπρος στα καράβια τους τα βαθουλά πια φτάσω,
την καταλύτρα ας μην ξεχάσουμε φωτιά την ώρα εκείνη·
θέλω να κάψω τα πλεούμενα κι αυτούς να τους σκοτώσω,
τους Δαναούς, πλάι στα καράβια τους, μες στον καπνό πνιγμένους».

(*Ιλιάδα*, *Θ* 170-183, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

2. Της Διογέννητης (απόσπασμα, στ. 41-51)

«*Για πείτε του του Κωσταντή, του μοσκαναθρεμμένου,*
δε θέλω τον, δε χρήζω τον, δεν καταδέχομαί τον.
Σαν έρθει η μάνα μ' απ' τη γης κι ο κύρης μ' απ' τον Άδη,
τα δυο μ' αδέλφια τα καλά από τον Κάτω Κόσμο,
να σπείρουνε τη θάλασσα σιτάρι να καρπίσει,
χρυσάγανο, χρυσόσταχο και χρυσοκονδυλάτο,
και με τ' αργυροδρέπανα να μπουν να το θερίσουν,
κι εις τον αφρό της θάλασσας να κάνουμε τ' αλώνι,
μηδέ και τ' άχυρο βραχεί, μηδέ και το σιτάρι,
μηδέ την πάχνη τ' αλωνιού αέρας να την πάρει,
τότε κι εγώ τον Κωνσταντή θα τονε πάρω γι' άντρα».

(Ν. Πολίτης, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*,
αρ. 74, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 112)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Εκτός από την απαρίθμηση των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας, ποιοι είναι οι άλλοι βασικοί άξονες (κύριες ιδέες) του λόγου του Οδυσσέα; Αφού τους επισημάνετε, να σχηματίσετε με αυτούς ένα γενικό διάγραμμα, το οποίο να αποτυπώνει τη δομή (κατασκευή) του λόγου του βασιλιά της Ιθάκης.
2. Αφού απαριθμήσετε τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας, να γράψετε αν νομίζετε ότι αυτά θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τον Αχιλλέα, ώστε να αποβάλει το θυμό του και να επιστρέψει στη μάχη. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας, λαμβάνοντας υπόψη σας το χαρακτήρα του Πηλείδη, όπως τον γνωρίσαμε έως εδώ.
3. Θυμηθείτε με ποια λόγια επαινεί τη ρητορική δεινότητα του Οδυσσέα ο Τρώας Αντήνορας (*Γ* 216-223): ο λόγος που μόλις διαβάσατε (*Ι* 225-306) δικαιολογεί το εγκώμιο του Αντήνορα ή όχι; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
4. Λαμβάνοντας υπόψη σας ότι ένας πατέρας γνωρίζει καλά το παιδί του και διαβάζοντας τη συμβουλή που δίνει ο Πηλέας στον Αχιλλέα (στ. *Ι* 254-258), τι συμπεραίνετε σχετικά με το χαρακτήρα του ήρωα;
5. Ο Αχιλλέας από την αρχή του λόγου του δηλώνει ότι «*ασάλευτη θα μείν' η θέλησίς*» του (στ. *Ι* 310). Αυτή η άρνησή του να υποχωρήσει επαναλαμβάνεται συχνά (*λαϊτμοτίβ:* επαναλαμβανόμενο μοτίβο) σε όλη την έκταση του λόγου του. Να επισημάνετε τις φράσεις και τους ανάλογους στίχους που εκφράζουν την ανυποχώρητη στάση του ήρωα.
6. Λίγο πριν αποχωρήσει η πρεσβεία από τη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας ανυποχώρητος λέει: «*Πηγαίνετε και φανερά κηρύξετ' ό,τι λέγω· / ότι απ' το έργον φονικόν θ' απέχω του πολέμου, / ώσπου τον θείον Έκτορα να ιδώ τον Πριαμίδην / στων Μυρμιδόνων τες σκηνές εμπρός και στα καράβια / φονεύοντας τους Αχαιούς και καίοντας τα πλοία*» (*Ι* 649-653, μτφρ. Ι. Πολυλάς. Βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση της *Ι* ραψωδίας). Έχοντας υπόψη σας αυτά τα λόγια του ήρωα, την απάντηση που έδωσε πριν στον Οδυσσέα, αλλά και τη στάση και τις αποφάσεις του κατά τη σύγκρουσή του με τον Αγαμέμνονα (*Α* 150 κ.εξ.), πιστεύετε ότι ο Αχιλλέας παραμένει το ίδιο ανυποχώρητος ή, παρά τις επαναλαμβανόμενες αρνήσεις του, αφήνει κάποιο μικρό περιθώριο να αλλάξει γνώμη; Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένους στίχους του κειμένου.
7. Στο λόγο του Αχιλλέα προβάλλονται αξίες όπως η ειλικρίνεια, η αναγνώριση της ευγνωμοσύνης, η τιμή, η αγάπη για τη γυναίκα-σύντροφο και η δικαιοσύνη. Επίσης, ο ήρωας εκφράζεται αλλού με πικρία, αλλού με οργή ή με περιφρόνηση και αλλού με ειρωνεία ή με απαισιόδοξη διάθεση. **α)** Να επισημάνετε τα αντίστοιχα χωρία και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτά τα στοιχεία, να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα από το λόγο του.
8. Ποια προφητεία έχει κάνει η Θέτιδα για το τέλος του γιου της και ποια επιλογή κάνει ο Αχιλλέας στο λόγο του; Νομίζετε ότι ο ήρωας είναι ειλικρινής, όταν προφέρει αυτά τα λόγια; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
9. Αφού διαβάσετε την περιγραφή της σκηνής όπου ο Έκτορας εκστομίζει τις απειλές του στο *Θ* (βλ. Παράλληλο κείμενο 1), να επισημάνετε ποια στοιχεία αυτής της σκηνής χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας στο λόγο του και να συζητήσετε στην τάξη τι εξυπηρετεί η χρήση αυτών των στοιχείων καθώς και η συνεχής αναφορά του ονόματος του Έκτορα στο λόγο του βασιλιά της Ιθάκης.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:40 ™ÂÏ›‰· 99

Εικόνα 22. Αίας και Αχιλλέας σε παιχνίδι ανάλογο με τα ζάρια (επιφωνήσεις: *τέσσερα, τρία*). Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 530 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στην ομηρική ποίηση και στο δημοτικό μας τραγούδι χρησιμοποιείται συχνά ο εκφραστικός τρόπος των «αδυνάτων», ο οποίος δηλώνει με έμφαση και παραστατικότητα ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί κάτι. Συνήθως ο ποιητής βάζει τον ήρωα να παραλληλίζει αυτό που ο ίδιος δε θέλει να γίνει με κάτι που αντίκειται στους φυσικούς νόμους. **α)** Να βρείτε σε ποια σημεία του λόγου του Αχιλλέα χρησιμοποιείται αυτός ο εκφραστικός τρόπος και τι πετυχαίνει μ' αυτόν ο ποιητής. **β)** Να αναζητήσετε στον όρκο του Αχιλλέα (*Α* 235 κ.εξ.), και στα Παράλληλα κείμενα (σελ. 33 και 97) το θέμα των «αδυνάτων». **γ)** Να αναζητήσετε το μοτίβο των «αδυνάτων» σε παραδόσεις ή δημοτικά τραγούδια της ιδιαίτερης πατρίδας σας και να εξετάσετε αν παίζει τον ίδιο ρόλο στην ομηρική ποίηση και στη νεότερη παράδοσή μας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Νόμος, Μοτίβο, Μορφή, Δομή]
2. Το κεντρικό τμήμα του λόγου του Οδυσσέα είναι μια αναφορά των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας στον Αχιλλέα για να επιστρέψει στη μάχη. Η ανταλλαγή δώρων στην ομηρική κοινωνία ήταν συνηθισμένη και επρόκειτο κυρίως για: δώρα φιλοξενίας (*ξεινήια*), γαμήλια δώρα (*έδνα*) και δώρα για αποζημίωση (*άποινα*). **α)** Σε ποια / ποιες κατηγορίες μπορούν να ενταχθούν τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας και γιατί; **β)** Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναζητήσετε άλλες περιπτώσεις ανταλλαγής δώρων στην *Ιλιάδα*, να τις εντάξετε σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες και να προσπαθήσετε να εξηγήσετε ποιες κοινωνικές συνθήκες της εποχής απαιτούσαν τέτοιες πρακτικές στις κοινωνικές σχέσεις. Σήμερα η ανταλλαγή δώρων διατηρεί στοιχεία εκείνης της εποχής ή όχι; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Κοινωνικές σχέσεις, Ανταπόδοση, Διαπολιτισμικότητα]

ραψωδία Κ

Δολώνεια

(Το επεισόδιο του Δόλωνα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα που ακολουθεί την άρνηση του Αχιλλέα είναι δύσκολη για τους Αχαιούς. Όλοι αγωνιούν για τις εξελίξεις, ενώ στο τρωικό στρατόπεδο επικρατεί μια ζωηρή κίνηση. Ο Αγαμέμνονας και ο Μενέλαος δεν μπορούν να κοιμηθούν και, αφού ξυπνούν και τους άλλους αρχηγούς, συγκροτούν πολεμικό συμβούλιο. Αποφασίζουν να στείλουν κάποιον κατάσκοπο στο εχθρικό στρατόπεδο, ώστε να μάθουν τις προθέσεις των αντιπάλων. Την επικίνδυνη αποστολή αναλαμβάνουν ο Διομήδης και ο Οδυσσέας. Την ίδια στιγμή ο Έκτορας για τον ίδιο σκοπό στέλνει τον Δόλωνα στο ελληνικό στρατόπεδο. Ο Τρώας κατάσκοπος όμως θα πέσει στα χέρια του Οδυσσέα και του Διομήδη, οι οποίοι, αφού τον ανακρίνουν και παίρνουν τις πληροφορίες που χρειάζονται, τον σκοτώνουν. Στη συνέχεια πλησιάζουν τον καταυλισμό των Θρακών, συμμάχων των Τρώων. Ο Διομήδης σκοτώνει το βασιλιά των Θρακών Ρήσο και τους άντρες του, ενώ ο Οδυσσέας αρπάζει τα ονομαστά άλογά του. Μ' αυτό το περίλαμπρο λάφυρο οι δυο Έλληνες κατάσκοποι επιστρέφουν στο αχαϊκό στρατόπεδο, όπου τους γίνεται θριαμβευτική υποδοχή.

ραψωδία Λ

Ἀγαμέμνονος ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Αγαμέμνονα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ξημερώνει η 26η ημέρα της *Ιλιάδας* και τρίτη ημέρα μάχης, της οποίας τα γεγονότα απλώνονται μέχρι τη μέση της *Σ* ραψωδίας. Στην αρχή της μάχης οι Αχαιοί φαίνεται να επικρατούν· καταφέρνουν μάλιστα να απωθήσουν τους Τρώες έως κάτω από τα τείχη της Τροίας. Εκείνος που ξεχωρίζει και πραγματοποιεί την *αριστεία* του είναι ο Αγαμέμνονας. Τότε ο Δίας στέλνει την Ίριδα και εμψυχώνει τον Έκτορα. Στο μήνυμα όμως της Ίριδας πρέπει να σημειώσουμε τη ρητή δήλωση του Δία: ο πατέρας θεών και ανθρώπων υπόσχεται επιτυχίες στο πρωτοπαλίκαρο των Τρώων *«ώσπου να πέσ' ο ήλιος και τ' άγιο σκότος φθάσει»* (*Λ* 209). Αυτή η υπόσχεση δεν συμφωνεί με το σχέδιο του Δία που είδαμε στο *Θ*; Στη συνέχεια οι Τρώες αντεπιτίθενται και υποχρεώνουν τους Έλληνες να υποχωρήσουν. Ο Αγαμέμνονας μάλιστα, αφού τραυματίζεται, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη μάχη. Και το χειρότερο, σε λίγο θα τον ακολουθήσουν τραυματισμένοι ο Διομήδης, ο Οδυσσέας και ο γιατρός Μαχάων. Η αντίσταση των Ελλήνων κάμπτεται· μόνο ο Αίαντας εξακολουθεί να αμύνεται γενναία. Ο Αχιλ-

Εικόνα 23. Σκηνές μάχης μεταξύ Τρώων και Αχαιών.
Αρχαϊκός μελανόμορφος αμφορέας. Ρώμη, Συλλογή Basseggio (αντίγραφο).

λέας, που παρακολουθεί τις εξελίξεις από το πλοίο του, βλέπει τον Νέστορα να μεταφέρει έναν πληγωμένο, τον Μαχάονα, στις σκηνές. Στέλνει, λοιπόν, τον Πάτροκλο να μάθει ποιος είναι ο τραυματίας. Μήπως ο Αχιλλέας αρχίζει να λυγίζει; Η αποστολή του Πάτροκλου στη σκηνή του Νέστορα προοικονομεί *ὁμηρικῷ τῷ τρόπῳ* τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν: ο γέροντας της Πύλου παρουσιάζει στον Πάτροκλο την κρισιμότητα της κατάστασης και τον παρακινεί να μεταπείσει τον Αχιλλέα να γυρίσει στη μάχη ή, σε αντίθετη περίπτωση, να οδηγήσει ο ίδιος τους Μυρμιδόνες στη μάχη, φορώντας την πανοπλία του Αχιλλέα. Ίσως τότε, λέει, οι Τρώες να τρομάξουν και να υποχωρήσουν. Θα έχει άραγε αποτέλεσμα αυτή η δεύτερη και ανεπίσημη «πρεσβεία» στον Αχιλλέα;

Οι συμβουλές των γερόντων στους νεότερους
Ο Νέστορας αναφέρει τις συμβουλές του Πηλέα στο γιο του, του Μενοίτιου στον Πάτροκλο και προσθέτει και τις δικές του

«Ο γέροντας Πηλέας παράγγελνε στο γιο του τον Αχιλλέα να είναι πάντα πρώτος στην παλικαριά και να τους ξεπερνάει όλους· εσένα πάλι έτσι σου παράγγελνε ο Μενοίτιος, ο γιος του Άκτορα: "Γιε μου, στη γενιά στέκει πιο πάνω ο Αχιλλέας, μεγαλύτερος στα χρόνια όμως είσαι συ, αν και στη δύναμη εκείνος είναι πολύ καλύτερος. Με τρόπο όμως να του λες λόγια γνωστικά και να τον συμβουλεύεις, και να του δίνεις οδηγίες, κι εκείνος θα σ' ακούει για το καλό του". Έτσι σου παράγγελνε ο γέροντας, εσύ όμως το ξεχνάς. Όμως ακόμα και τώρα θα μπορούσες να τα πεις αυτά στο γενναίο Αχιλλέα, μήπως σε ακούσει. Ποιος ξέρει αν με τη βοήθεια του θεού δεν τον συγκινούσες συμβουλεύοντάς τον; Καλή είναι η συμβουλή του φίλου».

(*Ιλιάδα Λ* 783-793, μτφρ. Ό. Κομνηνού-Κακριδή, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

ραψωδία Μ
Τειχομαχία
(Η μάχη γύρω από το αχαϊκό τείχος)

Περιληπτική αναδιήγηση

Στο τρωικό πεδίο συνεχίζεται η υποχώρηση των Αχαιών. Η μάχη μαίνεται και οι Τρώες βρίσκονται κιόλας μπροστά στην προστατευτική τάφρο του αχαϊκού τείχους. ΄Υστερα από πρόταση του φίλου και συμβούλου του ΄Εκτορα, Πολυδάμαντα, επιχειρούν να διαβούν την τάφρο πεζοί, χωρισμένοι σε πέντε ομάδες, κάθε ομάδα με τον αρχηγό της. Μόνο ο σύμμαχος των Τρώων Άσιος θέλησε να παραβιάσει το τείχος με τη βοήθεια των αρμάτων και των αλόγων, αλλά αποκρούστηκε από τους Αχαιούς. Ενώ ο ΄Εκτορας ετοιμάζεται να περάσει την τάφρο, ένα δυσοίωνο σημάδι εμφανίζεται: ένας αετός πετάει ψηλά κρατώντας στα νύχια του ένα πληγωμένο φίδι· το ιερό πτηνό του Δία όμως δεν καταφέρνει να νικήσει ολοκληρωτικά το θύμα του και, καθώς τραυματίζεται από αυτό, αναγκάζεται να το αφήσει να πέσει αιμόφυρτο ανάμεσα στους Τρώες. Εξαιτίας του κακού οιωνού, ο Πολυδάμαντας συμβουλεύει να μην προχωρήσουν. Ο ΄Εκτορας όμως έχει εμπιστοσύνη στον Δία και θα απαντήσει στους ενδοιασμούς του φίλου του με τον πιο όμορφο, ίσως, στίχο της *Ιλιάδας*: «*εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*» (*Μ* 243). Ο αγώνας συνεχίζεται αδιάλειπτα και οι Τρώες πιέζουν όλο και περισσότερο τους Αχαιούς. Μια πρώτη επίθεση του ΄Εκτορα αποκρούεται. Την ίδια τύχη θα έχει και η επίθεση του συντρόφου τού Γλαύκου και δεύτερου βασιλιά των Λυκίων, του Σαρπηδόνα. Τη στιγμή όμως που οι δύο Αίαντες απωθούν την επίθεση του Σαρπηδόνα, τον οποίο προστατεύει ο πατέρας του Δίας, σε άλλο σημείο του τείχους ο ΄Εκτορας ρίχνει τεράστιο λίθο και γκρεμίζει μια πύλη του στρατοπέδου. Η είσοδος του πρωτοπαλίκαρου των Τρώων στο αχαϊκό στρατόπεδο παρουσιάζεται από τον ποιητή με μεγαλοπρέπεια: η αντίθεση ανάμεσα στη σκοτεινή έκφραση του προσώπου του και στη λαμπερή πανοπλία του υπογραμμίζει την απειλή που πλησιάζει. Πίσω του εισβάλλουν οι Τρώες και απωθούν τους Αχαιούς στα πλοία. Θυμάστε κρισιμότερη στιγμή από αυτήν για τους Αχαιούς; Ποιος είχε προβλέψει αυτή την εξέλιξη, μιλώντας χλευαστικά για το αχαϊκό τείχος;

Εικόνα 24. Ο ΄Εκτορας ρίχνει μεγάλη πέτρα σε μια πύλη του αχαϊκού τείχους. Αντίγραφο από βουλγαρική εικονογραφημένη *Ιλιάδα*, 1969.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 103

ραψωδία *Ν*
Μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσίν
(Μάχη κοντά στα πλοία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η ραψωδία *Ν* αφηγείται τις φονικές μάχες στο εσωτερικό του αχαϊκού τείχους. Η πίεση που δέχονται οι Αχαιοί είναι ιδιαίτερα απειλητική: ο ΄Εκτορας έχει καυχηθεί ότι θα βάλει φωτιά στα καράβια (πότε;). Ο ποιητής καταφεύγει στην *επιβράδυνση*: ο Δίας, βέβαιος ότι κανείς θεός δε θα τολμήσει να παραβεί τις εντολές του, στρέφει αλλού το βλέμμα του. Τότε ο Ποσειδώνας χωρίς να χάσει καιρό σπεύδει να βοηθήσει τους Δαναούς. Από τα βουνά της Σαμοθράκης, όπου παρακολουθούσε με πόνο τις απανωτές ήττες τους, φτάνει με τέσσερις δρασκελιές στο ολόχρυσο παλάτι του, στα βάθη της θάλασσας. Παίρνει το αμάξι του και, σαν αστραπή, φτάνει στα πλοία των Αχαιών. Στην αρχή πλησιάζει τους δυο Αίαντες και τους ενθαρρύνει με λόγια· ύστερα πάει πιο πίσω, κοντά στα πλοία, όπου βρίσκει τους αρχηγούς απελπισμένους και προσπαθεί να τους αναπτερώσει το ηθικό. Οι προσπάθειές του έχουν αποτέλεσμα: οι φάλαγγες ορθώνονται σαν πυκνό χάλκινο τείχος και ανακόπτουν για την ώρα την προέλαση των Τρώων.

Συνάπτονται αιματηρές γενικές μάχες, αλλά και μονομαχίες που δίνουν ποικιλία στην αφήγηση. Ξεχωρίζουν οι Τρώες ΄Ελενος, Αινείας, Πάρης και βέβαια ο ΄Εκτορας, ο οποίος πολεμάει στο κέντρο. Από τη μεριά των Ελλήνων πρωτοστατούν οι Κρητικοί Ιδομενέας και Μηριόνης, ο γιος του Νέστορα Αντίλοχος, ο Τεύκρος, οι δύο Αίαντες και ο Μενέλαος. Η μάχη απλώνεται και από τις δυο μεριές, ενώ στο κέντρο πρωταγωνιστούν ο ΄Εκτορας και ο Αίαντας ο Τελαμώνιος. Οι ΄Ελληνες εξακολουθούν να βρίσκονται σε δεινή θέση, αλλά αμύνονται με σθένος. Ο θόρυβος του πολέμου γεμίζει τον αιθέρα.

ραψωδία *Ξ*
Διὸς ἀπάτη
(Η εξαπάτηση του Δία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο θόρυβος κάνει τον Νέστορα να βγει από τη σκηνή του, όπου τον αφήσαμε (πότε;) να περιποιείται τον τραυματισμένο Μαχάονα. Η κατάσταση που αντικρίζει τον θλίβει. Αποφασίζει να επισκεφθεί τον Αγαμέμνονα στη σκηνή του. Τον βρίσκει απελπισμένο να παρακολουθεί τη μάχη με τους άλλους πληγωμένους αρχηγούς, τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Ο Αγαμέμνονας φοβάται μήπως ο ΄Εκτορας πραγματοποιήσει και τις χειρότερες απειλές του: να βάλει φωτιά στα πλοία και να σκοτώσει όλους τους Δαναούς. Τα αλλεπάλληλα χτυπήματα, λέει, δείχνουν ότι ο Δίας ευνοεί τους Τρώες, γι' αυτό προτείνει και πάλι ως μόνη λύση τη φυγή μέσα

στη νύχτα. Αυτή τη φορά, όμως, δε θα βρει αντίθετο μόνο τον Διομήδη αλλά και τον Οδυσσέα, που απορρίπτει την πρότασή του με λόγια προσβλητικά. Τελικά, έπειτα από συμβουλή του Διομήδη, ξεκινούν όλοι για τη μάχη. Αν και είναι πληγωμένοι, η παρουσία τους θα δώσει κουράγιο στο στρατό. Ενθάρρυνση και ελπίδα τούς δίνει και ο Ποσειδώνας, ο οποίος ξεσηκώνει όλο το στρατό φωνάζοντας δυνατά όσο εννιά ή δέκα χιλιάδες άνθρωποι.

Την ίδια στιγμή η Ήρα, για να αποσπάσει την προσοχή του Δία, έτσι ώστε ο Ποσειδώνας να βοηθήσει τους Αργίτες ανενόχλητος, βάζει σε ενέργεια τα θέλγητρά της. Καλλωπίζεται, φοράει τα κοσμήματά της, δανείζεται μ' ένα μικρό ψέμα τη μαγική ζώνη της Αφροδίτης και πετυχαίνει τη συνεργασία του Ύπνου. Παρασύρει έτσι τον Δία πάνω στην Ίδη σ' ένα ερωτικό παιχνίδι, καθώς είναι κρυμμένοι και οι δυο μέσα σ' ένα χρυσό σύννεφο. Ύστερα από αυτό ο Κρονίδης αποκοιμιέται βαθιά. Αμέσως ο Ύπνος ειδοποιεί τον Ποσειδώνα ότι μπορεί ελεύθερα πλέον να βοηθήσει τους Έλληνες. Εκείνος παροτρύνει τους Αχαιούς και τους ρίχνει με ορμή στον αγώνα. Η μάχη παίρνει γρήγορα μεγάλες διαστάσεις. Ξαφνικά ο Έκτορας τραυματίζεται από τον Αίαντα και απομακρύνεται από τη μάχη. Εύκολα, έτσι, οι Αχαιοί τρέπουν τους Τρώες σε φυγή. Ο ποιητής επικαλείται τις Μούσες να του πουν ποιος Έλληνας δοξάστηκε πιο πολύ με τη βοήθεια του Ποσειδώνα σ' αυτήν τη μάχη.

ραψωδία Ο

Παλίωξις παρὰ τῶν νεῶν

(Οι Αχαιοί απομακρύνουν τους Τρώες από τα πλοία – Οι Τρώες απωθούν και πάλι τους Αχαιούς μέσα στο στρατόπεδο)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Δίας αφυπνίζεται και αντικρίζει έκπληκτος τη σφοδρή ελληνική επέλαση. Αμέσως ξεσπά με απειλές εναντίον της Ήρας, αλλά εκείνη τον διαβεβαιώνει με όρκο πως το θέαμα που βλέπει είναι έργο του Ποσειδώνα. Ο Δίας τότε γίνεται πιο φιλικός, της εξηγεί όλο το σχέδιό του μέχρι την πτώση της Τροίας και ζητάει τη συνεργασία της. Έτσι η φιλονικία εκτονώνεται και η Ήρα φεύγει για τον Όλυμπο με την εντολή να στείλει στην Ίδη την Ίριδα και τον Απόλλωνα. Σε λίγο ο Δίας υποδέχεται με χαρά τους δύο θεούς και, αφού στέλνει την Ίριδα να απομακρύνει τον Ποσειδώνα από το πεδίο της μάχης, αναθέτει στον Απόλλωνα να συνεφέρει τον πληγωμένο Έκτορα και να αναχαιτίσει την προέλαση των Ελλήνων.

Η επέμβαση του Φοίβου έχει άμεσα αποτελέσματα. Οι Αχαιοί προβάλλουν σθεναρή αντίσταση, αλλά αναγκάζονται τελικά να υποχωρήσουν μέσα στο τείχος. Ο Απόλλωνας γκρεμίζει ένα μέρος του και οι Τρώες εισβάλλουν και πάλι στο ελληνικό στρατόπεδο. Οι Έλληνες ανασυντάσσονται και μάχονται με πείσμα. Αυτός που τους εμψυχώνει με τα λόγια του και κρατάει τον αγώνα είναι ο Αίαντας ο Τελαμώνιος, ο οποίος αμύνεται υπεράνθρωπα με το μακρύ κοντάρι του πάνω στο καράβι του Πρωτεσίλαου, ενώ οι εχθροί γύρω του πασχίζουν να βάλουν φωτιά. Την ίδια στιγμή ο Πάτροκλος, που έχει δει από τη σκηνή του πληγωμένου Ευρύπυλου την άτακτη υποχώρηση των Αχαιών, τρέχει στον Αχιλλέα με σκοπό να τον πιέσει να επιστρέψει στη μάχη.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 105

ραψωδία Ο 1-79

Η αφύπνιση του Δία πάνω στην Ίδη επαναφέρει το μύθο στην κοίτη του

- Ο Δίας αφυπνίζεται κυριολεκτικά και μεταφορικά
- Απειλές, όρκοι και μια πρόταση συνεργασίας
- Το σχέδιο του Δία πιο ολοκληρωμένο

Ο Δίας ξυπνά αιφνίδια – Η εικόνα που αντικρίζει

Και αφού τους πάλους διάβηκαν και το χαντάκι οπίσω
φεύγοντας κι έστρωσαν πολλούς των Δαναών οι λόγχες,
σιμά στ' αμάξια στάθηκαν του φόβου κερωμένοι,
και ο Ζευς από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας
της Ίδης εις τες κορυφές· τινάχθη, εστάθη κι είδε
τους Αχαιούς κατάποδα να κυνηγούν τους Τρώας.
Κι εκεί μέσα στον πόλεμον τον μέγαν Ποσειδώνα·
μακράν τον Έκτορα χαμαί, στα πόδια των συντρόφων,
που με στυμμένην την ψυχήν λαχάνιαζε κι εξέρνα
αίμα, τι δεν τον κτύπησε των Αχαιών ηρώων
ο ύστερος· και των θεών και ανθρώπων ο πατέρας
τον είδε, τον λυπήθηκε, και μ' άγριο βλέμμα εστράφη
στην Ήραν, κι είπεν: «Ω σκληρή, αδάμαστη, το βλέπω

Ξέσπασμα του Δία εναντίον της Ήρας

δόλος δικός σου πονηρός τον Έκτορα τον θείον
απόκοψε απ' τον πόλεμον κι εσκόρπισε τους Τρώας.
Δεν ξέρω αν το βαρύτατο μηχάνημα και πάλιν
θα μου πλερώσεις πρώτη εσύ και σε κακοκτυπήσω.
Θυμάσαι όταν εκρέμοσουν ψηλά και αμόνια δύο
σου 'χα στες φτέρνες, και χρυσήν ασύντριφτην στα χέρια
άλυσον και συ κρέμοσουν στα νέφη του αιθέρα;
Και αν κι εγογγύζαν οι θεοί στα πέρατα του Ολύμπου
κανείς δεν είχε δύναμιν να δράμει να σε λύσει·

στ. 1 τους πάλους: τους πασσάλους που έκαναν τη διάβαση της τάφρου, γύρω από το τείχος των Αχαιών, ακόμη πιο δύσκολη.
στ. 3 σιμά στ' αμάξια: οι Τρώες σταματούν, για να ανασυνταχθούν στο σημείο όπου είχαν αφήσει τα άρματα, κοντά στην τάφρο (*Μ* 85).
του φόβου κερωμένοι: χλωμοί, όπως το κερί, από το φόβο τους.
στ. 3-13 Στους στίχους αυτούς ο ποιητής αποτυπώνει με λεπτομέρειες το θέαμα που αντικρίζει ο Δίας μόλις αφυπνίζεται.
στ. 4 από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας: βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδίας *Ξ*.
στ. 9 με στυμμένην την ψυχήν: ξεπνοϊσμένος, με χαμένες τις αισθήσεις του.
στ. 10-11 τι δεν τον κτύπησε... / ο ύστερος: (σχήμα λιτότητας) γιατί τον είχε χτυπήσει ο καλύτερος ανάμεσα στους Αχαιούς. Ποιον εννοεί ο ποιητής;
στ. 16 το βαρύτατο μηχάνημα: τη σοβαρότατη αυτή δολοπλοκία.
στ. 17 πρώτη εσύ: η τιμωρία θα επιβαλλόταν πρώτα στην Ήρα και ύστερα στους συνενόχους της, τον Ποσειδώνα και τον Ύπνο (βλ. ραψωδίες *Ν* και *Ξ*).
στ. 21-22 και αν κι εγογγύζαν... να δράμει: αν και πονούσαν οι θεοί βλέποντας την Ήρα να υφίσταται αυτό το μαρτύριο, κανείς τους δεν τολμούσε να τρέξει να τη βοηθήσει.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 106

ότι απ’ την πύλην τ’ ουρανού θα τον κατρακυλούσα
στην γην να χάσει την πνοήν· και μ’ όλα τούτα ο πόνος
δεν έπαυε που μ’ έσφαζε του θείου Ηρακλέους,
απ’ όταν συ με το Βοριά την κάθε ανεμοζάλην
κατάφερες κακόγνωμα, και στ’ άγρια πελάγη
τον πέταξες, ώσπου στην Κω τον έφερες ν’ αράξει.
Εκείθ’ εγώ τον έσωσα, που ’χε βαστάξει αγώνες
πολλούς και τον ξανάφερα στο ιπποτρόφον Άργος.
Και τούτ’ αν καλοθυμηθείς θ’ αφήσεις την απάτην,
και αν ήλθες απ’ τον Όλυμπον και μ’ έφερες να πέσω
στο πλάγι σου, να μη θαρρείς που αυτό θα σ’ ωφελήσει».

Αντίδραση της Ήρας

Είπε κι η μεγαλόφθαλμη θεά πάγωσεν όλη,
και προς αυτόν απάντησε με λόγια φτερωμένα:
«Μάρτυς μου η γη και ο ουρανός πλατύτατος επάνω
και της Στυγός τα ρέματα που χύνονται στον Άδην,
οπού ’ναι ο πρώτος και φρικτός των αθανάτων όρκος,
κι η ιερή σου κεφαλή κι η νυμφική μας κλίνη,
που όρκον σ’ εκείνην ψεύτικον δεν θα ’κανα ποτέ μου·
τον Ποσειδώνα εγώ ποσώς δεν έβαλα να βλάψει
τους Τρώας και τον Έκτορα, και να βοηθεί τους άλλους,
αλλά εκινήθη μόνος του θαρρώ, κι αισθάνθη λύπην
άμ’ είδε πως οι Αχαιοί συντρίβονταν στες πρύμνες.
Όμως θα τον συμβούλευα κι εκείνος να πηγαίνει
όπου και αν, μαυρονέφελε, σαν αρχηγός προστάζεις».
Είπε, και τότε των θεών και ανθρώπων ο πατέρας

Οι επόμενες ενέργειες και τα σχέδια του Δία

μ’ ένα χαμόγελο γλυκό σ’ εκείνην απαντούσε:
«Άμποτε, Ήρα σεβαστή, στο εξής ν’ αποφασίσεις
εις το συνέδριον των θεών να συμφωνείς μ’ εμένα.
Τότε, θαρρώ, και ο Ποσειδών, όσον και αν θέλει αλλέως,
σ’ ό,τι ποθείς εσύ κι εγώ, τον νουν του θα γυρίσει.
Και αν ομιλείς αληθινά, με όλην την καρδιά σου,
άμε στα γένη των θεών την Ίριν να καλέσεις
και τον λαμπρόν Απόλλωνα να έλθουν εδώ πέρα.
Εκείνην θα προστάξω εγώ μες στον λαόν να δράμει
των χαλκοφράκτων Αχαιών, να ειπεί του Ποσειδώνος

στ. 36-39 Ο όρκος των θεών στη Στύγα, την πηγή του Άδη, θεωρούνταν ο πιο φρικτός όρκος των αθανάτων, γιατί τους θύμιζε το θάνατο και την απώλεια της αθανασίας σε περίπτωση επιορκίας.

στ. 40 όρκον... ψεύτικον: η Ήρα δεν ψευδορκεί, γιατί πράγματι δεν έβαλε τον Ποσειδώνα «*να βλάψει τους Τρώας και τον Έκτορα*» (στ. 41-42). Ο Ποσειδώνας ενήργησε μόνος του και η απάτη της Ήρας τον διευκόλυνε στις ενέργειές του. Να προσέξουμε όμως ότι η θεά δε συμπεριλαμβάνει την «απάτη» στον όρκο της.

στ. 49 άμποτε: μακάρι. Ο Δίας εύχεται στο μέλλον να έχει σύμμαχο την Ήρα στις συνελεύσεις των θεών.

στ. 54 άμε: πήγαινε. Η Ήρα, για να αποδείξει στον Δία τη διάθεσή της για συνεργασία, πρέπει να πάει στον Όλυμπο και να του στείλει την Ίριδα και τον Απόλλωνα.

στ. 56 κ.εξ. Ο Δίας απαριθμεί τις επόμενες ενέργειές του, ανακεφαλαιώνοντας έτσι το σχέδιό του (*βουλή* του Δία) μέχρι την αποκατάσταση της τιμής του Αχιλλέα, όπως υποσχέθηκε στη Θέτιδα. Από το στ. 69, όμως, αναφέρει γεγονότα που δεν περιλαμβάνονται στην *Ιλιάδα*, αφού το ιλιαδικό έπος τελειώνει με το θάνατο και την ταφή του Έκτορα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 107

να παύσει από τον πόλεμον, στο σπίτι του να γύρει
τον ΄Εκτορα στον πόλεμον θα ξαναφέρει ο Φοίβος,
θα τον γεμίσει δύναμιν, τον νουν του θα ιλαρώσει
από τους πόνους τους δριμείς και την φυγήν θα σπείρει
την άνανδρην στους Αχαιούς, να τους γυρίσει οπίσω,
όσο να πέσουν φεύγοντας στες πρύμνες του Πηλείδη·
τον σύντροφόν του Πάτροκλο εκείνος θα τους στείλει,
και ο Πάτροκλος θα πέσει αυτού, στα τείχη εμπρός της Τροίας
από τον ΄Εκτορ' αλλ' αφού πολλούς φονεύσει ανδρείους
και τον δικόν μου ακόμα υιόν, τον θείον Σαρπηδόνα·
και απ' τον καημόν ο Αχιλλεύς τον ΄Εκτορα φονεύσει·
κατόπι εγώ τους Αχαιούς θα κάμω από τα πλοία
τους Τρώας αδιάκοπα να διώχνουν στην πεδιάδα,
ώσπου να πάρουν, με βουλήν της Αθηνάς, την Τροίαν.
Και ούτ' εγώ παύω τον θυμόν, ούτε κανέναν άλλον
απ' τους θεούς να βοηθεί τους Δαναούς θ' αφήσω
πριν ή τελειώσ' ολόκληρον τον πόθον του Αχιλλέως,
που πρώτα του υποσχέθηκα και με της κεφαλής μου
το νεύμα οπόταν έπεσε στα γόνατά μου η Θέτις
κι εζήτησε τον πορθητήν Πηλείδην να τιμήσω».
Είπε, και τον υπάκουσεν η ΄Ηρα η λευκοχέρα
και στον υψηλόν ΄Ολυμπον ανέβη από την ΄Ιδην.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο όρκος των νεαρών αγωνιστών του Ιερού Λόχου

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης το Μάρτιο του 1821 συγκρότησε τον Ιερό Λόχο με στόχο τον αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας. Οι Ιερολοχίτες ορκίστηκαν να πεθάνουν γι' αυτό τον ιερό σκοπό. Ακολουθεί ένα μικρό απόσπασμα από τον όρκο τους:

«Ορκίζομαι να χύσω και αυτήν την υστέραν ρανίδα του αίματός μου υπέρ της Θρησκείας και της Πατρίδος μου. Να φονεύσω και αυτόν τον ίδιον αδελφόν, αν τον εύρω προδότην της Πατρίδος. [...] *Να μη παραιτήσω τα όπλα προτού να ίδω ελευθέραν την Πατρίδα μου και εξωλοθρευμένους τους εχθρούς της.* [...] *Ορκίζομαι τέλος πάντων εις το της Θείας Μεταλήψεως Φοβερόν Μυστήριον ότι θα υστερηθώ της Αγίας Κοινωνίας εις την τελευταίαν μου εκείνην ώραν, εάν δεν εκτελέσω απάσας τας υποσχέσεις, τας οποίας έδωσα ενώπιον της εικόνος του Κυρίου μας Ιησού Χριστού».*

(Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήναι 1859-1861)

στ. 60 τον νουν του θα ιλαρώσει: θα τον ηρεμήσει, αφού θα του γιατρέψει το τραύμα του.
στ. 71 με βουλήν της Αθηνάς: εννοεί τον **δούρειο ίππο**: «του ξυλένιου αλόγου / τραγούδα μας το τέχνασμα που τόφκιασε η Παλλάδα / κι ο Επειός, και τόφερε στο κάστρο του Πριάμου / παγίδα του Λαέρτη ο γιος, οπλαρχηγούς γεμάτο / και κείνοι τότε κούρσεψαν την ξακουσμένη Τροία». (*Οδύσσεια θ* 492-495, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, 1981).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. **α)** Ποια κατάσταση επικρατεί στο πεδίο της μάχης μόλις ξυπνά ο Δίας; Να την περιγράψετε λεπτομερώς με στοιχεία από το κείμενο. **β)** Ποιοι θεοί συνέβαλαν και με ποιες ενέργειές τους σ' αυτή την κατάσταση; (Στην απάντησή σας θα σας βοηθήσουν και οι Περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *Ν* και *Ξ*).
2. Θυμηθείτε ποιον είχε εκσφενδονίσει κάποτε ο Δίας από τον Όλυμπο και αφηγηθείτε το γεγονός. Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτό, πώς κρίνετε το φόβο των θεών μπροστά στην οργή του Δία (στ. 21-24);
3. Να καταγράψετε με λεπτομέρειες το σχέδιο (*βουλή*) του Δία, όπως παρουσιάζεται από τον ίδιο το θεό στην ενότητα, και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: **α)** Ποια σχέση έχει η *βουλή* του Δία με τη *μήνιδα* του Αχιλλέα; **β)** Ποια γεγονότα του σχεδίου περιλαμβάνονται στα χρονικά όρια της *Ιλιάδας* και ποια όχι;
4. Ο Δίας προφητεύει ότι οι Αχαιοί θα καταλάβουν την Τροία «*με βουλήν της Αθηνάς*» (στ. 71). Θυμάστε από την *Οδύσσεια* ποιος ήταν ο ρόλος της Αθηνάς στην κατάληψη της πόλης και στην κατασκευή του δούρειου ίππου; Θα σας βοηθήσουν οι στίχοι της ραψωδίας *θ* 590-629 (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης).
5. Αφού μελετήσετε τον όρκο της Ήρας (*Ο* 36-40), να τον συγκρίνετε με τον όρκο των Ιερολοχιτών (βλ. Παράλληλο κείμενο) κυρίως στα εξής σημεία: **α)** Ποιος είναι ο στόχος καθενός από τους δύο όρκους; **β)** Τι επικαλείται η Ήρα και τι οι Ιερολοχίτες; Να δικαιολογήσετε τις επικλήσεις του καθενός. **γ)** Ποια επίκληση κάνει καθέναν από τους δύο όρκους φοβερό;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παίρνοντας αφορμή από τον όρκο της Ήρας (*Ο* 36-40), να εργαστείτε κατά ομάδες στα εξής θέματα: **α)** Η χρήση του όρκου στην *Ιλιάδα* και στην αρχαιότητα γενικότερα. **β)** Ο όρκος σήμερα στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο. **γ)** Σχέση όρκου και θρησκείας (αρχαιότητα, σύγχρονη εποχή). **δ)** Μικρή συλλογή όρκων από τη δημόσια ή την καθημερινή ζωή. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Νόμος, Δημόσιος, Ιδιωτικός, Κοινωνική οργάνωση, Θρησκεία]

ραψωδία *Π*

Πατρόκλεια

(Τα κατορθώματα και ο θάνατος του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Πάτροκλος, φτάνοντας στα πλοία των Μυρμιδόνων, εκθέτει τη σοβαρότητα της κατάστασης στον Αχιλλέα και τον κατηγορεί για τη σκληρή στάση του. Του ζητάει να επιτρέψει τουλάχιστον σ' αυτόν να οδηγήσει τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Ο Πηλείδης, βλέποντας κιόλας καπνό να βγαίνει από το καράβι του Πρωτεσίλαου, υποχωρεί και επιτρέπει στον Πάτροκλο να φορέσει

την πανοπλία του· συμβουλεύει όμως το φίλο του να μην απομακρυνθεί από τα πλοία.

Οι Μυρμιδόνες εξοπλίζονται γρήγορα και εξορμούν με ασυγκράτητη μανία. Οι Τρώες υποχωρούν τρομαγμένοι, ενώ οι Αργίτες ξεθαρρεύουν και τους τρέπουν σε άτακτη φυγή. Στην καταδίωξη πρωτοστατεί ο Πάτροκλος, ο οποίος σκοτώνει τόσους πολλούς εχθρούς, που μπορεί κανείς να μιλήσει για *αριστεία*. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Δία και αρχηγός των Λυκίων Σαρπηδόνας και ο ηνίοχος του Έκτορα Κεβριόνης. Ο Πάτροκλος, μεθυσμένος από τις επιτυχίες του, έχει ξεχάσει την εντολή του Αχιλλέα να μην απομακρυνθεί από τα πλοία και συνεχίζει την καταδίωξη έως τις Σκαιές πύλες. Μόνο ένας θεός θα μπορούσε πλέον να τον σταματήσει.

Εικόνα 25. Ο Ύπνος και ο Θάνατος μεταφέρουν τον Σαρπηδόνα. Καλυκοειδής κρατήρας του ζωγράφου Ευφρονίου, γύρω στο 510 π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (αντίγραφο).

Πράγματι, το πρώτο χτύπημα θα το δεχτεί από το χέρι του Απόλλωνα. Μες στην ορμή του δεν έχει αντιληφθεί την παρουσία του θεού-προστάτη της πόλης, που με μια κίνηση τον αφοπλίζει. Στη συνέχεια τον πληγώνει με το δόρυ του ο ικανότατος γιος του Πάνθου Εύφορβος. Το τελειωτικό χτύπημα θα το δώσει ο Έκτορας. Ο Πάτροκλος λίγο πριν ξεψυχήσει προφητεύει στον Έκτορα το θάνατό του, αλλά ο πρόμαχος των Τρώων, τυφλωμένος από τη νίκη του, τον χλευάζει και δείχνει να μην ακούει.

ραψωδία *Π* 1-100
Ο Αχιλλέας υποχωρεί στις παρακλήσεις του Πάτροκλου
(ανάγνωση)

Ο Πάτροκλος συναντά τον Αχιλλέα

(στ. 1) Αυτοί έτσι πολεμούσαν γύρω στο καράβι με το όμορφο κατάστρωμα· στο μεταξύ ο Πάτροκλος ήρθε και στάθηκε κοντά στον Αχιλλέα, τον κυβερνήτη του στρατού, χύνοντας δάκρυα ζεστά σα βρύση με μαύρο νερό, που από απότομο ψηλό βράχο χύνει τα σκοτεινά νερά. Κι ο γρήγορος στα πόδια θείος Αχιλλέας τον λυπήθηκε, καθώς τον είδε, και μιλώντας του είπε φτερωτά λόγια: «Γιατί είσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι που τρέχει πίσω από τη μητέρα του και της γυρεύει να το πάρει αγκαλιά πιάνοντάς την από το φόρεμα και την εμποδίζει, **(στ. 10)** μ' όλο που εκείνη είναι βιαστική, και την κοιτάζει γεμάτο δάκρυα, ως που να το πάρει στην αγκαλιά; Μ' αυτό μοιάζεις, Πάτροκλε, και χύνεις απαλό δάκρυ. Έχεις να πεις τίποτε στους Μυρμιδόνες ή σε μένα τον ίδιο; Ή μήπως άκουσες κάποιαν είδηση από τη Φθία εσύ μονάχος; Λένε πως ζει ακόμα ο Μενοίτιος, ο γιος του Άκτορα, ζει κι ο γιος του Αιακού, ο Πηλέας, ανάμεσα στους Μυρμιδόνες, που γι' αυτούς τους δυο αλήθεια πολύ θα λυπόμασταν αν πέθαιναν. Ή μήπως θρηνολογάς για τους Αργείους, γιατί χάνονται στα βαθιά καράβια από την ίδια τους την έπαρση; Πες μου το, μην το κρύβεις μέσα σου, για να το

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 110

Λόγος του Πάτροκλου

ξέρουμε και οι δυο». **(στ. 20)** Τότε βαριαστενάζοντας του είπες, αρματομάχε Πάτροκλε: «Αχιλλέα, γιε του Πηλέα, εσύ που είσαι ο πιο αντρειωμένος απ' όλους τους Αχαιούς, μη θυμώνεις, γιατί είναι μεγάλη η πίκρα που έχει πλακώσει τους Αχαιούς. Όλοι εκείνοι, που ήταν ως τώρα οι πιο γενναίοι στη μάχη, κείτονται στα καράβια χτυπημένοι από κοντά ή μακριά. Είναι χτυπημένος από μακριά ο γιος του Τυδέα, ο δυνατός Διομήδης, από κοντά ο ένδοξος για το δόρυ του Οδυσσέας και ο Αγαμέμνονας· από μακριά ο Ευρύπυλος στο μηρό, από σαΐτα. Αυτούς τους νοιάζονται γιατροί που ξέρουν πολλά φάρμακα γιατρεύοντας τις πληγές τους. Εσύ όμως, Αχιλλέα, είσαι αλύγιστος. Ποτέ να **(στ. 30)** μη με πιάσει εμένα τέτοιος θυμός, σαν αυτόν που κρατάς εσύ μέσα σου, εσύ που δείχνεις τη δύναμή σου στο κακό. Ποιος άλλος απ' αυτούς που θα γεννηθούν πιο ύστερα θα δει καλό από σένα, αν εσύ τώρα δεν διώξεις από τους Αργείους το φοβερό χαμό; Άσπλαχνε! Πατέρας σου εξάπαντος δεν ήταν ο αρματομάχος Πηλέας, ούτε η Θέτιδα μάνα σου· εσένα σε γέννησε η λαμπερή θάλασσα και τα απόγκρεμα βράχια, γιατί είναι δίχως έλεος η καρδιά σου. Αν πάλι θέλεις να ξεφύγεις κάποια προφητεία θεού που έχεις μέσα στο νου σου και που τυχόν σου την είπε από το Δία η σεβάσμια μάνα σου, στείλε τουλάχιστον εμένα γρήγορα και δώσε μου μαζί και τον άλλο στρατό των Μυρμιδόνων, μήπως μπορέσω και γίνω φως στους Δαναούς. Δώσε μου και τα **(στ. 40)** δικά σου όπλα να τα φορέσω στους ώμους, μήπως οι Τρώες, καθώς θα με πάρουν για σένα, τραβηχτούν από τον πόλεμο, και πάρουν την ανάσα τους οι πολεμικοί γιοι των Αχαιών, που βασανίζονται. Λίγο μόνο να ξανασάνει κανείς στον πόλεμο, του φτάνει. Ξεκούραστοι όπως είμαστε, θα μπορέσουμε εύκολα να σπρώξουμε πίσω προς την πόλη από τα πλοία και τις σκηνές ανθρώπους κουρασμένους από τη μάχη». ΄Ετσι μίλησε παρακαλώντας ο

Απάντηση-υποχώρηση του Αχιλλέα

πολύ άμυαλος· γιατί του μελλόταν να γυρέψει για τον ίδιο τον εαυτό του τον κακό θάνατο και το χαμό. Πολύ συχυσμένος τότε του αποκρίθηκε ο γρήγορος στα πόδια Αχιλλέας: «Αλίμονό μου, διογέννητε Πάτροκλε, τι είναι αυτό που είπες; Ούτε καμιά προφητεία θεού ξέρω και νοιάζομαι γι' αυτή, ούτε **(στ. 50)** μου είπε τίποτα από το Δία η σεβάσμια μητέρα μου· αυτός όμως ο φοβερός καημός μού σφίγγει την καρδιά και την ψυχή, όταν κάποιος άνθρωπος θέλει να ζημιώσει τον όμοιό του και να του πάρει πίσω το τιμητικό δώρο, γιατί έχει πιο μεγάλη δύναμη. Αυτό είναι βαρύς καημός για μένα, γιατί έχω τραβήξει τόσα βάσανα. Την κοπέλα που οι Αχαιοί μου την ξεχώρισαν για τιμητικό δώρο και που με το δικό μου το δόρυ την απόχτησα κυριεύοντας την καλοτειχισμένη πολιτεία τους, αυτήν μου την πήρε πίσω μέσ' από τα χέρια μου ο βασιλιάς Αγαμέμνονας, ο γιος του Ατρέα, σαν να ήμουν κανένας τιποτένιος ξωμερίτης. ΄Ομως αυτά ας τα αφή-

Εικόνα 26. Ο Αχιλλέας φροντίζει το πληγωμένο χέρι του Πάτροκλου. Ερυθρόμορφη κύλικα, 500 π.Χ. περίπου. Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο (αντίγραφο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 111

σουμε· έγιναν που έγιναν· δεν γίνεται να κρατήσω το θυμό αδιάκοπα μέσα μου· αλήθεια, είπα πως δεν θα πάψω την οργή μου, παρά μονάχα την ώρα που η βοή και ο πόλεμος θα φτάσει στα δικά μου τα καράβια. Εσύ όμως φόρεσε στους ώμους τα ξακουστά όπλα μου και γίνε αρχηγός στους φιλοπόλεμους Μυρμιδόνες στον πόλεμο, τη στιγμή που το μαύρο σύννεφο των Τρώων έζωσε με δύναμη τα καράβια, και οι άλλοι Αργείοι βρίσκονται στριμωγμένοι δίπλα στη θάλασσα και δεν τους μένει παρά λίγος πια τόπος· και η πολιτεία των Τρώων ολόκληρη ξεχύθηκε γεμάτη θάρρος· γιατί δεν βλέπουν πια ν' αστράφτει κοντά τους το μέτωπο της δικής μου περικεφαλαίας. Γρήγορα θα το έβαζαν στα πόδια και θα γέμιζαν νεκρούς τα χαντάκια, αν ο Αγαμέμνονας μου είχε φερθεί με ευγένεια. Τώρα όμως χτυπούν από όλες τις μεριές το στρατόπεδό μας· γιατί δεν φρενιάζει το δόρυ μέσα στις παλάμες του Διομήδη, του γιου του Τυδέα, για να διώξει το χαμό από τους Δαναούς. Και ούτε που άκουσα ακόμα τη φωνή του γιου του Ατρέα, του ανθρώπου που μισώ, να φωνάζει· του ΄Εκτορα μόνο του αντροφονιά αντηχεί, καθώς δίνει κουράγιο στους Τρώες, κι εκείνοι με βοή κρατούν δική τους ολόκληρη την πεδιάδα, νικώντας στη μάχη τους Αχαιούς. ΄Ομως και έτσι, Πάτροκλε, ρίξου τους με δύναμη, διώχνοντας το χαμό από τα καράβια, μήπως και μας κάψουν τα καράβια με φωτιά που καίει και δεν μας αφήσουν πια να γυρίσουμε. Κι άκουσέ με και κάνε όπως εγώ θα βάλω στο μυαλό σου, το πιο σπουδαίο σημείο από όσα σου λέω, για να βοηθήσεις να πάρω τιμή μεγάλη και δόξα από όλους τους Δαναούς, να μου γυρίσουν πίσω την πανέμορφη κόρη και να μου δώσουν από πάνω δώρα λαμπρά: άμα τους διώξεις από τα καράβια, γύρισε πάλι πίσω· κι αν σου δώσει ο άντρας της ΄Ηρας, που βροντά βαριά, να κερδίσεις δόξα, εσύ μην το θελήσεις να πολεμάς χωρίς εμένα με τους φιλοπόλεμους Τρώες· έτσι θα κάμεις να με τιμούν ακόμη πιο λίγο. Μήτε να σε πάρει το καμάρι στον πόλεμο και στη μάχη, καθώς θα σκοτώνεις Τρώες, και τραβήξεις μπροστά κατά το ΄Ιλιο, μήπως μπει στη μέση κανένας από τους αιώνιους θεούς του Ολύμπου· γιατί αυτούς τους αγαπά πάρα πολύ ο μακροσαΐτευτής Απόλλωνας· μόνο να γυρίσεις πίσω πάλι, αφού θα έχεις δώσει φως στα καράβια, και εκείνους άφησέ τους να πολεμούν μέσα στην πεδιάδα. Ας ήταν, Δία πατέρα και Αθηνά και Απόλλωνα, να μην ξεφύγει το θάνατο μήτε κανένας από τους Τρώες, όσοι είναι, μήτε κανένας από τους Αργείους, μονάχα εμείς οι δυο να γλιτώσουμε από το χαμό, για να καταλύσουμε μονάχοι μας εμείς τους ιερούς πύργους της Τροίας».

(μτφρ. ΄Ο. Κομνηνού-Κακριδή,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

Εικόνα 27. Ο Πάτροκλος φοράει τα άρματα του Αχιλλέα. Στέκει μπροστά στο βωμό κρατώντας φιάλη και στρέφει το βλέμμα προς τον καθισμένο Αχιλλέα, που κάνει σπονδή για τον καλό γυρισμό του. Ερυθρόμορφη στάμνος, γύρω στο 480 π.Χ. Ρώμη, Βίλα Τζούλια (αντίγραφο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 112

ραψωδία *Π* 684-867

Το κύκνειο άσμα και ο θάνατος του Πάτροκλου

- Ο Πάτροκλος ξεχνάει τις οδηγίες του Αχιλλέα
- Τελευταίες φάσεις της *αριστείας* του Πάτροκλου
- Ρόλος του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου
- Ποιο γεγονός θα φέρει πίσω τον Αχιλλέα στη μάχη;

Εικόνα 28. Ο Κεβριόνης πάνω στο άρμα. Τον πλαισιώνουν ο ΄Εκτορας και ο Γλαύκος. Μελανόμορφη υδρία, 575-550 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Ο Πάτροκλος φτάνει έως τα τείχη της Τροίας

Τότ' είπε του Αυτομέδοντος ο Πάτροκλος να σπρώξει
το αμάξι αυτού κατάποδα των Τρώων και Λυκίων·
ποια τύφλωσις! Αν φύλαγε τον λόγον του Αχιλλέως,
την μοίραν θα εξέφευγε την μαύρην του θανάτου.
Αλλά του Δί' αξίζει ο νους πλιότερο ή του ανθρώπου,
που εύκολα και άνδρ' ατρόμητον δειλιάζει και την νίκην
του αφαιρεί και άλλην φοράν τον σπρώχνει αυτός στην μάχην
όπως τότ' έβαλε φωτιά στα στήθη του Πατρόκλου.
Ποιον πρώτον και ποιον ύστερον εγύμνωσες στην μάχην,
Πάτροκλε, οπόταν οι θεοί σ' εκάλεσαν στον Άδην;
΄Επεσε πρώτα ο Άδρηστος· ο Αυτόνοος κατόπιν,
ο Επίστωρ, ο Μελάνιππος, ο Πέριμος Μεγάδης,
ο ΄Εχεκλος, ο ΄Ελασος, ο Μούλιος και ο Πυλάρτης,
κι οι άλλοι εδειλοψύχησαν κι εφύγαν όλοι εμπρός του.
Θα 'παιρναν τότ' οι Αχαιοί την υψηλήν Τρωάδα,
τόσο τριγύρω εμάνιζεν η λόγχη του Πατρόκλου,

Η παρέμβαση του Απόλλωνα

στον πύργον αν δεν έστεκεν ο Φοίβος, που, των Τρώων
υπέρμαχος, τον όλεθρον εκείνου εμελετούσε.

στ. 684 του Αυτομέδοντος: Ο Αυτομέδοντας ήταν ο τρίτος στη ιεραρχία Μυρμιδόνας μετά τον Αχιλλέα και τον Πάτροκλο. Όταν έπαιρνε μέρος στη μάχη ο Αχιλλέας, ο Πάτροκλος ήταν ηνίοχός του. Τώρα που ο Πάτροκλος έχει τη θέση του πολεμιστή, ο Αυτομέδοντας τον συνοδεύει ως ηνίοχος.

στ. 686 τον λόγον του Αχιλλέως: ο Πάτροκλος ξεχνάει την εντολή του Αχιλλέα, να γυρίσει πίσω, όταν διώξει τους Τρώες από τα πλοία (στ. 83-96).

στ. 688 του Δί' αξίζει ο νους: ο Πάτροκλος είναι καταδικασμένος σε θάνατο και αυτό οφείλεται σε δύο αιτίες: η ορμή του ήρωα αποδίδεται στην αδυσώπητη βουλή του Δία, αλλά και ο ίδιος ο ήρωας είναι υπεύθυνος, αφού ξεχνάει τις εντολές του Αχιλλέα και βαδίζει με ολέθρια αυτοπεποίθηση στο χαμό του.

στ. 700 ο Φοίβος: κατάλογοι εννιά ή περισσότερων θυμάτων μιας *αριστείας* προκαλούν πάντοτε την αντίδραση του αντιπάλου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αντιδρά ο Φοίβος, προστάτης της Τροίας, όπως είχε προβλέψει ο Αχιλλέας (στ. 94).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 113

Και τρεις εσκάλωσε φορές ο Πάτροκλος στο τείχος
και τρεις τον εξετίναξεν ο Φοίβος με τα χέρια
τ' αθάνατα κτυπώντας του την φωτεινήν ασπίδα.
Αλλ' ότι ως δαίμων τέταρτην φοράν εχύθη ο ήρως,
φοβερήν του 'βαλε κραυγήν ο Απόλλων και του είπε:
«Πάτροκλε διογέννητε, δεν έχει ορίσ' η μοίρα
των αποτόλμων Τρώων συ την πόλιν να πορθήσεις,
ούδ' ο Αχιλλεύς, εις την ανδρειά περίσσ' ανώτερός σου».
Είπε, κι ευθύς ο Πάτροκλος μακράν εσύρθη οπίσω
για να αποφύγει την οργήν του μακροβόλου Φοίβου.
Κι έμειν' ο ΄Εκτωρ στες Σκαιές με τα γοργά πουλάρια·
κι ερεύνα ο νους του αν θα στραφεί στην ταραχήν της μάχης
ή θα φωνάξει στον λαόν ν' αποκλεισθεί στο τείχος.
Και τούτο ενώ στοχάζονταν, ήλθεν εμπρός του ο Φοίβος·
άνδρας εφάνη στην μορφήν καλός και ρωμαλέος,
ο Άσιος, οπού θείον του τον είχε απ' την Εκάβην,
και ήταν υιός του Δύμαντος, που πέρα εις της Φρυγίας
τα μέρ' ήταν εγκάτοικος κει που ο Σαγγάριος ρέει.
Εκείνου επήρε την μορφήν και του 'πε τότε ο Φοίβος:
«΄Εκτορ', από τον πόλεμον τι απέχεις; Δεν σου πρέπει.
Άμποτε αντί κατώτερος να 'μουν ανώτερός σου,
ελεεινήν ανάπαυσιν θα είχες απ' την μάχην.
Αλλ' έλα, κίνα τ' άλογα στον Πάτροκλον επάνω
ίσως τον πάρ' η λόγχη σου και ο Φοίβος σε δοξάσει».
Είπε κι εστράφη ο θεός στον θόρυβον της μάχης
και τον ανδρείον πρόσταξεν ο ΄Εκτωρ Κεβριόνην
ευθύς κατά τον πόλεμον τους ίππους να ραβδίσει.
Κι έβαλε τάραχον κακόν ο Φοίβος στους Αργείους,
των Τρώων και του ΄Εκτορος την νίκην να χαρίσει.
Και ο ΄Εκτωρ δεν εφρόντιζε τους άλλους να φονεύει
αλλά τους ίππους έσπρωχνε στον Πάτροκλο επάνω.
Και από τ' αμάξι ο Πάτροκλος επήδησε κρατώντας
την λόγχην με τ' αριστερό, κι εφούκτωσε με τ' άλλο
χοντρό λιθάρι δοντερό, και αντιστυλωμένος
το 'ριξε και τον ΄Εκτορα εκτύπησε απ' ολίγο.
Αλλ' όμως τον ηνίοχον τον Κεβριόνην ήβρε,
που ήταν νοθογέννητος του δοξαστού Πριάμου,

Ο ΄Εκτορας επιτίθεται και ο Πάτροκλος σκοτώνει τον Κεβριόνη

στ. 702-705 Και τρεις εσκάλωσε φορές... ο ήρως: ο αριθμός τρία είναι τυπικός, όχι μόνο στον Όμηρο, αλλά γενικά στις λαϊκές διηγήσεις μέχρι σήμερα (βλ. και σχόλ. *Α* 54). Τυπικό επικό σχήμα είναι και η τριπλή επίθεση ενός ήρωα που αποκρούεται την τέταρτη φορά (πρβ. και παρακάτω στ. 784 κ.εξ.).

στ. 709 ούδ' ο Αχιλλεύς: ο θεός πληροφορεί τον Πάτροκλο ότι η πόλη δε θα κυριευτεί από κανέναν από τους δύο, αφού και ο Αχιλλέας θα σκοτωθεί πριν από την άλωσή της.

στ. 717 ο Άσιος: ο ποιητής υπογραμμίζει τη συγγενική σχέση του με τον ΄Εκτορα, γιατί έτσι δικαιολογείται το γεγονός ότι ο ΄Εκτορας θα δώσει προσοχή στα λεγόμενά του.

στ. 723 ελεεινήν ανάπαυσιν θα είχες: θα πλήρωνες άσχημα την αποχή σου από τη μάχη.

στ. 727 τον ανδρείον Κεβριόνην: ο Κεβριόνης ήταν νόθος γιος του Πριάμου (*νοθογέννητος*, στ. 738) και ηνίοχος του ΄Εκτορα (βλ. και εικόνα 28).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 114

ενώ κρατούσε τα λουριά, μες στο μεσόφρυδό του,
και ο τραχύς λίθος σύντριψε τα φρύδια, και όλο εσπάσθη
το κόκαλο, και καταγής επέσαν οι οφθαλμοί του
αυτού εμπρός στα πόδια του· και απ' τον λαμπρόν του θρόνον
έπεσε κάτω ως βουτηχτής και εβγήκεν η ψυχή του.
Και τότε τον ανάπαιξες, ως Πάτροκλε ιππόμαχε.
«Ω κοίτα! Πόσο είν' ελαφρός που εύκολα βουτάει!
μες στο ιχθυοφόρο πέλαγος αν τύχαινεν εκείνος,
και μέσα στ' άγρια κύματα θα επήδ' από την πλώρην
να ψάξει στρείδια και πολλούς μ' εκείνα να χορτάσει·
τόσο εύκολ' απ' την άμαξα στο σιάδι αυτός βουτάει·
είναι κι οι Τρώες βουτηχταί πιδέξιοι, καθώς βλέπω».

Αγώνας γύρω από το νεκρό Κεβριόνη

Είπε, κι ευθύς εχύθηκε στον ήρωα Κεβριόνην,
την ορμήν είχε λεονταριού, που ταύρους αφανίζει
ώσπου στο στήθος το κτυπούν κι η ανδρειά του το φονεύει·
με λύσσαν τέτοιαν, Πάτροκλε, του εχύθηκες επάνω.
Και απ' τ' άλλο μέρος πήδησεν ο Έκτωρ απ' τ' αμάξι·
κι εκείν' οι δυο πιάσθηκαν εις τον νεκρόν επάνω
σαν δυο λεοντάρια στο βουνό, της πείνας λυσσιασμένα,
μάχονται μεγαλόψυχα για σκοτωμένο ελάφι.
Παρόμοια ποίος τον νεκρόν να πάρει Κεβριόνην
ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος, μάχης δεινοί τεχνίται,
με τον αλύπητον χαλκόν ν' αντισφαγούν ζητούσαν.
Με πείσμ' από την κεφαλήν ο Έκτωρ τον κρατούσε·
ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος· κι επάνω των οι άλλοι,
οι Τρώες και οι Δαναοί, σφοδρήν κρατούσαν μάχην.
Και όπως μ' αγών' αντίζηλον ο Εύρος με τον Νότον
στο όρος δάσος πολεμούν βαθύ και φουντωμένο
από πολύφλουδες κρανιές και φράξα και μελέγους,
που σμίγουν όλ', αντικτυπούν τα μακριά κλαδιά τους,
και όπως συντρίβονται πολύς ο βρόντος αντηχάει,
όμοια με αντίθετην ορμήν οι Αχαιοί και οι Τρώες
σφάζονταν και την άνανδρην φυγήν στον νουν δεν είχαν.
Και ως μάχονταν ολόγυρα εκεί στον Κεβριόνην,
λόγχες εμπήχθηκαν πολλές και φτεροφόρ' ακόντια
και ασπίδες σκούντησαν πολλές λιθάρια φουκτωμένα.
Και αυτός στο μέσο απέραντος στον στρόβιλον της σκόνης

στ. 742 θρόνος: το σημείο του άρματος όπου καθόταν ο ηνίοχος.
στ. 745 κ.εξ. Ο Πάτροκλος θριαμβολογώντας επαινεί τον Κεβριόνη για τον τρόπο που έπεσε, σαν δύτης που βουτάει από την πλώρη του πλοίου στη θάλασσα για να μαζέψει στρείδια.
στ. 749 στο σιάδι: στο ίσωμα, στο ομαλό έδαφος της πεδιάδας.
στ. 765-766 ο Εύρος με τον Νότον... δάσος πολεμούν: ο νοτιοανατολικός άνεμος, ο σιρόκος, μαζί με το νοτιά, όταν φυσούν με ορμή μέσα σε δάσος πυκνό.
στ. 773 φτεροφόρ' ακόντια: εννοεί τα βέλη που είχαν στο πίσω μέρος τους φτερά.
στ. 775-776 Και αυτός... λησμονούσε: οι στίχοι αυτοί, που εδώ αναφέρονται στον Κεβριόνη, χρησιμοποιήθηκαν και για τον Αχιλλέα στην *Οδύσσεια* (ω 39).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 115

κοιτάμενος τους ιππικούς αγώνες λησμονούσε.
Και όσον ο ήλιος έλαμπε στα μεσουράνια μέρη
κτυπιόταν κι έπεφταν πολλοί και απ’ τα δύο μέρη ομοίως·
και άμ’ έγειρεν ο ήλιος, όταν τα βόδια λυώνται,
τότ’ ενικούσαν οι Αχαιοί χωρίς να θέλ’ η μοίρα.
Και από τ’ ακόντια ξέσυραν τον ήρωα Κεβριόνην
μακράν των Τρώων, κι έπειτα τον γδύσαν απ’ τα όπλα.
Στους Τρώας πέφτει ο Πάτροκλος αφανισμόν να φέρει
και τρεις φορές κραυγάζοντας τρομακτικώς εχύθη
και άνδρες εννέα τη φορά ροβόλησαν στον Άδη.

Η νέα παρέμβαση του Φοίβου – Το τέλος του Πάτροκλου

Αλλ’ όταν τέταρτην φοράν ωσάν θεός ορμούσε,
τότε σου εφάνη, Πάτροκλε, το τέλος της ζωής σου·
ότι στην μάχην σου ’λθ’ εμπρός τρομακτικός ο Φοίβος.
Και δεν τον είδε, ως έρχονταν, στην ταραχήν της μάχης,
μες στην κατάχνια ολόκλειστος· του εστήθη οπίσω ο Φοίβος,
με την παλάμην πετακτήν τού επάταξε τους ώμους
και όλην την ράχιν· κι έστριψαν τα μάτια του Πατρόκλου.
Και ο Φοίβος απ’ την κεφαλήν τού επέταξε το κράνος,
που αντήχησε, ως εκύλησε στα πόδια εκεί των ίππων·
και η χαίτη του στα χώματα μολύνθη και στο αίμα.
Και ως τότε δεν εγίνετο να μολυνθεί στο χώμα
ο κώνος λαμπροφούντωτος, που έσκεπε τ’ ωραίο
μέτωπο και την κεφαλήν του θείου Αχιλλέως·
και τότε το ’δωκεν ο Ζευς του Έκτορος να σκέπει
την κεφαλήν του κι έφθανε σ’ αυτόν η μαύρ’ ημέρα.
Κι εκόπη το μακρόσκιο κοντάρι στην παλάμην
το λογχοφόρο, το βαρύ, και του ’πεσε απ’ τους ώμους
μ’ όλον τον τελαμώνα της η κροσσωμένη ασπίδα.
Και ο Φοίβος, του Διός υιός, τον θώρακα του λύει.

Πάτροκλος και Εύφορβος

Εθεοκρούσθη ο Πάτροκλος, του ελύθηκαν τα μέλη
και θαμπωμένος έμεινε· και οπίσω με την λόγχην
τον κτύπησ’ ένας Δάρδανος των ώμων εις την μέσην,
ο Πανθοΐδης Εύφορβος, που επρώτευε των άλλων
στην λόγχην, εις το τρέξιμο και στην ιππομαχίαν.
Όταν πολέμου αμάθητος πρωτήλθεν ιππομάχος,
είκοσι άνδρες μόνος του κατέβασε απ’ τους ίππους.
Αυτός πρώτος σ’ ελόγχισεν, ω Πάτροκλε ιππομάχε,

στ. 779 όταν τα βόδια λυώνται: όταν οι γεωργοί έλυναν τα βόδια από το ζυγό του οργώματος.
στ. 786 ωσάν θεός: στο πρωτότυπο *δαίμονι ἶσος* (= όμοιος με θεό). Η εξομοίωση του Πάτροκλου με θεό δικαιολογεί την επέμβαση του Απόλλωνα· μόνο ένας θεός μπορεί τώρα να τον καταβάλει.
στ. 787 σου εφάνη: η ξαφνική αποστροφή προς τον ήρωα φανερώνει τα αισθήματα συμπάθειας του ποιητή γι’ αυτόν, αλλά και τη συναισθηματική του φόρτιση λόγω του θανάτου που πλησιάζει.
στ. 790 στην κατάχνια ολόκλειστος: ο θεός ήταν καλυμμένος με ομίχλη.
στ. 805 θεοκρούομαι: παθαίνω σκοτοδίνη από κτύπημα θεού. Ο Απόλλωνας αφαιρεί από τον Πάτροκλο τη θεϊκή πανοπλία του Αχιλλέα, ώστε ευκολότερα να νικηθεί από τους θνητούς Εύφορβο και Έκτορα στη συνέχεια. Το μόνο όπλο του Πάτροκλου που δεν ανήκει στη θεϊκή πανοπλία του Αχιλλέα, το δόρυ, θα σπάσει στα δύο (στ. 801-802).
στ. 808 Εύφορβος: αδελφός του Πολυδάμαντα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 116

και δεν σε φόνευσε, κι ευθύς την λόγχην απ' το σώμα
άρπαξε και μες στον στρατόν εσύρθη, δεν εστάθη
ν' αντιταχθεί στον Πάτροκλον, αν και ξαρματωμένον.
Αλλ' ως το χέρι του θεού τον δάμασε και η λόγχη,
προς τους συντρόφους έστρεφε την μοίραν να αποφύγει.

Πάτροκλος και ΄Εκτορας

Και ο ΄Εκτωρ απ' τες φάλαγγες, άμ' είδε τον γενναίον
Πάτροκλον ν' αποσύρεται κονταροπληγωμένος,
προχώρησε, του εστήθη εμπρός, και μέσα εις το λαγγόνι
την λόγχην όλην έμπηξε κι η άκρη εβγήκε πέρα.
΄Επεσε και κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη.
Και ως λέοντας και αδείλιαστος αγριόχοιρος στο όρος
μάχονται μεγαλόψυχα για μια μικρή βρυσούλα,
ότι να πιουν θέλουν και οι δυο με λύσσαν, ώσπου ο χοίρος
ασκομαχώντας ξεψυχά στον λέοντ' αποκάτω·
ομοίως τον ανδράγαθον υιόν του Μενοιτίου,
πολλών φονέα μαχητών ο Πριαμίδης ΄Εκτωρ
με λόγχην εθανάτωσε κι επάνω του εκαυχήθη:
«Την πόλιν μας, ω Πάτροκλε, θαρρούσες ν' αφανίσεις,
και δούλες στην πατρίδα σου να πάρεις τες γυναίκες,
ανόητε! Και ακούραστα γι' αυτές ετρικυμίζαν
τ' άλογα τα φτερόποδα του ΄Εκτορος, κι εκείνος, —
που είμαι πρώτος μαχητής των φιλομάχων Τρώων,
και δεν θα ιδούν, ενόσω ζω, την δουλικήν ημέρα·
και τώρα σε τα όρνεα θα φάγουν εις την Τροίαν.
Άθλιε! Δεν σε ωφέλησεν ο ανδρείος Αχιλλέας·
θα σου παράγγελνε πολλά την ώραν που εκινούσες:
"Να μη γυρίσεις Πάτροκλε ιππόμαχε, στα πλοία
πριν σχίσεις εις του ΄Εκτορος τα στήθη τον χιτώνα
βαμμένον εις το αίμα του"· αυτά θα είπ' εκείνος
και αυτά τα λόγια σ' άρεσαν, ανόητος ως είσαι».
Και, Πάτροκλε, του απάντησες με την ψυχήν στο στόμα:
«΄Εκτορ, καυχήσου όσο ημπορείς, τώρα που ο Ζευς και ο Φοίβος
την νίκην σού εχάρισαν — και αυτοί με καταβάλλουν
εύκολ', αφού μου αφαίρεσαν τα όπλ' από τους ώμους.
Κι είκοσιν όμοιοι με σε να είχαν έλθει εμπρός μου
όλοι νεκροί θα έπεφταν στην λόγχην μου αποκάτω.
Εμένα η μοίρα εφόνευσεν η μαύρη με τον Φοίβον

στ. 814-815 Ο Εύφορβος υποχωρεί, αν και ο Πάτροκλος είναι άοπλος και τραυματισμένος. Η δειλή συμπεριφορά του Τρώα σε συνδυασμό με τον έπαινο των πολεμικών του επιδόσεων (στ. 809-812) τονίζει ακόμη περισσότερο την ανδρεία του Πάτροκλου.
στ. 822 κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη: η θλίψη που προκαλεί στους ΄Ελληνες ο θάνατος του Πάτροκλου είναι ένας ακόμη τρόπος με τον οποίο ο ποιητής τονίζει τη σημασία της απώλειας και το μέγεθος της ανδρείας του ήρωα.
στ. 826 ασκομαχώ: αναπνέω βαριά, με δυσκολία.
στ. 832 ετρικυμίζαν: έτρεχαν για να πολεμήσουν.
στ. 837 άθλιε: δυστυχισμένε. Ο ΄Εκτορας, γεμάτος έπαρση, κομπάζει και πέφτει σε πλάνη, με αποτέλεσμα να διαστρεβλώνει τις εντολές του Αχιλλέα (στ. 839-842, βλ. στ. 86 κ.εξ.).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 117

και απ' τους θνητούς ο Εύφορβος· τρίτος εσύ με γδύνεις.
Και άκουσε ακόμα τι θα ειπώ και βάλε το στον νου σου·
ολίγες είν' οι μέρες σου· και ιδού σε παραστέκει
η μοίρα η παντοδύναμη κι η ώρα του θανάτου,
οπού απ' το χέρι αδάμαστο θα πέσεις του Αχιλλέως».
Με αυτά τα λόγι' απέθανε· και κλαίοντας θλιμμένη
την μοίραν, που νεότητα και ανδρείαν της επήρε,
από τα μέλη του η ψυχή κατέβηκε στον Άδη.
Νεκρόν τον επροσφώνησεν ο λαμπροφόρος Έκτωρ:
«Ω Πάτροκλε, τον θάνατον γιατί μου προμαντεύεις;
Ποιος ξέρει μήπως ο Αχιλλεύς, της Θέτιδος ο γόνος,
χάσει αυτός πρώτος την ζωήν στην λόγχη μου αποκάτω;»
Είπε και μέσ' απ' την πληγήν, πατώντας τον, την λόγχην
ανέσπασε και ανάσκελον τον έσπρωξε στο χώμα.
Κι ευθύς στον Αυτομέδοντα με το κοντάρι εχύθη,
που είχε ακόλουθον λαμπρόν ο ασύγκριτος Πηλείδης,
να τον κτυπήσει, αλλ' έπαιρναν αυτόν οι ταχείς ίπποι,
οι αθάνατοι, που οι θεοί χαρίσαν του Πηλέως.

Εικόνα 29. Οι Αχαιοί σηκώνουν το κορμί του νεκρού Πάτροκλου, ενώ η ψυχή του πετάει τριγύρω με τη μορφή πάνοπλου πολεμιστή. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 500 π.Χ. Ακράγας, Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

Μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη

«Ὡς δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν
οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν,
αἵ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων,
ὣς Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
δῄουν, οὐδ' ἕτεροι μνώοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.»

(*Π* 765-771)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«Ο θάνατος του Διγενή»

[Απόσπασμα ακριτικού τραγουδιού που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα αλλά και το τέλος του Διγενή]

«...Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει
τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,

στ. 852-854 Τα λόγια του Πάτροκλου είναι προφητικά. Συνήθως οι μελλοθάνατοι στον Όμηρο είχαν μαντικές ικανότητες.
στ. 866-867 **οι αθάνατοι:** τα ονομαστά άλογα του Αχιλλέα, Ξάνθος και Βαλίος.

χαράκι' αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνιε.
Στο βίτσιμά πιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια,
στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
Ζηλεύγει ο Χάρος, με χωσιά μακρά τονε βιγλίζει,
κι ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε».

(Ν. Πολίτης, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 125-126)

σπήλιο: σπηλιά, **διασκελίζω:** υπερπηδώ, **χαράκι:** μικρός βράχος, **αμαδολογώ:** ρίχνω μια πέτρα (αμάδα) προς συγκεκριμένο στόχο, **ριζιμιό:** αυτό που έχει ριζώσει κάπου, που έχει βαθιές και δυνατές ρίζες, **βίτσιμα:** το τίναγμα του σώματος, **γλάκιο:** (το λάκημα < λακώ), το τρέξιμο, ο αγώνας δρόμου, **χωσιά:** ενέδρα, παγίδα, **βιγλίζω:** παραμονεύω, ενεδρεύω, παρατηρώ αθέατος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποια είναι τα τελευταία κατορθώματα του Πάτροκλου; Αφού μελετήσετε και την Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας, να δείξετε ότι όλη η δράση του ήρωα στη ραψωδία *Π* έχει τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* με αποκορύφωμα τους στ. 783-785.
2. Πώς δικαιολογείται η μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη με βάση τους κανόνες του ομηρικού πολέμου;
3. Ποιο ρόλο παίζει ο Απόλλωνας στην ενότητα; Ο τρόπος με τον οποίο δρα ο θεός στο θάνατο του Πάτροκλου (προσέξτε κυρίως τους στ. 789-790) μειώνει ηθικά τον ίδιο ή προβάλλει περισσότερο την ανδρεία του θύματός του; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
4. Να παρακολουθήσετε το σταδιακό αφοπλισμό του Πάτροκλου και να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα: **α)** Με ποια σειρά αφαιρούνται τα όπλα του ήρωα; **β)** Θεωρείτε ότι ο αφοπλισμός του ήταν απαραίτητος και ότι έπρεπε να γίνει από ένα θεό; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Τι *προοικονομεί* η εικόνα του Έκτορα με το κράνος του Αχιλλέα στο κεφάλι (στ. 799-800); Σε ποιο σημείο της ενότητας η *προσήμανση* γίνεται ξεκάθαρη;
6. Αφού μελετήσετε τους στ. 786-855, όπου παρουσιάζεται η πτώση και ο θάνατος του Πάτροκλου, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις: **α)** Ποιοι (θεοί ή άνθρωποι) συμπράττουν στην ήττα του Πάτροκλου και τι ακριβώς κάνει καθένας; **β)** Με ποιους τρόπους ο ποιητής προβάλλει την ανδρεία του συντρόφου του Αχιλλέα;
7. Πού φαίνεται η συμπάθεια του ποιητή για τον Πάτροκλο; Να σημειώσετε τα αντίστοιχα χωρία του κειμένου.
8. Να συγκρίνετε τη συμπεριφορά και το ρόλο του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου με τον τρόπο τον οποίο χρησιμοποιεί ο Χάρος, για να σκοτώσει τον Διγενή στο ακριτικό τραγούδι που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα του ακρίτη (βλ. Παράλληλο κείμενο). Να ελέγξετε τι επιδιώκουν τόσο ο Όμηρος όσο και ο ανώνυμος ποιητής του ακριτικού τραγουδιού με το να αποδίδουν παρόμοιες συμπεριφορές στον Φοίβο και στον Χάρο αντίστοιχα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 119

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Ήδη στο προοίμιο του ιλιαδικού έπους επισημάναμε το πρόβλημα της ευθύνης των θνητών και του βαθμού θεϊκής επέμβασης στα ανθρώπινα πράγματα. Παίρνοντας αφορμή από το θάνατο του Πάτροκλου, που παρουσιάζεται από τον ποιητή ως αποτέλεσμα προσωπικής ευθύνης του ήρωα αλλά και της *βουλής* του Δία (στ. 685 κ.εξ.), να επισημάνετε χωρία από τις ενότητες που διδαχθήκατε μέχρι τώρα, στα οποία προβάλλεται το πρόβλημα της ανθρώπινης ευθύνης, να τα μελετήσετε κατά ομάδες, να καταγράψετε τις σκέψεις και τα συμπεράσματά σας και να τα συζητήσετε στην τάξη.
2. Αφού μελετήσετε την Περιληπτική αναδιήγηση και τις ενότητες της *Π* ραψωδίας που δίνονται αναλυτικά σε συνδυασμό με το εικονογραφικό υλικό που τις πλαισιώνει: **α)** Να συζητήσετε στην τάξη τις λεπτομέρειες που θέλησε να αποδώσει κάθε καλλιτέχνης με το έργο του. **β)** Να επισημάνετε τις εικόνες που δεν αποδίδουν ομηρικές σκηνές και να συζητήσετε τι θέλησαν να αποδώσουν με αυτές οι δημιουργοί τους. **γ)** Ποια λεπτομέρεια του ομηρικού κειμένου νομίζετε ότι θα ερέθιζε δημιουργικά έναν καλλιτέχνη (εικαστικό, θεατρικό συγγραφέα κτλ.) και γιατί; **δ)** Προσπαθήστε να αποδώσετε τη λεπτομέρεια αυτή με ένα δικό σας έργο (εικαστικό, ποιητικό, θεατρικό κτλ.) και, παρουσιάζοντάς το στην τάξη σας, να εκθέσετε ποιος ήταν ο στόχος σας και ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε για την υλοποίησή του. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Ομοιότητα – Διαφορά]

ραψωδία *Ρ*

Μενελάου ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Μενέλαου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Γύρω από το νεκρό Πάτροκλο διεξάγεται φοβερή μάχη με πρωταγωνιστή, από την πλευρά των Αχαιών, τον Μενέλαο. Ο γνωστός μας Τρώας Εύφορβος, καθώς διεκδικεί τον νεκρό και τα όπλα του, γίνεται το πρώτο θύμα του βασιλιά της Σπάρτης. Ο Έκτορας, όμως, αναγκάζει τον Μενέλαο να υποχωρήσει, αφαιρεί από τον Πάτροκλο τα όπλα του Αχιλλέα και τα φορά γεμάτος έπαρση. Ο Δίας, που βλέπει από ψηλά τη σκηνή, τον λυπάται, γιατί ξέρει πως ο θάνατός του είναι πολύ κοντά.

Οι Αχαιοί συνεχίζουν να προστατεύουν τον νεκρό με πρωτεργάτη τον Αίαντα, ενώ τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα, που είχαν φέρει τον Πάτροκλο στη μάχη, φαίνεται να θρηνούν σαν άνθρωποι το χαμό του. Την ίδια στιγμή συμβαίνει και ένα παράδοξο φαινόμενο: ενώ σε όλο τον τρωαδίτικο κάμπο επικρατεί αιθρία, γύρω από το κορμί του Πάτροκλου έχει πέσει σκοτάδι που κάνει τη μάχη φοβερότερη. Τότε ο Τελαμώνιος Αίαντας προσεύχεται στον Δία να δώσει φως: αν είναι να πεθάνουμε, λέει, ας πεθάνουμε μέσα στο φως. Η ομίχλη διαλύεται ξαφνικά και ο Μενέλαος στέλνει τον Αντίλοχο να φέρει την άσχημη είδηση στον Αχιλλέα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 120

Ο Μηριόνης και ο Μενέλαος καταφέρνουν να σηκώσουν το νεκρό Πάτροκλο, και, προστατευμένοι από τους δύο Αίαντες, προσπαθούν να τον μεταφέρουν στο στρατόπεδο, ενώ η μάχη συνεχίζεται.

Η προσευχή του Αίαντα

«Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ’ ἠέρος υἷας Ἀχαιῶν,
ποίησον δ’ αἴθρην, δὸς δ’ ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι·
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσον, ἐπεί νύ τοι εὔαδεν οὕτως.»

(*Ρ* 645-647)

ραψωδία *Ρ* 424-458
Τα άλογα του Αχιλλέα
(ανάγνωση)

Ο θρήνος των αλόγων

Έτσι εκείνοι εμάχονταν· ο σιδερένιος θόρυβος της μάχης
ανέβαινε στον χάλκινο ουρανό, περνώντας απ’ τον άδειο αιθέρα.
Όμως τα άλογα του Αιακίδη, αποτραβηγμένα μακριά από τη μάχη,
έκλαιγαν, από την ώρα που έμαθαν πως ο ηνίοχος
κυλίστηκε στη σκόνη, χτυπημένος από τον Έκτορα τον ανδροφόνο.
Ο Αυτομέδων, ο ανδρειωμένος γιος του Διώρη,
άλλοτε τα χτύπαε με το ελαφρύ μαστίγιο,
άλλοτε τους μιλούσε με λόγια γλυκά και άλλοτε τα φοβέριζε·
εκείνα όμως δεν ήθελαν ούτε να πάνε πίσω στα καράβια
πλάι στον πλατύ Ελλήσποντο
ούτε να μπουν στον πόλεμο μαζί με τους Αχαιούς.
Όπως μένει ακίνητη μια στήλη,
που στέκει πάνω στον τάφο ανδρός που πέθανε ή γυναίκας,
έτσι έμεναν ασάλευτα, ζεγμένα στο εξαίσιο άρμα,
με τα κεφάλια χαμηλωμένα στη γη·
ζεστά τα δάκρυα κυλούσαν από τα βλέφαρά τους στο χώμα,
καθώς εμύρονταν αποζητώντας τον ηνίοχο·
η σκόνη ερύπαινε τη θαλερή τους χαίτη
που ξέφευγε από τη ζεύλα και χυνόταν ζερβά δεξιά πλάι στο ζυγό.

Εικόνα 30. Ο Αχιλλέας ζεύει τα άλογά του. Αττικός μελανόμορφος κάνθαρος, 560-550 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 121

Η λύπη του Δία

Όταν τα είδε που εμύρονταν, τα ελυπήθη ο γιος του Κρόνου,
κούνησε το κεφάλι του και είπε μιλώντας στην ψυχή του:
«Αχ δυστυχισμένα, γιατί να σας δώσουμε στον βασιλιά Πηλέα,
αυτός ένας θνητός, και εσείς αγέραστα και αθάνατα.
Μήπως για να γνωρίσετε τον πόνο μαζί με τους δύσμοιρους ανθρώπους;
Γιατί από όλα τα πλάσματα που ανασαίνουν και σαλεύουν πάνω στη γη
κανένα δεν είναι πιο θλιβερό από τον άνθρωπο.
Όμως ο Έκτορας, ο γιος του Πριάμου, δεν θ' ανεβεί ποτέ πάνω σε σας
ούτε στο λεπτοδουλεμένο άρμα· γιατί δεν θα τον αφήσω.
Δεν του αρκεί αλήθεια που έχει τα όπλα και κομπάζει όπως κομπάζει;
Ορμή στα γόνατα και στην ψυχή σας θα χαρίσω,
για να σώσετε και τον Αυτομέδοντα από τον πόλεμο
και να τον φέρετε στα βαθιά καράβια·
γιατί θα δώσω ακόμα δόξα στους Τρώες,
να σκορπίζουν τον θάνατο, ώσπου να φτάσουν στα καράβια
με τα γερά σκαριά
και βασιλέψει ο ήλιος και απλωθεί το ιερό σκοτάδι».
Είπε και στ' άλογα εμφύσησε ορμή σφοδρή.
Εκείνα τίναξαν τη σκόνη από τις χαίτες τους χάμω στο χώμα
και ασυγκράτητα έφεραν το γρήγορο άρμα ανάμεσα στους Τρώες
και τους Αχαιούς.

(Από την *Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*,
μτφρ. Θ.Κ. Στεφανόπουλος, ΟΕΔΒ 2001)

ραψωδία Σ

Ὁπλοποιία

(Τα νέα όπλα του Αχιλλέα κατασκευάζονται)

Περιληπτική αναδιήγηση

Μαθαίνοντας από τον Αντίλοχο τη θλιβερή είδηση, ο Αχιλλέας ξεσπάει σε πικρότατο θρήνο, τον οποίο ακούει η Θέτιδα στα βάθη της θάλασσας και αρχίζει και εκείνη να θρηνεί με τις αδελφές της, τις Νηρηίδες. Στη συνέχεια η θεά αναδύεται, συναντά τον Αχιλλέα στην ακρογιαλιά και του προφητεύει ότι, αν σκοτώσει τον Έκτορα, είναι γραφτό γρήγορα να πεθάνει και ο ίδιος. Μάταιη προειδοποίηση· ο ήρωας είναι κιόλας αποφασισμένος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του και να δοξαστεί, όποιο κι αν είναι το τίμημα. Η Θέτιδα δέχεται με πόνο την απόφασή του, αλλά τον παρακαλεί να περιμένει τουλάχιστον να του ετοιμάσει καινούρια πανοπλία ο Ήφαιστος και φεύγει γρήγορα για τον Όλυμπο.

Ενώ η μάχη γύρω από το νεκρό Πάτροκλο συνεχίζεται, ο Αχιλλέας βγάζει μια πολεμική ιαχή τόσο φοβερή που κάνει τους Τρώες να υποχωρήσουν και οι Αχαιοί βρίσκουν την ευκαιρία να μεταφέρουν το νεκρό Πάτροκλο στις σκηνές. Ο Αχιλλέας προστάζει να πλύνουν το κορμί του νεκρού φίλου του και ολόκληρη τη νύχτα τον θρηνεί μαζί με τους Μυρμιδόνες.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 122

Στο μεταξύ ο Ήφαιστος, μετά την παράκληση της Θέτιδας, έχει αρχίσει την κατασκευή θαυμαστών όπλων: θώρακα, κράνος, κνημίδες και κυρίως την ασπίδα, της οποίας τη διακόσμηση ο ποιητής μάς περιγράφει διεξοδικά. Ο Ήφαιστος απεικονίζει πάνω στην ασπίδα τού μελλοθάνατου ήρωα σκηνές από τη ζωή και τις χαρές των απλών ανθρώπων, πλαισιώνοντάς τες από την εικόνα του σύμπαντος (στο κέντρο) και του Ωκεανού (στην περιφέρεια). Ενδιάμεσα απεικονίζει με λεπτομέρειες δυο πανέμορφες πολιτείες. Στη μια μπορεί να δει κανείς σκηνές ειρηνικές (γάμος και δικαστήριο), ενώ στην άλλη, που είναι πολιορκημένη, εικονίζεται ο πόλεμος. Αλλού απεικονίζει σκηνές από τη ζωή των γεωργών (όργωμα, θερισμός, τρύγος) και των κτηνοτρόφων (επίθεση λιονταριών σε αγέλη βοδιών, βοσκότοπος με κοπάδι προβάτων) και τέλος χορό από νέους και νέες με ρούχα γιορτινά κοντά σ' ένα θείο τραγουδιστή. Μόλις ο τεχνίτης των θεών τελείωσε το έργο του, απόθεσε τα όπλα μπροστά στη Θέτιδα κι εκείνη τα πήρε στα χέρια της και έτρεξε από τον Όλυμπο να τα παραδώσει στο γιο της.

ραψωδία Σ 478-616

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την πανοπλία του Αχιλλέα – Περιγραφή της ασπίδας

- Επίσκεψη στο εργαστήριο του Ήφαίστου
- Η κατασκευή μιας πανοπλίας και τα όπλα που την απαρτίζουν
- Μια ασπίδα έργο τέχνης

Εικόνα 31. Η Θέτιδα στο εργαστήρι του Ήφαιστου. Ερυθρόμορφος αμφορέας, 480 π.Χ. περίπου. Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την ασπίδα

Κι έπλασε πρώτα δυνατήν ασπίδα και μεγάλην,
όλην με τέχνην και τριπλόν λαμπρόν τριγύρω κύκλον·
με πέντε δίπλες έγινεν η ασπίδα και σ' εκείνην
λογιών εικόνες έπλαθε με την σοφήν του γνώσιν.

Η απεικόνιση του «σύμπαντος»

Την γην αυτού, τον ουρανόν, την θάλασσαν μορφώνει,
τον ήλιον τον ακούραστον, γεμάτο το φεγγάρι,
τ' αστέρια οπού τον ουρανόν ολούθε στεφανώνουν:
την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες,

στ. 479 τριπλόν... κύκλον: ο κύκλος, δηλαδή η περιφέρεια ή στεφάνη της ασπίδας, που πρέπει να τη φανταστούμε στρογγυλή, περιγράφεται «τριπλός» ίσως επειδή είχε τρεις διακοσμητικές ζώνες.
στ. 481 εικόνες: η διάταξη των παραστάσεων πάνω στην ασπίδα είναι οργανωμένη σε πέντε ίσες ζώνες που σχηματίζουν ομόκεντρους κύκλους. Για τις παραστάσεις αυτές βλ. αναλυτικά στην Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Σ, σελ. 121-122.
στ. 485 την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες: η ανατολή και η δύση αυτών των αστερισμών ορίζει χρονικά

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 123

την Άρκτον, που και Άμαξαν καλούν, και αυτού γυρίζει
πάντοτε, τον Ωρίωνα ασάλευτα τηρώντας,
η μόνη που τ' Ωκεανού το λούσμα δεν γνωρίζει.

Μια πολιτεία σε καιρό ειρήνης

Δύο κατόπιν έκαμεν ανθρώπων πολιτείες
καλές. Στην μίαν γίνονταν του γάμου χαροκόπι·
νυφάδες απ' τα γονικά συνόδευαν στην πόλιν
με τα δαδιά και αλαλαγμός σηκώνετο υμεναίου·
και αγόρια κει στριφογυρνούν εις τον χορόν τεχνίτες,
αυλοί, κιθάρες αντηχούν στην μέσην και οι γυναίκες
ολόρθες εις τα πρόθυρα θεωρούσαν κι εθαυμάζαν.
Κι ήταν λαού συνάθροισις στην αγοράν, που δύο
φιλονικούσαν άνθρωποι για πρόστιμο ενός φόνου.
Ο ένας που όλα επλήρωσεν εκήρυττε στα πλήθη,
ο άλλος οπού τίποτε δεν έλαβε· κι οι δύο
εμπρός ηθέλαν στον κριτήν το πράγμα να τελειώσει.
Του ενός και τ' άλλου με φωνές τα πλήθη επαίρναν μέρος·
οι κήρυκες τα ησύχαζαν· και μες στον άγιον κύκλον
στα σκαλισμένα μάρμαρα εκάθισαν οι γέροι,
και από τα χέρια λάμβαναν των λιγυρών κηρύκων
τα σκήπτρα κι εσηκώνονταν κι εδίκαζε καθένας.
Βαλμένα ήσαν στην μέση τους δυο τάλαντα χρυσάφι
γι' αυτόν που δικαιότερα την κρίσιν του προφέρει.

Μια πολιτεία σε στιγμές πολέμου

Την άλλην πόλιν έζωναν δύο στρατοί τριγύρω,
που στ' άρματά τους έλαμπαν· και δύο γνώμες είχαν,
να την χαλάσουν παντελώς ή τα μισά να λάβουν
απ' όσα κτήματα η λαμπρή χωρούσε πολιτεία·
εκείνοι δεν επείθοντο και κρύφια για καρτέρι
οπλίζονταν· εφύλαγαν το τείχος οι γυναίκες

την περίοδο Μαΐου-Νοεμβρίου, κατά την οποία γίνονται οι κυριότερες αγροτικές ασχολίες, για τις οποίες θα γίνει εκτενής αναφορά στους στ. 540-571 (θερισμός, τρύγος, όργωμα). Τα ουράνια σώματα στην αρχαιότητα ήταν άμεσα συνδεδεμένα με τη ζωή των ανθρώπων, καθώς είχαν σχέση με τον προσδιορισμό του χρόνου (διαδοχή ημερών, μηνών και εποχών) και η κίνησή τους ήταν καθοριστική για τη γεωργία και τη ναυσιπλοΐα.

στ. 486-488 **την Άρκτον... το λούσμα δεν γνωρίζει:** τη Μ. Άρκτο οι αρχαίοι τη φαντάζονταν σαν αρκούδα ή άμαξα. Αυτή δε δύει ποτέ, δε λούζεται στα νερά του Ωκεανού, αφού είναι πάντα ορατή στους κατοίκους του βόρειου ημισφαιρίου, και αποτελούσε ένα είδος πυξίδας για τους ναυτικούς.

στ. 490-492 **χαροκόπι:** γλέντι· **υμέναιος:** το γαμήλιο τραγούδι.

στ. 496 κ.εξ. Αναπαράσταση δίκης. Σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας οι συγγενείς του θύματος είχαν το δικαίωμα της αντεκδίκησης ή δέχονταν, αντί άλλης ποινής, ένα χρηματικό ποσό ως αποζημίωση. Αν δεν συνέβαινε το δεύτερο, ο φονιάς συχνά εγκατέλειπε την πατρίδα του για να σωθεί.

στ. 498-499 **που, οπού:** ότι. Πρώτος μιλάει ο υπεύθυνος για το φόνο και δεύτερος (*ο άλλος*) ο μηνυτής, δηλαδή ο συγγενής του θύματος.

στ. 502 **στον άγιον κύκλον:** ο χώρος όπου εκτυλίσσεται η σκηνή θεωρείται ιερός, ίσως επειδή οι γέροντες απονέμουν δικαιοσύνη κάτω από την προστασία των θεών.

στ. 503-504 **σκαλισμένα μάρμαρα:** λαξεμένες πέτρες· **λιγυρών:** βλ. σχόλ. στ. *Α* 248-249.

στ. 505 **τα σκήπτρα:** βλ. σχόλ. στ. *Α* 14 και 238-239, *Γ* 218-220.

στ. 506 **δυο τάλαντα χρυσάφι:** βλ. σχόλ. στ. *Ι* 264. Τάλαντα χρυσού προσφέρουν ως δώρα οι Φαίακες στον Οδυσσέα (*Οδύσσεια*, *θ* 471).

στ. 508 **δύο στρατοί:** όχι δύο διαφορετικά στρατεύματα, αλλά δύο ομάδες από το στρατό των πολιορκητών.

στ. 509 **δύο γνώμες είχαν:** προφανώς αυτήν τη διαζευκτική μορφή είχε το τελεσίγραφο που απηύθυναν οι πολιορκητές, ύστερα από το πολεμικό τους συμβούλιο, στους πολιορκημένους.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 124

με όλα τ' ανήλικα παιδιά και οι γέροντες μαζί τους.
Κι εκείνοι εβγαίναν· η Αθηνά και ο Άρης αρχηγοί τους
χρυσοί και οι δύο με χρυσά τα ενδύματα, μεγάλοι,
όμορφοι, ωσάν αθάνατοι, με τ' άρματα και πέρα
ξεχωριζόνταν· κι έβλεπες μικρά τα πλήθη κάτω·
και ότ' έφθασαν όπου έπρεπε να στήσουν το καρτέρι,
στον ποταμόν που επότιζε καθένας το κοπάδι,
αυτού καθίσαν σκεπαστοί, με τα λαμπρά τους όπλα.
Και δύο ξέμακρα σκοποί σταθήκαν καρτερώντας
πότε να ιδούν τα πρόβατα να φθάσουν κι οι αγελάδες.
Γρήγορα εκείνα επρόβαλαν και οι δυο βοσκοί κατόπιν·
και τούτοι ανυποψίαστοι με σύριγγες επαίζαν.
Κι εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν, επάνω τους χυθήκαν,
μέρος των μόσχων ξέκοψαν και των λευκών προβάτων
κι έσφαξαν κει και τους βοσκούς· κι οι άλλοι ως εννοήσαν
στα βόδια τόσην ταραχήν, σηκώθηκαν απ' όπου
καθόνταν στο στρατόπεδο, και αμέσως ανεβήκαν
εις τ' ανεμόποδ' άλογα και γρήγορα τους φθάσαν.
Κι εκεί στην ακροποταμιά την μάχην αρχινήσαν,
κι απ' τα δυο μέρη ερίχνονταν τα χάλκινα κοντάρια.
Η Έρις μέσα εγύριζεν, ο Κυδοιμός και η Μοίρα,
που άλλον εκράτει αλάβωτον, κι αιματωμένον άλλον,
άλλον ποδόσερνε νεκρόν στην ταραχήν της μάχης·
κι ένδυμα εφόρει κόκκινον απ' των ανδρών το αίμα.
Στρέφονταν κει σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν,
και απ' τα δυο μέρη τους νεκρούς στο σιάδι εποδοσέρναν.

Όργωμα, θερισμός, τρύγος

Έβαλε αλλού τριόργωτο και μαλακό χωράφι
εκτεταμένον, κάρπιμο και μέσα ζευγολάτες
πολλοί με τα ζευγάρια τους το εσχίζαν άνω κάτω.
Και όταν γυρίζαν κι έφθαναν στου χωραφιού την άκρην,
άνθρωπος τους επρόσφερνε ποτήρι όλο γεμάτο
γλυκό κρασί, κι εγύριζαν στες αυλακιές εκείνοι
πρόθυμοι του μεγάλου αγρού να φθάσουν εις την άκρην.

στ. 515 **εκείνοι:** οι ένοπλοι άντρες της πόλης.
η Αθηνά και ο Άρης: οι δύο πολεμικοί θεοί άλλοτε είναι αντίπαλοι (π.χ. *Δ* 439) και άλλοτε, όπως εδώ, αντιπροσωπεύουν γενικά την ένοπλη σύγκρουση.
στ. 518 **ξεχωριζόνταν:** οι δύο θεοί διακρίνονταν από τα *πλήθη*, δηλαδή από τους θνητούς στρατιώτες.
στ. 522 **σκοποί σταθήκαν:** οι σκοποί ανήκουν στους άντρες της πόλης που είχαν στήσει ενέδρα.
στ. 525 **σύριγγες:** ποιμενικοί αυλοί.
στ. 526 **εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν:** όταν τους είδαν αυτοί που είχαν στήσει καρτέρι.
στ. 528 **οι άλλοι:** οι πολιορκητές, στους οποίους ανήκουν τα κοπάδια.
στ. 534 η **Έρις**, δηλαδή η φιλονικία, ο **Κυδοιμός**, ο θόρυβος και η ταραχή της μάχης, και η ολέθρια **Μοίρα** του θανάτου (στο πρωτότυπο *ὀλοὴ Κήρ*) είναι προσωποποιημένες δυνάμεις που ως θεότητες βοηθούν τον Άρη στο πολεμικό του έργο.
στ. 538 **σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν:** οι μαχόμενοι στρατιώτες φάνταζαν πάνω στην ασπίδα σαν ζωντανοί, αληθινοί άνθρωποι.
στ. 540 **τριόργωτο:** οργωμένο τρεις φορές. Το πολλαπλό όργωμα συντελεί στην ευφορία του χωραφιού.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 125

Μαυρίζει όπισθεν η γη και δείχνει αλετρισμένη
μ’ όλον οπού ’ναι ολόχρυση, της τέχνης μέγα θάμα.
Φραγμένο κτήμα θέτει αλλού που ’χε υψηλά τα στάχυα,
και μέσα εργάτες θέριζαν με κοφτερά δρεπάνια.
Και άλλες χεριές επανωτές στες αυλακιές επέφταν,
και άλλες με καλαμόσχοινα τες δέναν επιστάτες
τρεις διορισμένοι, ενώ παιδιά κατόπι τους σηκώναν
χερόβολα στες αγκαλιές και αδιάκοπα τα εδέναν·
και ο κύριος στην αυλακιά με σκήπτρον εις το χέρι
σιωπηλός εστέκονταν κι εχαίρετο η ψυχή του.
Παρέκει κάτω από ’να δρυ σφακτό μεγάλο βόδι
για το τραπέζι ετοίμαζαν· κι ωστόσον οι γυναίκες
πλήθος αλεύρια μούσκευαν φαγί για τους εργάτες.
Αμπέλι μέγα έβαλεν αλλού καρπόν γεμάτο,
καλό, χρυσό κι εμαύριζαν ολούθε τα σταφύλια·
τα κλήματ’ ήσαν σ’ αργυρά σταλίκια στυλωμένα.
Και λάκκον από χάλυβα και κασσιτέρου φράκτην
έσυρε γύρω· και άνοιξε στην άκρην μονοπάτι,
για να περνούν, όταν τρυγάν το αμπέλι, οι καρποφόροι.
Και αγόρια, κόρες λυγερές, αμέριμνα στην γνώμην
εφέρναν τον γλυκύν καρπόν μέσα εις τα καλάθια.
Γλυκιάν κιθάραν έπαιζε στην μέσην τους αγόρι
και με την λυγερή λαλιά τον λίνον τραγουδούσε
μελωδικά, και όλοι μαζί τριγύρω του εσκιρτούσαν
και τες φωνές τους έσμιγαν με το γλυκό τραγούδι.
Αγέλην έκαμεν αλλού ταύρων ορθοκεράτων,
και οι ταύροι επλάσθηκαν χρυσού και κασσιτέρου ακόμη·
και απ’ την αυλήν μουγκρίζοντας προς την βοσκήν κινούσαν
εις το ποτάμι, οπού βροντά στα τρυφερά καλάμια.
Χρυσοί βαδίζαν τέσσεροι μ’ εκείνους βοδηλάτες,
κι εννέα σκύλοι φύλακες γοργόποδες τριγύρω.
Και από τους πρώτους της κοπής δυο τρομερά λιοντάρια
βαρβάτον ταύρον άρπαξαν που εμούγκρα ενώ τον σέρναν.
Και οι σκύλοι επάνω εχούμησαν και ομού τα παλικάρια.
Και αφού του ταύρου έκοψαν το δέρμα τα θηρία
αίμα του ερούφαν κι άντερα· του κάκου οι βοδηλάτες
επάνω τα γοργόποδα σκυλιά παρακινούσαν.
Δεν εκοτούσαν δάγκαμα να δώσουν στα λεοντάρια,

Σκηνές από τη ζωή
των κτηνοτρόφων

στ. 547 μαυρίζει: το ρήμα αναφέρεται τόσο στην οργωμένη γη όσο και στην απεικόνισή της πάνω στην ασπίδα. Ο ποιητής πρέπει να έχει υπόψη του την τεχνική εκείνη με την οποία τοποθετούσαν κάποιο σκουρόχρωμο μεταλλικό κράμα πάνω στο χρυσό υπόστρωμα (πρβ. *Σ* 561).
στ. 554 χερόβολα: το χερόβολο είναι η ποσότητα που χωράει στο χέρι μας, η χεριά.
στ. 559 αλεύρια μούσκευαν: για να ζυμώσουν.
στ. 562 σταλίκια: οι πάσσαλοι.
στ. 569 τον λίνον τραγουδούσε: το τραγούδι του τρύγου. Ο Λίνος ήταν σπουδαίος μουσικός, που δολοφονήθηκε από τον Απόλλωνα, επειδή τόλμησε να τον ανταγωνιστεί στο τραγούδι.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰·126

Κυκλικός χορός

«Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις,
τῷ ἴκελον οἷόν ποτ᾽ ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
ἔνθα μὲν ἠΐθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι
ὠρχεῦντ᾽, ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες.
τῶν δ᾽ αἳ μὲν λεπτὰς ὀθόνας ἔχον, οἳ δὲ χιτῶνας
εἵατ᾽ ἐϋννήτους, ἦκα στίλβοντας ἐλαίῳ·
καί ῥ᾽ αἳ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἳ δὲ μαχαίρας
εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.»
(*Σ* 590-598)

Εικόνα 32. Κυκλικός χορός από θολωτό τάφο (Αγία Τριάδα, Κρήτη). Μουσείο Ηρακλείου.

αλύχταν μόνο από σιμά και πάλι αναμερίζαν.
Κι έναν πλατύν βοσκότοπον λευκόμαλλων προβάτων
έκαμ᾽ ο ένδοξος χωλός μέσα εις καλό λαγκάδι,
στάνες, καλύβες σκεπαστές, και μανδριά μεγάλα.
Χορός — Κι έναν χορόν ιστόρησεν ο μέγας ζαβοπόδης,
όμοιον μ᾽ αυτόν που ο Δαίδαλος είχε φιλοτεχνήσει
της Αριάδνης της λαμπρής εις της Κνωσού τα μέρη.
Αγόρια εκεί, πολύπροικες παρθένες εχορεύαν
κι εγύριζαν χεροπιαστοί· και οι κόρες εφορούσαν
λινά ενδύματα λεπτά, κι είχαν τα παλικάρια
από το λάδι λαμπερούς καλόγνεστους χιτώνες.
Λαμπρά στεφάνια είχαν αυτές, είχαν χρυσά εκείνοι
μαχαίρια, που απ᾽ αργυρούς κρεμιόταν τελαμώνες·
και πότ᾽ ετρέχαν κυκλικά με πόδια μαθημένα,
ωσάν σταμνάς, οπού τροχόν αρμόδιον στην παλάμην
τον τριγυρνά καθήμενος να δοκιμάσει αν τρέχει,
και πότε αράδα έτρεχαν αντίκρυ στην αράδα.
Και τον ασύγκριτον χορόν τριγύρω εδιασκεδάζαν

στ. 585 αλύχταν... αναμερίζαν: γάβγιζαν... απομακρύνονταν.
στ. 589 ιστόρησεν: απεικόνισε.
στ. 590-591 ο Δαίδαλος... της Αριάδνης: ο Δαίδαλος (< *δαιδάλλω* = φιλοτεχνώ), πατέρας του Ίκαρου, ήταν ο φημισμένος τεχνίτης που είχε κατασκευάσει το Λαβύρινθο στην Κρήτη. Η Αριάδνη ήταν η κόρη του Μίνωα, που βοήθησε τον Θησέα να νικήσει τον Μινώταυρο.
στ. 595 από το λάδι λαμπερούς: χρησιμοποιούσαν το λάδι για να κάνουν στιλπνές τις κλωστές με τις οποίες ύφαιναν. **καλόγνεστους:** όμορφα υφασμένους.
στ. 598-601 Περιγραφή ενός κυκλικού χορού σε έντονο ρυθμό, όπως μας αφήνει να εννοήσουμε η παρομοίωση με τον τροχό του αγγειοπλάστη. Οι χορευτές άλλοτε περιστρέφονταν όλοι μαζί με ταχύτητα και ευκινησία (στ. 598-600) και άλλοτε σχημάτιζαν δυο ομάδες σε αντικριστές σειρές (στ. 601), όπως σήμερα οι κυκλικοί ή αντικριστοί χοροί της δημοτικής μας παράδοσης (βλ. και εικόνα 32).
στ. 599 αρμόδιον: ταιριαστό (πρβ. στ. 610).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 127

πολύς λαός και ανάμεσα ο αοιδός ο θείος
κιθάριζε· και ως άρχιζεν εκείνος το τραγούδι
δυο χορευτές στη μέση τους πηδούσαν κι εγυρίζαν.

Ο Ωκεανός

Τον ποταμόν Ωκεανόν και δυνατόν και μέγαν
γύρω στον κύκλον έθεσε της στερεής ασπίδος.

Τα υπόλοιπα όπλα

Και την τρανήν ως του 'καμεν ασύντριφτην ασπίδα,
θώρακα κάμνει π' άστραφτεν όσο η φωτιά δεν λάμπει,
κράνος κατόπι στερεόν αρμόδιον στο κεφάλι,
καλότεχνο με ολόχρυσο στην κορυφήν του λόφον,
και από λεπτόν κασσίτερον μορφώνει τες κνημίδες.
Και όλα τα όπλα ως έκαμε τα σήκωσε ο τεχνίτης
και του Αχιλλέως τα 'βαλεν εμπρός εις την μητέρα.
Και αυτή με τ' όπλα π' άστραφταν, του Ηφαίστου δώρο, εχύθη
ωσάν γεράκι απ' την κορφήν του χιονισμένου Ολύμπου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη

«Στην άκρη του γιαλού ξανθή κάθεται κόρη
κι ωριόπλουμο λευκό χρυσοκεντάει μαντήλι,
μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι (= δώρο).
Τη θάλασσα κεντάει με τα νησιά της όλα,
κεντάει τον ουρανό με τα λαμπρά του αστέρια,
τη γη με τα πολλά και τα ωραία λουλούδια,
κεντάει κι ένα βουνό ψηλό και μέγα·
το χάραμα γλυκά προβάλλει στην κορφή του
και βάφεται η κορφή και τ' ουρανού η λουρίδα
ροδόλευκη. Νερά καθάρια κι ασημένια
τα διάπλατα πλευρά ξετρέχουν κι αυλακώνουν·
χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά, ισκιωμένα ορμάνια (= ρουμάνια, δάση)
κεντάει στες λαγκαδιές με πράσινο μετάξι.
Στους όχτους (= υψώματα), *στα ριζά, κοπάδια ασπρολογάνε*
και φαίνονται βοσκοί και στ' όμορφο κεντίδι
φλογέρες λες κι ακούς, λες και γροικάς (= ακούς) *τραγούδια,*
βελάσματα βραχνά και ήχους από τρουκάνια (= μεγάλα χάλκινα κουδούνια).
[...]
[...] *Ολόυρα* (= γύρω γύρω) *από τον κάμπο*
πλήθος μικρά χωριά κεντάει, χωράφια αλλούθε
με ολόχρυσα σπαρτά, με θημωνιές (= σωρός από θερισμένα στάχυα), *με αλώνια.*
Πράσινα αμπέλια αλλού με κίτρινα σταφύλια,
κίτρινα σαν φλουριά, κι έμορφα κοπελλούδια

στ. 606-607 Ο Ωκεανός περιβάλλει την ασπίδα, όπως περιβάλλει και τη γη, πάνω στην οποία ζουν οι άνθρωποι.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 128

που μπαίνουν με πλεχτά καλάθια και τρυγάνε.
Γάμον αρχοντικό σ' ένα χωριό πλουμίζει (= κεντάει, στολίζει)
με νύφην, με γαμπρό, με φλάμπουρα (= λάβαρα), *με ψίκι* (= γαμήλια πομπή).
Δράκους αλλού κεντάει και λάμιες (= τερατώδεις γυναικείες μορφές) *και νεράιδες,*
κεντάει κι έναν γιαλό με ζαφειρένια πλάτια
στην άκρη του γιαλού την ίδια τη θωριά της
ολόφαντη ιστορεί από εμορφιάν και νιότη
και πλούτον και αρχοντιά, και στα λευκά της χέρια
ταργόχειρο κρατεί, τ' ωριόπλουμο μαντήλι,
μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι [...]».

(*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Β′ Γυμνασίου, ΟΕΔΒ 2001, σελ. 387-388)

2. Η ασπίδα του Ηρακλή

Στην *Ασπίδα*, ένα σύντομο επικό ποίημα που αποδίδεται στον Ησίοδο αλλά ανήκει στον 6ο π.Χ. αιώνα, περιγράφεται η μάχη του Ηρακλή με τον Κύκνο, το γιο του Άρη. Από το ποίημα αυτό προέρχονται τα παρακάτω αποσπάσματα (στ. 238-244, 248-257, 270-276 και 285-292), που αναφέρονται στην ασπίδα του Ηρακλή. Σε αντίθεση με την ασπίδα του Αχιλλέα, στην οποία ο ποιητής περιγράφει ποικίλες σκηνές από την καθημερινή ζωή, ο ποιητής της *Ασπίδος* προτιμά να εντυπωσιάσει. Γι' αυτό και στο ποίημά του πληθαίνουν οι αποτρόπαιες εικόνες και τα φοβερά όντα.

«Άντρες πολεμούσανε φορώντας τα πολεμικά τους άρματα, από τη μιαν αυτοί να σώσουν τον εαυτό τους, υπερασπίζοντας από τον όλεθρο την πόλη τους και τους γονιούς τους, κι από την άλλη εκείνοι θέλοντας την πόλη να κουρσέψουν. Πολλοί κείτονταν που έπεσαν, μα πιο πολλοί στη μάχη που 'χαν στήσει πολεμούσαν. Πάνω από τα χυτά στο χάλκωμα καλοχτισμένα καστροπύργια γοερά οι γυναίκες φώναζαν και σχίζανε τα μάγουλά τους – κι ήτανε σάμπως ζωντανές, δουλειά του ξακουστού Ηφαίστου [...]. *Και οι σκοτεινές ανάμεσά τους Κήρες τ' άσπρα χτυπώντας δόντια τους, τρομάρα να τις βλέπεις, ζοφερές, αιματωμένες και φριχτές για τα κορμιά που επέφταν συνερίζαν· κι όλες ορμούσανε να πιούνε μαύρο γαίμα. Κι όποιον πεσμένο πρωταρπάζανε, ή μόλις χτυπημένον που έπεφτε του μπήγαν στο κορμί τα νύχια τα μεγάλα τους, και του κατέβαινε στον Άδη η ψυχή, στον παγωμένο Τάρταρο. Κι όταν η ψυχή τους χόρταινε αίμα ανθρώπινο, ξωπίσω το κουφάρι ερίχνανε, και ξαναφέρνανε τη λύσσα τους στης μάχης μέσα την αντάρα.* [...]

Κι ήτανε πλάι μια πόλη μ' όμορφο καστρί. Εφτά πόρτες χρυσές καλοπροσαρμοστές στα πανωπόρτια τη σφαλούσαν. Οι άντρες με γιορτάσια και χορούς γλεντούσανε. Πολλοί φέρνανε μ' άμαξα καλότροχη τη νύφη προς το σπίτι του γαμπρού κι ανέβαινε μακρύ-μακρύ του υμεναίου τραγούδι, ενώ απ' τις αναμμένες δάδες που κρατούσαν δούλες μια γλυκιά από μακριά χυνόταν λάμψη [...]. *Άλλοι μπροστά στην πόλη καβάλα σ' άλογα γυμνάζονταν. Κι οι γεωργοί τη γη τη θεία σχίζανε, κι είχανε τους χιτώνες αναζώσει. Κι ήταν πολύς καρπός για θέρισμα παρέκει· άλλοι θερίζανε με κοφτερά δρεπάνια τα γερτά καλάμια με τ' αστάχυα τα πυκνά – ήταν σα να 'βλεπες στ' αλήθεια τον καρπό της Δήμητρας· κι άλλοι τα δέναν σε χερόβολα και τα 'ριχναν στ' αλώνι· κι άλλοι τρυγούσανε σταφύλια* [...]».

(Ησίοδος, *Ασπίς Ηρακλέους*,
μτφρ. Π. Λεκατσάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα [1]1941)

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 129

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Αφού εντοπίσετε τις σκηνές που απεικονίζονται πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα, να τις απαριθμήσετε δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά, να τις περιγράψετε με λίγα λόγια και να δείξετε ότι στο επίκεντρο των περισσότερων σκηνών βρίσκεται ο πολιτισμένος άνθρωπος.
2. Στην περιγραφή της ασπίδας και των άλλων όπλων ο ποιητής αναφέρεται συχνά στην τεχνική του Ήφαιστου. Αφού εντοπίσετε αυτά τα σημεία, να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με το επίπεδο ανάπτυξης του υλικού πολιτισμού (τέχνη, τεχνική κτλ.) στην ομηρική εποχή.
3. Στους στ. *Σ* 508-539 περιγράφεται ένας τυπικός πόλεμος της ηρωικής εποχής. Αφού προσδιορίσετε τις κύριες φάσεις του, να βρείτε ομοιότητες με τον ιλιαδικό πόλεμο και να δικαιολογήσετε τις παρατηρήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο ή από τις ενότητες που έχετε διδαχθεί σε προηγούμενα μαθήματα.
4. Μολονότι ο ποιητής για να παρουσιάσει όσα εικονίζονται πάνω στην ασπίδα χρησιμοποιεί την περιγραφή, οι εικόνες δεν είναι στατικές αλλά μοιάζουν με μικρές αφηγήσεις, δηλαδή στην περιγραφή υπάρχει κίνηση, δράση, ακούγονται ήχοι και αναφέρονται σκέψεις ή συναισθήματα των προσώπων που απεικονίζονται. Μπορείτε να βρείτε ορισμένα τέτοια παραδείγματα;
5. Ποια θέση επιφυλάσσει για τον εαυτό του ο ποιητής και πώς προβάλλει την αξία του ως δημιουργού σε όλη τη διάρκεια της περιγραφής; Αφού θυμηθείτε και όσα μάθατε στην *Οδύσσεια* για τους αοιδούς, να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με το έργο και την κοινωνική θέση αυτών των καλλιτεχνών στην ομηρική κοινωνία.
6. Να συγκρίνετε την ασπίδα του Αχιλλέα: **α)** με την ασπίδα του Ηρακλή και **β)** με το μαντίλι που κεντάει η κόρη στο ποίημα του Κ. Κρυστάλλη. Να βρείτε ομοιότητες ή διαφορές, τις οποίες να δικαιολογήσετε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα αποτελεί φανταστική «έκφραση». Αφού θυμηθείτε και συζητήσετε στην τάξη τι σημαίνει ο τεχνικός όρος «έκφραση», θα χωριστείτε σε ομάδες και θα ασχοληθείτε με τα ακόλουθα θέματα: **α)** Παραδείγματα «εκφράσεων» από την *Οδύσσεια*, την *Ιλιάδα* ή άλλα κείμενα. **β)** Επίσκεψη σε κάποιο μουσείο και δημιουργία μικρού καταλόγου έργων τέχνης που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο «έκφρασης». **γ)** Δημιουργία της δικής σας «έκφρασης» για έναν χώρο, ένα τοπίο ή ένα έργο τέχνης που σας εντυπωσίασε. **δ)** Παρουσίαση της ασπίδας του Αχιλλέα με έναν τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης που σας ταιριάζει (π.χ. ζωγραφική, μακέτα κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Σύστημα, Μοτίβο]
2. Αφού σημειώσετε τους αστερισμούς που εικονίζονταν πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα και συζητήσετε για τη μυθολογική προέλευση των ονομάτων τους, να εργαστείτε σε ομάδες στα ακόλουθα θέματα: **α)** Σχηματική αναπαράσταση του ουράνιου θόλου και εντοπισμός της θέσης των αστερισμών αυτών. **β)** Ο ρόλος των αστερισμών αυτών και γενικότερα των αστέρων στην *Οδύσσεια* και την *Ιλιάδα*. **γ)** Η κίνηση των αστερισμών και η ζωή του ανθρώπου στην αρχαιότητα και σήμερα. **δ)** Η θέση των αστερισμών στο λαϊκό πολιτισμό με συγκεκριμένα παραδείγματα (π.χ. δημοτικά τραγούδια, έργα λαϊκής τέχνης κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Χρόνος, Φύση, Τέχνη, Επιστήμη]

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 130

ραψωδία Τ

Μήνιδος ἀπόρρησις

(Ο Αχιλλέας αποκηρύσσει την οργή του)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το ξημέρωμα της 27ης μέρας της *Ιλιάδας* (4η της μάχης) η Θέτιδα φέρνει τα ολοκαίνουρια όπλα στον Αχιλλέα, που θρηνεί ακόμη το νεκρό φίλο του. Η θεά στάζει αμβροσία και νέκταρ στα ρουθούνια του νεκρού, ώστε να μείνει αναλλοίωτος, και συμβουλεύει το γιο της να συγκαλέσει συνέλευση, να συμφιλιωθεί με τον Αγαμέμνονα και μετά να οπλιστεί για τη μάχη.

Ακολουθώντας τις υποδείξεις της, ο Αχιλλέας συγκαλεί την *αγορά* των Αχαιών και παίρνει πρώτος το λόγο· ο ήρωας αποκηρύσσει την οργή του και ζητάει από τον Αγαμέμνονα να παρατάξει αμέσως το στρατό, γιατί βιάζεται να εκδικηθεί. Ο αρχηγός του στρατού με ύφος απολογητικό δηλώνει μετανιωμένος και έτοιμος να επανορθώσει, δίνοντας στον Πηλείδη τα δώρα που του υποσχέθηκε την προηγούμενη μέρα ο Οδυσσέας. Ο Αχιλλέας όμως βιάζεται· εκείνο που προέχει γι' αυτόν είναι η εκδίκηση. Τότε παρεμβαίνει ο Οδυσσέας, για να υποστηρίξει ότι πρέπει να γευματίσει πρώτα ο στρατός και ο Αγαμέμνονας να ικανοποιήσει ηθικά και υλικά τον Αχιλλέα. Ακολουθεί θυσία και όρκος του Αγαμέμνονα, ενώ ο Αχιλλέας υποχωρεί και δέχεται να γίνουν όλα με τάξη.

Μετά το τέλος της συνέλευσης, οι Μυρμιδόνες οδηγούν τη Βρισηίδα μαζί με όλα τα δώρα στη σκηνή του Αχιλλέα, όπου αυτή βλέπει το νεκρό Πάτροκλο και ξεσπάει σε μοιρολόι. Στο μεταξύ οι Αχαιοί ετοιμάζονται έχοντας και τον Αχιλλέα ανάμεσά τους. Ο ποιητής μάς παρουσιάζει με λεπτομέρειες την εμφάνιση του ήρωα, την καινούρια πανοπλία του και την ετοιμασία του αμαξιού του με ηνίοχο τον Αυτομέδοντα. Ο γιος του Πηλέα είναι πανέτοιμος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του, αν και ξέρει ότι αυτό θα φέρει πιο κοντά και το δικό του τέλος. Του το θυμίζει άλλωστε με τρόπο «θαυμαστό» το άλογό του, ο Ξάνθος. Το όμορφο άλογο, με φωνή που του έδωσε η ΄Ηρα, προφητεύει το θάνατο του ήρωα. Ο Αχιλλέας, ωστόσο, έχει πάρει την απόφασή του και ορμάει στη μάχη.

ραψωδία *Τ* 1-152

Η συμφιλίωση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

- Μια ακόμη συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας: ο ήρωας δέχεται από τη μητέρα του την καινούρια πανοπλία και συμβουλές
- *Η απόρρησις της μήνιδος* – Η συμφιλίωση
- Τη θέση του θυμού παίρνει η δίψα για εκδίκηση

Η Θέτιδα παραδίδει στον Αχιλλέα τη νέα πανοπλία του

Άφηνε του Ωκεανού τα βάθ' η ροδισμένη
Ηώς να φέρει των Θεών το φως και των ανθρώπων·
κι έφερ' η Θέτις του θεού τα δώρ' αυτά στα πλοία.

στ. 2 Ηώς: η αυγή. Η εμφάνιση της Αυγής στην αρχή της ραψωδίας υπονοεί ίσως την αλλαγή στην εξέλιξη της δράσης, αφού σε λίγο ο Αχιλλέας θα εγκαταλείψει το θυμό του.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 131

«Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ᾽ Ὠκεανοῖο ῥοάων
ὄρνυθ᾽, ἵν᾽ ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν·
ἣ δ᾽ ἐς νῆας ἵκανε θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα.»
(*Τ* 1-3)

Εικόνα 33. Η Θέτιδα παραδίδει τα όπλα στον Αχιλλέα. Μελανόμορφος αμφορέας γύρω στο 525 π.Χ. Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ήβρε σιμά στον Πάτροκλο τον ποθητόν υιόν της
πικρά να κλαίει, και πολλοί τριγύρω του εθρηνούσαν
σύντροφοι, κι η ασύγκριτη θεά σιμά τους ήλθε.
Το χέρι του ᾽πιασε σφικτά, προσφώνησέ τον κι είπε:
«Παιδί μου, αυτόν ν᾽ αφήσομε, με όλο μας τον πόνο,
να κείτεται, ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων·
του Ηφαίστου τώρα δέξου εσύ τ᾽ άρματα τα ωραία,
που όμοια δεν εφόρεσε κανείς θνητός ακόμη».
Είπε και καθώς έθεσεν εμπρός στον Αχιλλέα
τ᾽ άρματα τα καλότεχνα, κείν᾽ αντηχήσαν όλα.
Οι Μυρμιδόνες τρόμαξαν, κανείς να τ᾽ αντικρίσει
δεν ετολμούσε κι έφυγαν· και άμα τα είδ᾽ εκείνος,
μέσα του εχόχλασε η χολή βαθύτερα και αστράψαν
ωσάν φωτιά τα μάτια του· κι ευφραίνετο να πιάνει
τα ωραία δώρα του θεού· και αφού να τα θωράει
τα εξαίσια κείνα θαύματα μες στην ψυχήν του ευφράνθη,
είπε προς την μητέρα του: «Τ᾽ άρματα, ως μητέρα,
τέτοια τα χάρισε ο θεός, καθώς να είναι αρμόζει
έργα θεών, και οπού θνητός δεν τα κατασκευάζει.
Και τώρα εγώ θ᾽ αρματωθώ· μόνον πολύ φοβούμαι
μήπως εις τον ανδράγαθον υιόν του Μενοιτίου
στες ανοικτές λαβωματιές αισχρές βοηθήσουν μύγες
και τα σκουλήκια γεννηθούν και τον νεκρόν να φθείρουν,
αφού τον άφησε η ψυχή, και όλο σαπεί το σώμα».
Κι η ασημόποδη θεά σ᾽ εκείνον αποκρίθη:
«Παιδί μου, αυτόν τον στοχασμόν ποσώς μη βάλει ο νους σου.
Από τες μύγες, άγριες σπορές που κατατρώγουν
τον σκοτωμένο μαχητήν, εγώ θα τον φυλάξω·

στ. 9 **ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων:** αφού σκοτώθηκε με τη θέληση των θεών.
στ. 16 **μέσα του εχόχλασε η χολή βαθύτερα:** αγρίεψε βαθιά μέσα του η δίψα για εκδίκηση πιο πολύ, γιατί τώρα είχε μπροστά του τα όπλα με τα οποία θα μπορούσε να την ικανοποιήσει.
στ. 23-24 **πολύ φοβούμαι... υιόν του Μενοιτίου:** ο Αχιλλέας δε βιάζεται να φορέσει τη νέα πανοπλία, αλλά ενδιαφέρεται για το νεκρό σώμα του Πατρόκλου: η ιδιότητα του στρατιώτη υποχωρεί μπροστά στη φιλία.
στ. 29 **ποσώς:** καθόλου.

κι εάν σταθεί κειτόμενος, όσο να κλείσει ο χρόνος,
άβλαπτο και καλύτερο θα στέκεται το σώμα.
Κάλεσε ωστόσο εις σύνοδον των Αχαιών τους πρώτους
και βάλε κάτω τον θυμόν που έχεις στον Ατρείδη,
κι ευθύς ρίξου στον πόλεμον και περιζώσου ανδρείαν».
Είπε και τον εγέμισεν ανδραγαθία και θάρρος
και στα ρουθούνια του νεκρού ρόδινο στάζει νέκταρ
και αμβροσίαν, άφθαρτο το σώμα να κρατήσει.

Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση του στρατού

Και παίρνει την ακρογιαλιάν ο θείος Αχιλλέας
και με κραυγή τρομακτική σηκώνει τους Αργείους.
Και αυτοί που πάντοτ' έμεναν στην περιοχή των πλοίων,
και όσοι τα πλοία κυβερνούν και στρέφουν το πηδάλι,
οι οικονόμοι, οι μοιρασταί του σίτου, ετρέξαν όλοι
στην σύνοδον που εφάνηκε και πάλιν ο Πηλείδης
που τόσον έλειπε καιρόν απ' τον σκληρόν αγώνα.
Με χωλό πόδι εβάδιζαν του Άρη δυο βλαστάρια,
Τυδείδης ο ανδράγαθος και ο θείος Οδυσσέας,
και ακούμπαν στα κοντάρια τους, ως ήσαν λαβωμένοι,
και της συνόδου εκάθισαν στες έδρες που 'ναι οι πρώτες.
Κατόπιν ήλθεν ύστερος ο μέγας Αγαμέμνων,
είχε κι εκείνος λάβωμα που στον σκληρόν αγώνα
με κονταριά τού άνοιξεν ο Αντηνορίδης Κόων·
και ως όλοι ομού συνάχθηκαν οι Αχαιοί, σηκώθη

Η συμφιλίωση: Ο λόγος του Αχιλλέα

στη μέση τους και ομίλησεν ο θείος Αχιλλέας:
«Ατρείδη, τάχα ωφέλησεν εκείνο εμάς τους δύο,
εσέ, κι εμέν' ότ' άναψε φαρμακερή διχόνοια
τα σωθικά μας και ο θυμός, εξ αφορμής της κόρης;
Να 'χε την σβήσ' η Άρτεμις με βέλος την ημέρα
που επόρθησα την Λυρνησσόν, και δούλη την επήρα·
τότε δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα
κάτω απ' τες λόγχες των εχθρών, κι ήτ' ο θυμός μου αιτία.
Ο Έκτωρ απ' την έχθρα μας εκέρδισε και οι Τρώες,
αλλ' οι Αχαιοί πολύν καιρόν θαρρώ θα την θυμούνται.
Αλλ' ό,τι εγίνη αφήνομεν, αν και μας έχει πλήξει
και πρέπει να δαμάσομεν στα στήθη την ψυχή μας.
Παύω εγώ τώρα την χολήν ότι ποσώς δεν πρέπει
θυμόν να τρέφω αιώνιον· συ μην αργείς ωστόσο
στον πόλεμον τους Αχαιούς αμέσως να σηκώσεις·
ότι τους Τρώας άντικρυ θα δοκιμάσω αν θέλουν

στ. 38-39 νέκταρ και αμβροσίαν: όπως και στην περίπτωση του Σαρπηδόνα (*Π* 670), το νέκταρ και η αμβροσία χρησιμοποιούνται εδώ ως μύρα που προφυλάσσουν τον νεκρό από τη σήψη.
στ. 42 κ.εξ. Η πάνδημη συμμετοχή (πρβ. στ. 54), ακόμη και των μη μάχιμων, τονίζει τη μεγάλη σημασία αυτής της συνόδου.
στ. 47 με χωλό πόδι: κουτσαίνοντας. Ο Διομήδης πληγώθηκε από τον Πάρη (*Λ* 375 κ.εξ.), ο Οδυσσέας από τον Σώκο (*Λ* 434 κ.εξ.) και ο Αγαμέμνονας από τον Κόωνα (*Λ* 251 κ.εξ.).
στ. 61 δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χώμα: δε θα πέθαιναν τόσοι Αχαιοί.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 133

να ξενυκτούν στα πλοία μας· θαρρώ που όσοι προφθάσουν
να φύγουν απ' τη λόγχη μου και απ' τον δεινόν αγώνα
πολλή χαρά θενά αισθανθούν τα γόνατα να κλίνουν».
Είπεν αυτά κι εχάρηκαν οι Αχαιοί γενναίοι
που άφησε ο μεγαλόψυχος Πηλείδης το θυμό του.

Ο λόγος του Αγαμέμνονα

Και προς αυτούς ομίλησεν ο μέγας Αγαμέμνων
εκείθεν όπου εκάθονταν, χωρίς να προχωρήσει:
«Ήρωες φίλοι Δαναοί, θεράποντες του Άρη,
ν' ακούετ' ανεμπόδιστος όποιος τον λόγον έχει
η τάξις θέλει· κι έμπειρον η διακοπή πειράζει·
να ειπεί, ν' ακούσει ποιος μπορεί στον θόρυβον που κάνουν
τα πλήθη; Και ψηλόφωνος δειλιάζει δικηγόρος.
Εις τον Πηλείδην τώρα εγώ θα εξηγηθώ κι οι άλλοι
Αργείοι κείνο οπού θα ειπώ καλά νοήσετ' όλοι.
Πολλές φορές οι Αχαιοί μ' ονείδισαν για τούτο,
αλλ' αίτιος δεν είμ' εγώ· αλλά είναι ο Ζευς κι η Μοίρα
και η νυκτοπλάνητη Ερινύς, που την αγρίαν Άτην
τότε μέσα στη σύνοδον εβάλαν εις τον νουν μου,
και του Αχιλλέως πήρα εγώ ο ίδιος το βραβείον.
Και τι θα έκανα; Ο θεός τα πάντα κατορθώνει.
Σεβαστή κόρη του Διός η Άτ' η ολεθρία
κατάρατη αερόποδη, το χώμα δεν εγγίζει
ανάερ' από τες κεφαλές γυρίζει των ανθρώπων
για να τους βλάψει, και άσφαλτα έν' απ' τους δυο τους δένει·
τον Δι' ακόμη έβλαψε, που υπέρτατον τον λέγουν
και οι θνητοί και οι αθάνατοι· όμως και αυτόν η Ήρα
απάτησε, αν και αδύνατη, με δόλον την ημέραν
εκείνην, οπού έμελλε στην πυργωμένη Θήβην
του Ηρακλή την δύναμιν η Αλκμήνη να γεννήσει.
Ότ' είπε αυτός καυχώμενος στους αθανάτους όλους:
"Σεις όλοι αθάνατοι θεοί, θεές και σεις, ακούτε
ό,τι στα στήθη μου η ψυχή να ειπώ παρακινεί με·
θα φέρει σήμερα στο φως η ωδινοφόρα Ειλείθυια

στ. 73 **τα γόνατα να κλίνουν:** να ξαπλώσουν για να ξεκουραστούν.
στ. 77 **εκείθεν όπου εκάθονταν:** ο Αγαμέμνονας μιλάει από τη θέση του, χωρίς να προχωρήσει στο κέντρο της συνέλευσης, στο βήμα, ίσως επειδή τον πονούσε το τραύμα του.
στ. 80 **κι έμπειρον η διακοπή πειράζει:** ακόμη κι έναν έμπειρο ρήτορα είναι δυσάρεστο να τον διακόπτουμε, όταν μιλάει.
στ. 82 **ψηλόφωνος δικηγόρος:** ρήτορας με δυνατή φωνή.
στ. 87 **η νυκτοπλάνητη Ερινύς:** η θεά που τιμωρεί τους άδικους. Επειδή ήταν θεά του Κάτω κόσμου χαρακτηρίζεται εδώ *νυκτοπλάνητη* (= που περπατάει στα σκοτεινά). Ο Αγαμέμνονας αποδίδει τη συμπεριφορά του σε υπερφυσικές δυνάμεις: στον Δία, στη Μοίρα και στην *Άτη*.
στ. 91 **η Άτ' η ολεθρία:** η Άτη, την οποία περιγράφει αλληγορικά εδώ ο ποιητής, ήταν κόρη του Δία και ασκούσε τη δύναμή της ακόμη και εναντίον του. Πρόκειται για την παραφορά και την τύφλωση του νου που στέλνει η θεία δίκη, όταν θέλει να τιμωρήσει κάποιον. Τις συμφορές που προκαλούσε μπορούσαν να τις επανορθώσουν μόνο οι *Λιτές* (= ικεσίες), πρβ. *Ι* 504 κ.εξ.
στ. 98 **πυργωμένη:** που την περικλείουν τείχη.
στ. 103 **η ωδινοφόρα Ειλείθυια:** η θεά της γέννας που έδινε τις ωδίνες, δηλαδή τους πόνους του τοκετού.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 134

άνδρα που γύρω των λαών θα βασιλεύσει όλων·
κατάγεται απ’ το αίμα μου και από την γενεάν μου”.
Κι η ΄Ηρα του ’πε η σεβαστή με δόλον εις τον νουν της:
“Θα φανείς ψεύτης, δεν θα ιδείς ο λόγος σου να γίνει.
Κι όρκον, Ολύμπιε, δυνατόν, αν θέλεις όμοσέ μου
που όλων τριγύρω των λαών θα βασιλεύσει εκείνος
που μες στα πόδια γυναικός την σήμερον θα πέσει
που να ’ναι από το αίμα σου και από την γενεάν σου”.
Είπε και δεν ενόησεν ο Ζευς ποσώς τον δόλον,
και όρκον μέγαν όμοσε, και αυτό κακό τού εγίνη.
Κι η ΄Ηρ’ από την κορυφήν του Ολύμπου εχύθη στ’ Άργος
το Αχαϊκόν, που εγνώριζεν εκεί του Περσηιάδου
Σθενέλου την ασύγκριτην γυναίκα, οπού βαστούσε
μες στην γαστέρα της παιδί κι εμέτρα επτά φεγγάρια·
και αν και λειπόμηνον, στο φως τον έβγαλεν η ΄Ηρα
και της Αλκμήνης κράτησε τη γέννα και τους πόνους
κι η ίδια το ’πε του Διός: “Πατέρ’ αστραποφόρε,
άκουσε κάτι· πρόωρα άνδρας λαμπρός γεννήθη
ο Ευρυσθεύς, που βασιλεύς θα είναι των Αργείων,
πατέρας του είναι ο Σθένελος και πάππος ο Περσέας,
γένος σου· και του στέκεσαι το σκήπτρο των Αργείων”.
Είπε· στα σπλάχνα του Διός δριμύς εμπήκε πόνος.
Την Άτην άρπαξεν ευθύς απ’ τες λαμπρές πλεξίδες
με την χολήν εις την καρδιά και όμοσε μέγαν όρκον:
“Ποτέ στ’ αστέρια τ’ ουρανού και στες κορφές του Ολύμπου
η Άτη, όλεθρος κοινός, στο εξής να μην πατήσει”.
Είπε και με το χέρι του την πέταξε από τ’ άστρα
σφενδονιστικά κι έφθασε αυτή στους τόπους των ανθρώπων.
Πάντοτ’ εστέναζε απ’ αυτήν όταν τον ποθητόν του
εβασανίζαν οι απρεπείς αγώνες του Ευρυσθέως.
Ομοίως κι εγώ πάντοτε όταν ο μέγας ΄Εκτωρ
ακράτητος εθέριζε στες πρύμνες τους Αργείους,
η Άτη, που μ’ ετύφλωσε δεν έβγαινε απ’ τον νου μου.
Κι εάν τότ’ ετυφλώθηκα και ο Ζευς τον νου μου επήρε,
να το διορθώσω θέλω εγώ με ξαγοράν πλουσίαν·
αλλά σήκω στον πόλεμον και σήκωσε τα πλήθη.
Και όλα τα δώρα είν’ έτοιμα, κείνα που στη σκηνή σου
εχθές που ήλθε σου ’ταξεν ο θείος Οδυσσέας·
και, αν θέλεις, στάσου, κράτησε της μάχης την ορμή σου,

στ. 115-116 του Περσηιάδου Σθενέλου: στην Αργολίδα, πριν από τον Ατρέα την εξουσία είχε η γενιά του Περσέα, του οποίου γιος ήταν ο Σθένελος (αυτός δεν είχε καμιά σχέση με τον Σθένελο το γιο του Καπανέα και σύντροφο του Διομήδη).
στ. 117 εμέτρα επτά φεγγάρια: ήταν επτά μηνών έγκυος.
στ. 119 της Αλκμήνης τη γέννα: τη γέννηση του Ηρακλή.
στ. 140-141 Βλ. *Ι* 121 κ.εξ.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 135

τα δώρα οι θεράποντες απ' το δικό μου πλοίον
θενά σου φέρουν για να ιδείς που εξαίσια θα τα δώσω».
Και ο πτεροπόδης Αχιλλεύς σ' εκείνον αποκρίθη:
«Τα δώρα είναι στο χέρι σου να δώσεις, ως αρμόζει,
ή να κρατήσεις· τώρα εμείς στην μάχην ας χυθούμε·
δεν πρέπει εδώ να τρίβομε με λόγια τον καιρό μας·
το μέγα έργον άπρακτον ακόμη μένει οπίσω·
και όπως και πάλι πρόμαχον θα ιδείτε τον Πηλείδην
να κόβει με τη λόγχη του τες φάλαγγες των Τρώων·
μ' αυτό στον νουν ανδράγαθα καθείς ας πολεμήσει».

Ο Αχιλλέας βιάζεται να μπει στη μάχη

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Άτη (Τύφλωση) και οι Παρακλήσεις (Λιτές)

Ο Φοίνικας, δάσκαλος του Αχιλλέα, προσπαθεί να πείσει τον ήρωα να αποκηρύξει την οργή του και να δεχτεί τα δώρα και τη συγγνώμη του Αγαμέμνονα:

«Γιατί 'ναι κόρες κι οι Παράκλησες του Δία του τρισμεγάλου,
κουτσές, με αλλήθωρα τα μάτια τους, με μούτρα ζαρωμένα,
και πολεμούν να φτάσουν τρέχοντας ξοπίσω από την Τύφλα.
Μα η Τύφλα, δυνατή, με ολόγερα ποδάρια, τρέχει απ' όλες
πολύ πιο μπρος στη γης αλάκερη, και στους θνητούς προφταίνει
κακό να κάνει, κι οι Παράκλησες ξοπίσω τους γιατρεύουν.
Κι όποιος του Δία τις κόρες σέβεται, μπροστά του ως καταφτάνουν,
έχει απ' αυτές μεγάλο τ' όφελος κι ακούνε τις ευκές του.
Μα ο που τις διώξει πεισματώνοντας και τις παραψηφίσει,
πάνε στο γιο του Κρόνου τρέχοντας, στο Δία, παρακαλώντας
τη συφορά να στείλει πίσω του, να πάθει, να πλερώσει».

(*Ιλιάδα Ι* 502-512, μτφρ. Ν.Κ. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Στο έπος συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που συμβαίνει «καθ' υπέρβασιν» της φυσικής τάξης και των φυσικών νόμων. Να επισημάνετε το στοιχείο του «θαυμαστού» στους στ. 1-39 και να το περιγράψετε με λίγα λόγια.
2. Ποιες είναι οι υποδείξεις της Θέτιδας προς το γιο της (στ. 29-36); Να επισημάνετε στη συνέχεια της ενότητας (στ. 40-153) τους στίχους στους οποίους ο Αχιλλέας υλοποιεί τις εντολές της μητέρας του.

στ. 149 **το μέγα έργον:** η εκδίκηση για το θάνατο του Πάτροκλου, ο φόνος δηλαδή του Έκτορα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 136

3. Να συγκρίνετε την εικόνα του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα όπως παρουσιάζονται και οι δύο στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών (*Α* 56 κ.εξ.) με την εικόνα τους στην παρούσα (*Τ* 54 κ.εξ.). Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές.
4. Ο Αγαμέμνονας για να δικαιολογηθεί αποδίδει τη συμπεριφορά του στην *Άτη* και αναφέρει ένα ανάλογο πάθημα του ίδιου του Δία. Να διηγηθείτε με λίγα λόγια το πάθημα του θεού και να σημειώσετε τις αντιστοιχίες που παρατηρείτε με την περίπτωση του Αγαμέμνονα.
5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να ηθογραφήσουμε ένα πρόσωπο (βλ. παραπάνω, σελ. 54), να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα: **α)** από τη συμπεριφορά του απέναντι στο νεκρό φίλο του, **β)** από τα λόγια και τη στάση του απέναντι στη μητέρα του και **γ)** από τους λόγους του στη συνέλευση των Αχαιών. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο της ενότητας (στ. 1-152).
6. Ο ομηρικός άνθρωπος, για να δικαιολογήσει την ανάρμοστη συμπεριφορά του, αποδίδει κάποιες άσχημες πράξεις του στην *Άτη*, στην τύφλωση δηλαδή του νου που παρασύρει τον άνθρωπο να πει λόγια που δε θα έλεγε, να κάνει πράξεις που δε θα έκανε, αν ήταν κύριος του εαυτού του. **α)** Αφού διαβάσετε τους στ. 91-94 της ενότητας και *Ι* 502-512 (βλ. Παράλληλο κείμενο), να δώσετε τα κύρια χαρακτηριστικά της Τύφλωσης (*Άτης*) και να προσδιορίσετε τη σχέση της με τις Παρακλήσεις (*Λιτές*). **β)** Καταφεύγοντας ο ομηρικός άνθρωπος στην *Άτη* για να δικαιολογήσει την άσχημη συμπεριφορά του, απαλλάσσεται από την ευθύνη των ενεργειών του; Να αιτιολογήσετε τις σκέψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες, φανταστείτε ότι είστε παρόντες στη συνέλευση των Αχαιών και ότι παίρνετε το λόγο μετά τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα. Η πρώτη ομάδα θα ασκήσει κριτική στον Αγαμέμνονα επιμένοντας στο απολογητικό ύφος του λόγου του και προσπαθώντας να δείξει ότι δεν έχει πειστεί για την ειλικρίνειά του, ενώ η δεύτερη ομάδα θα κάνει το ίδιο προς τον Αχιλλέα, κάνοντας αναφορά σε αποφάσεις και ενέργειες του ήρωα από την πρώτη κιόλας συνέλευση των Αχαιών στην *Α* ραψωδία μέχρι τώρα. Οι δύο άλλες ομάδες θα στηρίξετε τους λόγους, τις αποφάσεις και τις ενέργειες του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα αντίστοιχα, προσθέτοντας και άλλα επιχειρήματα, ώστε οι λόγοι τους να γίνουν πιο πειστικοί.

ραψωδία *Υ*

Θεομαχία

(Συμμετοχή των θεών στη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο ποιητής καθυστερεί την τελική σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Έκτορα, για να προκαλέσει περισσότερο το ενδιαφέρον μας και να δείξει και άλλες πλευρές του πολέμου. Με τους πρώτους στίχους της ραψωδίας μάς μεταφέρει στον Όλυμπο σε μια νέα, την τρίτη, συνέλευση

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 137

των θεών (πότε έγιναν οι δύο προηγούμενες και ποια ήταν τα θέματά τους;). Ο Δίας αίρει την απαγόρευση που είχε επιβάλει στους άλλους θεούς και τους επιτρέπει να πάρουν μέρος στη μάχη (*θεομαχία*). Οι θεοί χωρίζονται και κατεβαίνουν στο πεδίο της μάχης, άλλοι στο πλευρό των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Ο Αχιλλέας επιθυμεί να χτυπηθεί με τον ΄Εκτορα, αλλά ο Απόλλωνας θα σπρώξει προς το μέρος του τον Αινεία. Προτού αρχίσουν να μονομαχούν οι δύο ήρωες, σύμφωνα πάντα με την ομηρική τακτική, συζητούν μεταξύ τους, αυτοεπαινούνται και αναφέρονται στην καταγωγή τους. Ακολουθεί η σύγκρουση, αλλά την κρίσιμη στιγμή, ενώ ο Αινείας βρίσκεται σε δεινή θέση, επεμβαίνει ο Ποσειδώνας και τον σώζει. Ακολουθεί φοβερή σύγκρουση ανάμεσα στους δύο στρατούς, με πρωταγωνιστή τον οργισμένο Αχιλλέα, που σκοτώνει αρκετούς Τρώες. ΄Ερχεται μάλιστα αντιμέτωπος με τον ίδιο τον ΄Εκτορα, αλλά, τη στιγμή που ετοιμάζεται να τον κτυπήσει, επεμβαίνει ο Φοίβος και τον αρπάζει σκεπάζοντάς τον ταυτόχρονα με ομίχλη. Η σύγκρουση που περιμένουμε αναβάλλεται για μιαν άλλη φορά. Η ραψωδία τελειώνει με το μανιασμένο Αχιλλέα να κυνηγά πάνω στο άρμα του τους Τρώες και να σκορπά το θάνατο σε όλο τον κάμπο.

ραψωδία Φ

Μάχη παραποτάμιος

(Μάχη στις όχθες του ποταμού Σκάμανδρου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η μάχη εξακολουθεί και πολλοί Τρώες πέφτουν νεκροί από το σπαθί του Αχιλλέα. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Πρίαμου Λυκάονας και ο Αστεροπαίος, εγγονός του ποταμού Αξιού. Ο Σκάμανδρος παραπονιέται ότι έχει γεμίσει νεκρούς και δεν μπορεί να κυλήσει τα νερά του, αλλά ο Αχιλλέας του απαντά περιφρονητικά. Τότε ο ποταμός φουσκώνει τα νερά του και ορμά να τον πνίξει. Ο ήρωας σώζεται με την παρέμβαση της Αθηνάς και του Ποσειδώνα, αλλά ο Σκάμανδρος ζητάει τη συνδρομή του ποταμού Σιμόεντα· τα δυο ποτάμια πλημμυρίζουν τον κάμπο και ο Πηλείδης κινδυνεύει και πάλι. Ο ΄Ηφαιστος όμως, ύστερα από παράκληση της ΄Ηρας, ανάβει πελώρια φλόγα, καίει τα δέντρα στις όχθες του Σκάμανδρου και δαμάζει τον ποταμό. Για λίγο ο ποιητής μάς παρουσιάζει τους θεούς να μάχονται, άλλοι με το μέρος των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Μετά τη *θεομαχία*, που έχει μάλλον κωμικό χαρακτήρα, ο ποιητής επιστρέφει στον Αχιλλέα, ο οποίος έχει φτάσει κιόλας μπροστά στις πύλες της Τροίας. Σ' αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Απόλλωνας εμψυχώνει τον ανδρείο Αγήνορα να σταθεί να αντιμετωπίσει τον ήρωα. Ο αγώνας όμως είναι άνισος και, τη στιγμή που ο Αχιλλέας ετοιμάζεται να σκοτώσει τον Τρώα, ο Φοίβος παίρνει τη μορφή του Αγήνορα και τρέχει προς τον ποταμό. Ο Αχιλλέας παραπλανιέται και τον κυνηγά. ΄Ετσι οι Τρώες βρίσκουν την ευκαιρία να μπουν στην πόλη. Ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο αδειάζει την πεδιάδα· σε λίγο θα αναμετρηθούν εκεί ο Αχιλλέας με τον ΄Εκτορα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 138

ραψωδία Χ

Ἕκτορος ἀναίρεσις

(Ο θάνατος του Έκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ όλοι οι Τρώες, φοβισμένοι, έχουν καταφύγει μέσα στα τείχη της πόλης, ο Έκτορας μένει έξω να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα. Μάταια ο Πρίαμος και η Εκάβη τον ξορκίζουν με θρήνους ψηλά από τα τείχη να μπει στην πόλη και να μη θελήσει να αναμετρηθεί με τον Πηλείδη. Με μελανά χρώματα ζωγραφίζει ο γέρος πατέρας το τέλος της Τροίας και το δικό του, όταν δε θα υπάρχει πια ο Έκτορας, για να τους προστατέψει. Μπροστά σε μια τέτοια μοίρα θα μπορούσε ο Έκτορας να κάνει κάποιες σκέψεις υποχώρησης, να υποταχθεί στον Αχιλλέα, αλλά τις αποδιώχνει αμέσως ως ανάρμοστες και μένει να τον αντιμετωπίσει. Στον ερχομό του Αχιλλέα όμως ο Έκτορας τρόμαξε και, παρά την απόφασή του, δεν άντεξε και το 'βαλε στα πόδια. Πίσω του χύνεται ο Αχιλλέας, όπως πέφτει το γεράκι πίσω από το περιστέρι.

Στο τέταρτο γύρισμα ο Δίας ζύγισε τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία) και η ζυγαριά της μοίρας έγειρε προς το μέρος του Έκτορα. Ο θάνατός του πλέον ήταν αποφασισμένος· ο Απόλλωνας τον εγκαταλείπει και η Αθηνά σπεύδει να βοηθήσει τον Αχιλλέα. Η θεά παίρνει τη μορφή του Τρώα Διήφοβου και παρακινεί τον Έκτορα να αντιμετωπίσουν μαζί τον Αχιλλέα. Ο Έκτορας, που δεν έχει αντιληφθεί την απάτη, αποφασίζει να πολεμήσει τον αντίπαλό του· του ζητάει μόνο να ορκιστούν πως ο νικητής δε θα ντροπιάσει τον νεκρό του ηττημένου, αλλά ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά. Η μονομαχία αρχίζει και ο Αχιλλέας ψάχνει να βρει πού να χτυπήσει τον αντίπαλό του, ο οποίος φορούσε τη θεϊκή πανοπλία που είχε πάρει από τον Πάτροκλο. Τελικά τον σημάδεψε σε κάποιο ακάλυπτο σημείο του λαιμού. Ο Έκτορας πέφτει και παρακαλεί να μην τον αφήσει άταφο, αλλά να δώσει το σώμα του με πλούσια εξαγορά στους δικούς του. Ο Αχιλλέας απορρίπτει οποιαδήποτε υπόσχεση και ο Έκτορας τού προφητεύει το δικό του τέλος: μπροστά στις Σκαιές πύλες θα τον χτυπήσει ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Απόλλωνας. Ο Αχιλλέας δεν πτοείται· το ξέρει άλλωστε ότι το τέλος του είναι κοντά, γι' αυτό απαντά με μια δόση μελαγχολίας στο νεκρό πια Έκτορα ότι, όποτε ορίσει ο Δίας την ώρα του θανάτου του, καλώς να έρθει.

Στη συνέχεια ο Αχιλλέας μέσα στο θρίαμβό του κακοποιεί το νεκρό σώμα του Έκτορα. Αφού τον γυμνώσει από την πανοπλία του, τον δένει πίσω από το άρμα του και τον σέρνει γυμνό στα χώματα. Το θέαμα αυτό προκαλεί απέραντο θρήνο στους γονείς του νεκρού και στη γυναίκα του την Ανδρομάχη, η οποία μόλις έχει φτάσει στα τείχη και αντικρίζει το φριχτό θέαμα.

Εικόνα 34. Ο Δίας ζυγίζει τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία). Χαλκογραφία του 1869 (αντίγραφο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 139

ραψωδία *Χ* 247-394
Η μονομαχία ΄Εκτορα και Αχιλλέα

- Η ηρωική απόφαση του ΄Εκτορα
- Η πιο κρίσιμη σύγκρουση του έπους
- Ο θάνατος του ΄Εκτορα

Εικόνα 35. Σύγκρουση Αχιλλέα και ΄Εκτορα. Ερυθρόμορφη υδρία, γύρω στο 490 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο).

Ο ΄Εκτορας αποφασίζει να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα – α′ φάση της μονομαχίας

Είπε η θεά και δίβουλα ξεκίνησε αυτή πρώτη,
και όταν αυτοί προχώρησαν κι ευρέθησαν αντίκρυ,
ο ΄Εκτωρ πρωτομίλησεν: «Εμπρός σου δεν θα φύγω,
Πηλείδη, πλέον ως προτού, που ολόγυρα εις τα τείχη
τρεις μ' εκυνήγησες φορές, και αντίκρυ εις την ορμήν σου
να μείνω δεν ετόλμησα· τώρα η ψυχή μου θέλει
αντίμαχα να σου στηθώ· θα πέσεις ή θα πέσω.
Και πρώτ' ας συμφωνήσουμε και μάρτυρες μεγάλοι
θα 'ναι οι θεοί και έφοροι στο λόγο που θα ειπούμε.
Άπρεπα εγώ το σώμα σου δεν θα χαλάσω, αν ίσως
μου δώσει ο Δίας δύναμιν και την ζωήν σου πάρω·
γυμνόν απ' τ' άρματα λαμπρά το σώμα σου, ω Πηλείδη,
θα δώσω εγώ των Αχαιών· όμοια και συ να πράξεις».
Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης:
«Μη μου προφέρεις σύμβασες, ω ΄Εκτορ μισητέ μου,
λεοντάρια και άνθρωποι ποτέ δεν όμοσαν ειρήνην,
λύκοι και αρνιά δεν γίνεται ποτέ να ομογνωμήσουν,
αλλ' έχθραν έχουν άσπονδην κακήν ανάμεσόν τους.
Τόσο κι εγώ δεν δύναμαι ποτέ να σ' αγαπήσω,
και όρκους δεν θα ομόσομε πριν ένας απ' τους δύο
χορτάσει με το αίμα του τον ανδρειωμένον Άρην.
Κάθε αρετήν πολεμικήν να θυμηθείς είν' ώρα,
καλός να δείξεις λογχιστής και μαχητής ανδρείος·

στ. 247 δίβουλα... πρώτη: η Αθηνά ξεκινάει πρώτη παίζοντας διπλό παιχνίδι, αφού με υστεροβουλία ενθαρρύνει τον Αχιλλέα, αλλά και εξαπατά τον ΄Εκτορα ότι φροντίζει γι' αυτόν.
στ. 253 αντίμαχα να σου στηθώ: να σταθώ και να σε αντιμετωπίσω. Ο ΄Εκτορας κερδίζει τη συμπάθεια του ακροατή, που ξέρει την τραγική του θέση.
στ. 255 έφοροι: επόπτες.
στ. 256-259 Ο ΄Εκτορας προτείνει να συμφωνήσουν ό,τι είχε ζητήσει και στη μονομαχία με τον Αίαντα (*Η* 75 κ.εξ.): να αντιμετωπιστεί με σεβασμό το νεκρό σώμα του ηττημένου και να παραδοθεί ακέραιο στους δικούς του, αφού ο νικητής του αφαιρέσει μόνο την πανοπλία.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 140

αποφυγήν δεν έχεις πλια, στην λόγχην μου αποκάτω
θα σε δαμάσ' η Αθηνά· και θα πλερώσεις όλον
τον πόνον των συντρόφων μου που η λόγχη σου έχει σφάξει».
Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι.
Καθώς το είδε εκάθισε να το ξεφύγει ο ΄Εκτωρ,
κι επέταξε απ' επάνω του το χάλκινο κοντάρι
και αυτού στυλώθη μες στην γην κι η Αθηνά το παίρνει
και από τον ΄Εκτορα κρυφά το δίδει του Αχιλλέως.
Ο ΄Εκτωρ τότε ομίλησε στον άψογον Πηλείδην:
«Δεν πέτυχες, ισόθεε Πηλείδη, μήτε ο Δίας
σου είπε ακόμα, ως έλεγες, το πότε θ' αποθάνω.
Αλλ' έχεις λόγια στρογγυλά και κλεφτολόγος είσαι,
να με δειλιάσεις, στην ψυχήν το θάρρος να νεκρώσεις.
Δεν φεύγω εγώ, την λόγχην σου στες πλάτες να μου εμπήξεις,
αλλά στο στήθος, που άντικρυς προβάλλω, πέρασέ την,
αν τούτο θέλησε ο θεός· ωστόσο απ' την δικήν μου
φυλάξου, κι είθε ολόβολη στα σπλάχνα σου να φθάσει·
στους Τρώας ελαφρότερον θα κάμει τον αγώνα
ο θάνατός σου, ότι σ' εσέ την συμφορά τους βλέπουν».
Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι
και του Πηλείδη επέτυχε στην μέσην την ασπίδα.
Αλλά τινάχθηκε μακράν απ' την ασπίδα εκείνο.
Χαμένο είδε τ' ακόντι του ο ΄Εκτωρ κι εχολώθη,
κατηφιασμένος έμεινε, που άλλην δεν είχε λόγχην.
Κι έσυρε δυνατήν φωνήν να ειπεί του Δηιφόβου
κοντάρι να του φέρει ευθύς, κι αυτός εκεί δεν ήταν.

Ο ΄Εκτορας συνειδητοποιεί τη μοίρα του – β′ φάση της μονομαχίας

Και ο ΄Εκτωρ το εννόησε στο πνεύμα του και είπε:
«Το βλέπω, οϊμένα, που οι θεοί μ' εκάλεσαν στον Άδην·
τον ήρωα Δηίφοβον επίστευα κοντά μου
κι είναι στο τείχος· η Αθηνά μ' ετύφλωσε με δόλον.
Θάνατος τώρα μ' εύρηκε κακός, μακράν δεν είναι.
Αχ! τούτο ηθέλαν απ' αρχής ο Ζευς και ο μακροβόλος
υιός του, αυτοί που πρόθυμα με προστατεύαν πρώτα.
Και η μοίρα τώρα μ' έπιασεν. Αλλά χωρίς αγώνα
άδοξα δεν θα πέσω εγώ και πρώτα κάτι μέγα
θα πράξω και όσοι γεννηθούν κατόπιν να το μάθουν».
Είπεν αυτά κι έσυρ' ευθύς ακονημένο ξίφος
που στο μηρί του εκρέμουνταν και δυνατό και μέγα,
μαζώχθη και ωσάν αετός εχύθ' υψηλοπέτης
που στην πεδιάδα χύνεται μέσ' από μαύρα νέφη
λαγόν ν' αρπάξει άνανδρον ή τρυφεράν αρνάδα·
τόσο και ο ΄Εκτωρ όρμησε τινάζοντας το ξίφος.

στ. 281 στρογγυλά: πειστικά· **κλεφτολόγος:** πονηρός.
στ. 296 ο ΄Εκτωρ το εννόησε: ο ΄Εκτορας αντιλαμβάνεται την απάτη της Αθηνάς.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 141

«οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ
ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ,
ὣς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἣν ἄρ' Ἀχιλλεὺς
πάλλεν δεξιτερῇ φρονέων κακὸν Ἕκτορι δίῳ,
εἰσορόων χρόα καλόν, ὅπῃ εἴξειε μάλιστα.»
(*Χ* 317-321)

Εικόνα 36. Μονομαχία Έκτορα και Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 490 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Πετάχθη πάλιν ο Αχιλλεύς με ορμήν πολέμου αγρίαν,
την εξαισίαν πρόβαλεν ασπίδα του εις το στήθος,
με το κεφάλι έκλιν' εμπρός την περικεφαλαίαν,
και ολόγυρ' αναδεύονταν οι ολόχρυσες πλεξίδες,
που από τον κώνον έσυρε πυκνές του Ηφαίστου η τέχνη·
και όπως μες στ' άστρα προχωρεί λαμπρός ο αποσπερίτης,
που είναι τ' ωραιότερο μες στ' ουρανού τ' αστέρια,
τόσον η λόγχη έλαμπε, που στο δεξί του εκείνος
ετίναξε κακόγνωμα στον Έκτορα τον θείον
κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεί το τρυφερό του σώμα.
Το άλλο σώμα εσκέπαζαν τα χάλκιν' άρματά του
τα ωραία, που απ' το λείψανον επήρε του Πατρόκλου·
αλλ' εκεί όπου ο τράχηλος χωρίζει από τον ώμον
και όπου μ' απίστευτην ροπήν σβήν' η ψυχή του ανθρώπου·
εκεί τον λόγχισ' ο Αχιλλεύς, επάνω ως ορμούσε
και απ' τον απαλόν τράχηλον αντίκρυ εβγήκε η λόγχη·
δεν του 'κοψε τον λάρυγγα το χαλκοφόρο ακόντι,
διά να 'χει την λαλιά στον άλλον ν' απαντήσει·
κι επάνω του, αφού έπεσε, καυχήθηκε ο Πηλείδης:

στ. 321 κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεί: ψάχνει να βρει ακάλυπτο σημείο στο σώμα του Έκτορα, επειδή αυτός φοράει τη δική του πανοπλία (του Αχιλλέα), την οποία είχε πάρει από τον Πάτροκλο.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 142

Εικόνα 37. Η μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα. Έργο του Θεόφιλου. Μυτιλήνη, Μουσείο Θεόφιλου.

«Ω Έκτορ, όταν φόνευες τον Πάτροκλον, να πάθεις
δεν είχες φόβον, ούτ' εμέ που έλειπα εστοχάσθης,
ανόητε, κι ευρισκόμουν εγώ στα κοίλα πλοία
εκδικητής του, στην ανδρειά πολύ καλύτερός σου,
και τώρα σε θανάτωσα· και θα σε σύρουν σκύλοι,
ενώ εκείνον οι Αχαιοί με μνήμα θα τιμήσουν».

Έκτορος αναίρεσις

Και ο Έκτωρ του απάντησε με την ψυχήν στο στόμα:
"Αχ! την ζωήν σου να χαρείς και των γλυκών γονέων,
μη θέλεις βρώσιν των σκυλιών στες πρύμνες να μ' αφήσεις·
δέξου από τον πατέρα μου και την σεπτήν μητέρα
λύτρα χρυσάφι και χαλκόν, και συ στα γονικά μου
οπίσω δος το σώμα μου, κι εμέ τον πεθαμένον
θα καταλύσουν στην πυράν οι άνδρες και οι μητέρες».
Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης:
«Μη μ' εξορκίζεις, σκύλαρε, σ' ό,τι αγαπά η καρδιά μου.
Τόσο να μ' άφηνε η ψυχή κομμάτια να σου φάγω
ωμόν εγώ το σώμα σου, για όσα μόχεις κάμει,
όσο απ' το στόμα των σκυλιών κανείς την κεφαλήν σου
δεν θα φυλάξει και αν εδώ ζυγοστατούσε δώρα
εικοσαπλάσια πάντοτε και να υποσχόνταν και άλλα·
και ο Δαρδανίδης Πρίαμος να πρόσφερε χρυσάφι
του σώματός σου εξαγοράν· ποτέ δεν θα σε κλάψει
η μάνα οπού σ' εγέννησε, στην νεκρικήν σου κλίνην
αλλά εσέ συγκόκαλον τ' αγρίμια θα σπαράξουν».
Και ξεψυχώντας του 'λεγεν ο λοφοσείστης Έκτωρ.
«Το βλέπω από την όψιν σου, πως δεν θα σε μαλάξω

στ. 345 κ.εξ. Ο Αχιλλέας εδώ αρνείται αυτά που θα κάνει στη ραψωδία *Ω*.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 143

κι είναι η καρδιά σου σίδερο· μόνον στοχάσου τώρα,
μη εξ αφορμής μου οργή θεϊκή σε έβρει την ημέραν
που έμπροσθεν των Σκαιών Πυλών ο Αλέξανδρος και ο Φοίβος
θενά σου πάρουν την ζωήν, εξαίσιε πολεμάρχε».
Με αυτά τα λόγι' απέθανε και παραπονεμένη
του άφησε της νεότητας και της ανδρειάς την χάριν
από τα μέλη του η ψυχή κατέβαινε στον Άδην·
και κείνον πάλιν και νεκρόν προσφώνησε ο Πηλείδης:
«Πήγαινε κι εγώ καρτερώ την ώραν του θανάτου
που ο Ζευς κι οι άλλοι αθάνατοι για με θ' αποφασίσουν».
Και αφού την λόγχην τράβηξε και απόθεσε απ' το σώμα,
τον γύμνωσε από τ' άρματα στο αίμα του βαμμένα
κι έτρεχαν όλ' οι Αχαιοί και γύρω θεωρούσαν
του ῞Εκτορος το ανάστημα, την όμορφην ειδή του
και δεν εσίμωσε κανείς χωρίς να τον κεντήσει.
Και τότε κάποιος έλεγε κοιτώντας τον πλησίον:
«Ω, πόσο μαλακότερα πιάνετ' ο ῞Εκτωρ τώρα,
παρ' όταν έβαλε φωτιά να κάψει τα καράβια».
Αυτά ελέγαν και έπειτα σιμά τον εκεντούσαν.
Και αφού τον απογύμνωσεν ο θείος Αχιλλέας,
εστήθη αυτού και ομίλησε των Αχαιών στην μέσην:
«Ω φίλοι σεις, ω αρχηγοί προστάτες των Αργείων,
αφού μας δώκαν οι θεοί να πέσει αυτός ο άνδρας
που όλοι δεν μας πλήγωσαν όσον αυτός και μόνος,
την πόλιν των ας ζώσομεν εμείς με τ' άρματά μας
να ιδούμε τι έχουν κατά νουν να πράξουν τώρα οι Τρώες.
Θ' αφήσουν την ακρόπολιν τώρα που αυτός εχάθη
ή και χωρίς τον ῞Εκτορα θ' αγωνισθούν ακόμη·
αλλά τι διαλογίστηκε τούτα η ψυχή μου τώρα;
Άκλαυτος, άθαφτος, νεκρός κείτετ' εκεί στις πρύμνες
ο Πάτροκλος, που εγώ ποτέ δεν θα τον λησμονήσω,
ενόσω με τους ζωντανούς κινώ τα γόνατά μου.
Κι εάν οι πεθαμένοι εκεί στον Άδη λησμονούνται
κι εκεί θενά θυμάμαι εγώ τον ποθητόν μου φίλον.
Τώρα, παιδιά των Αχαιών, ας γύρομε στα πλοία
με τούτον και ας σηκώσομε παιάνα νικηφόρον·
νίκην λαμπρήν επήραμεν· φονεύσαμεν τον θείον
῞Εκτορα, όπου τον δόξαζαν ωσάν θεόν οι Τρώες».

Πρώτος διασυρμός του νεκρού ῞Εκτορα και θρίαμβος του Αχιλλέα

στ. 358-360 Ο ῞Εκτορας προλέγει το θάνατο του Αχιλλέα, που δε θα προφτάσει να μπει με τους άλλους Αχαιούς στην Τροία. Ο Πάρης με τη βοήθεια του Απόλλωνα θα τοξεύσει τον Πηλείδη με δόλο μέσα από τα τείχη της πόλης. Για την *πρόρρηση* αυτή γίνεται λόγος και αλλού (*Τ* 415-417, *Φ* 277).
στ. 370 **ειδή:** η μορφή, η όψη.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰·144

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τρώες

«Είν' οι προσπάθειές μας, των συφοριασμένων·
είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Κομμάτι κατορθώνουμε· κομμάτι
παίρνουμ' επάνω μας· κι αρχίζουμε
να 'χουμε θάρρος και καλές ελπίδες.

Μα πάντα κάτι βγαίνει και μας σταματά.
Ο Αχιλλεύς στην τάφρον εμπροστά μας
βγαίνει και με φωνές μεγάλες μας τρομάζει.

Είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη
θ' αλλάξουμε της τύχης την καταφορά,
κι έξω στεκόμεθα ν' αγωνισθούμε.

Αλλ' όταν η μεγάλη κρίσις έλθει,
η τόλμη κι η απόφασίς μας χάνονται·
ταράττεται η ψυχή μας, παραλύει·
κι ολόγυρα απ' τα τείχη τρέχουμε
ζητώντας να γλυτώσουμε με την φυγή.

Όμως η πτώσις μας είναι βεβαία. Επάνω,
στα τείχη, άρχισεν ήδη ο θρήνος.
Των ημερών μας αναμνήσεις κλαιν κι αισθή-
ματα.
Πικρά για μας ο Πρίαμος κι η Εκάβη κλαίνε».

(Κ.Π. Καβάφης, *Άπαντα Ποιητικά*,
εκδ. Ύψιλον / βιβλία, Αθήνα 1999, σελ. 38)

Εικόνα 38: Ο θάνατος του Έκτορα.
Σχέδιο του B. Genelli, 1840/1844 (αντίγραφο).

Εικόνα 39: Η Ανδρομάχη λιποθυμάει,
ενώ στο βάθος διακρίνεται η κακοποίηση του Έκτορα.
Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιες είναι οι προτάσεις του Έκτορα προς τον Αχιλλέα πριν από την έναρξη της σύγκρουσης και τι επικαλείται για να στηρίξει τις προτάσεις του; Πώς εξηγείτε ψυχολογικά τόσο τις προτάσεις του Έκτορα όσο και την άρνηση του Αχιλλέα να τις δεχτεί;
2. Αφού χωρίσετε σε ενότητες τη σκηνή της μονομαχίας με κριτήριο τη γνώση (ή την άγνοια) του Έκτορα, να περιγράψετε με λεπτομέρειες κάθε φάση χωριστά, προσέχοντας τους λόγους και τις κινήσεις των αντιπάλων, τα όπλα που χρησιμοποιούνται, τα χτυπήματα κτλ. Ποιο σημάδι οδηγεί τελικά τον Έκτορα στη συνειδητοποίηση της κατάστασής του;
3. Με ποιον τρόπο ο ποιητής μάς πληροφορεί για το θάνατο του Αχιλλέα, αν και αυτός δεν συμβαίνει στη διάρκεια του ιλιαδικού έπους (πρβ. και *Τ* 415-417, *Φ* 277);
4. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσίασε το θάνατο του Πάτροκλου και το θάνατο του Έκτορα, επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές, αλλά και συνδέοντας

τα δύο αυτά γεγονότα με το θάνατο του Αχιλλέα. Να δικαιολογήσετε με λίγα λόγια τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά σας.

5. Αφού λάβετε υπόψη σας όλη τη ραψωδία *Χ* (βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση), να γράψετε ποιες σκηνές της ραψωδίας αναγνωρίζετε στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Τρώες» (βλ. Παράλληλο κείμενο). Ποιος παίζει το ρόλο του ῞Εκτορα στο ποίημα του Καβάφη; Τι πετυχαίνει μ' αυτή την αλλαγή ο Αλεξανδρινός ποιητής; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από τα δύο κείμενα.
6. Αφού μελετήσετε το εποπτικό υλικό που συνοδεύει την ενότητα: **α)** Να επισημάνετε τι ήθελε, κατά τη γνώμη σας, ο κάθε καλλιτέχνης να προβάλει. **β)** Να δημιουργήσετε το δικό σας εποπτικό υλικό τονίζοντας κάποια λεπτομέρια του ομηρικού κειμένου που σας έκανε εντύπωση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α) Αφού μελετήσετε προσεκτικά την περιγραφή της μονομαχίας Αχιλλέα-῞Εκτορα, να τη συγκρίνετε με τις μονομαχίες που συναντήσατε σε προηγούμενες ραψωδίες (Μενέλαου-Πάρη στο *Γ*, Αίαντα-῞Εκτορα στο *Η* και Γλαύκου-Διομήδη στο *Ζ*) και να σημειώσετε: **α)** τις προετοιμασίες και γενικά όλα όσα προηγούνται από κάθε αγώνα, **β)** τις φάσεις του κάθε αγώνα, **γ)** τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, **δ)** τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούνται σε κάθε περίπτωση, **ε)** τον τρόπο με τον οποίο λήγει κάθε αναμέτρηση, επιμένοντας κάθε φορά στις διαφορές και σημειώνοντας τις ομοιότητες που παρατηρείτε. Συνθέτοντας στη συνέχεια τα κοινά στοιχεία των σκηνών αυτών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας. **Β)** Απομονώνοντας, τέλος, τη συμπεριφορά του ενός αντιπάλου προς τον άλλο, ιδιαίτερα στην περίπτωση που υπάρχει νικητής και ηττημένος, όπως στην περίπτωση Αχιλλέα και ῞Εκτορα, να κάνετε συγκρίσεις με κείμενα ανάλογης θεματολογίας [π.χ. Ξέρξης και Λεωνίδας, Παυσανίας και νεκρός Μαρδόνιος (Ηρόδοτος, VII 238 και IX 79) ή Ιμπραήμ και Παπαφλέσσας, «Το φίλημα» του Μ. Μητσάκη κτλ.] και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με την ηθική και το δίκαιο του πολέμου σε διάφορες εποχές και κοινωνικές συνθήκες. [Ενδεικτικές ῎Εννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Πολιτισμός, Άτομο – Σύνολο, Ομοιότητα – Διαφορά, Σύγκρουση, Τυπικό, Ηθική]

ραψωδία *Ψ*

Ἆθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ

(Αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ οι Τρώες θρηνούν για τον ῞Εκτορα, οι Αχαιοί επιστρέφουν στα πλοία για να φάνε και να ξεκουραστούν. Ο Αχιλλέας, θλιμμένος και κατάκοπος από τον αγώνα, πηγαίνει και κοιμάται στην άκρη της θάλασσας. Στον ύπνο του βλέπει τον Πάτροκλο, που του δίνει οδηγίες για την κηδεία του, και εκείνος μάταια προσπαθεί να τον κλείσει στην αγκαλιά του. Την άλλη μέρα

Εικόνα 40. Η σφαγή των Τρώων αιχμαλώτων μπροστά στον τάφο του Πάτροκλου. Απουλικός κρατήρας, 340-330 π.Χ. Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

ετοιμάζεται η πυρά του Πάτροκλου και γίνονται νεκρικές θυσίες και προσφορές· θυσιάζει και δώδεκα νεαρούς Τρώες που είχαν συλληφθεί στον ποταμό (*Φ* 27). Μεταξύ των άλλων προσφορών, ο Αχιλλέας κόβει και προσφέρει στο φίλο του τα μαλλιά του. Η νεκρική πυρά καίει όλη νύχτα και ο Αχιλλέας ακούραστος κάνει σπονδές ως το πρωί. Τότε σβήνει η φωτιά και πέφτει κι αυτός για ύπνο. Όταν ξυπνά, φροντίζει τα οστά του φίλου του και παραγγέλνει στους Αχαιούς ότι επιθυμεί να ταφεί μαζί με τον Πάτροκλο. Ύστερα οργανώνει αθλητικούς αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου σε οκτώ αγωνίσματα: αρματοδρομία, πυγμαχία, πάλη, δρόμο, μονομαχία με δόρατα, δισκοβολία, τοξοβολία και ακοντισμό. Ο ήρωας αθλοθετεί ακριβά δώρα όχι μόνο για τους νικητές αλλά για όσους παίρνουν μέρος στους αγώνες. Οι αθλητικοί αγώνες αποτελούν μια πρωτότυπη επινόηση του ποιητή με πολλαπλή σημασία: δημιουργούν ένα ανακουφιστικό διάλειμμα ανάμεσα στο θρήνο για τον Πάτροκλο και το θρήνο για τον Έκτορα, δείχνουν τη συμφιλίωση του Αχιλλέα με τους συμπολεμιστές του και μας βοηθούν να ξαναθυμηθούμε τις ικανότητες αλλά και τις αδυναμίες του χαρακτήρα των Αχαιών.

ραψωδία Ω
Ἕκτορος λύτρα
(Λύτρα για τον Έκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Οι αγώνες τελειώνουν και οι Αχαιοί δειπνούν και κοιμούνται. Μόνο ο Αχιλλέας μένει ξάγρυπνος ως το πρωί που δένει το πτώμα του Έκτορα στο άρμα του και το περιφέρει τρεις φορές γύρω από τον τάφο του Πάτροκλου. Αυτό το κάνει και τις επόμενες μέρες και οι θεοί αγανακτούν με τη συμπεριφορά του απέναντι στον νεκρό. Τη δωδέκατη μέρα ο Δίας καλεί

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 147

τη Θέτιδα και τη στέλνει να πείσει το γιο της να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό ΄Εκτορα στον πατέρα του. Στέλνει επίσης την ΄Ιριδα στον Πρίαμο με ανάλογες οδηγίες. Ο γέροντας βασιλιάς της Τροίας ξεκινά αμέσως με πλούσια δώρα και με τη συνοδεία του κήρυκα Ιδαίου για το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο Δίας του στέλνει τον Ερμή και τον οδηγεί με ασφάλεια ως τη σκηνή του Αχιλλέα. ΄Οταν ο Πρίαμος μπαίνει στη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας και οι σύντροφοί του εκπλήσσονται. Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, ο Αχιλλέας φέρεται με φιλόξενη διάθεση και σεβασμό στο γέροντα βασιλιά. Προστάζει τις δούλες να πλύνουν και να ντύσουν τον νεκρό, ενώ παρακινεί τον Πρίαμο να δειπνήσει μαζί του. Μετά το κοινό δείπνο των δύο αντρών, ο Αχιλλέας διατάζει να στρώσουν κρεβάτι για το φιλοξενούμενο στο υπόστεγο της σκηνής και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή για να ταφεί ο ΄Εκτορας.

Ενώ ο Πρίαμος με τον Ιδαίο κοιμούνται έξω, ο Ερμής τους ξυπνά, τους βοηθάει να ετοιμαστούν και τους συνοδεύει ο ίδιος μέχρι το Σκάμανδρο. Την αυγή ο Πρίαμος με τον Ιδαίο και το νεκρό ΄Εκτορα φτάνουν στην πόλη. Η Κασσάνδρα, η οποία τους βλέπει πρώτη από την ακρόπολη της Τροίας, ανακοινώνει την άφιξή τους στους Τρώες, που σπεύδουν μαζί με την Εκάβη και την Ανδρομάχη να τους συναντήσουν. Επακολουθεί μεγάλος θρήνος και την ενδέκατη μέρα γίνεται η ταφή του ΄Εκτορα.

Εικόνα 41. Δεύτερη κακοποίηση του νεκρού ΄Εκτορα. Μελανόμορφη υδρία, γύρω στο 510 π.Χ. Βοστόνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

ραψωδία *Ω* 468-677
Η συνάντηση Πριάμου και Αχιλλέα

- Οι απαρχές των ανθρωπιστικών αξιών του δυτικού πολιτισμού
- Η καταξίωση και η ηθική κάθαρση του Αχιλλέα και η αποκατάσταση του ΄Εκτορα ή πώς η λύτρωση του θύματος οδηγεί στη λύτρωση του θύτη

Ο Πρίαμος στη σκηνή του Αχιλλέα

Είπεν ο Ερμής κι επέταξε στες κορυφές του Ολύμπου
και ξεπεζεύει ο Πρίαμος και αφήνει στον Ιδαίον
αυτού στον τόπον να φυλά τα δυο ζεμέν' αμάξια.
Και ίσια επήγε στην σκηνήν που έμενε ο Πηλείδης·
τον ήβρε αυτού και ανάμερα οι σύντροφοι εκαθίζαν·

στ. 468 είπεν ο Ερμής: ο Ερμής συμβούλευσε τον Πρίαμο να προσπαθήσει να συγκινήσει τον Αχιλλέα θυμίζοντάς του τα αγαπημένα του πρόσωπα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 148

Εικόνα 42. Ετοιμασία του άρματος του Πριάμου. Μελανόμορφη υδρία, 520-510 π.Χ. Μαδρίτη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

«τοὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα στὰς
χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα καὶ κύσε χεῖρας
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.»
(*Ω* 477-479)

μόνοι να τον υπηρετούν στεκόνταν ο Αυτομέδων
με τον γενναίον Άλκιμον, ότ' είχε αποδειπνήσει
κι ήταν ακόμη ασήκωτον εμπρός του το τραπέζι.
Εμπήκε ο μέγας Πρίαμος χωρίς να τον νοήσει
αυτού κανείς, και άμ' έφθασε σιμά στον Αχιλλέα,
τα γόνατα του αγκάλιασε και τ' ανδροφόνα χέρια
εφίλησε, που του 'σφαξαν τόσα λαμπρά παιδιά του.
Και ως όταν ένας πάνερμος, που φόνον έχει κάμει
εις ξένον τόπον έρχεται, στο σπίτι ανδρός πλουσίου
θαυμάζουν όσοι τον ιδούν, ομοίως όταν είδε
εκείνον τον θείον Πρίαμον εθαύμαζε ο Πηλείδης,
θαύμαζαν και εκοιτάζονταν κι οι άλλοι ολόγυρά του.
Άρχισε τότε ο Πρίαμος να τον παρακαλέσει:

Ο Πρίαμος ικετεύει τον Αχιλλέα

«Θυμήσου τον πατέρα σου, ισόθεε Πηλείδη,
οπού και αυτόν, ωσάν εμέ το έρμο γήρας ήβρε.
Ίσως και τον στεναχωρούν οι γείτονες τριγύρω
και από τον όλεθρον κανείς δεν είναι να τον σώσει.
Αλλά εκείνος χαίρεται και από μακριά ν' ακούει

στ. 474 είχε αποδειπνήσει: μόλις είχε τελειώσει το δείπνο του. Ο Αχιλλέας, έπειτα από προτροπή της μητέρας του (*Ω* 126-132), είχε αποφασίσει να διακόψει τη νηστεία που είχε επιβάλει στον εαυτό του όσο θρηνούσε τον Πάτροκλο.
στ. 480 πάνερμος: χτυπημένος από βαριά συμφορά.
στ. 483 τον θείον: το επίθετο υπογραμμίζει την εντυπωσιακή παρουσία του Πριάμου και δικαιολογεί την έντονη έκπληξη (πρβ. *θαυμάζω* = εκπλήσσομαι, στ. 482, 483, 484) που προκάλεσε σε όλους η εμφάνισή του.
στ. 486 ισόθεε Πηλείδη: ο τιμητικός χαρακτηρισμός πιέζει ψυχολογικά τον Αχιλλέα να αποδεχθεί την ικεσία. Εξάλλου, όπως έχετε μάθει από την *Οδύσσεια* (π.χ. *ε* 496-504, *ν* 236-241), οι θεοί ευσπλαχνίζονται τους ικέτες.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 149

οπού του ζεις και ολοκαιρίς ελπίζει να ’λθ’ η μέρα
να ιδεί τον ποθητόν του υιόν να φθάσει από τα ξένα·
αλλ’ ο βαριόμοιρος εγώ, δεν μόμεινε κανένα
απ’ όσα τέκνα εγέννησα κι εδόξασαν την Τροίαν.
Είχα πενήντα ότ’ έφθασαν των Αχαιών τα πλήθη.
Τα δεκαννιά γεννήθηκαν όλ’ από μια γαστέρα
τα επίλοιπ’ από σπιτικές γυναίκες, και από τόσα
μόσφαξ’ ο Άρης πάμπολλα και αυτόν που ακόμα μόνος
την πόλιν φύλαγε κι εμάς, τον φόνευσες προτώρα,
τον ΄Εκτορα, μαχόμενον να σώσει την πατρίδα.
Γι’ αυτόν τώρα κατέβηκα στων Αχαιών τα πλοία
με πλήθια λύτρα πόφερα, για να τον αποδώσεις.
Σέβου, ω γενναίε, τους θεούς, λυπήσου με, θυμήσου
τον γέροντά σου· κι είμ’ εγώ ελεεινότερός του,
πόπαθ’ αυτό που άλλος θνητός δεν έχει πάθει ακόμη,
του ανδρός οπού μ’ ορφάνεψε το χέρι να φιλήσω».
Τα λόγια τούτα ως άκουσε, λαχτάρισε ο Αχιλλέας
να κλάψει τον πατέρα του και πιάνοντας το χέρι
του γέροντος, τον άμπωσεν αγάλι από σιμά του.
Κι οι δύο, με τον πόνον του καθένας τους, εκλαίαν.
Εκείνος για τον ΄Εκτορα στα πόδια του Αχιλλέως,
τούτος για τον πατέρα του και ακόμη για τον φίλον
Πάτροκλον, και απ’ τα κλάυματα τα δώματ’ αντηχούσαν.
Και αφού στο κλάμα ευφράνθηκεν ο ισόθεος Πηλείδης,
ορθώθη απ’ όπου εκάθονταν και σήκωσε απ’ το χέρι
τον γέροντα λυπούμενος την άσπρην κεφαλήν του,
και προς αυτόν ομίλησε: «Ω δύστυχε, τωόντι
πίκρες πολλές και βάσανα υπέφερε η καρδιά σου.
Πώς μπόρεσες στων Αχαιών τες πρύμνες να ’λθεις μόνος
τον άνδρα οπού σου εφόνευσε τόσα παιδιά γενναία
να ιδείς στα μάτια; Σίδερον έχ’ η καρδιά σου, ω γέρε.
Αλλ’ έλα τώρα κάθισε, και, αν και λυπημένοι,
τους πόνους τώρ’ ας κλείσομεν στα βάθη της ψυχής μας·
και τίποτε δεν ωφελούν τα μαύρα κλάυματά μας·
ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν
να ζουν στον πόνον και άλυποι μόνον εκείνοι μένουν.
΄Οτι απ’ όσα δίδει ο Ζευς πιθάρια δυο σιμά του
έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.

Ο Αχιλλέας αποδέχεται την ικεσία και παρηγορεί τον Πρίαμο

στ. 498 ο Άρης: ίσως για να μην εξοργίσει τον Αχιλλέα, ο Πρίαμος αποδίδει την απώλεια των παιδιών του στον πόλεμο. Ο Αχιλλέας όμως παρακάτω (*Ω* 520) δεν αρνείται αυτή την ευθύνη.
στ. 498-499 μόνος την πόλη φύλαγε: τονίζεται η μοναδικότητα και η γενναιότητα του ΄Εκτορα. Επίσης, γίνεται υπαινιγμός στην πτώση της Τροίας μετά το δικό του θάνατο.
στ. 509 τον άμπωσε αγάλι: τον έσπρωξε μαλακά. Η αντίδραση αυτή δηλώνει τη συναισθηματική ένταση και τη θλίψη που κατακλύζει τον Αχιλλέα. Κανονικά θα έπρεπε ο ήρωας να πιάσει το χέρι του γονατισμένου ικέτη, να τον σηκώσει αμέσως και να τον βάλει να καθίσει, όπως τελικά θα γίνει παρακάτω (στ. 515, 522).
στ. 526 άλυποι: στον κόσμο των θεών οι λύπες δεν έχουν τις ίδιες σοβαρές συνέπειες που έχουν στον κόσμο των θνητών.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 150

Και σ’ όποιον δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
εκείνος πότ’ έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες,
και σ’ όποιον τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
και στ’ άγιο πρόσωπο της γης φρικτή τον σέρνει ανάγκη
και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.
Και του Πηλέως οι θεοί λαμπρά χαρίσαν δώρα,
πανευτυχής και υπέρπλουτος να γίνει στους ανθρώπους,
των Μυρμιδόνων βασιλιάς και τον καταξιώσαν
θεάν να λάβει ομόκλινην, αν και θνητός εκείνος.
Αλλά του εδώσαν και κακόν στο σπίτι του δεν έχει
παιδιά να γίνουν βασιλείς, παρ’ έν’ αγόρι μόνον
ολιγοήμερον, κι εγώ να τον γηροκομήσω
δεν δύναμ’ επειδή μακράν απ’ την γλυκιάν πατρίδα
μένω στην Τροίαν, συμφορά σ’ εσέ και στα παιδιά σου.
Και συ, ω γέρε, ακούομεν πανευτυχής πως ήσουν·
λέγουν που απ’ όσους κατοικούν στου Μάκαρος την χώραν
στην Λέσβον, στον Ελλήσποντον κι επάνω στην Φρυγίαν
για πλούτη και λαμπρά παιδιά συ είχες τα πρωτεία.
Αλλ’ αφού τούτο το κακόν οι αθάνατοι σου εφέραν,
ολόγυρα στην πόλιν σου μάχες και φόνους έχεις.
Υπόφερε, ας μην τήκεται στην λύπην η καρδιά σου·
το πεθαμένο σου παιδί με δάκρυα ν’ αναστήσεις
δεν ημπορείς, και απ’ τον καημόν και άλλο κακό μην πάθεις».

Η λύτρωση του Έκτορα

Και τότε ο θείος Πρίαμος απάντησέ του κι είπε:
«Πώς να καθίσω διόθρεπτε, ενόσω εις τες σκηνές σου
ο Έκτωρ κείτεται άταφος· α! τώρα λύσε μου τον,
να τον ιδούν τα μάτια μου, και συ τα λύτρα λάβε
οπού σου εφέραμε πολλά· να τα χαρείς να φθάσεις
εις την πατρίδα σου, ω καλέ, που τόσο μ’ ελυπήθης
και την ζωήν μου εχάρισες, του ηλιού το φως να βλέπω».
Με άγριο βλέμμ’ απάντησε σ’ εκείνον ο Πηλείδης:
«Μη μ’ ερεθίζεις, γέροντα, και αφ’ εαυτού μου θέλω
να λύσω εγώ τον Έκτορα· μου εμήνυσε και ο Δίας
με την θεάν μητέρα μου, την κόρην του Νηρέως.
Και ακόμη σε, ω Πρίαμε, το ενόησα, το είδα,
κάποιος θεός σε οδήγησε στων Αχαιών τα πλοία.
Πώς θα ερχόνταν στον στρατόν θνητός, κι αν νέος ήταν,
από τους φύλακες κρυφά, πώς θα ημπορούσε μόνος
της θύρας μου το μάνταλο το μέγα να σηκώσει;
Μη, ω γέρε, την κατάπικρην ψυχήν μου εξαγριώνεις

στ. 544 **στου Μάκαρος την χώραν:** ο Μάκαρ ήταν ο μυθικός οικιστής της Λέσβου.
στ. 545 **στην Λέσβον... Φρυγίαν:** το βασίλειο του Πρίαμου συνόρευε προς Νότο με τη Λέσβο, ανατολικά με τη Φρυγία και βορειοδυτικά με τον Ελλήσποντο.
στ. 559 **με άγριο βλέμμα:** η έκφραση, όπως και οι στ. 568-572 και 585-586, αποκαλύπτει ότι το κλίμα είναι ακόμη επισφαλές για τον Πρίαμο, εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης του Αχιλλέα και των αλληλοσυγκρουόμενων αισθημάτων του (εκδικητική μανία, αλλά και επιθυμία να σεβαστεί τον ικέτη).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 151

Εικόνα 43. Η ικεσία του Πριάμου. Ερυθρόμορφος σκύφος, γύρω στο 485-480 π.Χ. Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης (αντίγραφο).

μήπως και σένα, ικέτης μου, ως είσαι στην σκηνήν μου,
δεν λυπηθώ και παραβώ την προσταγήν του Δία».
Είπε, φοβήθη ο γέροντας και υπάκουσε τον λόγον
και ωσάν λεοντάρι απ' την σκηνήν πετάχθηκε ο Πηλείδης,
ο Άλκιμος κατόπιν του και ο ήρως Αυτομέδων
ακολουθούσαν, σύντροφοι που επροτιμούσε απ' όλους
ύστερ' από τον θάνατον του ποθητού Πατρόκλου.
Και τα μουλάρια ξέζεψαν εκείνοι και τους ίππους
κι έμπασαν μέσα στην σκηνήν τον κήρυκα του γέρου
και τον εκάθισαν εκεί· και απ' το λαμπρόν αμάξι
τ' άπειρα λύτρα εσήκωσαν του ΄Εκτορος και δύο
χλαμύδες άφησαν εκεί κι έναν καλό χιτώνα
να πάρει σπίτι τον νεκρόν μ' εκείνα σκεπασμένον.
Κι είπε στες δούλες τον νεκρόν να λούσουν και να χρίσουν
ανάμερα, μη ο Πρίαμος θωρώντας το παιδί του
μες στην καρδιά του την οργήν του πόνου δεν κρατήσει
και του Αχιλλέως η ψυχή ξαγριωθεί και αμέσως
τον σφάξει παραβαίνοντας την προσταγήν του Δία.
Και αφού τον λούσαν κι έχρισαν οι δούλες με τα μύρα
και τον ενεκροστόλισαν, τον σήκωσε ο Πηλείδης
ο ίδιος και τον άπλωσε στο νεκρικό κρεβάτι
και οι σύντροφοι τον έβαλαν εις το λαμπρόν αμάξι.
Τότ' είπε αναστενάζοντας: «Άκου, γλυκέ μου φίλε,
μην, Πάτροκλε, μου χολωθείς, αυτού στον Άδη αν μάθεις
πως έλυσα τον ΄Εκτορα του γέροντος πατρός του,
επειδή λύτρα όχι κακά μου έδωσε και απ' όλα
ό,τι σου πρέπει, αγαπητέ, θα σου χαρίσω μέρος».

Το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης – Το κοινό δείπνο Αχιλλέα και Πριάμου

Και στην σκηνήν εγύρισε ο ισόθεος Πηλείδης
και στο θρονί του εκάθισε προς τον αντίκρυ τοίχον

στ. 583-586 Οι στίχοι αυτοί δικαιολογούν την αιτία για την οποία ο Πρίαμος δεν πρέπει να δει τον ΄Εκτορα (βλ. και το προηγούμενο σχόλιο).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 152

κι έλεγε προς τον Πρίαμον: «Ω γέρε, ως εποθούσες
ο υιός σου τώρα ελύθηκε και κείτεται στην κλίνην·
και το πρωί θα τον ιδείς, μαζί σου να τον πάρεις.
Και τώρα να δειπνήσομεν, ω γέρε, ας στοχασθούμε·
ότι δεν ελησμόνησε μήτε η λαμπρή Νιόβη
τροφήν να πάρ' η δύστυχη σ' εκείνην την ημέραν
που είδε δώδεκα παιδιά στο σπίτι πεθαμένα,
έξι ανδρειωμέν' αγόρια της και έξι θυγατέρες·
τ' αγόρια ο Φοίβος εφόνευσε με τ' αργυρό του τόξο,
τες κόρες πάλ' η Άρτεμις από χολήν που επήραν,
ότι με την καλήν Λητώ ισώνετο η Νιόβη,
πως αυτή γέννησε πολλά κι εκείνη δύο μόνον.
Και όμως οι δύο τους πολλούς αφάνισαν, κι εννέα
στο αίμα ημέρες έμειναν, και άνθρωπος να τους θάψει
δεν ήταν, ότι τους λαούς ελίθωσεν ο Δίας.
Κι οι επουράνιοι θεοί τους δέκα τους εθάψαν
αλλά στο δάκρ' απόκαμε κι εκείνη κι ενθυμήθη
τροφήν να πάρ' η δύστυχη· και τώρα στου Σιπύλου
τα έρμα όρη τ' άγρια, κει που ησυχάζουν νύμφες
από χορούς που έστησαν στες άκρες του Αχελώου,
τον πόνον πόχει απ' τους θεούς και πέτρα ως είναι τρέφει.
Και, ω θείε γέρε, την τροφήν κι εμείς ας θυμηθούμε.
Θα κλαίγεις εις την Ίλιον το αγαπητό παιδί σου
κατόπιν· ότι δάκρυα πολλά θα σου γεννήσει».
Είπε, σηκώθη κι έσφαξεν αρνί λευκό σαν χιόνι,
το γδάραν το συγύρισαν οι σύντροφοί του ως πρέπει,
με τέχνην το ελιάνισαν, το πέρασαν στες σούβλες
και όμορφα αφού το 'ψησαν απ' την φωτιάν το σύραν·
και στο τραπέζι εμοίραζεν τον άρτον ο Αυτομέδων,
μέσα στα ωραία κάνιστρα, τα κρέατα ο Πηλείδης·
και άπλωσαν όλοι στα καλά φαγιά που εμπρός τους είχαν.
Και αφού εφάγαν κι έπιαν όσο ήθελε η ψυχή τους,
ο Πρίαμος εθαύμαζεν εκεί του Αχιλλέα
την πλάση και τ' ανάστημα που ωσάν θεού φαντάζαν.
Και του Πριάμου την ειδή την αγαθήν κοιτώντας
και την λαλιά του ακούοντας εθαύμαζε ο Πηλείδης.

Ετοιμασίες για ύπνο – Ο Αχιλλέας υπόσχεται ανακωχή

Και αφού ν' αντικοιτάζονται ευφράνθησαν και οι δύο
πρώτος ο θείος Πρίαμος προς τον Πηλείδην είπε:
«Βάλε με, ω θρέμμα του Διός, αμέσως να πλαγιάσω
και την γλυκιάν ανάπαυσιν είν' ώρα να χαρούμε·

στ. 608 ισώνετο: προσπαθούσε να εξισωθεί, περηφανευόταν. Η Νιόβη, γυναίκα του βασιλιά της Θήβας Αμφίονα, τιμωρήθηκε για την αλαζονεία της απέναντι στη Λητώ.
στ. 615-617 στου Σίπυλου, του Αχελώου: Μετά το θάνατο των παιδιών της η Νιόβη επέστρεψε στην πατρίδα της, τη Λυδία. Ο Σίπυλος ήταν βουνό της Λυδίας, ΒΑ της Σμύρνης, ενώ ο Αχελώος ήταν ποτάμι της ίδιας περιοχής και στις όχθες του χόρευαν οι νύμφες που κατοικούσαν στο Σίπυλο.
στ. 631 πλάση: σωματική διάπλαση.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 153

και μάτι εγώ δεν έκλεισα, Πηλείδη, από την ώρα
που απέθανε απ' τα χέρια σου το αγαπητό παιδί μου,
αλλά στενάζω πάντοτε, την λύπην δεν χορταίνω
ημέρα νύκτα στης αυλής την λάσπην κυλισμένος·
χαψιά ψωμί, ρουφιά κρασί δεν είχα βάλ' εις τούτο
το στόμα, ώσπου μ' έκαμες μαζί σου να δειπνήσω».
Και στους συντρόφους ο Αχιλλεύς τότ' είπε και στους δούλους
κάτωθε από την αίθουσαν κρεβάτια να τους στρώσουν
με πορφυρά παπλώματα και τάπητες επάνω,
και με χλαμύδες χνουδωτές να σκεπασθούν μ' εκείνες.
Και οι δούλες απ' το μέγαρον εβγήκαν με λαμπάδες
και γρήγορα και όμορφα τους έστρωναν δυο κλίνες·
και ακρογελώντας ο Αχιλλεύς τότ' είπε του Πριάμου:
«΄Εξω θα πας να κοιμηθείς, αγαπητέ μου γέρε,
των βουληφόρων Αχαιών μην κάποιος ξάφνου φθάσει,
ως συνηθούν να έρχονται για να συμβουλευθούμε·
και αν κάποιος απ' αυτούς σε ιδεί, μέσα στην μαύρην νύκτα
μη δώσει ευθύς την είδησιν στον αρχηγόν Ατρείδην
και του νεκρού την λύτρωσιν μην τύχει ν' αντισκόψει·
ειπέ μου τώρα φανερά, πόσες ήμερες θέλεις
να θάψεις τον λαμπρόν σου υιόν, και τόσες θα ησυχάζω
από τον πόλεμον εγώ και θα κρατώ τα πλήθη».
Και απάντησεν ο Πρίαμος: «Πηλείδη, αφού το στέργεις
να κάμ' ως πρέπει την ταφήν εις τον λαμπρόν υιόν μου,
αυτήν την χάριν κάμε μου· γνωρίζεις οπού οι Τρώες
κλειστοί 'ναι και περίφοβοι στην πόλιν, και θα φέρνουν
πέρ' από δάσος μακρινό του ενταφιασμού τα ξύλα·
εννέα ημέρες θέλομε στο σπίτι να τον κλαίμε,
στες δέκα θα γινεί η ταφή και νεκρικό τραπέζι·
στες ένδεκα θα υψώσομεν επάνω του τον τάφον,
στες δώδεκα ο πόλεμος θ' αρχίσει αν είναι ανάγκη».
Και προς αυτόν ο Αχιλλεύς αντείπε ο φτεροπόδης:
«Θα γίνουν, γέρε Πρίαμε, και τούτα όπως τα λέγεις·
τον πόλεμο, όσον καιρόν ηθέλησες θα παύσω».
Αυτά 'πε και του έπιασε την δεξιάν παλάμην
απ' τον αρμόν, ότ' ήθελε να μη φοβείται ο γέρος.
Και έξω αυτού στον πρόδρομον επλάγιασαν εκείνοι
ο κήρυξ και ο Πρίαμος, άνδρες κι οι δυο με γνώση.
Και μες στα βάθη της σκηνής κοιμήθηκε ο Πηλείδης
κι είχε καλήν του ομόκλινην την κόρη του Βρισέως.

στ. 641 **στης αυλής την λάσπην κυλισμένος:** ενέργεια ένδειξης πένθους. Και ο Αχιλλέας είχε ορκιστεί να μη λουστεί πριν από την ταφή του Πάτροκλου (*Ψ* 40-45).
στ. 647 **χλαμύδες:** (*χλαίνας* στο πρωτότυπο) μάλλινοι μανδύες που χρησίμευαν και ως σκεπάσματα ύπνου.
στ. 672-673 **του έπιασε την δεξιάν παλάμην απ' τον αρμόν:** από την κλείδωση. Με την ενέργεια αυτή του Αχιλλέα επισφραγίζεται η συμφιλίωση με τον Πρίαμο.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 154

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η ιστορία της Φλανδρώς

Στο παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα «Τ' αγνάντεμα» (1899) του Αλ. Παπαδιαμάντη, η ογδοντάχρονη γριά-Συρραχίνα, παλαιά καπετάνισσα, αφηγείται μια ιστορία για κάποιο βράχο στη Σκιάθο.

Εικόνα 44. Έκτορος Λύτρα. Κάτοπτρο, 570-560 π.Χ. Βερολίνο, Εθνικό Μουσείο (αντίγραφο).

«– Βλέπετε κείνον το βράχο, κάτω στο κύμα, που ξεχωρίζει απ' το γιαλό; που φαίνεται σαν άνθρωπος, με κεφάλι και με στήθια [...] που μοιάζει σαν γυναίκα; Εκείνη είναι το Φλανδρώ.

– Ναι, το Φλανδρώ, είπεν η υπερεξηκοντούτις Χατζηχάναινα. Κάτι έχω ακουστά μου. Εσύ θα ξέρεις καλύτερα, θεια-Φλωρού.

– Το βλέπετε κι είναι ξέρα, είπεν η Φλωρού, η Συρραχίνα· μια φορά κι έναν καιρό ήτον άνθρωπος.

– Άνθρωπος;

– Άνθρωπος καθώς εμείς. Γυναίκα.

Αι άλλαι ήκουον με απορίαν. Η γριά-Συρραχίνα ήρχισε να διηγείται:

«Στον καιρό των παλαιών Ελλήνων, ήτον μία κόρη αρχοντοπούλα, που την έλεγαν Φλάνδρα ή Φλανδρώ [...]. Οι παλιοί Έλληνες, που προσκυνούσαν τα είδωλα [...]. Φλανδρώ θα πει Φιλανδρώ. Φιλανδρώ θα πει μια που αγαπά τον άνδρα της. Φλανδρώ την είπαν, Φλανδρώ βγήκε. Αγάπησε ολόψυχα τον άνδρα της, όσο που έχασε τ' αγαθά του κόσμου κ' έγινε πέτρα γι' αυτό. Τον καιρόν εκείνο ήτον ένας καραβοκύρης, όμορφο παλικάρι, κι αγάπησε το Φλανδρώ, και την εγύρεψε, και της έδωσε αρραβώνα. Σαν της έδωσε αρραβώνα, εσκάρωσε καινούργιο καράβι· και σαν εσκάρωσε το καράβι, έγινε κι ο γάμος· και σαν έγινε ο γάμος, έριξε το καράβι στο γιαλό, κ' εμπαρκάρισε κ' επήγε να ταξιδέψει.

Τότε το Φλανδρώ ήρθε ν' αγναντέψει, σαν καλή ώρα, σ' αυτόν τον έρμο το γιαλό. Ξεκολλούσε η ψυχή της που έφευγε ο άνδρας της· δεν μπορούσε να το βαστάξει, να στυλώσει την καρδιά της. Αγνάντεψε το καράβι που έφευγε, κ' έκλαψε πικρά κ' έπεσαν τα δάκρυά της στα κύματα· και τα κύματα επικράθηκαν, κ' εφαρμακώθηκαν, και θύμωσαν, κι αγρίεψαν κ' εθέριεψαν [...] και στο δρόμο τους που ηύραν το καράβι, έπνιξαν τον άνδρα της Φλανδρώς, κ' έγινε αγυρισιά του. [...] Και το Φλανδρώ ήρθε κ' εξαναήρθε σ' αυτόν τον έρμο γιαλό κ' εκοίταζε κι αγνάντευε [...] κ' επερίμενε, κ' εκαρτερούσε, κι απάντεχε. [...] Πέρασαν μήνες, πέρασε χρόνος, πέρασαν δυο χρόνια, πέρασαν τρία [...] και το καράβι πουθενά δεν εφάνηκε [...] και το Φλανδρώ έκλαψε, και καταράστηκε την θάλασσα, και τα μάτια της εστέγνωσαν. Και δεν είχε πλια δάκρυ να χύσει [...] και παρακάλεσε τους θεούς της που ήταν είδωλα, πέτρες, να της κάμουν τη χάρη να γίνει κι αυτή είδωλο, βράχος, πέτρα [...] και το ζήτημά της έγινε και την έκαμαν βράχο ξέρα [...] με το σκήμα τ' ανθρωπινό, που τρίβηκε και φθάρηκε απ' τα κύματα ύστερ' από χιλιάδες χρόνια· και το ανθρωπινό σκήμα φαίνεται ακόμα· και να ο βράχος εκεί, η πέτρα που θαλασσοδέρνεται και χτυπά και βογγά απάνω της το κύμα [...] κ' η φωνή της, το βογγητό της γίνεται ένα με το βογγητό της θάλασσας. [...] Να η ξέρα εκεί. Αυτή 'ναι η Φλανδρώ. [...]»

(Αλ. Παπαδιαμάντης, «Τ' αγνάντεμα», *Άπαντα*, τόμ. 3ος, κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1981)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Με ποιες ενέργειες, επιχειρήματα ή άλλα μέσα ο Πρίαμος προσπαθεί να προδιαθέσει ευνοϊκά τον Αχιλλέα προτού εκθέσει την αιτία του ερχομού του στο στρατόπεδο των Αχαιών (στ. 476-506);
2. Αφού επισημάνετε με ποιους τρόπους ο ποιητής υπαινίσσεται ή τονίζει πόσο επικίνδυνη και παράτολμη ήταν η απόφαση του Πρίαμου να επισκεφθεί και να ικετεύσει τον Αχιλλέα, να γράψετε πώς κρίνετε εσείς την ενέργεια του γηραιού βασιλιά.
3. Ποιοι στίχοι της ενότητας αποκαλύπτουν πως ο πόλεμος υπήρξε οδυνηρός όχι μόνο για τον Πρίαμο αλλά και για τον Αχιλλέα;
4. Με ποιους τρόπους ο Αχιλλέας προσπαθεί να παρηγορήσει τον Πρίαμο; Να επισημάνετε γενικότερα ποιες ενέργειες και ποια λόγια του Αχιλλέα δείχνουν τη συμφιλιωτική του διάθεση προς το γέροντα επισκέπτη του.
5. Να δικαιολογήσετε την αναφορά του Αχιλλέα στο μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης (*Ω* 601-621). Ποια κοινά στοιχεία έχει η ιστορία της μυθικής βασίλισσας με την κατάσταση και τα προβλήματα του Πρίαμου;
6. Όταν ο Δίας στέλνει τη Θέτιδα να πείσει τον Αχιλλέα να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του, της λέει ότι, μολονότι οι υπόλοιποι θεοί προτρέπουν τον Ερμή να κλέψει το σώμα του νεκρού, ο ίδιος επιθυμεί να προσφέρει στον Αχιλλέα αυτήν τη «δόξα». Με βάση τα στοιχεία της ενότητας που διδαχθήκατε, μπορείτε να γράψετε ποια είναι η «δόξα» που ο Αχιλλέας θα έχανε, αν οι θεοί έκλεβαν το σώμα του νεκρού; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με λίγα λόγια.
7. Αφού διαβάσετε την ιστορία της Φλανδρώς (Παράλληλο κείμενο), να τη συγκρίνετε με το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ικεσία είναι ένα τυπικό θέμα στην *Ιλιάδα*: Το έπος αρχίζει με την ικεσία του Χρύση και τελειώνει με την ικεσία του Πρίαμου (βλ. και εικόνα 44). Αφού συγκεντρώσετε τις σκηνές ικεσίας που συναντήσατε στις ενότητες που διδαχθήκατε αναλυτικά στην *Ιλιάδα* (μπορείτε να συμπεριλάβετε και άλλες ενότητες που γνωρίσατε από περίληψη, π.χ. την ικεσία του Άδραστου στο *Ζ* ή του Λυκάονα στο *Φ* ή ακόμη παρόμοιες σκηνές της *Οδύσσειας*), να χωριστείτε σε ομάδες και να τις μελετήσετε, επισημαίνοντας κυρίως τα εξής: τυπική διαδικασία, κινήσεις του ικέτη, αντιδράσεις αυτού στον οποίο απευθύνεται η ικεσία, επιτυχής ή ανεπιτυχής ικεσία, αντιλήψεις της εποχής σχετικά με την ικεσία, ικεσία και θεοί, ιερότητα του ικέτη, σκηνές ικεσίας ή παράκλησης σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, των Θρησκευτικών σας, σε άλλα διαβάσματά σας ή παρακλήσεις και τάματα στη σύγχρονη ζωή κτλ. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα στοιχεία αυτά στην τάξη και να συζητήσετε σχετικά με τον τυπικό κώδικα της ικεσίας, τη θέση της στην ομηρική κοινωνία και τους λόγους (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς κ.ά.) που επέβαλαν την ύπαρξη και την αποδοχή τέτοιων πρακτικών. Στο τέλος να συνθέσετε ένα κείμενο στο οποίο να καταγράψετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξατε (μπορείτε να επενδύσετε εικαστικά το κείμενό σας με κάποιο δικό σας έργο ή φωτογραφικό υλικό της επιλογής σας). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Δράση – Αντίδραση, Κώδικας, Άτομο – Κοινωνία]

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 156

ραψωδία *Ω* 678-805
Ο θρήνος για τον Έκτορα

- Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα
- Εκδηλώσεις πένθους και επιτάφιοι θρήνοι
- Ταφικά έθιμα: η καύση και η ταφή του Έκτορα

Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα – Ο Ερμής άγρυπνος βοηθός και συνοδός

Θεοί και άνθρωποι γλυκά στον ύπνον βυθισμένοι
ολονυκτός ησύχαζαν· ο αγαθοδότης μόνον
Ερμής μάτι δεν έκλειε, στον νουν του μεριμνώντας
δρόμον ν' ανοίξει ακίνδυνον του γέροντος Πριάμου,
χωρίς να ιδούν οι θυρωροί, να φύγει από τες πρύμνες·
στην κεφαλήν του εστήθηκεν επάνω του και του είπε:
«Ω γέρε, πόσο αμέριμνα στη μέση των εχθρών σου
κοιμάσαι αφού σ' εθάρρεψε το έλεος του Αχιλλέως.
Μ' άπειρα λύτρα ελύτρωσες το ποθητό παιδί σου·
αλλά για σένα ζωντανόν και τρίποδα θα δίδαν
τα τέκνα οπού σου έμειναν, εάν ο Αγαμέμνων
και όλ' οι άλλοι Αχαιοί πως είσ' εδώ γνωρίσουν».
Φοβήθηκε κι εσήκωσεν ο γέρος τον Ιδαίον.
Κι έζεψ' ο Ερμής τες άμαξες κι εκείνος οδηγούσε
εις τον στρατόν ανάμεσα, χωρίς να ιδεί κανένας.
Και όταν στον Ξάνθον έφθασαν, διογέννητο ποτάμι,
ο Ερμής οπίσω εγύρισε στες κορυφές του Ολύμπου,
και η χρυσόπεπλη Ηώς την γην εφώτιζ' όλην,

Η Τροία υποδέχεται το νεκρό Έκτορα

κι εκείνοι με το λείψανο που εφέρναν τα μουλάρια
με δάκρυα, με ξεφωνητά τραβούσαν προς την πόλιν
και δεν τους νόησε κανείς παρά η Κασσάνδρα μόνη,
η κόρη οπού της χρυσής ομοίαζε Αφροδίτης.
Είχε ανεβεί στην Πέργαμον κι εκείθ' είδε στ' αμάξι

στ. 678-681 Ο ύπνος συνδέει τη σκηνή που εκτυλίσσεται στην κατοικία του Αχιλλέα με τους θεούς. Μόνο ο Ερμής μένει άγρυπνος· αυτός οδήγησε τον Πρίαμο στη σκηνή του Αχιλλέα χωρίς να τον δουν οι Αχαιοί και τώρα θα φροντίσει να τον συνοδεύσει με ασφάλεια πίσω στην Τροία.

στ. 682 οι θυρωροί: οι φρουροί των πυλών του αχαϊκού στρατοπέδου.

στ. 693 διογέννητο ποτάμι: το ποτάμι που οι θεοί ονόμαζαν «Ξάνθο» και οι άνθρωποι «Σκάμανδρο». Ο ποταμός αυτός νομιζόταν γιος του Δία και προσωποποιείται συχνά στην *Ιλιάδα*: παίρνει μέρος στη *Θεομαχία* (*Υ* 74) και στις συγκρούσεις που γίνονται στις όχθες του (*Μάχη παραποτάμιος, Φ*) μάχεται εναντίον του Αχιλλέα. Ο Σκάμανδρος αποτελούσε μάλλον το όριο της περιοχής που εξουσίαζαν οι Τρώες, γι' αυτό ο Ερμής εκεί ήρθε να παραλάβει τον Πρίαμο (*Ω* 351) και τώρα στο ίδιο σημείο τον εγκαταλείπει, γιατί θεωρείται πλέον ασφαλής.

στ. 698 νόησε... η Κασσάνδρα μόνη: μόνο εκείνη τους είδε. Η Κασσάνδρα δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γι' αυτό με το πρώτο φως της ημέρας έτρεξε να δει μήπως επιστρέφουν. Ίσως αυτή η ενέργεια της Κασσάνδρας να δικαιολογείται και από τη μαντική ικανότητα που διέθετε. Αυτή, λοιπόν, θα ξεσηκώσει τον πρώτο αυθόρμητο θρήνο για τον Έκτορα στην πόλη (*Ω* 708-709, πρβ. 741).

στ. 700 στην Πέργαμον: *Πέργαμος* ονομαζόταν η ακρόπολη της Τροίας, όπου βρισκόταν και το παλάτι του Πρίαμου. Εδώ όμως εννοεί το υψηλότερο σημείο της ακρόπολης, όπου βρισκόταν και ο ναός του Απόλλωνα.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 157

τον ποθητόν πατέρα της μαζί με τον Ιδαίον,
και ως είδε τον κειτάμενον στο νεκρικό του στρώμα
μες στ' άλλο αμάξι, έσκουζεν η κόρη και στην πόλιν
έβαλε το ξεφωνητό: «Ω Τρώισσες, ω Τρώες,
κοιτάτ' εκεί τον Έκτορα, που άλλοτε απ' την μάχην
να σας γυρίζει ζωντανός ευφραίνετο η καρδιά σας
οπού τον είχεν ο λαός χαρά κι ελπίδα μόνην».
Τότε ψυχή δεν έμεινε στην πόλιν, μήτε άνδρας,
μήτε γυναίκα ότι σφοδρός τους συνεπήρε πόνος·
και τον νεκρόν προϋπάντησαν εκεί σιμά στην πόλιν·
πρώτη η γυνή του εχύθηκε στ' αμάξι και η μητέρα
την κεφαλήν του αγκάλιαζαν, εκλαίαν, εμαδιόνταν,
και ο λαός ακίνητος ολόγυρα εθρηνούσε.
Και ο ήλιος θα εβασίλευε και ακόμη αυτόν θα κλαίαν
τον πεθαμένον Έκτορα εκεί εμπρός στις πύλες,
αν απ' τ' αμάξι ο γέροντας δεν έλεγε στα πλήθη:
«Τόπον στες μούλες κάμετε· κατόπι αφού στο σπίτι
τον φέρω, ξεθυμάνετε τον πόνον της ψυχής σας».
Και ως είπ' εκείνοι εχώρισαν τ' αμάξι να περάσει·
και αφού στα ωραία δώματα το λείψανο ανεβάσαν, Η *πρόθεσις* – Οι θρήνοι
στην κλίνη τον απόθεσαν, κι εκάθισαν στο πλάγι
τους θρηνωδούς, το θλιβερό τραγούδι ν' αρχινήσουν.
Και αντιφωνούσαν κλαίοντας στον θρήνον οι γυναίκες.
Και η λευκοχέρ' αρχίνησε τον θρήνον Ανδρομάχη Ο θρήνος της Ανδρομάχης
στην κεφαλήν του Έκτορος απλώνοντας τα χέρια:
«Άνδρα μου, νέος πέθανες, κι εμέν' αφήνεις χήραν
στο σπίτι με το τρυφερό παιδί που εμείς οι δύο
οι άμοιροι εγεννήσαμεν· και δεν θα μεγαλώσει
οϊμένα, ότι γρήγορα τούτη θα πέσ' η πόλις
τώρα που εσύ εχάθηκες, ο στύλος της, η ασπίδα,
που τα παιδιά της έσωζες και τες σεμνές μητέρες,
που γρήγορα στα πλοία τους θενά μας ρίξουν όλες
και συ μαζί μου, τέκνον μου, θα είσαι να δουλεύεις

στ. 712 **εμαδιόνταν:** το ξερίζωμα των μαλλιών αποτελούσε ένδειξη πένθους για τις γυναίκες συγγενείς του νεκρού.
στ. 713 **ακίνητος:** η στάση δηλώνει σεβασμό προς τον νεκρό.
στ. 721 **στην κλίνη τον απόθεσαν:** η έκθεση του νεκρού στη νεκρική κλίνη μέσα στο σπίτι του μέχρι την ταφή ονομαζόταν *πρόθεσις*, ενώ η μεταφορά του στον τάφο (ή στην πυρά, *Ω* 787) *εκφορά*.
στ. 722 **τους θρηνωδούς:** οι θρηνωδοί ήταν επαγγελματίες που μοιρολογούσαν τον νεκρό και συνόδευαν τα εξατομικευμένα θρηνητικά άσματα με την κατάλληλη μουσική. Ο Όμηρος δεν αναφέρει αλλού επαγγελματίες θρηνωδούς.
στ. 723 **αντιφωνούσαν... οι γυναίκες:** ανάμεσα στα άσματα των επαγγελματιών θρηνωδών ακούγονταν οι θρηνητικές φωνές των γυναικών.
στ. 729 **τούτη θα πέσ' η πόλις:** η Ανδρομάχη στο θρήνο της περιγράφει με μελανά χρώματα τι θα ακολουθήσει τώρα που η ίδια, το παιδί της και οι πολίτες έχασαν το μοναδικό πρόμαχο και προστάτη τους: η άλωση της πόλης θεωρείται πλέον βέβαιη. Έτσι, μετά και τον υπαινιγμό της Κασσάνδρας (*Ω* 707), ο ποιητής αφήνει στους ακροατές του έντονη την εντύπωση ότι το τέλος του Έκτορα προοικονομεί το τέλος της Τροίας.
στ. 731 **έσωζες:** στο πρωτότυπο *ἔχες* = προστάτευες. Το ρήμα *ἔχω* υπαινίσσεται την ετυμολογική προέλευση του ονόματος του Έκτορα· *Ἕκτωρ* (< *ἔχω*) = αυτός που κρατάει κάτι με δύναμη, που είναι το έρεισμα, το στήριγμα της Τροίας.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰·· 158

Εικόνα 45. Μνημειακός γεωμετρικός αμφορέας από το Δίπυλο του Κεραμεικού. Ανάμεσα στις λαβές εικονίζεται η *πρόθεσις* του νεκρού (760-750 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

με κόπον σ' έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος
κάτω από κύριον σκληρόν, αν πρώτα δεν σε ρίξει
από του πύργου την κορφήν να κακοθανατίσεις
κανείς οπού του φόνευσεν ο Έκτωρ τον πατέρα,
τον αδελφόν ή το παιδί, διότι από το χέρι
εκείνου πλήθος Αχαιών εδάγκασαν το χώμα.
Ότι ο πατέρας σου απαλός στον πόλεμον δεν ήταν·
για τούτο σήμερα ο λαός ολόκληρος τον κλαίει,
και λύπη θα 'σαι αμίλητη, ω Έκτορ, στους γονείς σου,
μόν' άλλος είναι ο πόνος μου· στην κλίνην σου, ω γλυκέ μου,
δεν πέθανες, το χέρι σου στο χέρι μου ν' απλώσεις,
και κάποιον λόγον φρόνιμον να βάλεις στην καρδιά μου
ημέρα νύκτα μες στον νου να το 'χω και να κλαίω».
Και με τον θρήνον πόκαμνε στενάζαν οι γυναίκες

Ο θρήνος της Εκάβης

και ανάμεσόν τους άρχισε κι η Εκάβη να θρηνήσει:
«Έκτορ, ω το ακριβότερο απ' όλα τα παιδιά μου,
και όταν μου εζούσες, οι θεοί, γλυκέ μου, σ' αγαπούσαν
και τώρα μες στον θάνατον ακόμη σε λυπούνται.
Τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν ο γρήγορος Πηλείδης
απόπερ' από την θάλασσαν στα ξένα τα επουλούσε
στην Λήμνον την σκοταδερή, στην Σάμον και στην Ίμβρον·
και συ, αφού σ' ενέκρωσεν η λόγχη του και γύρω
του φίλου οπού του εφόνευσες τον τάφον σ' έχει σύρει,
και όμως με αυτό δεν έκαμε τον φίλο ν' αναζήσει,
εμπρός μου τώρα δροσερός και ανέγγιχτος στο σπίτι
κείτεσαι, ωσάν τον άνθρωπον που την ψυχήν του επήρε
ο Φοίβος ο αργυρότοξος με τ' άλυπά του βέλη».
Και η κλάψα της εσήκωσε γύρω οδυρμόν και θρήνους.

Ο θρήνος της Ελένης

Και τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της κι εκείνη:

στ. 734 έργα ουτιδανά καταδυναστεμένος: τονίζεται ο δουλικός χαρακτήρας των εργασιών αυτών (πρβ. *Ζ* 455 κ.εξ.).
στ. 736 να κακοθανατίσεις: μεταγενέστερες πηγές μας πληροφορούν ότι οι Αχαιοί σκότωσαν το γιο του Έκτορα ρίχνοντάς τον από τα τείχη της πόλης, ενώ η Ανδρομάχη έγινε σκλάβα του Νεοπτόλεμου, του γιου του Αχιλλέα.
στ. 742 λύπη... αμίλητη: πόνος που δεν περιγράφεται με λόγια, άφατη λύπη.
στ. 750-751 οι θεοί... σ' αγαπούσαν και τώρα... ακόμη σε λυπούνται: οι θεοί έδειξαν την εύνοιά τους όχι μόνο φροντίζοντας το σώμα του νεκρού (βλ. *Ψ* 184-191), αλλά μεριμνώντας και για τη λύτρωσή του από τον Αχιλλέα. Έτσι στη συνέλευση των θεών (*Ω* 66 κ.εξ.) ο Δίας είχε τονίσει στην Ήρα την αγάπη των θεών για τον Έκτορα και το δικό του προσωπικό ενδιαφέρον για την ευσέβεια που είχε δείξει προς αυτούς, όσο ζούσε, και για τις θυσίες που είχε προσφέρει. Οι θεοί αφήνουν τους ανθρώπους να υποφέρουν (*Ω* 525-526), όμως οι άνθρωποι μπορούν να προσδοκούν κάποια ανταπόδοση, όταν είναι θεοσεβείς.
στ. 752-753 τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν... στα ξένα τα επουλούσε: ο Αχιλλέας, όπως και άλλοι Αχαιοί (βλ. *Β* 229-231), είχε ελευθερώσει με λύτρα τον Ίσιο και τον Άντιφο (*Λ* 100-106), ενώ είχε πουλήσει τον Λυκάονα στη Λήμνο (*Φ* 34-45, 73-81, πρβ. *Χ* 45). Ο ίδιος εξάλλου ο ήρωας ισχυριζόταν ότι πριν από το θάνατο του Πάτροκλου είχε χαρίσει τη ζωή σε πολλούς Τρώες (*Φ* 99-105). Η Εκάβη κατά παράδοξο τρόπο δε μνημονεύει τα άλλα της παιδιά που σκότωσε ο Αχιλλέας (πρβ. *Ω* 520), ίσως επειδή θέλει να τονίσει την αγριότητα του Πηλείδη προς τον Έκτορα.
στ. 754 την σκοταδερή: η Λήμνος ήταν σκοτεινή, ομιχλώδης, σκεπασμένη με καταχνιά· ίσως εξαιτίας του ηφαιστείου που υπήρχε εκεί. Η **Σάμος** που αναφέρεται στον ίδιο στίχο είναι η Σαμοθράκη.
στ. 757 ν' αναζήσει: χωρίς παρ' όλα αυτά να τον επαναφέρει στη ζωή. Κι ο Αχιλλέας τώρα πια (*Ω* 550-551) έχει κατανοήσει την αλήθεια που εκφράζει εδώ η πικραμένη Εκάβη.
στ. 762 τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της: η Ελένη δε θα μπορούσε να μη συμμετέχει στο πένθος του κορυφαίου από

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:41 ™ÂÏ›‰· 159

«Ω Έκτορ μου, ο ακριβότερος των αδελφών του ανδρός μου,
κι είν' άνδρας μου ο θεόμορφος Αλέξανδρος που εμένα
εδώ στην Τροίαν έφερε· να 'χα πεθάνει πρώτα.
Χρόνοι επεράσαν είκοσιν αφ' ότου εκείθεν ήλθα
και άφησα την πατρίδα μου· και απ' τα δικά σου χείλη
λόγον ποτέ δεν άκουσα κακόν να με πικράνει.
Και αν κάποιος απ' τους αδελφούς ή από τες αδελφές σου
ή από τες συννυφάδες μου με απόπαιρνεν ή ακόμη
η πεθερά μου —ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας—
συ μόνος τον ημέρωνες με λόγια μελωμένα
με την αγαθοσύνην σου· για τούτο σένα κλαίω
και αντάμα εμέ την άμοιρην και σχίζεται η καρδιά μου.
Ότι κανείς δεν μόμεινεν εις όλην την Τρωάδα
να είναι φίλος της καρδιάς και μ' αποστρέφοντ' όλοι».
Και ως έκλαιε τριγύρω της εστέναζαν τα πλήθη.

Ετοιμασίες για την ταφή

Και τότε ο γέρος Πρίαμος επρόσταξε στα πλήθη:
«Στην πόλιν, Τρώες, φέρετε τα ξύλα, μη φοβείσθε
καρτέρι από τους Αχαιούς· μου έταξε ο Πηλείδης
όταν από τες πρύμνες του αυτός μ' επροβοδούσε,
πριν φέξ' η δωδεκάτη αυγή να μη μας πολεμήσει».
Και αυτοί τες μούλες έζεψαν στ' αμάξια και τους ταύρους
και με σπουδήν συνάχθηκαν εμπρός στην πόλιν όλοι
και εννιά ημέρες έφερναν από το δάσος ξύλα·

Η πυρά και η ταφή του Έκτορα

και άμα η δεκάτη εφάνη αυγή τον κόσμον να φωτίσει
τότ' έβγαλαν τον Έκτορα και κλαίοντας τον θέσαν
εις της πυράς την κορυφήν, κατόπι την ανάψαν.
Και άμα η ροδοδάκτυλη Ηώς στον κόσμο εφάνη,
εις την πυράν ολόγυρα του Έκτορος του ανδρείου

τους πολεμιστές που έχασαν τη ζωή τους εξαιτίας της. Ο θρήνος της είναι πολύ προσωπικός, καθώς δεν αναφέρεται στην πολεμική ανδρεία του Έκτορα, αλλά στη γλυκύτητα και την καλοσύνη (*αγαθοσύνη*, στ. 773) του ήρωα προς αυτήν την ίδια. Με το θάνατο του Έκτορα η Ελένη έχασε εκείνον που την προστάτευε από τους υβριστικούς λόγους των άλλων (στ. 767-768, 769-772).

στ. 765 **να 'χα πεθάνει πρώτα:** συχνά η Ελένη παρουσιάζεται στο έπος να έχει μετανιώσει πικρά και να νιώθει τύψεις συνειδήσεως που προκάλεσε αυτόν τον πόλεμο και το θάνατο τόσων ανθρώπων (βλ. *Ζ* 344 κ.εξ.).

στ. 766 **χρόνοι επεράσαν είκοσιν:** τα γεγονότα της *Ιλιάδας* ανήκουν στο δέκατο χρόνο του πολέμου. Όμως η Ελένη κάνει λόγο για εικοσάχρονη απουσία από την πατρίδα της, επειδή πρέπει να μεσολάβησε μια μακρά περίοδος πολεμικών προετοιμασιών των Αχαιών μεταξύ της αρπαγής της και της έναρξης του πολέμου. Γι' αυτό το θέμα δεν αναφέρεται τίποτε σε κανένα άλλο σημείο των ομηρικών επών.

στ. 771 **ο πενθερός με αγάπα ωσάν πατέρας:** πρβ. τη σκηνή της *Τειχοσκοπίας*, *Γ* 162-165. Ωστόσο, ο Πρίαμος δεν προστάτευε την Ελένη από τις ύβρεις των άλλων, όπως μας αφήνουν να εννοήσουμε οι στ. 772 και 775-776.

στ. 772 **με λόγια μελωμένα:** γλυκά λόγια.

στ. 777-778 **τα πλήθη... στα πλήθη:** πιθανόν όλος ο λαός της Τροίας, του οποίου ένα μέρος είχε μπει στα ανάκτορα.

στ. 778-782 Πρβ. το αίτημα του Πρίαμου και την υπόσχεση του Αχιλλέα (*Ω* 660-673).

στ. 785 **κι εννιά ημέρες:** ο αριθμός των ημερών είναι υπερβολικός. Σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις που αναφέρονται στην *Ιλιάδα* (*Η* 417 κ.εξ., *Ψ* 110 κ.εξ.) μια μέρα ήταν αρκετή. Όταν ο Πρίαμος ζητάει ανακωχή από τον Αχιλλέα, τονίζει ότι τα ξύλα θα τα μεταφέρουν *«από δάσος μακρινό»* (*Ω* 664), αλλά εκείνο που υπογραμμίζει είναι ότι θέλουν ο θρήνος να κρατήσει εννιά ημέρες (*Ω* 665).

στ. 787 **τότ' έβγαλαν τον Έκτορα:** τη δέκατη μέρα γίνεται η *εκφορά* του νεκρού Έκτορα.

στ. 788 **εις της πυράς... την ανάψαν:** το ιλιαδικό έπος αρχίζει με τις πυρές που ανάβουν στο στρατόπεδο των Αχαιών για τους νεκρούς από το λοιμό (*Α* 52) και τελειώνει με τη νεκρική πυρά του Έκτορα στο αντίπαλο στρατόπεδο.

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 160

όλος συνάχθηκε ο λαός κι άφθονο πρώτα εχύσαν
κρασί μες στην πυρκαϊά και την εσβήσαν όλην
ως εκεί που εβόσκησε η φωτιά, κι οι αυτάδελφοι και οι φίλοι
κατόπιν όλα εσύναξαν τα άσπρα κόκαλά του,
κι έτρεχαν δάκρυα θερμά από τα μάγουλά τους.
Και μέσα εις χρυσήν λάρνακα τα έθεσαν κατόπι
με πορφυρά και μαλακά σεντόνια τυλιγμένα·
κατόπι τα εκατέβασαν μες στο βαθύ κιβούρι
κι επάνω εστοίβασαν πυκνά λιθάρια και μεγάλα·
και αφού τάφον εσήκωσαν με χώματα εκαθόνταν
φύλακες, απ’ τους Αχαιούς το μνήμα να φρουρήσουν.
Και αφού το μνήμα ετοίμασαν, συναθροισθήκαν όλοι
με τάξιν και εκάθησαν στο θαυμαστό τραπέζι
μέσα στα υψηλά δώματα του σεβαστού Πριάμου.
Αυτός του ανδρείου ΄Εκτορος ο ενταφιασμός εγίνη.

«Ὄψεσθε, Τρῶες καὶ Τρῳάδες, Ἕκτορ’ ἰόντες,
εἴ ποτε καὶ ζώοντι μάχης ἐκ νοστήσαντι
χαίρετ’, ἐπεὶ μέγα χάρμα πόλει τ’ ἦν παντί τε δήμῳ.»
(*Ω* 704-706)

Εικόνα 46. Μνημειακός κρατήρας από το Δίπυλο του Κεραμεικού. Στην κύρια ζώνη εικονίζεται η εκφορά του νεκρού πάνω σε άμαξα, 740 π.Χ. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

στ. 791 όλος συνάχθηκε ο λαός: η πάνδημη συμμετοχή τονίζει τη σημασία της απώλειας, αλλά και αφήνει να εννοηθεί ότι μετά το χαμό του ΄Εκτορα η Τροία θα έχει την ίδια τύχη.
στ. 796 λάρνακα: οστεοθήκη, φέρετρο· για τον Πάτροκλο είχε χρησιμοποιηθεί *«χρυσή φιάλη»* (*Ψ* 243). Μια άλλη διαφορά επίσης είναι ότι τα οστά του Πάτροκλου, πριν τυλιχτούν με λεπτό ύφασμα, καλύφθηκαν με λίπος (*Ψ* 253).
στ. 798 κιβούρι: τάφος.
στ. 799-800 Πάνω από τον τάφο έριξαν πέτρες και πάνω απ’ αυτές ύψωσαν τύμβο από χώμα (πρβ. *Ω* 667). Ο τύμβος διατηρούσε ζωντανή τη μνήμη του νεκρού στις επόμενες γενιές. Γι’ αυτό ο Σκάμανδρος είχε απειλήσει να θάψει τον Αχιλλέα κάτω από τη λάσπη του, έτσι ώστε να μη χρειαστεί να του υψώσουν τύμβο οι Αχαιοί και η μνήμη του να σβήσει γρήγορα (*Φ* 316-323).
στ. 801 φύλακες: ο φόβος είναι αδικαιολόγητος, αφού υπήρχε η υπόσχεση του Αχιλλέα (*Ω* 780-782, πρβ. *Ω* 670 κ.εξ.). Η μνεία, ωστόσο, των φρουρών και μιας ενδεχόμενης επίθεσης των Αχαιών (πρβ. *Ω* 779-780) θυμίζει στους ακροατές του έπους ότι βρισκόμαστε σε μια εύθραυστη ανακωχή των εμπολέμων και ότι ο πόλεμος δεν έχει τελειώσει οριστικά (πρβ. *Ω* 668).

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 161

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Η κηδεία του Αχιλλέα

Ο θάνατος του Αχιλλέα δεν περιγράφεται στην *Ιλιάδα*. Στην τελευταία όμως ραψωδία της *Οδύσσειας* ο νεκρός Αγαμέμνονας συναντά τον Πηλείδη στον Κάτω κόσμο και του διηγείται τα γεγονότα τα σχετικά με την κηδεία του.

«Κι απ' τις ριξιές σαν πήραμε το λείψανο στα πλοία,
σε στρώμα σε ξαπλώσαμε, και τ' όμορφο κορμί σου
παστρέψαμε με χλιο νερό και λάδι, κι όλοι γύρω
χύνανε δάκρυα οι Δαναοί κι έκοβαν τα μαλλιά τους.
Κι η μάνα σου ήρθε απ' το γιαλό μ' αθάνατες Νεράιδες,
σαν άκουσε την είδηση και μια βουή μεγάλη
σηκώθηκε στη θάλασσα, που όλους τρεμούλα πήρε.
Θα 'μπαιναν τότε οι Δαναοί στα βαθουλά καράβια,
αν δεν τους κράταγε άνθρωπος, πολλών κι αρχαίων γνώστης,
ο Νέστορας, που κι από πριν σοφή ήταν η βουλή του.
Αυτός με λόγια γνωστικά τους μίλησε έτσι κι είπε·
"Αργίτες, Αχαιόπουλα, μη φεύγετε, σταθείτε,
να 'ρθει απ' το κύμα η μάνα του μ' αθάνατες Νεράιδες
το πεθαμένο της παιδί να το μοιρολογήσει".
Κι οι μεγαλόψυχοι Αχαιοί την άκουσαν και μένουν.
Γύρω σου οι κόρες στάθηκαν του πελαγίσιου γέρου,
κι άλιωτα ρούχα σου 'βαλαν και το χαμό σου κλαίγαν.
Κι οι Μούσες όλες, κι οι εννιά, με τη γλυκιά φωνή τους,
μοιρολογούσαν, που Αχαιού δεν έμεινε ένα μάτι
αδάκρυτο. Τέτοιον καημό το μοιρολόι σκορπούσε.
Μέρες και νύχτες δεκαφτά, χωρίς να πάψει ο θρήνος,
σε κλαίγαμε, οι αθάνατοι με τους θνητούς ανθρώπους.
Στις δεκοχτώ σε δώσαμε στις φλόγες και τριγύρω
αρνιά παχιά σου σφάξαμε και τραχηλάτα βόδια.
Και συ στα ρούχα των θεών, στο λάδι και στο μέλι
καιγόσουν, κι άπειροι Αχαιοί, πεζούρα κι αμαξάδες,
τ' άρματα ρίχναν στη φωτιά να δυναμώσει η φλόγα
και μια βουή σηκώθηκε κι αλαλαγμός μεγάλος.
Κι όταν πια σ' έκαψε η φωτιά, τα κόκαλά σου τ' άσπρα
συνάξαμε τη χαραυγή και βάλαμε, Αχιλλέα,
σε λάδι κι άδολο κρασί. Κι ένα χρυσό αμφορέα
έφερε η μάνα σου, δουλειά του ξακουσμένου Ηφαίστου,
κι έλεγε απ' το Διόνυσο πως χάρισμα τον είχε.
Εκεί, Αχιλλέα, βάλαμε τα κόκαλά σου τ' άσπρα,
με του Πατρόκλου ανάμιχτα, που 'χε από πριν πεθάνει,
και του Αντιλόχου χωριστά, που απ' όλους τους συντρόφους

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 162

– ο Πάτροκλος σαν πέθανε – ξεχωριστά αγαπούσες.
Κι ολόγυρά τους έπειτα ψηλό μεγάλο τάφο
σηκώσαμε όλος ο στρατός των μαχητών Ελλήνων,
στον απλωτόνε Ελλήσποντο, σε μιας κορφής την άκρη,
να φαίνεται απ' το πέλαγο και να τον βλέπουν όλοι,
όσοι στον κόσμο τώρα ζουν κι όσοι ξοπίσω θα 'ρθουν.
Κι απ' τους θεούς η μάνα σου πεντάμορφα βραβεία
ζήτησε και μας έβαλε στων Αχαιών τους πρώτους.
Πολλές φορές θα σου 'τυχε να ιδείς ταφές ηρώων,
όταν μεγάλος βασιλιάς καμιά βολά πεθάνει,
που βγαίνουν στον αγώνα οι νιοι να πάρουν τα βραβεία.
Μα εκείνα ανίσως τα 'βλεπες, θα σάστιζε έτσι ο νους σου,
πόβαλε η αργυρόποδη θεά για σένα η Θέτη,
γιατί ήσουν στους μακαριστούς θεούς αγαπημένος.
Κι αν πέθανες, δεν χάθηκε στον κόσμο τ' όνομά σου,
μα θα 'ναι αιώνια η δόξα σου σ' όλη τη γη, Αχιλλέα».

(*Οδύσσεια ω* 43-94, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981)

στ. 45 χλιο νερό: ζεστό, χλιαρό νερό· **στ. 46 κι έκοβαν τα μαλλιά τους:** έθιμο το οποίο αποτελούσε έκφραση μεγάλου πένθους· **στ. 47, 55 Νεράιδες:** πρόκειται για τις Νηρηίδες, τις κόρες του Νηρέα (ο Νηρέας, πατέρας και της Θέτιδας, ήταν θαλασσινή θεότητα, γι' αυτό στο στ. 58 ονομάζεται «*πελαγίσιος γέρος*»)· **στ. 67 στο λάδι και στο μέλι:** το μέλι και το λάδι ήταν προσφορά στους νεκρούς, αλλά χρησίμευαν συγχρόνως για να δυναμώνουν τη νεκρική πυρά· **στ. 73 άδολο κρασί:** ανέρωτο κρασί.

2. Η καταστροφή της Τροίας

Στο ποίημα του Αρκτίνου από τη Μίλητο (8ος-7ος αι. π.Χ.) *Ιλίου Πέρσις* περιγράφεται η κατάληψη της Τροίας από τους Αχαιούς. Στους στίχους που ακολουθούν πληροφορούμαστε ποια ήταν η τύχη του Πρίαμου και της οικογένειάς του.

«Η Τροία πια κουρσεύεται, καίγεται και πατιέται
και δεν υπάρχει Αχαιός που δεν ευχαριστιέται.
Ο Πρίαμος ο βασιλιάς σφάζεται με μανία
στου Ερκείου Δία το βωμό χωρίς πια ευσπλαχνία.
Ψάχνει και ο Μενέλαος να βρει πια την Ελένη,
σκοτώνει το Δηίφοβο και την ελευθερώνει.
Το ξόανο της Αθηνάς ο Αίας ρίχνει κάτω,
τη μάντισσα αρπάζοντας Κασσάνδρα απ' το μπράτσο!
Το μέγα το ρηγόπουλο, το Αστυανακτάκι,
απ' τα ψηλά δεν πέταξε, σα να 'ταν κουταβάκι
ο Οδυσσέας ο γνωστός, ο πρώτος στην Ιθάκη;
Στον τάφο τ' Αχιλλέα μας σφάζεται με μανία
η δόλια Πολυξένη πια, χωρίς καμιά αιτία.
Στην Τροία βάζουνε φωτιά από μια άκρη σ' άκρη
κι η πόλη στάχτη γίνεται, πνίγεται μες στο δάκρυ!

Τα λάφυρα μοιράζονται, τα δώρα απ' τη μάχη,
παίρνει κι ο Νεοπτόλεμος λεία την Ανδρομάχη.
Αυτά και άλλα πιο πολλά επράξαν οι Αργείοι,
χωρίς κανένα δισταγμό, καμιά αιδημοσύνη!»

(*Ιλίου Πέρσις*, στ. 552-570, μτφρ. Γ.Θ. Καλοδήμου, σελ. 167-168, ιδ΄ ΄Εκδοση, Λαμία 2000)

στ. 555 στου Ερκείου Δία το βωμό: ο Πρίαμος κατέφυγε στο βωμό του Ερκείου Δία, του προστάτη της οικογένειας και των συγγενικών δεσμών, όμως ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα, τον απομάκρυνε από τον ιερό χώρο και τον σκότωσε μπροστά στο παλάτι· **στ. 557 σκοτώνει το Δηίφοβο:** ο Δηίφοβος, γιος του Πρίαμου και της Εκάβης, σύμφωνα με τη μεταγενέστερη παράδοση είχε γίνει σύζυγος της Ελένης μετά το θάνατο του Πάρη· **στ. 558 το ξόανο της Αθηνάς:** η Κασσάνδρα για να σωθεί κατέφυγε στο ναό της Αθηνάς και αγκάλιασε το ξόανο (ξύλινο άγαλμα) της θεάς, αλλά ο Αίας του Οϊλέα (ο Λοκρός), ρίχνοντας κάτω το άγαλμα, την έσυρε έξω από το ναό. Τελικά, η Κασσάνδρα ακολούθησε τον Αγαμέμνονα στις Μυκήνες και σκοτώθηκε από την Κλυταιμνήστρα· **στ. 560-561:** ο Νεοπτόλεμος πήρε αιχμάλωτη την Ανδρομάχη, αφού πρώτα έριξε από τα τείχη το μικρό Αστυάνακτα. Σύμφωνα με άλλη παράδοση, την οποία ακολουθεί η *Ιλίου Πέρσις*, το γιο του ΄Εκτορα τον γκρέμισε από τα τείχη ο Οδυσσέας· **στ. 564 η δόλια Πολυξένη:** η Πολυξένη, κόρη του Πρίαμου, θυσιάστηκε πάνω στον τάφο του Αχιλλέα από το γιο του Νεοπτόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΄Η ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να περιγράψετε με λίγα λόγια: **α)** την υποδοχή του νεκρού ΄Εκτορα από τους συγγενείς του και τους πολίτες της Τροίας, **β)** την προετοιμασία και τη διαδικασία της ταφής του ήρωα. Τι ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ταφής;
2. ΄Οταν ο Αχιλλέας σκοτώνει τον ΄Εκτορα, οι Τρώες συνδέουν το θάνατό του με την άλωση της Τροίας: *«μες στο καστρί οι γυναίκες σκλήριζαν, θρηνολογούσαν οι άντρες. / Κι έμοιαζε ο θρήνος τους σα να 'πιασε φωτιά και καταλυούσε / όλη την Τροία την αψηλόχτιστη, κορφή του κάστρου ως κάτω»* (*Χ* 409-411, μτφρ. Ν. Καζαντζάκη – Ι.Θ. Κακριδή). Σε ποια σημεία της ενότητας συνδέεται ξανά, υπαινικτικά ή ολοφάνερα, ο θάνατος του ΄Εκτορα με την πτώση της Τροίας;
3. Τόσο η Ανδρομάχη (*Ω* 729-739) όσο και ο ΄Εκτορας (*Ζ* 448-465) κάνουν λόγο για την επικείμενη πτώση της Τροίας. Αφού διαβάσετε και τους στίχους *θ* 595-643 από την *Οδύσσεια* (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη) και το Παράλληλο κείμενο 2, να γράψετε ένα δικό σας κείμενο για την άλωση της Τροίας. Να στηρίξετε το κείμενό σας σε συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία των δύο κειμένων.
4. Αφού λάβετε υπόψη σας την περιγραφή του πρώτου αυθόρμητου θρήνου για τον ΄Εκτορα κοντά στις Σκαιές πύλες αλλά και εκείνου που έγινε στη συνέχεια στο παλάτι, να επισημάνετε τα βασικά στοιχεία (έθιμα, κινήσεις, εκφράσεις κτλ.) που συνθέτουν την τυπική μορφή του επιτάφιου θρήνου της ομηρικής κοινωνίας.
5. Ο θρήνος της Εκάβης έχει μορφή τριαδική (ΑΒΑ). Αρχικά, δηλαδή, η μητέρα του ΄Εκτορα απευθύνεται στον αγαπημένο της γιο (Α: 749-751)· στη συνέχεια, σε ένα κεντρικό τμήμα, αφηγείται γεγονότα σχετικά με το θάνατο του ΄Εκτορα και τη μοίρα των άλλων παιδιών της (Β: 752-757) και στο τέλος απευθύνεται και πάλι στον νεκρό (Α: 758-760). Μπορείτε να

βρείτε αν αυτό το τριαδικό σχήμα υπάρχει και στους θρήνους της Ανδρομάχης ή της Ελένης;

6. Ποιος στίχος από το θρήνο της Ελένης δείχνει ότι η ηρωίδα αισθάνεται μεταμελημένη για τον ερχομό της στην Τροία; Θυμάστε κάποια άλλη περίσταση κατά την οποία η Ελένη εκφράζει ανάλογα αισθήματα;
7. Γιατί νομίζετε ότι ο ποιητής αποδίδει τόση σημασία στους θρήνους για τον Έκτορα ύστερα από την ατίμωσή του από τον Αχιλλέα;
8. Αφού διαβάσετε την οδυσσειακή περιγραφή των επιτάφιων τιμών που αποδίδονται στον Αχιλλέα (Παράλληλο κείμενο 1), να κάνετε συγκρίσεις με την κηδεία του Έκτορα και να βρείτε κοινά σημεία και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στη ραψωδία *Ω* γίνεται επανειλημμένως λόγος για την ταφή και τον τύμβο του Έκτορα. Για τα θέματα αυτά είχε κάνει λόγο και ο ίδιος ο ήρωας πριν από τη μονομαχία του με τον Αίαντα (*Η* 76-91). Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν το σπουδαίο ρόλο που έπαιξε ο τύμβος στη διατήρηση της υστεροφημίας του ήρωα. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επισκεφθείτε: η πρώτη ομάδα κάποιο αρχαίο νεκροταφείο· η δεύτερη τη βιβλιοθήκη του σχολείου σας και να αναζητήσετε με τη βοήθεια του καθηγητή σας τη σχετική βιβλιογραφία· η τρίτη ομάδα ένα σύγχρονο νεκροταφείο. Αφού συλλέξετε φωτογραφικό υλικό, να κάνετε συγκρίσεις και να καταλήξετε σε συμπεράσματα για τη σημασία του μνημείου / τάφου (*σήματος* στα αρχαία ελληνικά) στις διάφορες εποχές και για τη σχέση ζώντων και νεκρών, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από αφιερώματα, επιγραφές, καλλωπισμό με άνθη κτλ. Μια τέταρτη ομάδα μπορεί να απεικονίσει, με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του υλικού που θα αναζητήσει στο Διαδίκτυο, ένα μυκηναϊκό τάφο ή τύμβο με τα *κτερίσματα* που πιθανόν θα περιείχε. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Σχέση, Πολιτισμός, Τέχνη]
2. Ταφικά έθιμα: από τον Όμηρο στο σύγχρονο κόσμο.
   Αφού χωριστείτε σε ομάδες:
   α) Να ζητήσετε από συγγενείς, οικογενειακούς φίλους ή συγχωριανούς σας να σας περιγράψουν πώς γίνεται η *πρόθεσις*, η *εκφορά* και η ταφή ενός νεκρού στην ιδιαίτερη πατρίδα σας (με ερωτηματολόγιο σε μορφή συνέντευξης). Στη συνέχεια να κάνετε συγκρίσεις με την ταφή του Έκτορα και τα συμπεράσματά σας να τα εκθέσετε στην τάξη.
   β) Να καταγράψετε με τη βοήθεια των γνώσεών σας από το μάθημα των Θρησκευτικών, τους ύμνους και τα τροπάρια που περιλαμβάνει η Νεκρώσιμη Ακολουθία. Ποιος είναι ο στόχος αυτών των εκκλησιαστικών ύμνων;
   γ) Ο νεκρόδειπνος με τον οποίο κλείνει η ταφή του Έκτορα συνηθίζεται σήμερα στην ιδιαίτερη πατρίδα σας; Τι περιλαμβάνει το δείπνο αυτό σήμερα και ποιος είναι ο στόχος του; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Κώδικας – Νόμος, Άτομο – Κοινωνία, Παράδοση]

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 165

Εικόνα 47. Η Θέτιδα και οι Νηρηίδες θρηνούν το νεκρό Αχιλλέα. Κορινθιακή υδρία, 570 π.Χ. περίπου. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου (αντίγραφο).

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ *ΙΛΙΑΔΑ*

1. Αν και η *Ιλιάδα* είναι ένα ηρωικό πολεμικό έπος μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, η γυναίκα κατέχει μια αρκετά σημαντική θέση μέσα σ' αυτό. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε να μελετήσετε διάφορα θέματα που έχουν σχέση με τη γυναίκα και το ρόλο της στο ιλιαδικό έπος, όπως π.χ. «Η γυναίκα ως σύζυγος και μητέρα στην *Ιλιάδα*», «Η γυναίκα πολεμικό λάφυρο και ερωμένη», «Γυναίκα και επιτάφιες τιμές ηρώων», «Η τύχη του γυναικείου πληθυσμού μετά την άλωση μιας πόλης κατά τη διάρκεια του ιλιαδικού πολέμου» κ.ά. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τις εργασίες σας στην τάξη για συζήτηση. Με τα τελικά συμπεράσματα να συνθέσετε ένα κείμενο με τίτλο «Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στην *Ιλιάδα*».
2. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα μάθατε για τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τον κώδικα αξιών που ίσχυε στην ομηρική κοινωνία, είτε στην κοινωνική ζωή είτε στο πεδίο της μάχης, να διαλέξετε κατά ομάδες από μία σκηνή που σας εντυπωσίασε και που αναδεικνύει κάποιες από αυτές τις ιδέες ή αξίες και να τη δραματοποιήσετε, γράφοντας ένα θεατρικό κείμενο. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα δραματοποιημένα κείμενα στην τάξη, αιτιολογώντας τις επιλογές σας όχι μόνο στο θέμα αλλά και στον τρόπο παρουσίασής του, και να επιλέξετε τα δύο ή τρία καλύτερα, ώστε να ανεβάσετε μια μικρή θεατρική παράσταση με τίτλο: «Σκηνές από την *Ιλιάδα*». Βέβαια θα πρέπει στη συνέχεια να σας απασχολήσουν και άλλα θέματα, όπως η επιλογή των ηθοποιών ανάμεσά σας, η σκηνοθετική ομάδα και η σκηνοθετική γραμμή, τα σκηνικά και οι ενδυμασίες, η κίνηση, ο φωτισμός, η μουσική επένδυση κ.ά., καθώς επίσης και θέματα πρακτικού περιεχομένου (εξασφάλιση οικονομικών πόρων, πρόγραμμα παράστασης, ανακοινώσεις κτλ.).
3. Με τη βοήθεια του «Ημερολογίου της Ιλιάδας» (σελ. 12), των Περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών και των ενοτήτων που διδαχθήκατε αναλυτικά, να παρακολουθήσετε και να σημειώσετε τους σημαντικότερους σταθμούς-αναφορές της *μήνιδος* (οργής) του Αχιλ-

λέα, της *βουλῆς* του Δία και τα κυριότερα γεγονότα του ιλιαδικού πολέμου που θεωρείτε άμεσες συνέπειες αυτών των δύο στοιχείων. Προσέξτε ότι σε κάποια στιγμή η *μῆνις* του Αχιλλέα βρίσκεται στο ελάχιστο σημείο ύφεσης, αλλά ταυτοχρόνως αντικαθίσταται από την εκδικητική μανία του ήρωα εναντίον του Έκτορα. Αφού συγκεντρώσετε το υλικό σας, προσπαθήστε να αποδώσετε την *Ιλιάδα* σχηματικά (π.χ. σε διάγραμμα) χρησιμοποιώντας τα δύο στοιχεία που αναφέραμε ως βασικούς άξονες και σημειώνοντας αριστερά και δεξιά τους τα σημαντικότερα γεγονότα που απορρέουν από αυτούς. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας το ίδιο υλικό, προσπαθήστε να αποδώσετε τα βασικότερα σημεία δράσης και πλοκής του ιλιαδικού πολέμου σε ένα κείμενο 500-600 λέξεων.

4. *«Η παρομοίωση είναι σχήμα λόγου, με το οποίο συγκρίνεται ή παραβάλλεται ένα πρόσωπο, ένα πράγμα ή μια ιδέα με κάτι άλλο πολύ γνωστό για συγκεκριμένη ιδιότητά του, την οποία εμφανίζει και το πρόσωπο, πράγμα ή ιδέα και που εκφέρεται συνήθως με το μόριο "σαν", αλλά και με το "όπως", το "καθώς", το "όμοιος" κ.ά.»* (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη). Σε μια παρομοίωση επισημαίνουμε: α) το *αναφορικό* μέρος της, την *εικόνα* (που εισάγεται με τα μόρια *σαν, όπως, καθώς* κτλ.), β) το *δεικτικό* μέρος της (που εισάγεται με λέξεις *έτσι, παρόμοια, όμοια* κτλ.) και γ) τον *κοινό όρο* και γενικά τις σχέσεις μεταξύ του *αναφορικού* και του *δεικτικού* μέρους. Για παράδειγμα: Α) σε μια **διεξοδική** παρομοίωση ο Διομήδης παρομοιάζεται με λιοντάρι: *«τώρ' είχε τρίδιπλην ορμήν, ως έχει το λεοντάρι, / που όταν πηδήσει στην αυλήν των μαλλιαρών προβάτων / και το σκαρφίσει ο φύλακας, χωρίς να το φονεύσει, / ανδρειά τού δίδει και ποσώς δεν του αντιστέκει πλέον, / μέσα στες στάνες κρύβεται και τα 'ρημα σκορπιούνται· / εκείνα επανωτιάζονται κι εκείνο απ' την βαθείαν / αυλήν με μέγα πήδημα στην εξοχήν πετιέται· / έτσι στους Τρώας χύθηκεν ο δυνατός Τυδείδης»* (*Ιλιάδα Ε* 135-142), α) *αναφορικό* μέρος (η *εικόνα*) είναι: *«ως έχει το λιοντάρι... πετιέται»*, β) *δεικτικό* μέρος: *«**έτσι** στους Τρώες... Τυδείδης»*, γ) *κοινός όρος*: η ορμή. Β) Ο Πάτροκλος παρομοιάζεται με μικρό κοριτσάκι σε μια **σύντομη** παρομοίωση: «Γιατί είσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι...» (*Ιλιάδα Π* 7, σελ. 109): α) *αναφορικό* μέρος (*εικόνα*): *«σαν μικρό κοριτσάκι»*, β) *δεικτικό* μέρος: *«γιατί είσαι... Πάτροκλε»*, γ) *κοινός όρος*: τα δάκρυα.

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, κάθε ομάδα να αναλάβει να συγκεντρώσει τις παρομοιώσεις (διεξοδικές και σύντομες) κάποιας ενότητας από αυτές που διδαχθήκατε και να τις αναλύσει σύμφωνα με τα στοιχεία που σας δίνονται παραπάνω. Στη συνέχεια να συζητήσετε στην τάξη τι επιδιώκει με τη χρήση της παρομοίωσης ο ποιητής: η χρήση της έχει μόνο διακοσμητική λειτουργία ή προσφέρει κάτι περισσότερο στην αφήγηση; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» (αλλαγή τόπου, προσώπων ή τόπου και προσώπων, βλ. και σελ. 65), να αναλάβετε κατά ομάδες να χωρίσετε μια ενότητα από αυτές που διδαχθήκατε **σε «σκηνές»**. Πιο συγκεκριμένα, να ορίσετε: **α)** τους στίχους που περιλαμβάνουν κάθε «σκηνή», **β)** ποια πρόσωπα παίρνουν μέρος στην καθεμιά, **γ)** σε ποιο χώρο εκτυλίσσεται αυτή και **δ)** να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε «σκηνή». Στη συνέχεια καθένας από σας να διαλέξει μια σκηνή και να την αποδώσει με όποιον τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμά (δραματοποίηση, ποίημα, σκίτσο, πίνακα, μουσική κτλ.).

6. «Ο τελετουργικός θρήνος και τα ταφικά έθιμα από τον Όμηρο μέχρι σήμερα». Ένας ένας ή κατά ομάδες να συλλέξετε υλικό με την εξής θεματολογία: α) Ομηρικοί επιτάφιοι θρήνοι (μπορείτε να επισκεφθείτε ένα μουσείο ή να χρησιμοποιήσετε εικόνες βιβλίων από τη βιβλιοθήκη και να προσέξετε λεπτομέρειες, όπως: στάση ανδρικών μορφών, θέση γυναικών, θέση της κυρίως πενθούσας, στάση νεκρού, επαγγελματίες θρηνωδοί, θρηνούν σιωπηλά ή βρίσκονται σε εκστατική στάση, οι γυναίκες τραβούν τα μαλλιά τους ή κάνουν άλλες τελετουργικές κινήσεις κτλ.). β) Μοιρολόγια της ιδιαίτερης πατρίδας σας. γ) Οι εκκλησιαστικοί επιτάφιοι θρήνοι – Τα Εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής (είτε από επίσκε-

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 167

ψη σε εκκλησία ή στο Βυζαντινό μουσείο της πόλης σας). δ) Επαγγελματίες θρηνωδοί άλλοτε και σήμερα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας ή στην ιδιαίτερη πατρίδα σας. ε) Θρήνοι για την άλωση πόλεων (π.χ. της Κωνσταντινούπολης). στ) Ηρωικά μοιρολόγια σε κλέφτικα τραγούδια. ζ) Μανιάτικα μοιρολόγια ή άλλων περιοχών της Ελλάδας. η) Μουσικά κομμάτια κλασικής ή νεοελληνικής μουσικής που έχουν κάποια σχέση με επιτάφια θρηνητικά άσματα. θ) Κτερίσματα: προσφορές στον νεκρό· από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αδυνάτου (σχήμα, εκφραστικός τρόπος): σελ. 32, 99
Αναχρονισμός: σελ. 21
Ανθρωπομορφική αντίληψη (ανθρωπομορφισμός): σελ. 32, 38, 45, 66
Αριστεία: σελ. 65, 118
Άστοχα ερωτήματα: σελ. 78
Ειρωνεία (επική, τραγική): σελ. 54
Εκφορά: σελ. 159, 164
΄Εκφραση: σελ. 48, 53, 129
Επιβράδυνση: σελ. 32, 38
΄Ηθος, Ηθογράφηση: *ήθος* είναι ο χαρακτήρας του ήρωα, από αυτό και το ρ. *ηθογραφώ*, δηλαδή περιγράφω το χαρακτήρα ενός ήρωα. Βλ. σελ. 54.
Θαυμαστό: σελ. 66
Ικεσία: σελ. 19, 36, 155
Νέμεσις: σελ. 66
Νόστος (νεκρώσιμος): *νόστος* είναι η επιστροφή στην πατρίδα. Επειδή στην *Ιλιάδα* αυτή η επιστροφή πραγματοποιείται μόνο μετά την πτώση του ήρωα στη μάχη, π.χ. του Σαρπηδόνα (*Π* 663 κ.εξ.) στη Λυκία και του ΄Εκτορα (*Ω* 678 κ.εξ.) στην Τροία, ο *νόστος* αυτός χαρακτηρίζεται «νεκρώσιμος». Βλ. σελ. 156 κ.εξ.
Παρομοίωση: σελ. 166
Πρόθεσις: σελ. 157, 164
Προοικονομία (πρόρρηση): σελ. 32, 38, 118
Προοίμιο: σελ. 18, 21, 22
Τειχοσκοπία: σελ. 47 κ.εξ.
Τίσις: σελ. 66
Τυπικός (αριθμός, επίθετο κτλ.): σελ. 23
΄Υβρις: σελ. 66

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αγαμέμνονας: σελ. 18 κ.εξ.
Αθηνά: σελ. 23, 36, 95 κ.α.
Αίας ο Λοκρός: σελ. 73
Αίας ο Τελαμώνιος: σελ. 26, 52, 73, 81 κ.εξ.
Αιθίοπες: σελ. 37
Ανδρομάχη: σελ. 71 κ.εξ.
Αινείας: σελ. 58 κ.εξ.
Αντίλοχος: σελ. 56
Απόλλωνας: σελ. 20 κ.εξ.
Άργος: σελ. 20, 92
Άρης: σελ. 62 κ.εξ.
Άρτεμη: σελ. 73
Αστυάνακτας: σελ. 72
Ατρείδης: σελ. 18 κ.εξ.
Αφροδίτη: σελ. 61 κ.εξ.
Αχιλλέας: σελ. 26, 30
Βαλίος: σελ. 117
Βρισηίδα: σελ. 27
Γλαύκος: σελ. 68 κ.εξ.
Δαναοί: σελ. 21 κ.εξ.
Δίας: σελ. 18, 36, 37, 41
Διομήδης: σελ. 20, 59
Διώνη: σελ. 63
Εκάβη: σελ. 67 κ.εξ.
΄Εκτορας: σελ. 29, 71
Ελένη: σελ. 48, 49, 52
Ελλάδα: σελ. 26
Ερινύες: σελ. 133
Ερμής: σελ. 63 κ.εξ.
΄Ηρα: σελ. 23, 36
΄Ηφαιστος: σελ. 43 κ.εξ.
Ηώς: σελ. 90, 130
Θέτιδα: σελ. 34
Ιδαίος: σελ. 83
Ιδομενέας: σελ. 26
΄Ιλιος: σελ. 74 κ.εξ.
΄Ιρις: σελ. 48, 62
Κασσάνδρα: σελ. 156
Κεβριόνης: σελ. 112 κ.εξ.
Μενέλαος: σελ. 47 κ.εξ.
Μούσα/-ες: σελ. 18, 43, κ.α.
Νέστορας: σελ. 29 κ.α.
Νηρέας: σελ. 34
Νηρηίδες: σελ. 73
Ξάνθος (άλογο): σελ. 117
Ξάνθος (ποταμός): σελ. 36
Οδυσσέας: σελ. 26, 51, 90
Πάνδαρος: σελ. 55 κ.εξ.
Πάρης: σελ. 47 κ.εξ.
Πάτροκλος: σελ. 89 κ.εξ.
Πέργαμος: σελ. 76
Πηλέας: σελ. 35
Ποσειδώνας: σελ. 36
Πρίαμος: σελ. 29 κ.εξ.
Σαρπηδόνας: σελ. 109
Σθένελος: σελ. 55
Σκάμανδρος: σελ. 36, 72
Σκαιές (πύλες): σελ. 49, 71
Φθία: σελ. 26
Φοίβος: σελ. 43
Φοίνικας: σελ. 89 κ.εξ.
Ωκεανός: σελ. 37, 123, 127

02 SELIDOPOIHMENO 8-11-2005 11:42 ™ÂÏ›‰· 168

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α′).

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.